

A
MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS
ÉS
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

VII. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1889.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

	Lap.
<i>I. Fejezet</i>	<i>1—30 ig.</i>

A császári nyilatkozat a nemzetet harczra kényszeríti. — Damjanics győzelmei és jelleme. — Az alvidéki hadsereg. — Gr. Károlyi István ezredet alakít. — Schlik és Irányi. — A budaméri vereség. — Bem jelleme és erdélyi győzelme. — Deczember 16-án herczeg Windischgrätz Magyarországot megtámadja. — Kossuth tevékenysége. — Az országgyűlés az urbéri kárpótlást tárgyalja. — Palóczy a birtokos osztályt megtámadja. — Az igazságtalan javaslat tárgyalását felfüggesztik. — 29-én Perczel Moór-nál csatát vesz. — 180 képviselő hiányzik. — Általános rémület. — Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe helyezi. — Gróf Batthyány Lajos ellenzéke. — A reszketők remegése. — A reszketők béke-küldöttséget javasolnak. — Madarász ellenzi. — Az országgyűlés a 48-iki alapon elfogadja. — Deák, Batthyány, Majlátok, Lonovics megválasztatnak. — Herczeg Windischgrätz gőgös válasza — Az országgyűlés és kormány távo-zása. — A haditerv. — A magyar és osztrák sereg. — Az ellenség fővezérének önkénye.

<i>II. Fejezet</i>	<i>31—54-ig.</i>
------------------------------	------------------

A magyar haditerv. — Hiányai. — Görgey házsártos kiált-ványa — Görgey zászlót bont V. Ferdinánd és maga mellett. — Nyomorult kiáltványa. — A seregek hangulata. — A képviselők egyrésze reszkető járványba esvén, Debreczent kerüli. — Páz-

mándy elnök, Szentkirályi Mór, Ghiczy Kálmán, Windischgrätznek hódolnak. — A honvédelmi bizottság kiáltványa és rendelete a megyékhez. — A béke- és forradalmi párt Debreczenben. — Az ország iránti hűség és elszántság. — A reszketők vezérei, Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, br. Kemény Zsigmond, Bezzeredy István, Kubinyi Ferencz, Bartal. — Bartal első rohama Kossuth ellen. — Nyáry Pál közvetítő szerepe.

Lap.

III. Fejezet 55—78-ig.

Kossuth Lajos fényes beszéde a helyzetről 1849. január 17 én. — Az országgyűlés feloszthatlansági nyilatkozatot hoz, a képviselőket a hazameneteltől eltiltja, büntetést szab az árulókra, rendelkezik az élelmezési és más viszonyokról. — Kiáltvány a nemzethez. — Herczeg Windischgrätz vad kiáltványa. — A katolikus főpapság császári nyilatkozata. — A hírlapírók szennyes cikkei a császár és anyja személye ellen. — Beöthy Odönt erdélyi kormánybiztosnak nevezik. — A kremsieri országgyűlés határozata Magyarország ellen.

IV. Fejezet 79—103-ig.

Mészáros szikszói veresége. — A visszavonulók vezényletét Tokajnál Klapka veszi át. — Bem, Klapka, Perczel győzelmei. — Görgey a bányavárosok felé vonul. — Windischgrätz seregét megosztja. — A selmeczi egérfogó. — Benyiczky a sereget megmenti. — Görgey tánczol, Guyon hőiesen győz. — Schlik aggasztó helyzete. — Dembinszkyt fővezérnek nevezik. — Schlik, Görgey és Dembinszky hibái miatt menekül. — Tornallyai csata. — Görgey hetyke napiparancsa és kassai fondorlata. — Görgey kése delme. — Herczeg Windischgrätz a pesti farsangot bevégezve csatára indul. — Dembinszky döntő csatára készül. — A kápolnai eredménytelen csata és okai. — Bem veresége, oláh kegyetlenségek. — Bem Urbant megveri. — Eszék árulása. — Vésztörvényszék felállítása. — Kovács Lajos üzelmei. — Br. Fiát Ferenczet, Babarczyt, Havast az országgyűlés hazaárulóknak nyilatkoztatja. — Görgey, Klapka, Szemere, Dembinszky ellen szö-

vetkeznek. — Tisza-Füreden Dembinszkyt leteszik és elfogják. — Kossuth gyengesége. — Görgey és Kossuth politikai társalgása. — Görgeyt Kossuth fővezérnek nevezi. — A kremsieri országgyűlés feloszlása. — Windischgrätz a nemességet lázadónak jelzi, zsarnoki rendelete.

Lap.

V. Fejezet 105—126-ig.

A gyémánt-pör. — Kossuth Madarászt elejti. — 81 képviselő erkölcsi halála. — Kossuth intése a házhoz. — Kossuth a táborba megy. — Bem genialis győzelme. — Bem az ellenséget Erdélyből kikergeti, Erdélyt szervezi. — A hős Damjanics. — Benyiczky Lajos győzelmei. — Hg. Schwarzenberg miniszterelnök Austriában a szabadelvűeket elfogatja. — Vetter megbetegszik. — Kossuth Görgeyt fővezérnek nevezi. — Bicskei, isaszegi, hatvani győzelmek. — Görgey puskapora kifogy. — Kossuth Görgey tervét elfogadva, a főcsereg Komárom felmentésére indul. — Perczel a szerb lázadást leveri. — Kossuth a békepártot megijeszti. — Kossuth Debreczenbe visszatér, titkos ülést tartat, a függetlenség kimondását ajánlja. — Kisebbségben marad. — 14-iki nyílt ülés. — Besze a gyűlést a kálvinista templomba javasolja áttétni, a reszkető párt megijed, elfogadják.

VI. Fejezet 127—187-ig.

Kossuth Lajos Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház száműzetését indítványozza, egyhangulag elfogadtatik. — Kossuth kormányzóvá választatása. — A felelős kormányról, az országgyűlésről rövid viták. — Szemere Bertalan miniszterelnök beszéde. — Függetlenségi nyilatkozat.

VII. Fejezet 189—215-ig.

A forradalmi kormány. — Az orosz beavatkozást a függetlenségi nyilatkozat idézte-e elő? — Lehetett volna e nélkül az önvédelmet folytatni? — A rémuralom ennek kifolyása volt-e? — Akadályozta-e a békét? — A Zichy-ékszerügybeni határozatok. — Kormányzói és miniszteri eskü. — Madarász Lászlónak a

távozási engedélyt megtagadják. — Az osztrák pénzjegyek érvénytelensége. — Az új kormány. — A kormányzó és Szemere közti összeütközés. — Kossuth enged. — Görgey hadügyminiszter, Klapka helyettes lesz. — A békepárt ármányai. — A megyei tisztviselők fizetése. — Adótörvényjavaslat. — A kormány az oroszok ellen keresztes háborút rendel. — E rendelet hiábavalósága. — A nagysarlói fényes győzelem eredménytelenségének okai. — Herczeg Windischgrätz elmozdittatik. — Az osztrák sereg Welden alatt. — Komáromi haditanács. — Bayer, Kossuth, Klapka véleménye. — Buda bevételét elhatározzák. — Bem és Perczel bánati győzelmei. — Damjanicsot Kossuth hadvezérnek nevezi. — Szerencsétlen lábtörése. — Perczelt Görgey kiboszontja. — Az orosz sereg április 30-án Magyarország ellen indul. — Buda lassu bevétel.

Lap.

VIII. Fejezet 217—243-ig.

Görgey a békepártot kerülgeti, a békepárt visszautasítja. — Kossuth hibája. — Görgey ármányai. — Görgey Pesten kimulat van magát, a Vághoz indul. — 300,000 ellen 140,000. — Klapka komáromi parancsnok. — Bemet kétszeres erővel támadják. — Görgey csatákat vesz. — Visoczkyt Miskolczig visszanyomják. — Görgey Ácsnál győz és megsebesül. — Kossuth fővezérnek Mészáros Lázárt nevezi. — A főtisztok ellenszegülnek. — Kossuth enged. — Kossuth haditerve. — Haynau akasztat. — Görgey nem engedelmeskedik, 14 napig henyél, csatát vesz és visszavonul. — Orosz ajánlatok. — Görgey visszautasítja. — Guyon Jellasicsot megveri. Bem diadala és veresége. — Görgey kése delme a magyar seregek egyesülését meg hiúsítja. — Dembinszkyt Szőreg és Temesvárnál megverik. — Szemere Görgeyt Kossuth megbuktatására hívja. — Görgey, gr. Batthyány Kázmér, Szemere az orosz nak becsületes békét ajánlanak, de visszautasíttatnak. — Görgey Debreczennél csatát vesz. — Aradi ministertanács. — Görgeyt árulással vádolják. — Görgey kijelenti a fegyverletételt, Kossuthot lemondásra szólítja fel. — Kossuth lemondása és menekülése. — Görgey dictator lesz. — Világosi fegyverletétel. — Árulás volt-e?

— Klapkát Komárom feladására szólítja fel. — Klapka tisztes fel-
tételek alatt kapitulál. — Helyes volt-e?

Lap

IX. Fejezet 245—266-ig.

A bukás okai. — Lehetett volna-e győzni?

X. Fejezet 267—286-ig.

A forradalmi harcz következményei Magyarországra és az
európai államalakulásokra.

XI. Fejezet 287—308-ig.

Törvényjavaslatok: adótörvény, nemzetiség, urbéri kárpót-
lás. — Nemzetiség. — Zsidó emancipáció.

XII. Fejezet. 309—334-ig.

Függelék. II. Rákóczy Ferencz kiáltványa magyarul. —
V. Ferdinánd októberi és novemberi kiáltványai.

I. FEJEZET.

A császári nyilatkozat a nemzetet harcra kényszeríti. — Damjanics győzelmei és jellemé. — Az alvidéki hadsereg. — Gr. Károlyi István ezredet alakít. — Schlik és Irányi. — A budaméri vereség. — Bem jellege és erdélyi győzelme. — Deczember 16-án herczeg Windischgrätz Magyarországot megtámadja. — Kossuth tevékenysége. — Az országgyűlés az urbéri kárpótlást tárgyalja. — Palóczy a birtokos osztályt megtámadja. — Az igazságtalan javaslat tárgyalását felfüggesztik. — 29-én Perczel Moórnál csatát vesz. — 180 képviselő hiányzik. — Általános rémület. — Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe helyezi. — Gróf Batthyány Lajos ellenzéke. — A reszketők remegése. — A reszketők béke-küldöttséget javasolnak. — Madarász ellenzi. — Az országgyűlés a 48-iki alapon elfogadja. — Deák, Batthyány, Majlátok, Lonovics megválasztatnak. — Herczeg Windischgrätz gőgös válasza. — Az országgyűlés és kormány távozása. — A haditerv. — A magyar és osztrák sereg. — Az ellenség fővezérének önkénye.

A nemzet és császár kölcsönös nyilatkozatai a rögtöni kibékülés utolsó reményét is eloszlatták, a király, ki magát 48-ra esküvel kötelezte, lemondott, utóda a független, az independens nulli alieno Regno subjectum, Magyarország ellen nyíltan kitűzte a zászlót, harczolni kellett. A sok vereség után a győzelem napja végre a Bánátban kisütött; Kiss Ernő egyik alvezére, a hős Damjanics a szerbeket ismételve megverte. Damjanics, a hős vezér, ki soha sem futott, soha sem kértelkedett, szerb szüléktől született, de a szerbeket szolgáló-érzelmeik- és kegyetlenségeikért senki jobban nem gyűlölte, mint ő. Az osztrák hadseregnél kapitányságig vitte, a feketesárgák, a vak engedelmesség iskolája azomban nem tudta megrontani, eszménye volt a magyar haza, a szabadság, a harcz, — s mert a hazát, a szabadságot szerette, a többség kormányának mindég engedelmeskedett, hadi tudománynak nem a szabályos visszavonulást, a késlekedést, de az ellenség gyors megtámadását tartotta, nem kimélte saját és pajtásai vérét, de soha sem állott meg addig míg ellenségét tönkre nem tette, nem vágyott csillagok, érdemelek, a tábornoki toll után, mert előtte a haza első, saját személye második volt, nem vitatta, nem mérlegelte a kormány rendeleteit, politikáját, mert előtte a kormány a hazát képviselte és tudta azt, hogy a haza megmentésének egyetlen feltétele az egyetértés,

nem mosolygott gunyosan szerencsétlen bajtársaira, de azokat megmentette gyakran parancs nélkül; hazafiságával egyenlő volt bátorsága, a golyózáporban mindig maga vezette katonáit, nem ösmerte a természeti akadályokat és győzött mindig, mert katonái szégyenlették volna a hőst elhagyni, a vezér hátra soha sem nézett, de kivont karddal mindig előre rohant, elesett bajtársait új hősök pótolták, seregét győzhetetlennek tartották és gyakran hol egész hadtestestek megszaladtak, ő két kedvencz zászlóaljával a III. és IX.-el nemcsak fedte a szaladókat, de az ellenséget agyon verte és vad futásra kényszerítette. Damjanics nem tartozott azon irkász bölcsek tábornokok közé, kik hűvös szobában, néha jó bor mellett, furfangos terveket koholnak, hatalmas kelepceket állítanak, de ha az ellenség a kigondolt kelepcebe nem szalad be, ha vitézül harczol, ha nem a tervező észjárása szerint támad vagy véd, ha az alvezérek hibáznak, eszközök vesztik és a visszavonulásban remekelnek, saját hibáikat a bajtársaikra, a kormányra hárítják és mindenekelőtt becses személyöket helyezik biztonságba. Damjanics a theoretikus elmélkedéseket nem kedvelte, taktikájának jelszava az „előre magyar“ volt, a más által készített terveket pontosan végrehajtotta, a hiányokat éles elméjével és vitézségével kiigazította, a véletlen soha sem lepte meg, más tanácsára nem szorult. A hadjárat alatt nem tánczolt, nem lakmározott, de az ellenséget fáradhatlanul kergette, pusztította, különben a legjobb pajtás, a legemberibb katona volt az idegenek iránt, a lázadónak azonban nem kegyelmezett, mert buta bérenczek-

nek, apagyilkosoknak tekintette és kiméletlenül pusztította. Sajnos, hogy kitűnő jellemét, páratlan vitézségét csak későn ismerték fel, és mert hizelegni, fődorkodni nem tudott, csak későn alkalmazták nagyobb állásba, pedig a magyar hadseregben mint katona Bem után a második, mint hazafi első helyet foglalta el. Azt mondják, 48-ban volt egy idő, midőn a magyar kormánytul függött a temesvári várparancsnok kinevezése és ekkor a kormány visszautasította, mert szerb és mert főleg csak kapitány volt; mily másképen fejlődnek a viszonyok, ha egy élesebb eszű kormányelnök a hőst és hazafit felismeri és Temesvár parancsnokának nevezeti? Az alvidéki tábor lelkét képezték a IX. és III-ik zászlóalj, ezen két zászlóalj főleg urakból és az értelmiség ifjaibul alakult, a világnak ezen két zászlóaljnál jobb és vitézebb zászlóalja soha sem volt; vitézségre ehez csak Napoleon gárdája hasonlítható, hazafiságban és értelmiségben azomban felülmulta, a IX-ik őrnagya Damjanics, a III-iké Földváry Károly volt; a IX-iknek mondá Damjanics egy dicső véres csata után: „Fiaim, mindnyájan tisztséget érdemelnétek, de akkor mi lenne az én 9-ik zászlóaljból?” Az ezen zászlóaljbani szolgálatot valóságos dicsőségnek tartották, ezek közlegényét más zászlóalj hadnagyainál többre nézték, ezen két zászlóalj soha sem szaladt, e zászlóalj katonáinak 48-ban és után mindenki kalapot emelt. E két zászlóalj a dicsőségért, a veszedelmekben, a halálos tusákban folytonosan versenyzett, ha egy ágyukkal tömött hidat, magaslatot, megerősített falut kellett bevenni, minkettő követelte a veszélyt, és ha

nem vezették, neki rohant magátul; egyedüli diszök, megkülönböztetésök, jutalmok a veres sipka volt. A szellem, az önérzet a tisztikar befolyásának legfényesebb bizonyítéka: ezen zászlóaljából a tavaszi hadjáratok alatt — a halállali daczolás mindég áldozatba kerül — sok elesett, sokat tisztté léptettek elő, a törzsállománynak fele tehát a IX. zászlóaljnál elfogyott, a hiányt bihari oláhokbul pótolták és daczára ezen gyenge adaléknak, a zászlóalj régi hirnevét fentartotta, a veres sipkát a vitézség jelvényének tartották és ez tett szett a buta parasztnak, de ez magában a golyózaporban hamar elpárolog, mert a nagysarlói csatában a német granátosok is a medvebőr süveget, mi az osztrákoknál szintén megkülönböztetés volt, hogy könnyebben szaladhassanak, száz számra dobták el, — a IX-ik zászlóaljnál azomban az oláh ujonczot a hősök magaslatára felemelte az, hogy a veres sipkás tiszt soha sem fedte magát, de mindég előrement; beöntötte a vitézséget a besorozásnáli leczke, a hadnagy azt mondá: „veres sipkás vagy, ha utánam nem jössz és csak egyszer hátra pislantasz, gulyáshusnak aprítlak“; az őrmester: „hallod-e kutya, ha csak félre lépsz, agyonlőlek mint kutyát“; a közlegény: „hallod te kölyök, ha velem együtt nem öljöd az ellenséget és meg akarsz fordulni, agyonütlek; ne félj, bátor embert nem ér a golyó, látod én már száz németet megöltem és nem lett semmi bajom“; az oláh ujoncz először félelemből lett vitéz, később megszokta és helyét megállotta. Általában az alföldi sereg a magyar hadseregnek javát, diszét képezte, tette ezt az anyag, a tisztikar, a vesze-

delmes harcz, az elkeseredés, — az anyag jobb volt, mert itt szolgáltak a régi gyalogok, a régi huszárok, az első honvédszászlóaljok; a régi katona, ha a tisztikar jó, jobb az ujoneznál, mert gyakorlottak, 48 előtt a katonát, kevés lévén az illeték, nagyon megválogatták. A huszárnál nem csak az embernek, de a lónak is meg kell szokni a tüzet, a szabályos mozgást, a magyar ember mind megüli a lovat, tehát a lovas 1 hónap alatt kész huszár, nem így van a ló, a huszár megüli, de a szokatlan ló elviszi; jobbak voltak az első honvédszászlóaljok, mert ezek az urfiak, a tisztesebbek színe-javábul alakultak, tehát ügyesebben és bátrabban harczoltak. Az alvidéki rendes katonaság tisztikaránál a megtisztulás hamarabb és gyökeresebben ment keresztül, mint a többieknél, a tisztikar nagyrésze eleinte nem értette a játékot, az idegenek, a fekete-sárga magyarok tehát harczoltak, bár kelletlenül, midőn azomban vezénylő tábornokaik megszöktek, ezek is különböző ürügyek alatt elpárologtak, csak azon idegenek maradtak meg, kik Magyarországon házasodtak, a szerb és oláh rablókkali fegyver-pajtáságot becsületük tiltotta, ezek kötelességüket mindvégig hiven teljesítették, a tábornokok nem vágytak a dictatorságra, nem irigykedtek egymásra, ezen táborban tehát a kormánynak mindenki engedelmeskedett; a hazafiság látva az árulást, rablást, gyilkosságot, gyűlöletté fejlődött a reactio feje ellenében. Jó iskola volt ez a katonaság kiképzésére, mert a császári fegyvertársak, a szerbek nyílt csatában mindig megszlaldtak, a rendes katonák Temesvárra, Aradra vonultak

vissza, de a felkelő zsiványok az igen magas és sűrű tengeribe rejtőztek, hol legkévésbé képzelték, onnan támadtak, a sereg folytonos meglepetéseknek volt kitéve, a fáradtakat, maradozókat, betegeket, az ólálkodók körülkerítették, levetkőztették, ütötték, kinozták, megesonkították, mesterséges kinok közt megölték; a vezérek, sőt a kormánybiztosok sem gondoltak az élelmezéssel, a harez moesáros helyeken folyt, hiányzott, a bor, pálinka és víz, alkudozások, fegyvernyugvások, hódolatok, esel és árulás volt, ez tehát a legnehezebb harezok közé tartozott, folytonos pihenés nélküli élethalál harez volt, melyben a katonának nem csak harczolni, de gondolkozni is kellett, az ellenség gyáva, de vad és ravasz volt. Gr. Károlyi István saját költségén egy huszárezredet alakított, a pénzt ugyan a kormány előlegezte urbéri kárpótlása számlájára, a tiszteket törzstisztig a nemes gróf nevezte, a rémuralom átvette a legénységet lovastul, fegyverestül, de azért a nemes grófon megvette a 700,000 forintot, mibe állítólag az ezred került; a grófnak két fia volt, Ede és Sándor, mindkettő a forradalmi seregben szolgált. A nemes gróf eleget tett a valódi nemes-ség jelszavának: „a nemesség kötelesség“ (noblesse oblige). Ez annál dicséretesebb volt, mert a gróf sem fiatal, sem egészséges nem volt, a vagyoni áldozat nem terhelte, mert atyjától 180,000 holdat örökölt, de fejével és vagyonával játszott, és ha nagy összeköttetései nincsenek, egy évi börtön helyett bitófára kerülhetett volna; példáját követték a jeles hazafi, báró Lopresti testvérek, kik vagyonukhoz mérten, bár csak apjuk honosult, egy század huszárt állítottak.

Kossuth Benyiczky Lajost már előbb önkéntes csapat alakításával bizta meg, ki 3000-et szedett össze és a támadó Hurbánt, a lutheranus papbul lett ezredest az országbul kikergette. 5-én Schlik tábornok 8000 katonával és 24 ágyúval beütött. Kossuth, Schlik feltartóztatására Pulszky ezredest és Irányi Dánielt mint kormánybiztost küldte. Irányi nagyon reménykedett, az eperjesi főtéren egy kurta farku nagy lovon kapaszkodva ékes beszédet tartott, mit ezzel végzett: „biztosítom önöket, hogy a határokat annyira megerősítettem, hogy azon egy madár sem szállhat át“, midőn ezen beszédet elmondta, a gonosz félszemű Schlik a határon lovastul, ágyustul, szekerstül átlépett és előcsapatját egy madár: Vogel tábornok vezényelte. Az osztrák taktika sarkpontját a fontolva haladás képezte, Schlik lassan nyomult előre, mi lassan vonultunk vissza, midőn a tömeges visszavonulást megkezdtük, a magyar sereg tetemes része, a szatmári nemzetőri lovasság zöme és a szepesi nemzetőrség nem érkeztek meg, Irányi a kanyargós kassai hegyen nagy szorgalommal ásatta a vadászárkokat, a tótok azonban nagyon kicsire szabták, alig voltak mélyebbek egy öreg nyulfekvésnél, az erdőbe védfalat is állíttatott ölfákbul, e mellett már két század elbujhatott; a gondatlanság és katonai szellem jellemzésére meg kell említenem a haditanácsot, a hadiszállás 9-én Budaméren volt, 10-én estefelé tartották a haditanácsot Ujházy László ebédlőjében, mely a rideg decemberben legmelegebb volt a háznál, én a kályhánál ültem, nem tudván, hogy haditanács lesz, midőn bejöttek nem volt kedvem a

kályhát elhagyni, vártam míg önkéntesi méltóságomat kitessékelik, nem vettek észre, kedélyesen megkezdték és folytatták a tanácskozást németül, — az ellenség erejét ösmerték, a magukét gyanították, Pulszky alezredes parancsnoknak nem tetszett a csata, németül ezt mondá: „állítson kormánybiztos ur rendelkezésemre 10,000 jól felfegyverzett katonát, ez esetben mindenért jótállok“, végre azomban engedett; beszéltek az állásokról, védelmi állást fogadtak el, sulyt fektettek a menedékes hegyre, melyet ágyu nem védett, de nem gondolkoztak a visszavonulásról, melyben csak Irányi kételkedhetett, ki a lelkesülést ágyunak tartotta és az ország határait szóval hősieen megvédte; megkezdődött a csata 11-én reggel kilencz órakor, a nemzetőrség és nép hallérzékeit az ágyu bömbölése feszélyezte, egy órai kitartás után a fele az erdőbe elpárolgott, 11 órakor a hegyen 90 lengyelen kívül már nem volt magyar katona, 12 órakor már Kassárul is elszaladt a sereg. Schliket meglepte a győzelem, eselre gondolt és megállott. A szaladásért azonban sem a sereget, sem a vezért elítélni nem lehet, mert volt 1 zászlóalj gyalogságunk, 1000 ember, mely előtte 3 nappal kapott fegyvert, 400 fegyveres nemzetőr, tehát 1400 puska, ütégünk állott 6 sugár, 2 öles ágyubul, melyet Bebek ur 1600-ban csináltatott krasznahorkai várában, a lovas nemzetőrök szénahasu lovakon ültek, egy részének kantárja madzag-, kengyele kötélből állt, az egésznek főleg csákánya és kovás rossz pisztolya volt, — és 90 lengyel, némelyikkarddal, pisztolylyal felfegyverezve, — ezzel az erővel megszaladt volna Napoleon is Schlik

előtt. — A csermely folyónál a vitéz lengyel csoport az osztrákokat feltartóztatta, a sereg maradéka Miskolcra, a szepesi nemzetőrök hazavonultak.

Deczember 16-án az erdélyi hadsereg vezényletét Bem József lengyel tábornok vette át, a szétvert sereget Csucsán Czecz János ezredes tábornoki főnök szedte össze, állt a sereg a később küldött segélylyel együtt 5600 gyalog-, 1300 lovas- és 6000 nemzetőrből.

Bem már a lengyel forradalomban babérokat aratott, a lengyel tűzértséget vezényelte, — Bem a szabadságért rajongott, Lengyelország feltámadását Magyarország függetlensége, az osztrák forradalom diadala által vélvén elérhető, először Bécsbe ment, a forradalom bukása után Pesten ajánlotta fel szolgálatát, Magyarországnak rendkívüli szolgálatokat tett, mert csak a lángeszű erélyes tábornok birta az erdélyi seregben uralgó féktelenséget megfékezni; Bem mindjárt kezdetben belátta, hogy Erdély csak a vitéz, tüzes székely faj által szerezhető vissza és csakis a székelyek által megtartható, ennél fogva hadművelete alapját a székelyekre fektette; az erdélyi hadsereg helyzete igen kényes volt, mert a sereg az oláhok kellő közepében táborozott, ha csatát veszt, az oláhok felfalják, — e sereg fenmaradása sőt diadala életszükség volt Magyarországra, mert ha Puchner régi szerencséjétől vezérelve az erdélyi sereget megveri és Nagyváradig előnyomul, ura lesz a bihari, aradi, szatmári, ugoesai, mármarosai oláh-ságnak, a rabló kegyetlenség Magyarországon is orgiákat tart, s ha Schlik-kel a Tiszánál egyesül, a magyar kormány nem birt volna biztos visszavonulási helylyel;

hogy ez meg nem történt, csakis Bemnek köszönhetjük, mert más köznapi egyéniség, a megrémültekbe lelket, a fejetlen gondatlanokba rendet önteni nem lett volna képes. Bem a Napoleon által megváltoztatott hadászatot komolyan tanulmányozta, — Bem lángesze egyszerre átlátta az ellenvezér gyengéit és mindenkor felhasználta, kis csapatokkal merész támadásokat tett többszörösen erősebb seregek ellen, katonáival gyors és erős meneteket tétetett, az osztrákokat mindig meglepte, mert Bem serege kétszer, ha a szükség kívánta háromszor annyi utat tett mint az osztrák haditudomány előirta; Bem nagy súlyt fektetett a tűzérőségre, maga is jól tudott lőni, a helyeket már előre ösmerte, ágyuit mindig a legelőnyösebb helyekre helyezte. Bemnek nem kellett tanácsadó, a terveket maga csinálta és köznyelvre nem bocsájtá, ha ellenét megverte, azt tönkre is silányította, mert folytonosan üldözte, a csatában a hiányt, az ellenség fölényét éles elméjével azonnal belátta és megfordította. Maga szemeivel látott, a veszély helyén rendesen ott termett, bár beteges és rossz lovas volt, katonáit maga vezette, személyét a veszélynek mindig kitette, vakmerősége határt nem ismert, lélekjelenlétét soha sem vesztette el, soha sem csüggedt, személyes vezénylete alatti serege egyszer 1700 ember- s 4 ágyura olvadt le, ezen kis erővel fedett állásban Puchner 7000 emberét megtámadta, szerencsésen meg is verte, Puchner visszavonult, azt hitte, Bem tekintélyes sereggel bír; az oroszlánszívű vezér ellenségét megvetve, csudát akart mivelní, elhagyta fedett ordoi állását, az ellenséget kergetni kezdte, a sikon

Puchner azonban felismerte a hős csapat csekély számát, megfordult, a nagy erő visszanyomta a hősokeket, a bátor csapatnak hátrálni kellett, nem maradt csak két ágyúja, de Puchner, puskaporos szekereit is elfoglalta; a fiatal tüzérhadnagy jelenté a szorongatott hősnök, hogy az utolsó töltését is kilőtte, ekkor a tábornok hidegen, tört németiséggel viszonzá: „Wenn wir keins haben, so müssen wir halt nehmen!“ (ha nincs, foglalnunk kell), és csakugyan ügyes mozdulatot téve, Puchnertől szerzett puskaport, két ágyújával több kárt tett az ellenségben, mint a német 40-el a magyarban. Rendesen kettős, sőt néha 4-szeres ellenség ellen harczolva többször csatát is vesztett, míg az ellenség azonban őt soha sem semmisítette meg. Bem ha győzött, ellenét tönkre verte; utolsó legfényesebb diadala előtt, midőn az oroszok is bejöttek Puchner segélyére és 46,000 rendes katonával állt szemben, csatát vesztett, Puchner el akarta fogni és Bécsbe a napot is feljelenté, amelyen a lázadókat vasra veri, Bem Puchner előtt visszavonult, gyors menetben az oroszok által védett Szeben megerősített város előtt termett, az oroszokat megverte, Szebent bevette, a 26,000 orosz Oláhországba vonult, minek hírére Puchner a Beménél sokkal számosabb seregével rémulten Oláhországba szaladt. Heverni nem tudott, midőn nem harczolt, sereget szervezett, — majdnem semmiből derék sereget állított ki. Szigoruan örködött serege élelmezése felett, seregétül sokat kívánt, mert mindég nagyobb erő ellen harczolt, folytonosan kettős meneteket csinált, a csata alatt tisztjeit nem tánczoltatta mint Görgey, de ha győzött, kettős díjt

és fizetést osztott ki katonái és tisztjei közt, nem is ment katonája soha éhen a csatába, serege soha sem panaszkodott. Erős fegyelmet tartott, kezdetben néhány ellenkezőt agyonlövetett, a tehetetleneket elkergette, — a lázadókat nem kimélte, a hódolók iránt azomban kegyelmes volt. — A szónoklatok-, tüntetések-, felköszöntésekhez nem értett, de szabatosan fejezte ki magát, midőn egyszer megveretett és visszavonult, a vitéz Kemény ezredest ezen velős szavakkal bizta meg a legfontosabb hadállás, a piski hid védelmével: „Tartsa magát vitézül, ha a piski hid elvesz, Erdély is elvesz.“ A jeles ezredes nagy szólamok nélkül is megértette a helyzetet és kötelességét teljesítette. A pénzt, külsőségeket semmire sem becsülte, a vitéz tábornoknak nem volt udvara, mert a hizelgést megvetette, a mulatságra nem volt ideje, felesége volt az ágyu, fiának nézte minden jó katonáját, kevés pénzét elajándékozta, kopott ruhában járt, hasát nem imádta, csak a pezsgőt szerette, ehez is azomban csak akkor jutott, ha néha tisztjei megvendégelték, magyarul semmit, németül rosszul beszélt, szóvirágokkal nem hathatott, alkata, arcza közönséges, rossz lovas volt, paripája ágaskodásával nem vakított, sem magyar sem nagyur nem volt, azért tisztjei becsülték, szerették, egyik tisztje sem vágyott helyére, katonái imádták, nagysága, lángesze, becsületessége előtt Erdélyben mindenki meghajlott, csak Görgey Arthur irigylette és kicsinylette. Bem táborában a polgári szellem uralkodott, a soldatesca gőgje, a katonai nyegleség, a képzelt érdemek követelése, a kardbojt istenítése, az alkotmány s a kormány lené-

zése, a dicsekvés, az osztrák tisztikar hagyományai, — mik a Görgey táborában oly nagyban szerepeltek, — az erdélyi seregnél teljesen hiányzottak, mindenki kötelességének élt, megelégedett a hazafiui öntudat-, a vezér elismerésével. Bem éles politikai belátással is bírt, egyrészt belátta, hogy Erdélyben a fő hazafielemet a székelység képezi, felösmerte a székelyek harciasságát, a fősulyt tehát a székelyekre helyezte, másrészt látta azt, hogy az oláhok félrevezettettek, hogy 1.200,000 embert számításon kívül hagyni nem lehet, a szász ildomos faj, az alkotást irtással kezdeni nem lehet, a tévelygőket a szabadságnak erőszakkal megnyerni lehetetlen, az alkotmány feladata a különböző fajok megnyerése. Ennélfogva midőn Erdélyt meghódította, a legyőzöttekkel ildomosan bánt, sajnos, hogy egy nyegle ember okos terveit megsemmisítette. Bem kétségkívül a magyar forradalmi háborúnak egyedüli genális fővezére volt, — ellenei, miután a tények mellette bizonyítottak, azt hozzák fel, hogy kis hadtesteket vezérelni tud, de a nagy hadvezetésre képtelen; ez alaptalan kicsinylés, ezt csakis az által czáfolhatta volna meg Bem, ha a magyar nagy hadsereget vezényli, ezt azonban soha sem bízták rá, a temesvári csatába már a csata közben érkezett meg, tehát midőn már Dembinsky rendelkezett, ezért a felelősség nem őtet, de Dembinskyt terheli, — mindenesetre azon hadvezértől, ki 10,000 emberrel 40,000-et kiver, sem a genialitást, sem a hadvezéri tehetséget eltagadni józanon nem lehet, különösen nevetség az érdem megtagadása oly emberektől, kik mindég hátráltak.

Deczember 16-án a komoly veszély megkezdődött, Windischgrätz herczeg Magyarország határait átlépte, serege 50,000-et meghaladt, ez ellenében Görgey 25,000-rel állott, Görgey nem mert seregét kockáztatni, melyben az anyag sem volt a legjobb, ennélfogva folytonosan vonult vissza. Kossuth nagy tevékenységet fejtett ki, deczemberben 30 zászlóaljat fegyverezett fel; az ujonczok tetemes része a Görgey hadseregében működött. Kossuth azonban nagy hibát követett el azáltal, hogy miután a legnagyobb veszély Pozsony felül fenyegetett, a sereg javát az alvidéki hadsereget csak későn indította meg, midőn már az utak is megromlottak, ennélfogva a sereg már a rossz alföldi utak miatt is lassan mozoghatott, általában minden talp földet védeni akart, mi által az erő elforgácsolódván, Windischgrätznek a győzelmet megkönnyítették, a másik, még ennél is nagyobb hiba volt, hogy októberben, midőn még a külfölddel közlekedni lehetett, sem elegendő fegyvert nem szerzett, sem Komáromban, mely erre legalkalmasabb hely volt, fegyvergyárat nem alkotott. — 18-án Mészáros a guerillákat megalkotta, ezen csapatoktól sokat vártak, valamit tettek, de sokat nem, mert a guerilla hazája a hegy, az ellenség pedig a sikon mozgott. — A kormány már nyárban önkényes adományra szólította fel az országot, bejött ez évben ajándékban 688,571, kölesön ezimén 993,424 frt. Tekintve a veszélyt, sovány eredmény volt ez, de általában a pénz kevés volt, a főrendek keveset adtak, mert 48-ért nem rajongtak, a középosztály az urbériség elvesztét sinylette, a polgárok és zsidók, kik legtöbb pénzzel

rendelkeztek, az adományokat csak csepegtették, sokan ártott az adományoknak azon nagyban elterjedt mese, hogy az ajándékozott ezüst egy része a ministerek asztalain diszeleg, ezen czélért ezüstjétül senki sem akart megválni, a papiros-pénz kibocsájtása az adomány forrását végképen betapasztotta.

A pesti országgyűlés végnapjait az urbéri kárpótlási törvénynyeli enyelgéssel töltötte. Deczember 8-án, a felsőház az urbéri kárpótlás alapelveiről szóló törvényt elfogadta, a becslési módozatot azomban nem helyeselte, az eljárást hosszasan tartotta és az alsóházat czélszerűbb javaslat felterjesztésére hívta fel. 24-én a képviselőház az urbéri kárpótlás összege tárgyát vette tanácskozás alá, a központ 9 osztálya indítványozta az első 700, az utolsót 300 forinttal, általában 50 frt fokozatos külömbséggel, 1 zsellér 60 forinttal, a kárpótlás részben készpénz-, részben államkötvényekben lesz fizetendő. A kárpótlási művelet befejezte előtt 300 forint előleg adatik, a becslés, osztályozás eszközzésére országos bizottságot ajánl, mely 2 alsó-, 1 felsőházi választandó tagbul áll, beadta Lónyay Menyhért központi előadó, a javaslat tehát a Kossuth műve volt, miután Lónyay ez időben vele jó viszonyban volt. Az öreg Palóczy, ki a nemesség szárnyain emelkedett, támadta meg rozsdás fringijával a szűkmarku javaslatot, azt majdnem rongygyá akarván tépni, sokalja az összeget, mert a föld nem volt a földesuré, a napszám mindenütt egyenlő, a dézsmaérték is egyenlő, mert Árva-, Turóczban is csak annyi a haszonbér, mint Békésben, 400 forintot ajánl egyenlően az egész országban.

Deák Ferencz egyiket sem fogadja el, mert mindkét javaslat önkényes, a Palóczyé igazságtalan.

Lónyay, a központi előadó, hallgatott, a kormány minden tagja hallgatott, 83 a központ, 107 ellene, hiányzott tehát a képviselőház felénél több, elnapoltatott.

29-én Palóczy indítványa 129-el, 102 ellen bukott.

Bartos Ede 500, 400, 300-at indítványozott, de a ház szavazatképtelen volt. Két jelentéktelen democrata nagyság kijelenti, hogy az urak már eddig is sokat kaptak, nem óhajtja őket tovább hizlalni, a régi álláspontra helyezkedtek, tapsokat azomban nem arattak.

Kossuth, ha tudta volna a nézetkülömböséget, nem terjeszti be, egyébiránt ezen kérdésben az igazságot és méltányosságot ajánlja.

Deák a vitát helytelennek tartja, midőn a haza veszélyben van és a haza megmentése minden garast igényben vesz. 30-án elnapoltatott.

Ezen vita szomoruan tüntet fel a népképviselőlet jogérzetét és hazafiságát. 27-én Windischgrätz herceg már Győrt bevette, 29-én Perczel seregét Moórnál szétugrasztották, a haza valóságos veszélyben volt, mert Windischgrätz kiáltványában Magyarország megsemmisítését kimondta, a háborút nemcsak Kossuth személye és a szabadelvű eszmék ellen vitték, Erdélyt, a Bánátot, Bács- és Baranyamegyék elszakítását tüzték ki, a meghagyott magyar tartományt a nemzetiségek szerint szándékoztak feldarabolni, az egyedüli törvényes erkölcsi hatalom az országgyűlés volt, az országgyűlés nem volt szavazatképes, a tapsonezok közül hibázott 210, levonva a kormánybiztosokat, 180 hazafi hiány-

zott. A pozsonyi országgyűlés az ország becsületével biztosította az urbériség kárpótlását, a kárpótlási javaslat semmiképen sem felelt meg a vesztett birtok becsének, mert 1 napi igás-munkás 1 forinton alul sehol sem volt fogadható, a munka tehát maga 1000 forint tőkét képviselt, a dézsma, átlagban a buzát és rozst 4 forinttal, a zabot 1 forinttal számítva, a jó helyeken jövedelmezett 10 forintot, a felföldön 16 forintot, vagyis a legjobb értéke tett 1400, a legrosszabbé 1300 frtot, az országgyűlés pedig megajánlotta a jó helyen az érték felét, a rosszon negyedrészt a valódi értéknek, ezen socialistikus határozat- és vitának köszönhetjük, hogy a kényuralom a szabad ország mértékével mért, miáltal kiesett névleg a birtokosok zsebéből vagy háromszáz millió, valósággal pedig, miután a papirosok 30 perczenttel olcsóbban keltek, 60 millió, s mert kétharmadát a birtokos adójával törlesztette, tényleges kárpótlás fejében csakis 170 milliót kapott.

Bem a nagy vereséget megelőzőleg Deésnél győzött. A moóri csata után Pesten a legnagyobb rémülés uralkodott, gondolkoztak Buda alatti csatáru, Pest védelméről, de semmit sem tudtak határozni, az ország sorsa kizárólag Kossuthtul függött, ha Kossuth elveszti fejét, az országgyűlés kerge nyájként szétfut, a vezérek a fegyvert lerakják és az országot feldarabolják. Az országgyűlést és a kormányt a moóri csata megrémítette; Perczel Mórt a legvastagabb rosszakarat sem gyanúsíthatta, a vereséget nagyobbban gondolták a valóságnál, azt hitték, hogy az egész hadtest az ellenség kezébe került, pedig halottak- és sebesültek-, foglyokban

1400 embert vesztett, tényleg ugyan néhány napra harczképtelen lett, mert nagy része Pestre ugrott és a vidéken bolyongott, valósággal azomban a sereg nem semmisült meg. A nép Pest utcáin tüntetett az alá-
zatos béke barátai ellen, a kormány és országgyűlés székhelyének áttételére Kossuth már előbb gondolt, Görgey Debreczent ajánlotta. Senki sem hitte azomban a nagyon is gyors visszavonulást, a kormány tehát 30-án még sem a székhely-, sem a védelemről tisztában nem volt, — azomban rögtön határozni kellett, mert az előzmények után ítélve Görgey még Budavárára támaszkodva sem volt képes Windischgrätzet feltartóztatni, attul is lehetett tartani, hogy Windischgrätz a Dunán serege egyrészét átküldi és Pestet is megtámadja, Pest védelmére nem gondoltak, a védelmi képességet az ostrom alatt megteremteni nem lehetett, határozni kellett tehát a jövőről és pedig rögtön, mert az ellenség már az ajtón kopogtatott. Gróf Batthyány Lajos a diplomatikus futás és béke barátaiban feltámadt ismét a valósulhatlan béke reménye. 31-én az országgyűlési tanácskozás megkezdése előtt, a reszketők egyik hive, a háznak sápadtan jelenté be, hogy hir szerint, a vad néptömeg Kund Vincze képviselőt és br. Bánfy Pál felsőházi tagot elfogta, a nemzet souverainitás életét a bőszen forradalmárok fenyegetik, mindkettő gyászos kimulta, vagy tevékenységök megakadályozása nemcsak nagy igazságtalanság, de nagy veszteség lett volna az országra, mert a képviselő jeles ökörhizlaló, br. Bánfy hires faló volt, a ki Füreden egy reggelire 7 fiatal pulykát elemésztett, különben a

feketesárga eszmékért régóta harczolt ; a ház Madarász Lászlót mint rendőrministert küldte ki a rettentő merénylet megakadályozására, a szerencsétlenek megmentése-, a veres mezitlábosok elfogására. Madarász azomban feladatát nem teljesíthet, mert a vad forradalmárok a jeles férfiakat még ki sem fűtyülték, sőt nem is látták. A mai napra vegyes ülés vala kitüzve, Kossuth a kormány- és országgyűlésnek Debreczenbe való áttételét, a békepárt Windischgrätzhez békeküldöttséget ajánlott.

Madarász, ki Kossuthnak jobb keze volt, Kossuth indítványát pártolja, a békeküldöttséget azonban ellenzi, mert a nádor irományai konstatálják azt, hogy a re-actio Magyarországon eperjesi lanienát akart előidézni, vele tehát egyezni nem lehet.

Br. Perényi Zsigmond, Kossuth indítványát pártolja.

Gróf Batthyány Lajos a kormány rögtöni áthelyezését, az országgyűlésnek azomban az utolsó perczbeni áthelyezését ajánlja ; a szerencsétlen Batthyány számos békekudarczai daczára is azt hívé, hogy a béke egyedüli akadálya Kossuth és hivei, ennél fogva el akarta a kormányt távolítani, hogy az országgyűlés a Kossuth befolyásától menekülve, kiegyezkedjék, a szerencsétlen politikus még akkor sem látta be, hogy a háborut Bécsben minden áron akarják, Kossuth személye csak ürügy, nem Kossuthot, de Magyarországot kívánják megsemmisíteni, mert ha nem Magyarország beolvasztása lett volna a főczél, akkor a király a birodalomegységet jelszóul nem tüzi ki, de kormányt nevez, a koronázást kitüzi, és határozottan megígéri a magyar alkotmányos uralmat ; az országgyűlés Pes-

ten az utolsó perczig nem maradhatott, mert az országgyűlés együttmaradása, miután az egyedüli törvényes hatalmat az országgyűlés képviselte, az országra életkérdés volt, az országgyűlést részben Kossuth erélye, bűvös egyénisége tartotta össze, ha tehát Kossuth az országgyűlést elhagyja, az országgyűlés könnyen felbomolhatott volna, ha a kormány az országgyűlés nélkül távozik, ez gyávaságnak tűnt volna fel, és szétrobbantja a kormány iránti bizalmat, mert a magyar sokat eltűr, de a gyávaságot utálja; az országgyűlés Pesten azért sem maradhatott, mert a válság küszöbén álltunk és Görgey hadseregével győzni nem lehetett, mert a Windischgrätz hadserege kétszerannyibul állt, mint a magyar hadsereg, ha Görgey Budát védi, Windischgrätz átmegy a Dunán és Pestet elfoglalja, Pestet és Budát egyidejűleg védni nem lehetett, mert Pestnek sem erődjei nem voltak, sem eleséggel hosszabb időre nem vala ellátva, ostromolt nyílt városban országgyűlés nem tanácskozhatik, de 200 ember télben nem is menekülhet, a képviselő nem proletár, nem lehet tehát tőle kívánni, hogy egy sétatálczával szökjék az ellenséges táboron keresztül, 200 ur tömegesen csakis legfeljebb két napig menekülhetett a vasuton, mert ha a csatát megkísérlik, már két nap múlva a vasut felett az ellenség rendelkezett volna. Batthyány gróf valószínűleg ezt maga is belátta, csakis ezért ellenezte azt, hogy a békeküldöttség akadályait, ellenzése felhagyásával kihasználja. Kossuth 48-iki alapon a kibékülést nem óhajtotta, mert ez esetben elesik a katonaság és külső ügyek feletti rendelkezési jogtul, de egyrészt tudta azt,

hogy Windischgrätz a 48-at sem fogadja el, tehát a békeküldöttséggel semmit sem kockáztat, sőt inkább nyer, mert az egyezkedés ismételt meghiusulása a nemzetet meg fogja győzni az önvédelem mellőzhetlenségéről; Kossuth a békekisérletet a 48. alapon elfogadta, megválasztattak Majláth György, gróf Batthyányi Lajos, Lonovics egri érsek, gróf Majláth Antal, Deák Ferencz. Deák Ferencz utasítást kért, jelezte a küldetés sikertelenségének valószínűségét, a küldöttséget röviden utasították, Windischgrätzről fegyvernyugvás és békekötés eszközlésére, a körülményekhez képest megbízattak hogy ő cs. k. felségéhez Bécsbe utazzanak, azonban csakis a 48-iki törvények épségben tartása mellett szerződhetnek. Midőn Batthyány Lajost beválasztották, báró Perényi Batthyány kihagyatását ajánlotta, mert az udvarnál nem kedvelt egyén, eddig is sokat fáradt, mit Batthyány meg is orrolt. Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe tette át, a kormány nagy sietséggel csomagolt és a követtek nagy részével rögtön Debreczenbe utazott, a sietséget a hadiesemények nagyban igazolták, mert 1-én már Görgey Biára, Pesthez két mértföldre tette át hadiszállását.

A kormány Görgeyt Budánál ütközetre, a főváros kiméletére és visszavonulásra utasította, Görgeyből a hiuság és házsárt ördöge itt már kitört. Kossuthtal mindeddig barátilag érintkezett, mert a helyzetet Kossuth uralta, a felelősség Kossuthot terhelte, Budánál azonban a helyzet urának képzelte magát; pozsonyi érintkezéseikben a kormány és országgyűlés Debreczenbe áttételét ajánlotta, ma azonban, midőn 14 nap alatt

seregével Budáig vonult, midőn a budai csata elfogadására magát képtelennek nyilatkoztatta, tehát ez által Pest tarthatatlanságát konstataálta, Kossuthot gyávasággal vádolta. Pesten a kormány a hadügyek ideiglenes vezetésével Vetter tábornokot és Csányi kormánybiztost bizta meg. Görgey január 2-án Pestre jött, Vetter, Görgey, Perczel, Rápássy, Csányi haditanácsot tartottak és következőleg határoztak:

Görgey Vác, Perczel Szolnok felé vonul.

Az alvidéki hadsereg Vécsey vezénylete alatt az országgyűlés fedezetére a közép Tiszához nyomuljon fel.

A legrosszabb esetben Perczel, Mészáros, Vécsey Debreczen felé visszavonulva egyesüljenek.

Görgey feladata az ellenség főerejének foglalkoztatása, a körülmények szerint Komárom vagy a felső Tisza vidéke felé vonuljon vissza, Görgeyvel a Vácson levő 4—5000 gyalogság egyesül, ellenben 1800 lovas és egy zászlóalj gyalog Perczelhez küldetik.

Perczel váltja fel Budánál Görgeyt (azomban szerencsésen elkésett). Görgey 6-án Vácra vonult, Windischgrätz ellenállás nélkül foglalta el Budát és Pestet.

A magyar hadsereg január 1-én következő létszámmal birt:

R e n d e s c s a p a t o k .

1.	26 magyar gyalog zászlóalj	16,000
2.	61 honvéd „ „	56,500
3.	10 huszárezred	9,600
4.	250 ágyu és tüzér	5,000
Összesen :		86,500

A sereg felosztása.

1. Benyiczky	3,000
2. Görgey Arthur alatt a Feldunánál*) . . .	30,000
3. Perczel Mór	4,600
4. Eszéknél	4,000
5. Bács-, bánát-, aradi sereg Eszterházy, Kis, Máriássy alatt	23,000
6. Mészáros alatt Miskolcznál	8,000
7. Erdélyi sereg Bem alatt	10,000
8. Komáromi, eszéki, pétervárad, lipótvári, munkácsi helyőrségek	16,000

Összesen: 98,600

vagyis, miután a várakat rendes katonaság védte, az osztrák hadsereggel szemben 60,000 katona állt, ebből 23,000, tehát harmadánál több, deczemberi ujoncz volt.

A z o s z t r á k h a d s e r e g
következőleg volt felosztva:

1. Hurbán	1,000
2. Simonics	5,000
3. Windischgrätz	50,000
4. Nugent a stajer határon	6,000
5. Bács és Bánát, báró Rukavina, Knicsanin alatt	38,000
6. Puchner Erdélyben	17,000
7. Schlik Kassán	8,000

Összesen: 125,000

*) Görgey szerint serege Vácznál csak 20,000, tehát a magyar sereg nem 98,600, de csak 88,600 volt.

Az osztrák hadseregnek nem rendes katonasága csakis a bács-bánáti táborban volt, ha ezek számlájára 18,000-et levonunk, mennyi alig volt, a magyar 76,000 rendes katonával szemben 107,000 állt, igen nagy fö-lénynyel birt a tüzérség, mert ágyujok kétszerannyi-nál is több volt.

A békeküldöttség január 3-án érkezett meg her-czeg Windischgrätz táborába, a küldöttség a gőgös hercegnél gróf Majlát Antal által jelentette be ma-gát, a herceg kijelenté, hogy gróf Batthyány Lajos kivé-telével kész a küldöttséget elfogadni; gróf Batthyány el-utasítása kétségkívül az ország méltóságának megsértése volt, mert gróf Batthyány hosszabb ideig V. Ferdinánd miniszterelnöke, a felsőház tagja, gáncs nélküli lovagias jellemű egyéniség volt, a hadakozó fél a békeküldöt-tekben, hacsak az nem zászlóhagyott szökevény, nem válogathat, az összes küldöttség a békét óhajtotta, sőt a lehetőséget Deák kivételével a küldöttség hitte is, el kellett tehát a megaláztatást tűrni és pedig annyival inkább, mert a küldöttség a Windischgrätz-eli kísér-let meghiusulása esetében ő felségéhez volt utasítva, mert a hatalmas ellenség Pest kapuinál állt, a nemzet-nek a győzelemre gyenge kilátásai voltak. Az elfoga-dás óráján a küldöttség megjelenvén, bemutatta má-gát, mint a magyar országgyűlés küldöttségét; her-czeg Windischgrätz, ki a táborban a kedélyességet nem ösmerte, minden alkotmányt, mint pokoli művet gyűlölt, erre röviden következőleg felelt: „A magyar országgyűlést nem ösmerem el, mert ő felsége az or-szággyűlést feloszlatta, sem békét nem kötök, sem

fegyvernyugvást nem adok, mert feltétlen hódolatot (Unterwerfung) követelek, az országot fegyverrel foglalom el, katonai kormányt hozok be, az ország sorsáról ő felsége fog rendelkezni, ajánlom, hogy a magyarok alázatos engedelmességgel ő felsége kegyelmét érdemeljék ki, a küldöttséget, miután császár ő felségének korlátlan meghatalmazottja vagyok, tovább nem bocsájtom.“ Fájdalmasszívvel hagyták el a küldöttek a győző táborát; a véruralom bekövetkeztében, mely Magyarország oly gyakran és érdemetlen sujtotta, nem lehetett többé kételkedni, a válasz világos és határozott volt, nemcsak 48 megtartását, de még 47 visszaállítását sem lehetne reményleni, azon ország felett, melynek kérelmező küldöttségét sem eresztik fejedelme elé, a pálcza visszavonhatlanul el van törve. Azok kik a bécsi köröket ösmerték, Windischgrätz herczeg nyilatkozatából meggyőződtek, hogy Schwarzenberg herczeg minister a helyzetet uralja, ki nemcsak Magyarországot gyűlöli, de a magyarokat is utálja, pedig a jelen alkalom, melyet a nemzet és fejedelem érdekei egyiránt ajánlottak, a jelen alkalomnál soha sem volt kedvezőbb, mert a schwechati szerencsétlen csata, Erdély elveszte, Görgey dicstelen visszavonulása, Perczel nagy vesztett csatája, a tábornokok hiánya a nemzetet és a főbb köröket lehángolták. A küldöttség elégségesnek tartotta levélben megküldeni a választ, az emberek nyaka viszketett, Debreczent veszedelmes helynek tartották.

Windischgrätz válasza a közönség közé csak későn szivárgott ki. Az ország hangulata komoly, de sem rájongó, sem csüggedt nem volt, a forradalmat, melynek

tengerében usztunk, mindenki önvédelmi harcznak tartotta, pedig kettős forradalom volt ez: királyi és nemzeti; a király, ki Magyarország területi épségére, az alkotmányra, az igazságszolgáltatás-, a törvények megőrzésére megesküdt, az erdélyieket, a horvátokat, a szerbeket a Magyarországtuli elszakadásra biztatta, Jelasichot, ki Magyarországot fegyverrel megtámadta, kit már egyszer elítélt, megdicsérte, a szerbek, oláhok a leggyalázatosabb gyilkosságokat, rablást a császári katonatisztek, főpapok vezénylete alatt követték el, az országgyűlést, mely eloszlatható nem volt, császári rendelettel oszlatták fel. 50,000 katona foglalta el a császár nevében a fővárost, leköpte a törvényt, a kérelmezők előtt a király ajtaját elzárták, az osztrák császár a magyar királyt szent István trónjárul letaszította, jog és igazság helyett a baromi hadi törvények uralkodtak, a német katonákat nyugtára élelmezték. Viszont a magyar kormány, a magyar országgyűlés, magyar katonaságot állított fel, a tiszteket a magyar honvédelmi miniszter által nevezte ki, a hadsereget a magyar honvédelmi miniszter alá rendelte, pedig a 48-iki törvény szerint a tisztek az ő felsége oldalánál levő miniszter által voltak ki-nevezendőek, a sereg a király különleges rendelkezése alá tartozott, a 48-iki törvény szerint a magyar honvédelmi miniszter csakis a nemzetőrség felett rendelkezett, az országgyűlés ujonczókat szavazott meg és állíttatott ki, pedig a katonamegszavazási és ujonczállítási törvény érvényéhez a király jóváhagyása is szükségeltetett és ezt a király megtagadta, az országgyűlés pénzjegyeket szavazott meg és bocsájtott forgalomba, pe-

dig ehez is a király jóváhagyása igényeltetett és a király jóváhagyását megtagadta. Az országgyűlés kormányt nevezett ki, pedig a kormánykinevezés joga királyi jog volt, az országgyűlés seregeit osztrák földre küldte, az osztrák császár katonái ellen és az osztrák császárt támadta meg közvetve, kit a *pragmatica sanctio* szerint meg nem támadhatott, kétségkívül ezt az ország nem kezdte, mindezt tennie kellett a saját védelmére, a harc tehát törvényesen véve forradalmi, de önvédelmi forradalmi harc volt. Az ország egyik osztálya sem akarta a királyt, a dinastiát a magyar tróntul megfosztani, de viszont senki sem akart német és szolga lenni, mindenki szívesen sorakozott tehát a szabadság zászlója alá. A 48-iki törvényeket a közönség rosszul fogta fel, azt hitte, hogy ebben a magyar hadsereg, a magyar minster bennfoglaltatik; Batthyány és társai-, utódaik a debreczeni békepártnak nem volt bátorsága az országgyűlésen, a sajtóban ezt megvilágítani, Kossuth hallgatott, mert 48-at csak kiindulási pontnak tekintette, a közönség ösmerte a haza multját midőn saját királyai alatt saját seregéről rendelkezett, azt hitte tehát, hogy az ország ezen joga is visszaállított. A rablókkali szövetség, az oláhok, szerbek paczkázásai, cannibáli gyilkosságaik, szentelen rablásaik a legbékésebb polgárt is dühbe hozták, a magyar nyelv fensősége elleni támadás, az ország feldarabolásának szándoka, Magyarország Ausztriából beolvasztása, a leghiggadtabb embert is forradalmárrá tette. A magyar fajnak a személyes bátorság minden időben fő jellemvonását képezte, magát a világ legjobb kato-

nájának tartotta, az osztrákot lenézte, ezt osztotta a szláv faj is, sőt még a magyarországi németek sem becsülték, az egész országban közvéleménynyé vált a hit, hogy az osztrák nem bir velünk, a schwechati szaladást a rossz vezényletnek, a Görgey gyors visszavonulását taktikának tartották, Mészáros vereségét a hadvezér élnélhetlenségének, a moócicsatát Görgey irigységének tulajdonították, Pest bevétele tehát a közönséget nem rémitette el, az osztrákok megveretését mindenki bizonyosnak hitte. A vagyonos, értelmes fiatalság mindjárt kezdetben beállott honvédnek, a nép Kossuth által ecsetelt rajongása túlozva volt, megéljenezte a fényes szónokot, Kossuthot szerette, a katonaságért azomban nem nagyon törte magát, de amennyit kivetettek reá, azt szívesen kiállította, a besorozott ujoncz soha sem szökött meg, pedig sokszor hosszas mellékutakon, mezitláb, fagyban, sárban, vízben, rossz öltözetben, gyalog, éhesen jutott a táborhelyekre. A csatában néha megszaladt, de ha magához tért, még szülőföldjén is felkereste századját; én az egész forradalom alatt soha sem láttam szökevény honvédet, sőt szökésről beszélni nem is hallottam.

II. FEJEZET.

A magyar haditerv. — Hiányai. — Görgey házsártos kiáltványa. — Görgey zászlót bont V. Ferdinánd és maga mellett. — Nyomorult kiáltványa. — A seregek hangulata. — A képviselők egyrésze reszkető járványba esvén, Debreczent kerüli. — Pázmándy elnök, Szentkirályi Mór, Ghiczy Kálmán, Windischgrätznek hódolnak. — A honvédelmi bizottság kiáltványa és rendelete a megyékhez. — A béke- és forradalmi párt Debreczenben. — Az ország iránti hűség és elszántság. — A reszketők vezérei, Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, br. Kemény Zsigmond, Bezerédy István, Kubinyi Ferencz, Bartal. — Bartal első rohama Kossuth ellen. — Nyáry Pál közvetítő szerepe.

A Pesten megállapított haditervnek sok hátránya volt. Magyarországnak mindenek előtt a kormány és országgyűlés székhelyét kellett fedezni, hogy a seregekkel rendelkezessék, a pénzjegy-prést báborítlanul működtesse. Görgey felföldi vagy komárombai visszavonulása ezen czélt nem biztosította, mert ha Windischgrätz a magyar haditanács kelepczéjébe nem megy és Pest bevétele után tehát 6-án 40,000 emberrel a januári fagyokban Perczelt követi, az osztrák hadsereg január végén már Debreczenben lehetett volna, Perczel kis seregével 24 óráig sem tarthatta volna magát, kétségkívül, ha Windischgrätz Pestet fedezet nélkül hagyja, Görgey elfoglalhatja, vagy Bécset is megtámadhatja, 25,000 katonával azomban Bécset nem hódíthatta volna meg. Debreczen vidékén a kormány a herczeg ellenében nem tudott volna 25,000-nél többet felállítani, ellenben ha Windischgrätz magához vonja a Rukavina, Knicsanin seregeit, összpontosíthatott volna 70,000-et, szerencsénkre a gyorsaságot, a viszonyokhozi alkalmazkodást a bécsi taktika nem ösmerte, Windischgrätz megindulásakor megállapította a haditanács, hogy az országot 8 oldalról támadják meg, a támadó seregek az ország közepéig kergetik a feloszlott magyar hadsereget, és a herczegi medve ott az ország közepén az elfáradt kis ebeket felfalja, a terv kétségkívül nem rosszul volt kigon-

dolva, és sikerül is, ha Bem Puchnert meg nem semmisíti, ha Schlik Mészáros seregét elfujja, ha Görgey vesztegel és kisebb seregével Windischgrätz által megsemmisíttetik. Windischgrätz nem kedvelte a téli hadjáratot, a farsangi idény is bekövetkezett, az alföldön a sáros idő beálltátul lehetett tartani, mi az osztrák hadsereg legjobb fegyverneme a tűzértség mozdulatát megnehezíti, végre Kossuth költői előadásait a rendkívüli lelkesedésről elhíve, az alföldet valóságos darázs-fészeknek tartották, melyben minden ember felfegyverkezve ólálkodik a német ellen. Mindezen tekintet a nagy vezért és hű társát a lovagias bánt Pesthez kötötték. Seregének kis részét küldte Görgey megfigyelése- és üldözésére.

Görgey hadvezéri működését házsártos, ellenszegülő kiáltvánnyal kezdé meg:

„A nemes önérzetet, mely bennünk a legigazságosabb harcban egyesített, sokakban úgy látszik a nagyszámu ellenség által kivívott előnyök megingatták.

A vezérnek eunnélfogva főkötelessége az önérzet megerősítése, a bátorság felelevenítése.

A jelen hadi mozdulat a siker esélyeivel bir, a mult és jelenre ítéletemet nyiltan kimondom.

A vezényletet azért vállaltam el, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom.

A vezérletet, habár a legjobbak meginganak is, mindaddig mig reám lesz bizva, megtartom.

Önérzetem erőt ad a november 1-től elkövetett hibák megbírálására, ez a hadsereget legjobban biztosítja a jövő czélszerű rendszabályokrul.

Hibáztam, midőn megszűntem a honvédelmi bizottságnál a határvédelem feladását sürgetni, mert a csapásokat főleg az idézte elő, hogy a folytonos előőrsi fáradaalmak miatt a sereg nem szerveztethetett.

Hibáztam, midőn a honvédelmi bizottság rendeletére az első budai vonalba visszavonultam, mert ez a sereget azon kétes színben tüntette fel, mintha az igaz ügyérti harcztot kerülné.

De én ezen parancsot azon hatóságtul kaptam, melyet az V. Ferdinánd által kinevezett Mészáros Lázár legfőbb hatalomnak ismert és ismer, miután ő maga gróf Schlik ellen a Tiszánál a hadsereg vezényletét a honvéd-bizottságtul fogadta el. Ennélfogva én, mig a honvédelmi bizottság magát meg nem tagadta, a vezényletet azon meggyőződéssel vehettem át, hogy ez által én sem törvényteleniséget nem teszek, sem a sereget törvényteleniségre nem csábítom.

Miután azomban a honvédelmi bizottság 1849. január 1-én, midőn a bia-tárnok-hamzsabégi vonalon a dunai hadsereg, a visszavonulási parancs daczára az ellenséggel harczkészen állt szembe, a helyett, hogy hős kitartás által és különösen tudtunk és akaratunk nélkül, az ellenség fővezéréhez menesztett küldöttség által szomorú kétértelmű helyzetbe taszított, mindezek következtében sokan azt gondolhatták, hogy bennünket a magyar alkotmányos szabadság védőibül egyéni célok eszközeivé aljasítottak.

A honvédelmi bizottság loyaltitása kétségbe vonása nélkül, bár irányában bizalmunkat a fővárosbuli eltünése megingatta, kötelességemnek tartom a hadse-

reget, a nyomorult feloszlás megakadályozása érdekében a következő nyilatkozat kiadására felszólítani.

A dunai hadsereg, melynek magva és értelmisége, mielőtt a magyar hadügyministeriumnak a király általi szentesítése által a magyar hadügyminister alá nem rendeltetett, az egyesült osztrák hadsereghez tartozott, a magyar király parancsára, a magyar alkotmányra megesküdött, a nádor főherczeg parancsára Jellasich ellen vezényeltetett, a szomoru zavarok közt esküjéhez hiven, a magyar hadügyminister- és általa a honvédelmi bizottságnak engedelmeskedett.

Ennélfogva a sereg határozattan tiltakozik azon feltevés ellen, hogy valaha egyéni vagy pártérdeknek szolgált volna, minden ilynemű hirt rágalomnak nyilatkoztat. A hadsereget azomban azon megtörhetlen hűség, melylyel a dunai hadsereg, a kimondhatlan csalódások és nélkülözések daczára, az alkotmányos harcban, a honvédelmi bizottságnak engedelmeskedett, azon reményre jogosítja, hogy a honvédelmi bizottmány a hadsereget kétértelmű helyzetbe nem tereli.

Miután a feldunai hadsereg az ország határait, a honvédelmi bizottság rendeletére, ritka feláldozás, fárasztó előőrsi szolgálattal 1½ hónapig megvédte, miután Mosonynál az ellenséget diadalmasan visszaverte, miután a szomoru győri hadállást mindaddig megtartotta, míg jobb szárnyát a számosabb ellenség meg nem kerülte, és a fővárost biztosító visszavonulását lehetővé tette, miután daczára annak, hogy a dunántúli lakosság sem nem lelkesedett, sem a honvédelmi bizottság czélszerűen nem intézkedett, mégis magát Tata-,

Bánhida-, Neszmély-, Zámoly-, Csákvár-, Ondódnál csatakészen tartotta és a jobb szárnynak moóri veresége után Martonvásárnál támadó állásba helyezkedett és csak a honvédelmi bizottság rendeletére foglalt el védelmi állást, ezen hadsereget csak a főváros előtti és fővárosbani ütközet reménye vigasztalta.

A hadsereget a honvédelmi bizottság kiáltványai- és rendeleteinek határozott szelleme feljogosította azon reményre, hogy a jelen határozó pillanatban lelkesítő erélylyel fog működni.

Mindezek helyett, miknek történni kellett és lehetett volna, a promontori hadszállásra következő intézkedéseket küldött:

1. Értesített, hogy a honvédelmi bizottság a fővárost elhagyta.

2. Megparancsolta, hogy a hadsereg feláldozása nélkül, a bia-tétényi vonalon ütközzünk meg, Pestet azomban ágyuzásnak ne tegyük ki, a sereg csatavesztés esetében az ellenség kergetése, az egyedüli átmeneti vonal daczára, a város védelme nélkül a Duna balpartjára vonuljon.

3. Utasított, hogy az alkudozó országos küldöttség az ellenség táborábani menetelét eszközöljük.

Ezen három cselekmény egyike is elég lett volna a seregnek a honvédelmi bizottmány iránti bizalma megingatására, együttesen azomban azon hiedelmet kellett előidéznie, hogy a sereg simán mondva, egy ügyetlen kéz által használható, de veszedelmes eszköz volt.

Hogy tehát a sereg a beállandó politikai üzel-

mek közt, melynek szegény hazánk kitéve lesz, szigorú törvényes állását fentarthassa, ezennel a feldunai sereg kijelenti :

1. A feldunai hadsereg esküjéhez hiven, az V. Ferdinád által szentesített alkotmány fentartása mellett harczolni fog minden külellesség ellen.

2. A feldunai hadsereg azomban egyidejűleg harczolni fog az alkotmányos királyság megbuktatását célzó idétlen köztársasági üzelmek ellen.

3. A feldunai hadsereg, az alkotmányos monarchia fogalmánál fogva, melyért minden tagja kezeskedik, csakis a királyi felelős hadügyministernek, vagy általa kinevezendő helyettesének (jelenleg Vetter tábornok) fog engedelmeskedni.

4. A hadsereg, tekintve az alkotmányra tett esküjét és becsületét, kijelenti, hogy csak oly egyességet fogad el, mely egyrésről az ország jelen alkotmányát, másrésről a sereg becsületét biztosítja.“

Az országban tehát ezen kiáltvány után volt két politikai testület : az országgyűlés, melynek engedelmeskedett az egész ország, mely a kormányt nevezte és elbocsájtotta, melynek számolt az általa kinevezett kormány, mely kormánya által az adót behajtotta, ujonczoztatott, a tisztviselőket és hivatalnokokat, katonatiszteket nevezte, az ország jövedelmeiről rendelkezett, a külhatalmakkal érintkezett, és volt Mészáros Lázár hadügyminister hadserege, mely V. Ferdinándot ösmerte el urának, de ellene harczolt, mely Mészáros Lázárt V. Ferdinánd hadügyministerének tartotta, bár V. Ferdinánd már Mészáros Lázárt elcsapta, mely a 48-iki al-

kormányért harczolt ugyan, de a magyar országgyűlést, mely ezen alkotmány főtényezőjét képezte, el nem ösmerte, az ország kormányának, melynek képzelt ura hűségesen engedelmeskedett, az engedelmességet felmondta, ezen vándorló 20,000 katona önhatalmulag akart békét kötni, pedig eddig minden érdeme csakis a szaladásban állt. A sereg maga azomban erről semmit sem tudott, Lázár királyt, ki Arthur herczeg kegyelméből tudta nélkül emeltetett a bohóc-trónra, csak mint az országgyűlés miniszterét tisztelte, nem tudtak erről a törzstisztekig semmit, mert a nagy hadvezér kamarásai a sárgafekete pléhgalléros urakból álltak, ezek sem mindnyájan, mert már a jeles Aulich sem tartozott ezen pöffeszkedő kamarillához, az érdem és megrovás tehát a szerző Görgey Arthurt illeti.

Görgey kiáltványának minden szakaszából a mérhetlen gőg, felfuvalkodás, házsárt, tudatlanság, valótlanság sugárzott ki. Először is az engedelmességet azon kormánynak, mely őt és tisztársait kinevezte, és az országgyűlésnek felmondja, ez a világ minden haditörvénye szerint főben járó bűn, buta vád az, midőn a sereg szervezetlenségét az előőrsi szolgálatnak tulajdonítja, a háboru nem tánczterem, előőrsőknek kell lenni ha a sereg az ellenség előtt van. Ha Görgey Győrig visszavonul, az ellenség rögtön követi már csak azért is, hogy Austriát az élelmezés, beszállásolás terhéül felmentse, csakis az lett volna a különbség, hogy akkor az előőrsi szolgálatot Pozsony vidéke helyett Győr vidékén teljesíti, különben nem igaz az, hogy a rendes szolgálat a szervezésnek árt, mert a

rendes szolgálat a katonát megedzi, ha a rendes katonák közé besorozott ujonezot begyakorolni nem tudta, ez a vezér és tisztek hibája volt, kik szolgálat helyett a pozsonyi kávéházak- és korcsmákban mulattak, politizáltak és panaszkodtak, hogy egyszerre mind tábornok nem lehetett. Nevetséges kérkedés az, hogy a sereg és Görgey Windischgrätz-el meg akartak ütközni, mert már ekkor a Perczel hadteste is szétbomlott, állt tehát a magyar sereg 20,000, az osztrák 50,000 emberből, ha kénytelen megverekszik 1 ember hárommal is, de okos tábornok sokkal nagyobb erőt csak akkor támad, midőn természetes vagy mesterséges fölénnyel bír, Buda várát kivéve, a magyar sereg a német felett semmi fölénnyel sem birt, hogy ez valótlan, az is bizonyítja, hogy midőn a kormány a budai csatát megrendelte, Görgey nem ütközött. Rágalom azon vád, hogy a honvédelmi kormány küldött volna békeköveteket és pedig önérdekből, mert Görgey, kinek diplomatikus hirhordói voltak, azt nagyon jól tudta, hogy a követséget nem Kossuth, nem a honvédelmi kormány, de gróf Batthyány Lajos, Kossuth ellensége, indítványozta és a küldöttek közül csakis az egyedüli Deák Ferencz volt Kossuthtal türhető viszonyban, az a ki 48-at tüzte zászlójára, az az országgyűlésre semmikép sem neheztehetett azért, hogy 48 helyreállításáért küldöttséget küldött az ellenséghez, midőn az már majdnem a főváros kapuja előtt táborozott. Nevetséges vádaskodás a kormánynak a főváros elhagyásáérti megtámadása, a kormánynak a táborban helye nincs, mert a táborból vagy a tábor közeléből nem kormányozhat, a kormány-

nak nem egy de több táborok sorsárul kellett intézkedni, a pénz, vagyis a háboru és kormányzat folytatásának eszköze, papirosbul állt, ezen pénzprést a kormány másra nem bízhatta, mert érte felelős volt, a gyenge sereg a fedetlen Pest nem fedezte, biztos helyre kellett tehát azt elhelyezni és követni; nevetséges pöffeszkedés a visszavonulással dicsekvés, midőn komolyan sehosem akarták feltartóztatni, sebesebben csak azért nem szaladtak, mertherczeg Windischgrätz régi hagyományos ütem szerint haladt előre; férfiasabb és illendőbb lett volna azt mondani: visszavonultunk, mert az ellenség 50,000, mi 25,000-ren voltunk, feladtuk a fővárost, mert a harc sorsát hiúságbul kockáztatni nem akartuk, a fővárost, melyet visszafogunk foglalni, rommá lövetni, elpusztítani nem akartuk. Az első pont férfias nyilatkozat, a második czélszerű, mert a közhangulatot fejezte ki, a harmadik már menthetlen nyílt lázadás volt, mert az országgyűlésnek az engedelmességet felmondta, ha Mérszáros nem tisztalelkű, becsületes hazafi, rendkívüli bonyodalmat és szakadást idézett volna elő, a negyedik még egy győzedelmes hadseregtől is szemtelenség lett volna, mert a sereg az országgal nem egyenjogu, ennélfogva a kötendő béke felett nem határozhat. Görgeyt sokan már ezen nyilatkozatkor árulónak tartották, ez helytelen fogalom, mert Görgey szerette hazáját, csak hiúsága és gőgje volt nagyobb hazaszereténél, nem akarta a hazát elárulni, csak első akart lenni, kiáltványa, dacza által Kossuth bukásának alapját akarta és hitte megvetni; Kossuth, hiúságát megsértette, mert tanácsot és engedelmet nem kért tőle a

Debreczenbe való vonulására, ezt akarta hóhortos nyilatkozatával részben visszatorolni; ha áruló, eladhatta volna magát visszavonulása alatt.

A seregek hangulata általában jó, de egymástul lényegesen különbözött. A feldunai hadseregnél Aulich ezredes hadtestparancsnok, Guyon ezredes és parancsnok az alkotmány hivei, Kossuth tisztelői voltak, általában őrnagyig a kevés osztrák czopfok, Görgey néhány tányérnyalója kivételével az alkotmányos uralom határozott hivei voltak, a közlegénységnél a szabadságot Kossuth személyesítette, a pléhgallérosok németül beszéltek, büszkélkedtek osztrák katonai rangjokkal, a magyar kormányt gunyolták, az országgyűlést megvetették, a nem katonát a báróig parasztnak tartották, saját becses személyöket és vezéröket Görgeyt istenítették, ezen rossz szellem fenntartására Görgey tett legtöbbet, kiben hasonló szellem uralkodott, a nálánál nagyobbat gyűlölte és irigyelte, folytonosan saját nagyságául és a dictaturául álmodozott, ezen seregben szolgált a legtöbb idegen tiszt, sőt a közlegénységben is legtöbb szláv volt, mert a felföldi ujonczókat Pozsonyba hozták és sorozták be a zászlóaljakra. Perczel hadtestét ellenkező szellem lelkesítette, Perczel maga a köztársaság mellett rajongott, minden pesti utczataposó szónok ide vonult, ezen kis hadtestben uralgott a valódi forradalmi hangulat, mely mindent szívesen összezuzott volna, Perczel maga Kossuth barátja volt, nagy hadvezérnek tartotta magát, hamar megorrolt, ha hiúságát megsértették, összeszidta a kormányt, országgyűlést és leköszönt, de nyughatlan

természetü lévén, az országhoz lelkébül ragaszkodva, ha megsimogatták, azonnal parancsnokságot vállalt, mint katona a középszerű tehetségek közé tartozott, hazájáért és a szabadságért rajongott. Az alföldi hadsereg a magyar hadseregben első helyet foglalt el vitézsége és hazafisága által, ezen sereg nem politizált, de harczolt mint oroszán, itt a tisztek drága idejüket nem vesztegették az országgyűlés és kormány kicsufolására, de tisztelettel, kegyelettel engedelmeskedtek a kormánynak, lelkiismeretesen gondoskodtak a sereg szükségletéről, e sereg tisztikara és legénysége volt a legjobb, itt szolgáltak a legjobb seregredek, a Máriássy (Mihály), Vasa gyalogság, az első honvéd-zászlóalj, a Würtemberg-, Ferdinánd-, nádor-, Coburg-huszárok, itt a tisztek képességét nem a lomha szolgálati évek, de tetteik után bírálták, a gyávát, korhelyt, lomhát elkergették, a IX. zászlóalj csupa értelmes fiukbul állt, a fele tiszti képességgel birt, midőn kezdetben a honvéd-zászlóalj alakultak, a régi tisztek elmentek, tisztekké egészen új embereket, hadnagyok- és hadapródokat léptettek elő, a huszároknál a magyar kormányzat kezdetén idegen urfiak, magyar bárók és grófok szolgáltak, ezek midőn a magyarság diadalát, a democraticus fordulatot látták, elhagyták ezredeiket, csakis a szenvedélyes, bátor katonák maradtak meg, a tisztikar tehát hasonlólag új emberekből alakult, az osztrák tiszti hagyományokat itt nem ösmerték, a III. és IX. zászlóalj felért egy hadtesttel, a későbbi fényes hadjáratban a győzelmet csakis az alföldi sereg zászlóaljai és huszárai vívták, hol Klapka és mások hadtestei csuful megszalad-

tak, Damjanics két zászlóaljjal győzött, ki ezen táborban Magyarországrul, az alkotmány- vagy kormányrul gunyosan nyilatkozik, azt darabra vagdalták volna, e sereg-nél Kossuthnál népszerűbb volt a szabadság, itt a közlegényt a tiszthez nem a szolgai alárendeltség, de a tisztelet, becsület, a valódi pajtáskodás szelleme vezérelte, a zászlóaljparancsnok a zászlóalj élén, a kapitány, hadnagy elől, nemcsak hanggal, de karddal, szurony-nyal küzdött, a huszártiszt elől nyargalt, a legénység szégyelt elmaradni, a jeles zászlóaljparancsnokok közt kitűntek Damjanics, a Földváry testvérek Károly és Sándor, kik az ellenséget kaszálták, mindig győztek, a szaladást nem ismerték, a főparancsnok gyenge tehetségű, jó kedvű egyéniség, nem okoskodott, nem képzelte magát nagy vezérnek, de engedelmeskedett, e táborban valóban katonai magyar szellem uralkodott. Aradon a vitéz Máriássy parancsnok soha sem számolta embereit, de vakmerően, serege élén rohant a veszélynek, monarchicus érzelmű magyar, a köztársasági eszmékkal ellenszenvezett, a kormány parancsainak engedelmeskedett, a sereg fele nemzetőr volt, az aradi polgárok lángoló hazafiak, az osztrák czopf tehát itt nem fejlődhetett, ezen hadtest volt különben a legkisebb. A Mészáros hadteste sok viszontagságon ment keresztül, a tisztikar főrésztét tehetetlen, a németeknél szolgált tisztek képezték, a szellem mint szolgálat renyhe volt, Klapka a tevékeny de félénk tervekholó katonák közé tartozott, Mészáros Lázár a legbecsületesebb magyar, a szabadság törhetlen hive, bátor huszár, de a legtehetetlenebb tábornok volt, ez átment a had-

testbe, háboru- és politikában kevesetszámitott, e hadtestnél tartózkodott a lengyel legio, a világszabadságért rajongott, hűsége, vitézsége, a szeszes italok cultusa által tünt ki, a magyar ügryhöz, Kossuthhoz feltétlenül ragaszkodott. Erdélyben a magyarok az osztrákokat gyűlölték, mert a vad oláhok osztrák vezénylet és zászló alatt baromi kegyetlenségeket követtek el, az osztrák szellemű tisztek mindjárt kezdetben megszöktek, a tisztikar tehát kiválólag fiatal magyarokból állt, a közlegénység zömét a székelyek képezték, a magyarok ezen ősz faja megőrizte az ősz szabadságérzetet, a közlegénység Bemet istenítette, a tisztikar feltétlenül imádta, itt tehát Bem szabad szelleme uralkodott, a katonák edzetek és vitézek voltak, a politikai fondorlatok- sőt még a vitákra sem sok idő maradt, mert Bem kis seregét mindég foglalkoztatta, az oláh tolvajoktól óvakodni kellett, e seregben a sárgafekete cultust nem ösmerték, mert Erdélyben már nemcsak a jogot és szabadságot, de a vagyont, a társadalmi rendet, az erkölcsöket támadták meg, Puchner, Urban tábornokok szövetségesei, családokat pusztítottak ki, a magyar urakat és asszonyokat mesterséges kegyetlenséggel ölték meg, terhes asszonyokat felhasítottak, a kivágott gyermekeket póznára huzzák, a Brádi család 12 tagját kutba hányták és kövekkel temették be, rang- és időkülömbőség nélkül a magyar nők- és gyermekeken erőszakot követtek el, egész várost és falvakat égettek fel, egy szolgabíró és fiát lábbal a szekérhez kötötték, egyik faluból a másikba ügettek velük és minden faluban megbotozták, minden oláh szabadon

lopott, az urak birtokát a parasztoknak ígérték, irtó háboru, kegyetlen fajharcz volt és ennélfogva az erdélyi sereg hiven ragaszkodott Magyarországhoz, mert csak a magyar ügy győzelme fékezhetette a konok gazokat.

Windischgrätz győzelme nagyban megrontotta a képviselő urak egészségét, feltüzeltelte családi érzelmeiket, kik még 48-ban daczoltak az idő viszontagságaival, kik tüzes lovaikon délczegen lovagoltak, egyszerre összegörnyedtek, kerülték az éles téli levegőt, mindenféle bajokrul panaszkodtak, a kályha mellé vonultak, a legkorhelyebb férjek és családapák, kik eddig szeretőket tartottak, dorbézoltak, kártyáztak és csak a hajnali órákban vonultak családjokba aludni, egyszerre a legkedvesebb férjek, a legfigyelmesebb családapák lettek, nem tudtak kedves házi tüzhelyöktől megválni, sok nagy férfi, ki eddig stentori hanggal dörögött az önkény ellen, dicsőítette a népet, a szabadság martirját Kossuth Lajost, egyszerre elrekedt, sutogva beszélgetett veszedelmes betegségéről, minden náthát tüdőgyulladásnak, a fejfájást idegláz-tünetnek keresztelték, több hazafinak pénzmagra volt szüksége, ha a honatyát barátjai meglátogatták, keservesen panaszkodott, hogy mindennap befogat, de nem mehet, mert a Veres ispán azt a hírt hozta, hogy a hunczut német az egész Tiszavidéket elzárva tartja és hivatkozott felesége a nyelves Tilikére, fia a vásott Ödönre és a kedves nádudvari tanuk megesküdték, hogy a kedves öreg, a jó papa hazafiui fájdalmában már aludni sem tud, naponta készül és fogat, pedig január közepén az ország

nagy részéből csengős lovakkal is el lehetett volna Debreczenbe kocsikázni, mindenki szívesen befogatott egy darabra, a nép az ellenségre az utasokat szívélyesen figyelmeztette. Debreczenből tehát a követi kar- és hivatalnokokból sokan hiányoztak. Pázmándy, a ház elnöke, ki még István főherczeg szökésekor fennem hangoztatá, hogyha é hazát mindenki elárulja is, ő hű marad, Kecskemétiig jött, innen lemondását beküldte és Windischgrätznél jelentkezett. Giczey Kálmán államtitkár Komáromban ragadt. Szentkirályi Mórícz Windischgrätznél jelentkezett. Sembery honvédelmi bizottsági tag honti csendes magányában gyűjtötte a tallérokát. Almássy Pál alelnök Hevesben várta az események rohamát. Pálffy a nagy erdélyi hazafi lelki és testi betegsége miatt az elnökségről lemondott, a jegyzők közül egyedül Záborszky jelent meg. A honvédelmi bizottság január 14-én a megyékhez a következő nyilatkozatot és rendeletet küldte:

„Az országgyűlés Debreczenben székel, innen védi a hazát az enyészet ellen, melylyel a zsarnokság fenyegeti, a magyar nemzet sem fel nem támadt a király ellen, sem új szerzeményeket nem követelt.

A horvát, rác, oláh fellázadtak a szentesített törvények ellen. A király maga azért hívta össze az országgyűlést, hogy az a lázadók megfékezéséről gondoskodjék.

Alattomban azomban a király a pártütést szitotta, és midőn megerősödött, kedves hiveinek nevezte, a magyar nemzetnek a védelmet eltiltotta, az ország feletti zsarnok-uralmat a pártütés vezérének kezeibe akarta adni.

Szégyen, gyalázat, a törvényt ők támadták meg, a nemzet nyakát bárd alá nem nyujthatta.

A nemzet magát védelmezte és védelmezi ma is.

A király leköszönt, s a királyi ház mellékágának egy ivadéka feláll s azt mondja: én vagyok császár és király, minderrül a nemzetnek egy szót sem szólnak, mintha a nemzet birkanyáj lenne, melyet hire, tudta nélkül adni-venni lehet.

Soha még Árpád idejétől illet egy király sem mert megkísérteni.

Soha egy önálló alkotmányos nemzettel ily botrányos játék nem üzetett.

És az ifju herczeg, ki magát császár- és királynak nevezi, előszavában nem azt mondja: megtartom az alkukötést, melyet őseim őseitekkel kötöttek, megesküszöm törvényeitekre, tegyétek fejemre szent István koronáját, hanem egyetlen szava melyet mondott: „nyakatokra küldöm seregeimet és fegyverrel foglalom el országtokat“, feltétlen feladás és annyi mint halál, mert kimondták az osztrák ministerek a kremsieri országgyűlésen, hogy Magyarország az élő országok sorából kitörlendik.

Az országgyűlés, melynek még lételét is meri tagadni a bitor hatalom, az emberi önérzet indignációjával felelt.

A zsarnok ellenség békebéreül nemzetünk halálát kívánja, ennél nagyobb baj a legrosszabb esetben sem érhetne.

És az országgyűlés egy szívvvel, lélekkel elhatározza, hogy a nemzet védeni fogja hazáját és országos önállását, életre, halálra, míg egy magyar él.

Az igazságos Isten megáldandja a kényszerített önvédelem harcában fegyvereinket.

Budapest elveszése még a nemzetet nem veszté el. Az országgyűlés együtt van, 120,000 ember áll fegyverben a hazát megvédeni, Bem tábornok Erdélyben győzelemről-győzelemre halad. A nemzet seregei concentráltatnak, a nép hű a hazához, lelkesült úgy a Tiszavidéken, mint amott a Dunánál.

Csak kitűrés és hűség, Isten nem hágy a hitszég- és zsarnokságnak Magyarország ezredéves életén diadalmaskodni.

A következők rendeltetnek:

1. A törvényhatóság az ellenség beszállásolása- és élelmezése-, a lakosok a szállásolás-, élelmezés- és szállítástul eltiltatnak, ennél fogva köteles mindenki az élelmi szereket eltakarítani, — ha nem tudja, gyujtsa meg.

2. Az ellenség által elfoglalt helyekre tilos az élelmi- és más czikkek vitele, az ellenkezően cselekvő, haditörvénszék elé állittatik és mint hazaáruló büntetetik.

3. Az ellenséggeli levelezés, közlekedés mint hazaárulás büntetendő.

4. Minden az ellenségtől megszállt, vagy megszállandó terület ostromállapotba helyeztetik, a hatóságok alkossanak szabad csapatokat, népfelkelést szerveznek.

5. Minden hatóság az adót Debreczenbe fizesse, ha nem lehetne, Munkács-, Nagyvárad-, Szeged-, Eszék-, Pétervárad-, Komárom-, Lipótvárba.

6. Az ellenség minden lépteiről tudósítsák a kormányt és hadparancsnokokat, az ellenség előtt az utakat, hidakat rontsák el.

7. A törvényhatóságok állítsák ki ujonczaikat, a Dunántúl küldje Eszék- és Komáromba, a dunáninnenieket Szeged- és Komáromba, a tiszamellékieket a miskolcz-tokaji táborba, vagy Debreczenbe, a tiszántúliakat Debreczen-, Arad-, Szeged-, Nagyváradra, az erdélyieket Bem táborába.“

Mindezek szigorú, de a háborútól elválaszthatlan kötelességek voltak. Őrütség volt azonban az élelmiszerek meggyújtását elrendelő 1-ső pont, mert Magyarországon az ellenséget csak úgy lehetett volna kikopaltatni, ha az élelmiszereket, a tiszántúli részt kivéve, mindenütt felgyújtják; hol ezt a magyarok teszik, a hűrczeg visszatorlásul a falukat, városokat égettette volna fel. Szerencse, hogy a közigazgatás a megyék és nem proletár hivatalnokok által kezeltetett. A megyegyűlés, hol a gyűléstartásra idő nem volt, az alispán tisztviselőivel mindent megtett, mit tenni kellett és tenni lehetett. A helyhatósági szervezet nagy becse ezen önvédelmi háboruban fényesen tündöklött, a hódítóknak az alispánok és tisztviselők sehol sem hódoltak meg, de mindenütt elszöktek, magukkal vitték a pénztárt és ujonczt, úgy hogy a hadparancsnokoknak, hol az osztrákok hosszabb ideig tartózkodtak, egész új tisztikart kellett kinevezni; sajnos, sok kapzsi és félnék magyar vállalkozott a nyomorult hivatalra, ezek is azonban türethőleg viselték magukat, egyik sem basáskodott, hol lehetett szemet hunytak, sőt segítettek

is. Mihelyt az ellenség a megye közepére haladt, már a magyar alispán és szolgabíró a megye szélén ujonczozott, adót szedett, az ország érdekében mindent megtett, az ujonczot és pénzt életveszélylyel vezették vagy küldték a táborba, az egész önvédelmi háboru alatt egy esetet sem tudunk, midőn az ily szállitmányt elárulták volna. A menekülőket paraszt, ur, polgár, pap szívesen fogadta, ellátva ingyen mindennel, vitte vagy vitette az általa kitűzött helyre. A kémlést főleg a zsidók végezték, de még ezen sepredék is a magyaroknak szívesebben és olcsóbban szolgált. A nép, midőn lehetett, a katonákat félrevezette, az élelmet lehetőleg rosszul szolgáltatatta ki.

Debreczenben az országgyűlésen két párt alakult, a Kossuth-párt és az ellenzék, mely magát békepártnak is hívta; a Kossuth-párt az ország függetlensége kivivására, az osztrák kötelék szétszakítására törekedett, nem mondták ezt ugyan ki határozottan, csakis sejtették, a pártot Madarász László vezette, a párt állt a pesti veresekből, ma sem számlált 40-nél több tagot, csak Nyáry Pál hiányzott közülök, kit ők emeltek ministerré, ki ma a pékepárti ellenzék vállain miniszerelnök akart lenni. A békepárt minden áron fenn akarta tartani az osztrák szövetséget, békét akart, de hosszas vajadásai közben sohasem fejezte ki a béke feltételeit, osztrák férfakkal soha sem érintkezett, a lehető béke pontjait soha sem körvonalazta, az egész párt reszketett a hazafiság következményeitől, megijedt Madarász és Perczel guillotin-kötél-tréfáitól, vezérei nagy férfiaknak tartották magukat, duzzogtak mellőz-

tetésökért, vágytak a husos fazekak után. Ezen nagy férfiak leggyengébb oldaluk volt a politikai bátorság, Pesten szarvacskáikat a néptüli félelemből nem merték mutogatni, az Ullman-házban egyszer jöttek össze, akkor is megijedtek saját árnyékoktól; Debreczenben hiányzott a tüzes ifjúság, a végletkedvelő proletaria-tus, lámpa kevés, folyóvíz nincs, a debreczeni polgár az izgalmas Kossuthot szerette, az osztrákot gyűlölte, de hevély nélküli volt, a szónoklatokra nem sokat adott, a tömeg ideje nagy részét a tanyán tölté bar-mai közt. A békepártot Kovács Lajos, Kazinczy Gá-bor, br. Kemény Zsigmond vezették; ide tartozott a jó Bezerédj István, ki az emberiség érzelmeitől eltelve annyira szelíd volt, hogy orráról a legyet sem ker-gette el, köztök pattogott az eddig az önkény ellen kapkodó, ma békeapostol, a kis Kubinyi Ferencz. A gyenge párt öreg ágyuja Nyáry Pál volt, a pesti for-radalmár, az alkotmányos szabadságot valódi-lag sze-rette, a pesti országgyűlésen királygyűlölőre játszta magát, Debreczenben királyszeretetet negélyezett, Kos-suth szónoki fölénye, népszerűsége, tekintélye, hatalma sértette, Magyarország kormányára magát tartotta leg-alkalmasabbnak, titokban folyvást az ellenzékkel fon-dorkodott, midőn azomban a békepárt célzata ellen-kezésbe jött Magyarország vagy a szabadság érdeké-vel, barátait mindég elhagyta.

A reszketők első rohamukat 8-án intézték Kossuth ellen, titkos ülést kértek, melyben Bartal, Kubinyi Ferencz, Bezerédj 12 társokkal azt kérdék a kormány-tul, valjon jótáll-e életök- és vagyonukért, a kormányt

ezen kíváncs nagyon meglepte, mert ekkor még saját fejük is igen ingadozott, vagyonuk lebegett, és ha Bartal oly társulatot fedez fel, mely a forradalmárok életét és vagyonát biztosítja, Kossuth azonnal pénzügy-ministernek nevezi, mert még eddig ilyen nem volt. Kossuth előtt ez a párt érzézeit világosan felfedte, ma csak szóvirágokban válaszolt, valódiilag és érthetőleg a később az országgyűlés- és képviselőkről hozott határozattal felelt. 13-án tárgyalatott a békeküldöttség levele, sokan ezen felgerjedve, a békélés fonalát beszüntetni és a nemzethez nyilatkozatot akartak kibocsájtani, Nyáry és társai az elsőt ellenezték.

Nyáry: Védjük magunkat a meddig lehet, ne adjuk fel a nemzet jogait, mind a mellett jelentsük ki, hogy a nemzet törvényes jogai és függetlensége alapján, minden pillanatban készek vagyunk a békére, — ajánlom a status quo megtartását, ajánlom a nyilatkozatot azért is, mert a külföldi lapok azt mondják: respublikát akarunk, Kossuth meg akarja magát koronáztatni. Nyáry indítványát a vita folyamában ilyképen módosította: „a képviselőház a nemzet jogait, az ország alkotmányát, integritását megvédi, békét is csak ez alapon fogad el“. Kazinczy, Nyáry elejtett indítványát felkarolta.

Asztalos a békeküldöttséget vissza akarja hivatni.

Bezerédj a haza mellett felgerjed, de a béke fonalát a küldöttségnél akarja hagyni.

Kubinyi Bezerédjt pártolja.

Szacsvay a kamarillát támadó beszédjét következőleg zárja be: mindezeket, a hitét megszegett, köteles-

ségérül megfélelkezett és lázadásba keveredett királyi hatalom tette.

Madarász röviden pártolja Asztalost.

Irányi hasonlóan tüzel.

Végre feláll Kossuth, a házat elragadja, beszédje végeztével a ház feláll, a képviselők eskü-mozdulatot tesznek, hogy a hazát megvédik.

III. FEJEZET.

Kossuth Lajos fényes beszéde a helyzetről 1849. január 17-én. — Az országgyűlés feloszthatlansági nyilatkozatot hoz, a képviselőket a hazameneteltől eltiltja, büntetést szab az árulókra, rendelkezik az élelmezési és más viszonyokról. — Kiáltvány a nemzethez. — Herceg Windischgrätz vad kiáltványa. — A katolikus főpapság császári nyilatkozata. — A hirlapírók szentes cikkei a császár és anyja személye ellen. — Beöthy Ödönt erdélyi kormánybiztosnak nevezik. — A kemsieri országgyűlés határozata Magyarország ellen.

1849. január 17. Kossuth Lajos beszéde.

Az örökkévaló gondviselés úgy akará, hogy azon időperczek óta, mióta arról van szó, hogy e nemzet ujjá szülessen-e hosszú, dicső életre, vagy meghaljon, — a körülmények viszontagságainál fogva inkább, mint saját tehetségeim- s érdemeimnél fogva, nekem azon szerep jutott, hogy nem kevés részt veszek e dolgokban s azért engedjenek meg a tisztelt képviselők, hogy a most felolvasott válasz értelmezésére nézve, némely körülmények felemlítésével alkalmatlankodjam.

Az austriai ház, mely rég nem volna már, ha a magyar nemzetnek példátlan hűségű kegyelme nem tartotta volna meg; az austriai ház, mely a múlt időkben is, igazán lehet mondani, ritkán volt Isten által megáldva emberrel, ki mondhatta volna: „én tartottam fel a házat“, hanem hol gazságok, hol váratlan körülmények vezették keresztül őket az életen; az austriai ház, mely Istennek ezen különös kegyelmét — mert csak ez tarthatta fel olyan egyénekkel — azzal hálálta meg, hogy minden perczet a despotismusnak kedvére, a népek leigázására fordított; az austriai ház, mondom, a múlt márcziusi napokban Magyarország hűségében találta fel ismét támaszát. Ezt merem állítani, ezt a historia igazolni fogja. És a magyar igen keveset kötött ki ezen hűsége feltételeül,

semmit egyebet, mint a mihez joga volt Isten s világ előtt: megtartását azon kötéseknek, melyeknek feltétele alatt tette ezen háznak fejére a koronát; mert legújabb törvényeinkben nincs újabb engedmény, ez Magyarország szabadságát meg nem alapíthatá, mert Magyarország nem hódított tartomány, hanem oly önállású ország, mely három század előtt azt mondotta az austriai háznak: itt a korona, uralkodjál, de tartsd tiszteletben szabadságomat, melylyel bírok, semmi ujat tehát az utóbbi országgyűlésen hozott törvények nem adtak, mert az önállás, melyet biztosítanak, ezer éves joga a magyar földnek; más különbség nincs benne, mint pusztán az, hogy a körülmények változatossága szerint változott a kormányzatnak formája. Méltóztassanak visszaemlékezni, valjon magyar királyi helytartótanácsa mindig volt-e a nemzetnek? Nem, csak a múlt század második felében alkottatott. A mint fejlődnek a körülmények, az uralkodási eszmék tágulnak, vagy szorulnak: akként alkottatnak a kormányok. Előbb voltak nem tudom minő tanácsosok, kormányzók, főispánok, hadvezérek, biztosok, aztán jött a helytartótanács s ezután a ministerium, semmi egyéb okból, mint csupán azon nézetből, hogy testület nem lehet felelős s azért a helytartótanács dolgait egyes emberekre kell bízni, kik felelhessenek a nemzetnek. Ennyi a változás, de az önállás, melyet az 1790: 10-ik törvényezikk biztosított, kötelessége volt ugy a helytartótanácsnak, mint kötelességévé tétetett a ministeriumnak. Következésképp új adomány, jogszerzés, a 848-iki törvényekben nem foglaltatik, minélfogva azt mond-

hatná valaki, hogy nehéz körülmények közt csikarta ki talán a nemzet fejedelmétől, mit ez, kedvezőbbé változván a körülmények, megtartani nem köteles; újabb adomány itt fenn nem forog, mert ha a helytartótanács teljesítette volna kötelességét a multban, mint esküje szerint teljesítenie kellett volna: a magyar önállás, az, hogy Magyarország vére és pénze ne pazaroltassék idegen zsarnokok czéljainak kivitelére, szintén kötelessége lett volna a helytartótanácsnak, mint kötelességé tétetett a ministeriumnak. Így áll a dolog s nem is tettek ez ellen kifogást az első időben; sőt azok ellenében, kik ezen nem jog, hanem országgyűlési forma ellen feltámadtak, tudja a nemzet s tudni fogja a história, mikép a fejedelem összehívta az országgyűlést, hogy gondoskodjék védelmi eszközökről azon pártütések elnyomására, melyek arra voltak intézve, hogy az 1848. törvény ne álljon meg: maga hívta fel erre az országgyűlést ama Ferdinánd, ki később midőn felhasználtatott, leugrott a királyi székről. Azon a téren áll tehát a nemzet, miszerint a király hívta fel, hogy védelmezze a hazát, mert lázadás és pártütés támadta meg; azon a téren állunk, akkor, midőn erőre kapott a lázadó, a pártütő, kit titkon mindig ápolt, dehogy mégis imitt-amott a legalitás színét viselje, egypár szóval kárhoztatott az udvar, maga rántotta később le a fátyolt, megfordította a szót s mondja: „nem az az áruló, kit én királyi esküm szerint annak bélyegeztem s kinek legyőzésére felhívtam a nemzetet, hanem most ti, kiket összehívtam, hogy védelmezzétek a hazát, ti vagytok pártütők

és ki megtámadta az országot, az az én kedves hivem! — Ezen alapon állunk.

Tehát ha van még az egekben Isten, miről kételkedni soha nem fogok ez életben — mert hiszen az élet támaszát veszteném el általa, — ha van igazságos Isten, lehet-e hogy megáldja az ily alávaló, az emberi nyelvben ismert szavakban eléggé nem bélyegezhető, irtózatosan istentelen bánásmódot, melyet elkövetnek? — Ha nyílt harcra léptek volna s mondták volna: nem akarjuk megtartani a törvényt, legyünk ellenségek — ám jól van! de nem! hanem kivitték seregeinket, felhasználták a szabadság után sóhajtozó népek leigázására, hónapokon keresztül altattak s kecsegtettek s mikor eléggé elzsibbasztottak, eléggé nevelték a pártütők erejét: akkor hozzá állott a királyi hatalom és a mi homlokunkra akarja sütni a pártütés bélyegét s feltétlen megadásról beszél; mi a feltétlen megadást illeti, mely a válaszban írva van, ezt nem akarom saját nézetem szerint magyarázni, hanem magyarázni fogom tények elbeszélésével, melyek világosak.

Én az Istennek különös rendelete szerint a mult országgyűlés végén azon vettem magamat észre, hogy a királyi szék zsámolyára voltam állítva, mint a királynak egyik ministere és mielőtt odaállottam volna, a királynak kezébe esküt tettem le, hogy meg fogom tartani azon törvényeket, melyeket a nemzet alkotott s ő szentesített meg. S én mint pénzügyminister esküm s kötelességem szerint a magyar pénzeknek, a magyar nép véres verejtéke keserves gyümölcsének az

ország czéljaira fordítását s minden pazarlástóli megóvását kötelességemnek tartottam nem csak mint hazafi, hanem úgy is mint a király által kinevezett minister, ki az ő kezébe tettem le az esküt, hogy meg fogom óvni az ország kincsforrásait; de midőn eskümet teljesíteni kezdettem, rossz néven kezdték venni, hogy miért tagadom meg az ország pénzét oly céloktól, melyekre azt fordítani nem volt szabad.

Az országgyűlés összehivatott, hogy adjon katonát s gondoskodjék financiaális kutforrásokról az ország védelmére; s midőn az országgyűlés mindkettőről gondoskodott, akkor a király azt mondotta: „rá nem állok ám én, hogy jogaitok védelmére állítsatok katonát, hogy legyenek kutforrásaitok a katonaság fizetésére; hanem azt kívánom, hogy olvassátok meg ezen iratot, melyet az én kedves bécsi ministereim a nem kedves magyar ministereimhez intéztek s a szerint cselekedjete, s a melyben a bécsi ministerek kimondják, hogy a magyar királynak, ki austriai császár is, az austriai császár rovására nem volt szabad oly törvényeket szentesíteni, mint a legutóbbiak“. Ez az országgyűlés előtt felolvastatott, ez a nemzet előtt tudva van, s ebből természetes következés volt, hogy a nemzet azt mondotta: „én nem engedhetem, hogy Rajasichnak, kit a császár hívének nevez, rablócsordái öldököljék a magyarokat s pusztítsák falvaikat; nem türhetem, hogy az oláhok irtózatoss gyilkolásokat kövessenek el, minőket az ember még nem hallott, nem türhetem, hogy pater Hurbán toborozza a rablókat s üssön be az országba; védelmezni kell magamat, hiszen hogyis kíván-

hatná a király, hogy a magyar hajoljon meg a gyilkosok bárdja előtt“.

És ezen védelmi téren állunk mi most is. Voltak kedvező percek, voltak olyanok, melyek könnyen elragadhatták a melegkeblűeket; de felhivom Istent, fel a világot, felhivom a történetet: feledkezett-e meg a magyar annyira, bizakodott-e el annyira a szerencse perceiben, mikép kimondotta volna, hogy máskép áll, mint a kényszerített védelem terén. Soha! eddig ezt az országgyűlés nem tette.

Azok az ármányok, melyek a magyar ministerium megbuktatására elköveltettek, a kisebbszerű dolgok közé tartoznak; hanem végtére midőn látták, hogy seregeinkkel meghódították Olaszországot — meddig? az Isten tudja, mert nemsokára vége a fegyvernynyugvásnak, — miután Bécs elesett s Austria az önkénynek prédájává lőn, miután seregekkel, melyeket a pártütők gyűjtöttek, meglepni készültek az országot, voltak emberek kik mondták, hogy mégis különös dolog hogy V. Ferdinánd a magyarok ellen háborút viseljen, különös, mert ez a becsületes ember megesküdütt azon törvényekre, a melyeket a magyarok védelmeznek. Azt mondták tehát: tessék hát leszállni a trónról! Hivatalos hirlapjaikban nyíltan kihirdették, miként ezen változtatásnak oka az, mert Ferencz József meg nem esküdütt még a magyar alkotmányra, következésképp lelkiismeretének megsértése nélkül felforgathatja az országot; s ezt mondták szemérem nélkül, olvashatta mindenki hivatalos lapjaikban, kinek ezek kezeihez kerültek, — én olvastam. Tehát ez alapja Ferencz József

trónralépésének s Ferencz Józsefnek, mint austriai császárnak ministerei a kremsieri országgyűlésen megkérdeztetvén, hogy mit akarnak Magyarország harczával? azt mondták, hogy Magyarországot mint külön önálló országot tűrni, az ausztriai érdekekkel ellenkezik; következésképp azért viselnek háborút, hogy Magyarországot elfoglalják, az önálló nemzetek sorából kitöröljék s az austriai birodalomba beleolvaszszák. Ez mondatott a kremsieri országgyűlésen, mire szoktak aztán egy „hoch“-ot kiáltani.

Tehát már most méltóztassanak értelmezni azon szót, melyet herczeg Windischgrätz a nemzet elébe szab: „Unbedingte Unterwerfung“. A tények nyíltan megmagyarázzák, hogy ez nem tehet, nem teszen egyebet, mint azt, hogy Magyarország megszűnjék Magyarország lenni és legyen az austriai birodalomnak eldarabolt tartományai között egy, nemzeti lét, országos existentia nélkül, melyet még nehezebb időben is ezredéven át fel tudott e nemzet tartani. Szóval az „Unbedingte Unterwerfung“ annyi, hogy írja alá a nemzet saját halálának ítéletét.

Már most kérдем, tisztelt képviselőház, kitől a béke árán nem kívánnak kevesebbet, mint halált, a nemzetnek halálát, ha nem is ember, kiben önérzet van, ha nem is magyar, kinek a multakra visszaemlékezve, kötelességei vannak ősei és maradékai iránt, ha nem is képviselő, kinek szent tiszte megőrizni e nemzet jogait, hanem csak féreg volna, nyomorult féreg, mely a földön csuszik, s melynek azt kötik ki feltételül: béke lesz veled, ha meghalsz; ha féreg volna, mondom, nem

védené-e magát a halál ellen? Mi rosszabb történhetik velünk, mint hogy kitörüljenek bennünket a nemzetek sorából? talán hogy leütik egypárunknak a fejét s az örökkévalóságba hamarébb mozdítanak át, mint a természet törvénye szerint történt volna különben. Ez mind olyan dolog, hol nem arról van szó: meghalni, vagy meg nem halni, hanem meghalni holnap, vagy egy hét múlva, vagy talán két esztendő múlva, erőki-merültségben. Ez mindössze a változás, mely történhetik közöttünk, a megadás vagy meg nem adás esetében. De ha a nemzettől kívánják, hogy haljon meg, nem volna-e gyávább, alávalóbb, nyomorultabb a féregnél, ha azt mondaná: meghalok? Előbb megkísérti védelmezni magát, hiszen ha elvész sem történhetik rosszabb, hogy meghaljon, de jobb történhetik. A halál melyet itt elénkbe szabnak, bizonyos; de mely a harcz végén reánk vár, nem bizonyos; mert van Isten az égben, s a nemzetben erő, és ha élni akar — élni fog.

Én tehát nem arról beszélek: jó-e, tanácsos-e e téren alkudni, hanem azt mondom, hogy nem lehet. Ha a borjut mészárszékre viszi a mészáros, hogy leölje s szabadkozik a kötélén, ez pedig azt mondja: neszabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon feltétel alatt, hogy én végezzelek ki; mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, ami történhetik vele? Védjük tehát magunkat s a békealkudozásról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt kell mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a historia, mégis kinyújtá

engesztelésre karjait; de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát. Azt kérdi talán valaki: hát lehet-e valami remény a jó kimenetelre? Erre ismét azt felelem: ha semmi remény nem volna, a mi nem is valószínűség, tehát a véletlenségnek sorában megtörténhetik az, hogy megmaradunk, ha védjük magunkat, de ha megadjuk magunkat, úgy bizonyosan elvesztünk. Ha a harmadik emeletről száz ember ugrik le, megtörténhetik, hogy egy talán talpra áll; s már most, ha a harmadik emeleten volna a hóhér s azt mondaná: leütöm fejedet, vagy ugorj: bizonyára leugrik, mert még életben maradhat.

Ezen a téren vagyunk, s így az sem lehet kérdés, hogy lehet-e jó kimenetellel vagy nem? mert nincs egyéb változás, mint vagy halni mindjárt, vagy megkísérteni védelmünket. S ha ezt mondom, ne méltóztassanak biztatásnak, kecsegtetésnek tartani, valamint azt sem, ha mondom, hogy e nemzet, ha élni akar, élni fog. Ha a honvédelmi bizottmány, a nemzeti képviselők, vagy bárki azt mondja: ilyen, amolyan erősek vagyunk, ez célra nem vezet; a magyar nemzetnek millióit nem lehet legyilkolni, nem Austriának, de a világnak sincs annyi hatalma és ha elvesz, csak öngyávasága által veszhetne el. Ha akarja magát védeni, élni fog, ha nem elvesz. Hiába minden kecsegtetés, hogy ilyen, olyan erősek vagyunk s nem akarom én sem kecsegtetni a tisztelt képviselőházat, sőt azt mon-

dom, ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel, mint egy férfiú, úgy fog meghalni, oly gyalázatosan, hogy a nemzetek szökni fognak a magyar névre, ellenben, ha védeni fogja magát, akkor megél. Fogja-e ezt tenni? (mindnyájan felkiáltanak: fogja!) Ha fogja, akkor esküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akárki a kormányon megmenti a hazát; de ha nem teszi, akkor tessék még ma leütni a fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát.

E körül forog tehát a kérdés, s én azt mondom, mi küzdünk nehézségekkel, de miben áll ezen nehézség? abban, hogy háromszáz esztendő óta *systematice* semmivé tették e nemzetben a harczias szellemet, s ha egyes perczenetnyi időben felhívták is harczra, s felengedték ébredni hősies szellemét, de aztán annyival inkább iparkodtak *systematice* elfojtani azt ismét; s ennek következtetése az, hogy — nyíltan megvallom — seregeink nem mindenütt állják ki a tüzet, mint kellene. Már kérem, mi a honvédelmi bizottmányt illeti, én nem a materiális, hanem a morális felelősség tekintetéből előre kénytelen vagyok kijelenteni, hogy seregeket kiállítani, felfegyverezni, élelmezni, bizony nagy bajjal jár, de meg fogjuk kísértetni, hanem arról, hogy ki a harcztéren áll, kötelességét bátran teljesítendi-e, jót állani nem fogok, s azért kérem, hogy a tisztelt képviselőház hozzon némely határozatokat.

Az egyik határozat vélekedésem szerint az volna, hogy méltóztatnék a képviselőház kijelenteni azt, hogy mikép vették azon *declaratiót*, melyben halállal kínál-

nak, de erre nincs más felelet, mint az, hogy védeni fogjuk a hazát utolsó emberig, kötelességünkhöz híven. Ezt kérem egy rövidbe foglalt nyilatkozmányban kijelenteni, s ezernyi példányokban a nép között kiosztani. — Másodszor — s itt bocsánatot kérek, bizonyára méltóztatnak emlékezni, az országgyűlés első perceiben egy alkalomra, midőn gyenge szózatammal felhívtam önöket a nemzet képviselőit, hogy gondoskodjanak a hon védelméről; akkor Nyáry Pál s vele mindnyájan, midőn 200 ezer fegyveres embert kértem, felállottak mint Isten lelkétől ihletett hazafiak, s felémelt kézzel azt mondták: megadjuk! Nem tehát valamely formális, hanem ily önkéntes esküre hívom fel önöket, melyben nyilatkoztassák ki, hogy mi Magyarország képviselői a harcnak utolsó percéig együtt maradunk. (A képviselők lelkesedetten egyhangulag kiáltják: együtt maradunk!)

Az uraim meglehet, hogy innen máshova is fogunk menni, s magunkkal viendjük — mint hajdan a rómaiak vagy trójaiak háziisteneiknek szobrait — keblünkben a hazafiságot és azon elhatározott szándékot, hogy Magyarországot meg kell mentenünk. És ha vándorolni kell helyről-helyre, míg önök az eskühöz hívek maradnak, Magyarország nincs elveszve. Ezután a háznak határozatát kívánnám arra nézve, hogy azon határozat kihirdetése napjától kezdve, a gyáva megfutamlás a nemzet által azon bűnök közé számíttassék, melyek kérlelhetetlenül halállal büntetendők; halál azon emberekre, mert a haláltól félvén, szaladnak, ha fogják tudni, hogy szaladásuk végén halál vár rájuk, előre menendenek. Én

ezt eddig nem tehettem, de jelenleg szükségesnek tartom, hogy ki legyen mondva, miként Magyarország igazságos harczában a gyáva megfutamlás oly véték, mint maga a hazaárulás; ezt kívánom határozatilag kimondatni, valamint óhajtom, méltóztassék a ház egy oly határozatot is hozni, mely által ki legyen jelentve, hogy a kormánynak legszorosabb kötelességévé tétetik, mennyire csak emberi tehetségtől kitelik, arra ügyelni, hogy a hadjáratok által a föld népe semmi sanyargatást ne szenvedjen, és ügyelni arra, hogy aki rablást vagy zsarolást követ el a népen, oly kérlelhetlenül lakoljon halállal, hogy az Istenhez való könyörgése se menthesse meg. És méltóztassanak kötelességévé tenni a honvédelmi bizottmánynak, hogy mennyire csak az ország ereje engedi, mindazt, mit a nép kiszolgált, igyekezzék azt részint adóbani elfogadás, részint készpénzbeli fizetés által megtéríteni és kijelenteni, miként ha valaki az országnak e nehéz időbeni pénzügyi körülményei miatt azon kár megtérítése után, melyet a hadjárat által szenvedett, várakozni volna kénytelen, a nemzeti becsület oltalma által biztosittatik, hogy a had végével kétszeresen fog kifizettetni.

Még egy kérésem van, méltóztassanak elhinni, hogy ezen nemzet jó, s a Tiszának népe romlatlan, becsületes és tiszta magyar. Mi itt szent emlékezetek földén élünk, azon időkből, midőn az országnak nagyobb részét a török birta, épen úgy, mint most Windischgrätz bitorolja. Ne gondoljuk azt, hogy az ország azáltal mindjárt el van foglalva, ha valamely részén az ellenség keresztül megy, mert valameddig a dolog

ugy áll, hogy egy csatanyerés által kikergettethetik az ellenség Pozsonyon túl, addig az ország meghódítva nincs. Méltóztassanak visszaemlékezni a mohácsi vészre, hol elvérzett a nemzetnek virága, azon pillanatban nem birt a török egy talpalatnyi földet sem Magyarországbán, melyről azt mondhatta volna, hogy meg van hódítva; ez később következett be, akkor, midőn az austriai háznak uralkodó vágya minden eszközzel utat talált néhány magyarok szívéhez és a hont megvásárolta és a nemzet felett hatalmát felemelte, ekkor felemelkedett a török is, és kétszáz év alatt nyomta a hazát és azért még sines meghódítva az ország, mert egy pár ütközettel vissza lehete nyerni. Azon időkbén, midőn a német császár zsarnokai szívták a nemzet vérért s Erdély a szomszéd Magyarország szabadságharczosainak biztos menhelye volt, felállott egy férfiú s a Tiszának népe, a vitéz hajduk őt körülsergelték, s megszerezték a nemzetnek politikai és vallási szabadságát. Itt állunk azon emberek maradékai között, kik magukra hagyatva oly körülmények között, midőn az országnak egy részét a török birta, más részét a német, harmadik részében megmentették az ország politikai lételét és vallásszabadságát. Ily népnek közepette vagyunk itt és a néphez szólni kell.“

A békepárt még a kiáltvány ellen rugdalt, de semmire sem mehetett, Kossuth a magyar képviselőházra valóságos varázst gyakorolt, ha Kossuth megszólalt, elnémult az ellenvetés, ellenségei is meghajoltak; Pesten a Kossuth-párt nem tett többet 40-nél, 30 a békepárti, 340 pártonkívüli; midőn Kossuth hallgatott,

mind a Kossuth politikája ellen zajongott, midőn megszólalt, egyrül-egyig Kossuth Lajos szavára esküdött; így volt ez Debreczenben is. 270 közül a Kossuth-párt-hoz csak 40 tartozott, 40 az ellenséghez, 190 közönyös, míg Kossuth hallgatott, ha azomban megszólalt, örülten követte mindenben és mindenkor, sőt gyakran szónoklata varázsa még a békepártiakat is elragadta, kik politikájátul félték és személyét gyűlölték. Az országgyűlés magárul és a hadvitelről következőleg határozott:

„1) Az országgyűlés egyakarattal elhatározta, miszerint országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét, utolsó csepp vérig, utolsó emberig védeni fogja.

2) Mindaddig egy képviselő sem fog eltávozni és a ház együtt marad, míg a haza megmentve nem lesz.

3) A csatában szaladó, főkép ha tiszt, halállal büntetik.

4) Minden zsarolás halállal büntetendő.

5) Mindennemű szolgálmány, az adóba kész fizetés gyanánt beszámíttatik, vagy készpénzzel fizettetik; ha az adót fölözné, az ország mihelyest a körülmények engedik, kamataival együtt visszafizeti.

Nagy fontosságu volt a második pont, mert attul tartani nem lehetett, hogy azok, kiket részint a becsület, részint a viszony kényszere Debreczenbe hozott, hazaáruló egyességet kössenek, de attul igen is, hogy azok, kiknek Kossuth Lajos életöket és vagyonukat nem garantirozhatta, Debreczent el fogják hagyni és azok, kiket képzelt akadályok, szinlelt betegség tartóztatott

vissza az országgyűléstől, nem fognak megjelenni és ez által az országgyűlés határozatképtelen lesz. A 3-ikat a viszonyok kényszere parancsolta, mert a Mészáros hadtestéből némely tisztek elszöktek, a Görgey hadseregénél többen kötelességöket nem teljesítették.

A nemzethez kibocsájtandó kiáltványra ketten adtak be javaslatot: Madarász József és Asztalos; a Madarász élesebb kiáltványát elvetették, elfogadták az Asztalosét, kihagyva: „1000 évig a nemzetet az arisztokratia tartá fel“.

Az 1847—48. törvények, a nemzet új chartája.

Háromszáz évi küzdelmeinknek 14 király esküje és hitlevele által biztosított, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le ezen törvényekben.

Szétértettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édesanyjává a nemzet.

Nem erőszak csikarta ki, a fejedelem önként erősíté meg, megtartását is megígérte.

És a nemzet nyugodtan nézett jövőjébe, látá a hont, mely százakon át idegen testek javára szivattyuztatott ki, kolonialis állásából kiemelkedni.

Várta hogy az országgyűlés a letett alapon nagyságunk épülete munkáját megkezdhesse.

Azomban a reactio első műve a szerb lázadás májusban kitört.

A király az országgyűlést a lázadás elnyomására, a béke helyreállítására összehívta.

A nemzetgyűlés határozott, de a király visszautasította.

A reactio a sötétből kilépett, nemzetünknek nyílt halálos harcztot üzent.

A történet lapjain fel van jegyezve az eskü és hitszegés, ártatlan nők és férfiak legyilkolása, falvak kiperédálása és meggyújtása, a magyar nép ezen kiirtása vértől párolgó lapokon van felírva.

És miért történt ez? a 47—48. törvények talán csorbiták a királyi jogokat, megingadoztatták a trónt? nem, sőt inkább erősebb lett, mert általa a kevés számú nemesség helyett 15 millió nép támaszát nyerte, szabad emberek királya lett, a szabad nép pedig erősebb.

De történt azért, mert a 48-iki törvények, a nemzet vére- és vagyonának az osztrák kormány általi pazarlását eltiltották.

Az országgyűlés mérséklettel járt el országmentő működésében, — és midőn az ármány a királyt trónjátul megfosztá, a *pragmatica sanctio* értelmében nyilatkozott.

A magyar korona szent, nem vad erőszak által kell és lehet ahhoz jutni, midőn a király megkoronáztatik, az áldásnak kell a nemzet ajkain lebegni és nem az elfojtott átok és boszu indulatának. A királynak pályáját nem dulás- és rombolással kell kezdeni.

Hazánk a december 2-iki olmützi események következtében megtámadtatott az osztrák seregek által, a főváros elesett.

Az országgyűlés a főváros kimélete érdekében székhelyét Debreczenbe tette át.

A főváros elesése fájdalmas, de Pest elesése nem országos bukás.

Kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, hogy mi magunkat elszántuk, nemzetünk megmentése-, ősi szabadságunk kivívására.

1848 a haza földjét és fiait szabaddá tette, a haza védői százezerekből milliókra szaporodtak, ha gyáván megadjuk magunkat, megérdemeljük a szolgaságot.

E nemzet csak önmaga által veszhet el, ha egyesülünk, ha akarjuk nincs hatalom mely megsemmisítsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom mely megmentsen.“

A toll ellenében a hódító herczeg is tollat használt:

„Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagjait és az ezek általa megyékbe és városokba szétküldött ugynevezett kormánybiztosokat, törvényen kivülieknek és földönfutóknak nyilatkoztatom, megparancsolván valamennyi hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelet terhe alatt, hogy azokat elfogják és a legközelebbi hadparancsnokságnak átadják.

Azok kik ezeknek daczára a párttűző kormánytul bármi csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merésznének, rögtön ítélő bíróság útján tüstént kivégeztetnek.

Azon helységek, melyből több lakosok egyesülve a cs. k. hadseregnek akármi módon kárt tenni törekednek, tüzzel-vassal elpusztíttatnak.

Győr, 1848. december 29.“

A katolikus püspököket, kik már megelőzőleg az alkotmány védelme mellett tüntettek, január 26-án következő nyilatkozatra kényszerítette:

„Ámbár főfeladatunk hiveink lelki szükségeinek kielégítése, de miután ōket az üdvösség útján csak akkor vezethetjük, ha a királyi tekintély és hatalom és vele a béke helyre áll, erre ma kedvező alkalom kínálkozván, szólunk eltántorított és ellenszegülő katólikus lelkipásztoraink- és hiveinkhez.

Mi kik lelkipásztorainkat és hiveinket eddig a felsőbbség rendeletei teljesítésére hívtuk fel, lelkünk ösztönének ellent nem állhatva, felhívjuk ōket a törvényesség útjaira visszatérésre, mert a nyomort csak a béke szüntetheti meg.

Magyarország eddig is azért állott fenn, mert lakosai a királyt és alkotmányt támogatták. A magyarok alattvalói hűségét a történelem magasztalva hirdeti, az alattvalói hűség keresztény kötelesség, a megszegő Isten rendeleteinek szegül ellen.

Az ausztriai házra ezelőtt 300 évvel szállott a korona, a közös örökösödés rendét az 1723: 1., 2. határozta meg, az ország ekkor királyválasztási jogáru lemondott, ezen törvény szerint a trón halál vagy lemondás esetében mindég a legközelebbi rokon-herceget illeti, így történt ez legközelebb, deczember 2-án, felséges uralkodó V. Ferdinánd a trónru, testvére Ferencz Károly jogáru lemondva, a trónt a törvényes örökös Ferencz József ō felsége foglalta el.

Nem szűnt meg tehát a királyi hatalom és V. Ferdinánd örököse Ferencz József felséges királyunknak hűséggel tartozunk. Az ország jóléte- és függetlenségének biztosítása, a kölesönös védelem tette szükségessé az Austriávali elválhatlan kapcsolatot.

A nemzet a török- és vallás-háborúk által okozott bajokból, a felséges osztrákházi királyok alatt épült fel. Azért, ámbár a Pozsonyban hozott törvények az alkotmányt lényegesen megváltoztatták, a trónörökösödés rende, az osztrák tartományokkali viszony érintetlenül maradt. V. Ferdinánd és Ferencz József ő felségeiknek az ország kibékítését célzó rendeleteik részint nem, részint elferditve jöttek köztudomásra, az alaptalan hírek, koholmányok és izgatások, sokaknál a kötelesség ismeretét elhomályosították, ennél fogva sokaknál meggyengült azon hűséges kegyelet, melyet a csásos francia hódító sem birt meggyengíteni.

1. Ezen okiratok szerint V. Ferdinánd célját a béke helyreállítása, a viszálykodás szerzőinek a törvényes engedelmességre visszaszorítása képezte.

2. Ferencz József ő felsége nem akarja szabadságainkat és nemzetiségünket elnyomni, sőt azokat és az ubér megszüntetését is biztosítja.

3. Windischgrätz herczeg a sereggel azért jött be, hogy a rendet, személyt és birtokot biztosítsa, kinek is rendeleteit teljesíteni tartozunk, csak úgy reménylhetvén, hogy alkotmányos szabadságunkat, melyet a pártütés koczára tett, megmenthessük.

Ennél fogva Pál apostolt követve, intjük és kérjük hűveinket, hogy Ferencz József ő felsége iránt hűséget tanusítsanak és ne várják be, hogy ő felsége az országot hadseregével hódítsa meg. Csak egy éve hogy ő felsége a közszeretetet megnyerte, most már királyunk, s mivel gondosan és hazánk iránti figyelemmel neveltetett, — az Ur megadja neki a bölcseséget és

igazságot, hogy népeit védje, szeliden kormányozza, a jog tisztelete, az igazságszolgáltatás, a szellemi és anyagi kincsek fejlesztése által boldogítsa.

Kérjük tehát lelki pásztoraikat és hiveinket, hogy Ferencz József ő felségéért, mint törvényes királyunkért imádkozzanak és könyörögjenek.

Pest, 1849. január 20.“

A sajtó a hóditók ellen folytonosan izgatott, a két párt irói azomban gyakran nemcsak rajongón irtak, de a politikai, magán és irodalmi illemet is megsértették. Csernátóni 31-én így ír a „Közlöny“-ben: „Barátja lett a királynak minden rabló, fosztogató, zshivány és áruló, ki a magyar ellenségéül mutatta magát. Ferdinándot atyafiai és valami Zsófia nevű boszorkány lecsapták és helyükbe Szepi nevű fiokat ültették, ki még beszélni is alig tud.“ Ez az irói szemtelenség netovábbja, mert az illem első követelménye a nők tisztelete, behuzták e czikkbe ő felsége a császár-király anyját; ha ezen urak nem ösmerték is el magyar királynak, de elősmerték osztrák császárnak, az a Szepi pedig, kit egy sváb csecsemő színében tüntettek fel, 18 éves, az osztrák hercegek legeszesebbje, tényleg Austria császára és Magyarország törvényes királya volt, — és pedig az ily aljas támadás a közönségnél sem hatott, mert az illemérzet, a felsőség iránti tisztelet, minden magyar született tulajdona, a műveltek ezen szennyes piszkolódást, durva sértést undorral lökték el, a nép ujságot nem olvasott, a melyik olvasott az tudta, hogy az a Szepi gyerek 47-ben István főherceg nádort vezetett be a pesti főispánságba, tehát csecsemő épen nem

lehet, az csak bámult, hogy nadrágos ember hogy hazudhat ily gorombán. Jókai szintén erősen megtámadta Ferencz Józsefet és letétellel fenyegette, pedig Jókai Mór a békepárt ujságírója volt. A békepárt az országgyűlésen politikai gyávaság, eszmék hiánya miatt tekintélyre nem emelkedhetve, közlönye az „Esti Lapok”-ban folytonosan mérgesen támadta a Kossuth-pártot, mit ezen párt szerkesztője Pálffy Albert és főmunkatársa Csernátoni bőségesen viaszszolgáltató. A debreczeni gorombaságok az országban gyenge viszhangra találtak, mert sok helyt a közlekedés el lévén zárva, hirlapokat nem hordattak, későn érkeztek, midőn már ujság-izöket elvesztették, Esti Lapokat magyar ember pénzért nem hordatott.

Január 2-án Beöthy Ödönt erdélyi kormánybiztosnak nevezték, a nagy mennyiségben forgó 10 krajczárosokat a közönség ládába kezdte rakni, a katonák zsoldfizetése megnehezedett, elhárítására az országgyűlés 10 kros papirospénz kiadását rendelte el. — A kremsieri országgyűlés 80 millió kölcsönt szavazott meg és kijelenté, hogy a birodalom kettészakítását nem engedi; a nyilatkozat és kölcsön nyíltan Magyarország ellen volt intézve, a bécsi forradalom a jobb elemeket elsodorta, Kremsierben már csak a kormány szolgálai és bérenczei ültek. — Az elmaradt követek lassan gyűltek, a többség megunta ezen urak szemtelenségét, mert kis kivétellel szabadon jöhettek, ennél fogva a távollevők névsorának kimutatását elrendelte, Madarász József 26-án indítványozta: a február 10-ig meg nem jelenők ellen új választás tűzessék ki, a hazát nem

szolgálok nyugdíja törültessék. Kossuth a vitában nem vett részt, ennél fogva a javaslat megbukott, csak a távollevők névjegyzékének február elsejéni bemutatása rendeltetett el. Windischgrätz Pesten ostromállapotot hirdetett ki és bizottságot állított fel az igazolások a hűségre térők megvizsgálására, a Pesten maradtak a herczegnél mind jelentkeztek. Pázmándy Dénes, Szentkirályi Móríc, Ghiczy Kálmán a hatalomnak kezet csókoltak, a fegyvereket beszédtek.

IV. FEJEZET.

Mészáros szikszói veresége. — A visszavonulók vezény-
letét Tokajnál Klapka veszi át. — Bem, Klapka, Per-
czel győzelmei. — Görgey a bányavárosok felé vonul.
— Windischgrätz seregét megosztja. — A selmeczi
egérfogó. — Benyiczky a sereget megmenti. — Gör-
gey tánczol, Guyon hősiezen győz. — Schlik aggasztó
helyzete. — Dembinszkyt fővezérnek nevezik. — Schlik,
Görgey és Dembinszky hibái miatt menekül. — Torn-
allyai csata. — Görgey hetyke napi-parancsa és kas-
sai fondorlata. — Görgey késedelve. — Herczeg Win-
dischgrätz a pesti farsangot bevégezve csatára indul.
— Dembinszky döntő csatára készül. — A kápolnai
eredménytelen csata és okai. — Bem veresége, oláh
kegyetlenségek. — Bem Urbant megveri. — Eszék áru-
lása. — Vésztörvényszék felállítása. — Kovács Lajos
üzelvei. — Br. Fiát Ferenczet, Babarczyt, Havast az
országgyűlés hazaárulóknak nyilatkoztatja. — Görgey,
Klapka, Szemere, Dembinszky ellen szövetkeznek. —
Tisza-Füreden Dembinszkyt leteszik és elfogják. —
Kossuth gyengesége. — Görgey és Kossuth politikus
társalgása. — Görgeyt Kossuth fővezérnek nevezi. — A
kremsieri országgyűlés feloszlata. — Windischgrätz
a nemességet lázadónak jelzi, zsarnoki rendelete.

Herczeg Windischgrätz szerencsénkre főseregével Pesten pihent, a Schlik elleni hadvezérséget a kitűnő hazafi, a legbecsületesebb ember, de a legtehetetlenebb hadvezér Mészáros Lázár hadügyminister vette át. Mészáros nem volt gyáva, de meg hadászati érzékkel sem bírt, a csatában nem tudta magát feltalálni, nem tudott fegyelmet tartani. Mészáros seregét Miskolczon állította össze, volt 7000 rendes katonája és 7000 nemzetőre. Szikszónál támadt, seregéből több régi tiszt a németekhez átszökött, több főtszt a csata alatt a miskolczy korcsmákban dőzsölt, a sereg tehát rövid csata után csufosan megszaladt. Schlik 25 embert, Mészáros 400 halottat és sebesültet, 600 foglyot, 10 ágyut, 6 mozsarat vesztett, a nemzetőrök hazaszaladtak, a sereget Tokajnál szedték össze, a vezényletet a szerencsétlen Mészáros, Klapka Györgynek adta át. A lengyel emigratio Gallicziában mozogni kezdett, az ostromállapotot Gallicziában is kihirdették. — Bem folytatta dicsőséges hadjáratát, 13-án Marosvásárhelyt elfoglalta, 16-án Küllőnél Puchnert megverte, 21-én 6000-nyi seregével Puchner 8000 emberét megtámadja, Puchner 300 veszteséggel Szebenbe szaladt. 23-án Klapka Tokajnál Schlik ellen jelentéktelen csatát nyert, Schlik 160 embert veszítve visszavonult, ezen különben jelentéktelen csata nagy fontossággal bírt, mert Schliket a Tiszától visszaverve, Debreczent biztosította. Perczel

Móricz Szolnokot elfoglalta. Bem, Klapka, Perczel győzelmei tehát az országgyűlés és kormány székhelyét biztosították, az eddig győzelmes osztrák hadsereg hírvét leszállították. Az összes magyar katonaság 7 seregbe oszlott:

1. Klapka vezénylete alatt Tokajnál.
2. Perczel Mór vezénylete alatt Szolnoknál.
3. Bem vezénylete alatt Erdélyben.
4. Görgey vezénylete alatt a felvidéken.
- 5., 6. Damjanics, Vécsey vezénylete alatt Bánát- és Bácsban.
7. Hadik F. vezénylete alatt Szegednél.

Görgey Lipótvárát akarta első sorban felmenteni, eszes és becsületes tábornoki főnöke Pusztelnik azonban meggyőzte, hogy feladata részben az osztrák hadsereg foglalkoztatása, részben a Tiszához közeledés, Lipótvári menetével ezen czélul egészen elesik. Pusztelnik a visszavonulást a bányavárosok felé ajánlotta, mit Görgey elfogadván, azonnal meg is kezdett. A hódító herceg belement a kelepczébe. Görgey üldözése- és megsemmisítésére erős hadtesteket küldött, követte Csorics, oldalt állt Simonics, előtte Götz tábornagy. A felvidéken január és február a jég és hó idénye, az utak jók, de sikosak voltak, az osztrák békeszolgálatban elpuhult tisztikar zokon vette a hideget és fáradalmat, Görgey nem igyekezett a sereg szellemét javítani. Hodrics- és Windschachtnál csatát veszített, melyben az osztrákok több ágyut elfogtak, Pusztelnik fogságba került, Görgey nehezen menekült. A sereg Selmecezen szorongatott helyzetbe jutott; a város hegyektől öve-

zett katlanban feküdt, a szerencsétlen hodricsi és windschachti csata következtében az ellenség a sereget nyomban követte, más oldalt a németek az utat elzárták, szerencsére ezen egérfogóból egy elhagyott nagy bányai ut vitt keresztül, mely az egész hegyen keresztül volt furva, ezen uton menekült a Rákóczy hadserege is, azóta Rákóczy-utnak hívták, Benyiczky Lajos ügyes kormánybiztos ez utat kitisztíttatta és a sereg menekült; szerencsére az osztrákok orruknál tovább soha sem láttak, ennél fogva ezen ut lételét nem is gyanították.

Február.

Innen már könnyebb volt a visszavonulás, a völgyek szélesebbek, az utak jobbak voltak; az ellenség Görgeyt ütemre kísérte, míg január 27-én a herczeg Görgeyt kedvező feltételek alatt árulásra szólította fel, mit Görgey határozottan visszautasított, Görgey az árulás jutalmát nem említi, a csábítás azomban valószínű, mert ha Görgey seregét Windischgrätznek kezére tudja játszani, Magyarország nem birt volna ellenállani. Görgeyt az irigység sokszor, a gőg mindég elragadta, az országot azomban szándékosan soha sem árulta el. A nagy diadalok után a hős vezér Lőcsén megállapodott, fogadta Szepesmegye hódolatát — és Lőcsén kedélyesen tánczolt, bár az elől és hátul levő ellenség még eddig fegyvere súlyát nem érezte és a haza érdeke azt kívánta volna, hogy Görgey Lőcséről, Klapka Tokajbul gyors menettel induljanak Kassa felé és a 30,000-nél számosabb magyar sereg Schlik 10,000 emberét semmi-

sitse meg, a balsors azomban Görgey Arthur tábornokot Szepesben hozta a világra, a szepesi rokonok- és polgároknak meg kellett mutatni, hogy néz ki egy Görgey tábornok, be kellett mutatni magát a jeles tisztikarnak, mely már 60 mérföldet hátrált és még közülök kinos halállal egy sem mult ki, meg kelle kísértetni valjon a bájos szepesi német-magyar nők nem engedékenyebbek-e az osztrák-német katonáknál. Görgey tehát tánczolt. A bál napján Guyon ezredest a branyiczki hegy elfoglalására küldötte. Branyiczki, Szepes-Sáros közti hegy, melyen kigyó-utak vezetnek a tetőre, igen erős állásnak tartották ezt, mert a hegy ugyan nem nagyon meredek, de teljesen kopasz, a rohanó seregre nem csak szemközt, de oldalról is lehetett ágyuzni, a vakmerő hős Guyon azomban a halállal mindég bátran szembeszállt, a vitéz honvédek hős vezéröktől lelkesedve szurony-szegezve neki rontottak az ellenségnek és megszalasztották, Guyon a győzelmet felhasználva, az ellenséget üzőbe vette és Eperjesre bevonult, a futó ellenség 2000-ből állt, Schlik tábornokot, ki ezen hadállást igen erősnek tartotta, ezen vereség nagyon meglepte, helyzete aggályossá lett, mert Klapka 15,000 ember-, 36 ágyuval Tokajból már ellene indult. Kossuth Dembinszky lengyel tábornokot a magyar hadsereg főparancsnokává nevezte ki; Dembinszkyt jó tábornoknak tartották, a lengyel forradalomban híressé lett visszavonulása által, mi kivált forradalomban, hol gyorsan kell győzni, gyenge ajánlólevél. Görgeyben, váci kiáltványa után nem lehetett bizni és pedig annyiival inkább nem, mert a honvé-

delmi kormányval hosszú időre minden összeköttetést megszakított. Damjanics nem kérkedett, nem negé-lyezte a nagy katonát, nem követelte a fővezérséget, szép tehetségét nem ösmerték fel. Bemet Erdélyből nem lehetett elhozni, mert Erdély még nem volt visz-szahódítva. Dembinszky fővezérré emelése szerencsét-len választás volt, mert Dembinszky a bort nagyon kedvelte, Magyarországot és a magyar viszonyokat nem ösmerte, a terv-készítéshez értett, de terveit nem tudta végrehajtani, erélytelen, heves természetű volt. Görgey és Klapka már 8-án egyesültek, az egyesült sereg 35,000 katonából állt. Schlik 15,000 ember felett rendelkezett, Schlik csak Torna-Gömörön át menekül-hetett, Görgey és Klapka abban egyeztek meg, hogy Klapka elébe kerül Schliknek, az osztrák sereget szemben támadja meg, Görgey hadserege egy részé-vel az őt követő Götzöt és Jablonovszkyt feltartóztatja, a felesleggel Schliket hátulról támadja; sem Klapka, sem Görgey nem tudták Dembinszky kinevezését, Dem-binszkyt tehát tervökről nem tudósították. Dembinszky 11-én Klapkát seregével Miskolcra rendelte, a két ve-zér terve ennél fogva megghiúsult.

Február 12-én Mészáros a magyar hadtesteket ujo-lag szervezte, a hadtesteket 4—6000-ben állapította meg, a dunai hadsereg nevét eltörölte, minden hadtest szá-mot kapott, Görgeyvel Dembinszkynek fővezérré kine-vezését közölte, ez Görgey és udvara orrát felszurta. Mészáros rendeletét 13-án hozták be. Görgey Schlik után nyomult, 13-án Színnél utólérte, kis csatát nyert, melyben az ellenség 260 embert vesztett, itt azonban

szokása szerint ismét megállapodott. Dembinszky Görgeytől 13-án haditervéről felvilágosítást kért, seregeivel Schlik elé nyomult, seregének azonban nagy részét Putnokon hagyta és Schlik útjának elzárására Tornallyára nyomult, kis serege azonban Schliket nem bírta feltartóztatni, Görgey is pihent, ennél fogva Schlik Dembinszkyt visszanyomta; a tornallyai csata elvesztését, Schlik menekülését mind Görgey mind Dembinszky okozták, mert ha Görgey az osztrákokat nyomban követi, Schliknek serege nagy részét Görgey ellen kellett volna felállítani, Dembinszky a kisebb részt feltartóztathatja és Putnokon hagyott seregeit, miután Putnok Tornallyától csak két mértföldre fekszik, a csata alatt magához vonhatta volna, viszont, ha Dembinszky egész seregével Tornallyán Schlik elébe kerül, miután serege az osztrák hadsereggel egyenlő számmal birt, Schliket megverheti, vagy legalább feltartóztathatja, ugylátszik azonban mindkét tábornok a másikkal akarta az ellenséget megveretni és saját seregével a megtört ellenséget akarta leverni, kétségkívül a babért a közönség a végleges győzőnek adja, — ezen nyomorult önzés azonban az ellenség kisiklását eredményezte. Ezen versengés a háboru sorsára igen rossz befolyást gyakorolt, mert ha Schlik seregét tönkre teszik a kápolnai csatában, a magyar hadsereg túlsúlylyal bír, míg Schlik menekülvén, a kápolnai csatában az osztrák hadsereg birt túlsúlylyal. Görgey Kassán fondorkodott, a tisztek Görgey szerint boszankodva Görgey mellőzésén, Guyon kivételével Dembinszkynek az engedelmességet meg akarták tagadni, meggondolva azonban a követ-

kezményeket, talán mert a jeles Aulich sem lelkesedett a katonai oktan lázadásért, kikiabálva magukat, elcsendesedtek. Görgey 14-én következő parancscsal tudatta Dembinszky kinevezését: „A hadügyminiszter február 12-én parancsában a feldunai hadsereget VII. hadosztály név alatt Dembinszky tábornok fővezér vezénylete alá helyezte. Midőn én ezt a hadsereggel közlöm, egyszersmind felszólítom a törzs- és többi tiszturakat, hogy ezen látszólagos megalázást azon közönnnyel vegyék, amilyennel én, önálló hadparancsnokságomról lemondva, magamat az országgyűlés határozatának, közbeszéd szerint a hadban megőszült érdemes Dembinszky altábornagynak magamat alá rendelem.“ Görgeyt Mészáros hadügyminiszter ezen bíráló napiparancsért megdorgálta, Dembinszky Görgeyt és seregét Miskolcra rendelte, Görgey a 8 mértföld utat czammogva 5 nap alatt megtette. Mindkét hadvezér harcolni akart. Windischgrätz megindult, Schliknek a seregéveli egyesülés napját és helyét kitűzte. Dembinszky csatát akart, győzelem esetében az alvidéki hadsereggel hátulról kívánta megtámadni Windischgrätzet, elrendelte tehát ezen seregnek Szolnokhozi felvonulását. A Dembinszky seregénél a főkormánybiztos Szemere Bertalan volt, az élelemtől azonban igen hiányosan gondoskodott, mert bár Dembinszky 60 napi élelmi készletet kötött ki, a kormánybiztos csak 8 napi élelemmel bírt és ezt is rendetlenül szolgáltatott ki. Görgey czammogása következtében a sereg későn összpontosult. Schlik nem egyesült Windischgrätzzel, ezen egyesülés megakadályozása képzelte a főfeladatot, mert ha Schlik-

ket Siroknál megverik, vagy a csata napjain kisebb erővel visszatartják, a magyar sereg a Windischgrätzénél erősebb, az esetben a csata megnyerése bizonyos. A magyar hadsereg állt 35,000, az osztrák Windischgrätz alatt 25,000 Schlik alatt 15,000, összesen 40,000 emberből. Görgey főhadiszállása Kövesden, a Dembinszkyé Egerben volt. Dembinszky a csatát 27-ére gondolta, elkésett a rendeleték elküldésével. A legfontosabb hadállásba Verpelétre, Schlik ellen a legjijedőbb parancsnokot Klapka ezrodest küldte. Schlik 26-án Verpelétről Klapkát eltolta és Windischgrätzrel egyesült, 27-én Windischgrätz Kápolnábul a magyar hadsereg közepét kinyomta, a Zanini olasz zászlóalj megadta magát, a baloldalon Schlik Klapkát megverte, a Guyon-hadtest későn kapván a parancsot, elkésett. A magyar sereg Mező-Kövesdre rendben visszavonult; a magyar sereg a Zanini olasz zászlóaljon kívül (melynek csak fegyverét lehetett sajnálni), 900-at veszített, az osztrákokét biztosan lehet ugyanannyira tenni, bár ők csak 350-et vallottak be, a veszteségek eltagadása azonban hagyományos osztrák hadiszokás, de ha ők 350-et veszettek volna, akkor a magyar hadsereget okvetlenül jobban nyomják, mert egy nagy csatában 40,000 embernyi hadseregnél 350 ember eleste és megsebesülése nem is veszteség. A csatát kétségkívül megnyerték, mert a magyarokat visszavonulásra kényszerítették, a magyar hadsereg az osztrákoktól nyomva, három mértföldre visszavonult, a magyar hadsereg azonban vitézül harczolt, kötelességét becsületesen teljesítette. A csata elvesztét főleg a Guyon hadtestének a csatá-

buli kimaradása, illetőleg késő megjelenése okozta, mert ha ezen 5000 emberrel a fővezér az olaszok elfogása által okozott hézagot pótolja, a vesztett csata, daczára annak, hogy az osztrák hadsereg a magyarnál legalább 5000-el több volt, könnyen győzelemmé alakulhatott volna; mennyire befolyásolja a csatát egyes vezér, egyes zászlóaljak bátorsága, bizonyítja a bicskei csata, hol 2 zászlóalj visszafoglalta azon állást, melyből 5000 ember csufosan megszaladt; a felelősség ezen csatáért Dembinszkyt és Klapkát terheli, mert Dembinszky Guyon hadtestéről későn rendelkezett, ennél fogva idejében a csatában meg nem jelenhetett, Klapka nem volt elég óvatos, lélekjelenlétét elvesztette, hamar visszavonult. Dembinszkyt azomban feltétlenül ezen hibáért elítélni nem lehet, mert sokkal nagyobb hadvezérek tettek már ennél szarvasabb hibákat is, nem nyert ugyan csatát, de tisztességesen visszavonult, csak is 5 mértföldet vesztett, a fő védelmi vonalat megtartotta, serege sem fel nem bomlott, sem bátorságát el nem vesztette. Ha a 35,000-ből álló magyar sereg 40,000 osztrákot megver, kétségkívül hősiezen harczol, hogy azomban 30,000 ujoncz 40,000 katonát tönkre nem tett, ezért sem a vezért, sem a sereget elítélni nem lehet.

Bem február 4-én 2000 ember- és 24 ágyuval Puchner 10,000 katonája ellen csatát fogad el Mülenbachnál, eleinte az osztrákot meg is veri, a szaladó ellenség azonban meglátva a fedett állásából kivonult sereg csekély számát, megszegyenli magát, visszafordul, 16 ágyut elvesz, a kis sereg nagy veszteséggel menekül, egész a piski hídig visszavonul, a hid védelmét a jeles gróf Kemény

ezredesre bizta, Keményt ezen örökemlékü szavakkal utasítá: „Tartsa magát vitézül; ha a hid elvesz, Erdély is elvesz!” (Halten Sie sich tapfer; Brücke verloren, Siebenbürgen verloren!) Kemény kötelességét teljesíté, megvédte a hidat. Bem összeszedte erejét, a kormány által küldött segélylyel serege 8500 ember-, 24 ágyura növekedett, ezzel megtámadta Puchnert, ki 12,000 katonát, 40 ágyut vezénylett, a hidnál 700 embert feláldozva, Puchnert, ki sokkal több embert vesztett, megverte, hagyta az ellenséget futni, seregével Medgyes felé, a Székelységnek rohant, itt seregével 4 székely-zászlóaljat és Zsurmay csapatját, mely Bemtől elvágtatva, itt guerilláskodott, magához csatolta, Urbant Berszterczénél megverte. Az oláhok a császári tábornokok védelme alatt, Erdélyben példátlan gyilkosságokat és rablásokat követtek el. Enyedet, Zalatnát felgyújtották, lakosait lemészárolták, Abrudbányán a magyarság a fegyvert letette, az oláhok a magyarokat a városból kihajtották, a városon kívül a legkegyetlenebbül egymásután lemészárolták, az agyonütés, agyonlövés a legenyhébb halálnem volt, többnyire azomban a halál előtt a szerencsétlen áldozatok tagjait vágták le, szemeiket szurták ki, verték és éhezttették, a gyermekeken, nagy leányokon, asszonyokon, erőszakot követtek el. A Brádi uricsalád 14 tagját a kutba hányták, kővel agyonverték, kővel betemették, kastélyukat felgyújtották, a terhes asszonyok hasát felvágták, a gyermekeket póznára tűzve rivalgva hordták körül. Jablonczay szolgabíró fiával a Gyulafehérvári várba menekült, Horák tábornok várparancsnok azomban a szerencsétleneket esdek-

lésök daczára, az oláhoknak kiadta, ezek az apát és fiut lábbal négylovas szekérhez kötötték és nyargaltak velök a szomszédfalvakba, az apa még Fehérvár utcáján meghalt, a fiura minden faluban 50 botot vertek, míg végre iszonyu kinok közt kiszenvedett. 280 urat és értelmesb magyart gyilkoltak meg a császári tábornokok szövetségesei, ami kezeikhez fért, az egész országban szemtelenül elrabolták. Gyulafehérvár városát az oláhok megtámadták, a parancsnok a lakosoknak a segílyt a rabló szövetségesek ellen megtagadta, sőt midőn a magyarok az oláhokat visszaverték, a magyarokat lefegyverezte, a szerencsétlenek szökéssel menekültek, szerencsére az oláhok a milyen vérengzők, éppen oly gyávák is voltak, gr. Bethlen Gergely 100 huszárral 5000 oláht szétvert.

9-én Gál Miklós Aradnál kis csatát nyert, 14-én azonban a temesvári őrség Aradon az ostromzári vonalt megtörte és a várat eleséggel látta el. — Szőregnél a magyarok kis győzelmeket nyertek. — Eszék várát, melyet 5000 rendes katona őrzött és ágyukkal bőven el volt látva, Éder, Földváry Lajos, Rácz parancsnokok gyalázatosan elárulták. Az eszéki vár elárulása az országot érzékenyen sujtotta, mert itt egyszerre több fegyverest veszített mint husz csatában, Eszék vára uralta Slavoniát, Eszékkal tehát egy nagy területet is elvesztett.

Debreczenben az országgyűlés üléseit folytatta, a békepárt a kormány ellen a házban és sajtóban csatározott. 3-ikán Madarász László vészbíróságok felállítását indítványozta, a ház a tárgyalást 13-án kezdte meg, az

ellenzék a birákat a megyék által kívánta választatni, ez sületlen módosítás volt, mert forradalomban, midőn a szigorú és gyors eljárás a főkéllék, a helyi viszonyok, rokonság, barátság, a néptüli félelem, gyakran az egyéni gyűlölet, a megyeit jobban befolyásolják mint az idegent. — A kormány javaslata győzött. — A távollevő képviselőkre Madarász József indítványozta: „A képviselőségről lemondottnak tekintetik, ki 1-éig meg nem jelent, távollétét nem igazolta, ki engedelem nélkül távozott, ki a szabadságidőn túli kimaradását nem igazolta.“ A békepárt a távollevő gyávákat, kiknek egy része már áruló is lett, barátjai közé számítottta, nem hitte hogy új választásoknál barátokat kap, elmeneteli tekintetben magát nem akarta a kormány alá rendelni, kiállt tehát a távollevők védelmére, a vitát Nyáry vezette, az új választás ellen egy nevetséges sofizmával harczolt: a képviselő a képviselőháznak nem felelős, róla tehát a ház nem rendelkezhetik; ezen álkoskodás azomban senkit sem hódított meg, az ellenzék magát 4 nap alatt kitombolván, Madarász indítványát elfogadták. Halász Boldizsár, Nyáry titkos hive, a bizottság teendőinek szakszerinti felosztását és szakfelelősséget indítványozott; rendes viszonyok, kétségkívül rendes kormányt igényeltek, az ország politikai viszonyai azonban még nagyon ziláltak voltak, a kormány hatásköre kis területre szoritkozott. Az ügyeket nagyrészt a megyék intézték, ezen indítvány tehát még időelőtti volt. A békepárt a Közlönyt megnyerte, a kormányt saját lapja a Közlönyben rendetlenséggel vádolta, ennek folytán Madarász a Közlönyt különleges kor-

mányfelügyelet alá kívánta rendeltetni, indítványa azomban megbukott. Madarász: „Rendelje el a ház a politikai foglyok bíróság elé állítását. A kormány a szükség kívánalma szerint, a véstörvény alapján bíróságokat állítson fel.“ Az elsőre felesleges volt az országgyűlési meghatalmazás kérése, mert a kormánynak nemcsak joga, de egyszersmind kötelessége is a honárulóknak törvény elé állítása; a békepárt ellenzi, a többség kinyomatását és tárgyalását elrendelte. Kovács Lajos indítványozta: „1. Képviselő a ház engedelmével ne állittathassék vészbírság elé; 2. Debreczen ostromállapot alá nem helyezhető.“ Az első Madarász is pártoltván, elfogadták, a másodikat elejtették. A kormány az ellenzék titkos fondorlatait sejtette. Mészáros tehát a fogadósok- és lakosoknak kötelességévé teszi, a szállók és vendégeiknek a hadparancsnokságnál bejelentését, Debreczenbe rögtönítelő bíróságot rendel mindazok ellen, kik a császári seregnek, az ellenség ügyének bármi szolgálatot tesznek. A békepárt legmerészebb tagja Kovács Lajos, hajdan dühös ellenzéki, majd gr. Széchenyi alázatos szolgája, aulicus hivatalnok, felesége által Pázmándyt a renegát házelnököt akarta a béke eszközlésére felszólítani; mert sem a magyar, sem a császári postában bizni nem lehetett, egy küldönczöt bérrelt fel, felesége levelébe egy papírszeletre, mely Pázmádnak lett volna átadandó, e két sort írta: „Windischgrätz most az országot könnyen kibékithetné“; a képviselőurak meghökkentek, midőn azomban a levélben már a szelet is benn volt, a vitéz békegalamb megijedt, a levelet szétszakította, a küldönczöt nem küldte Pestre.

Az alkotmányos békét az egész ország kívánta, Kossuth Lajos a béke-párt ellensúlyozására 12-én kijelentette: „A honvédelmi bizottság védi a hazát, védelem közben azomban semmi utat sem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei, a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján, úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények közt legtanácsosabban ki lehet egyenlítani.” A békepárt közösköltségen Kazinczy Gábornál thea-estélyeket rendezett, szinleg Kazinczy a házigazda szerepét játszotta. Kossuth-tal egy csapásra nem boldogulhatva, egyelőre a kormány pizskálását, Madarász László megbuktatását tüzték ki czélul. Madarászt a debreczeni nép nem rajongott, a félelem tehát a támadó urakat nem tartóztatta vissza, helyzetök kedvező volt, mert a kormánynak egy tekintélyes tagja a párt-hoz tartozott, kéz alatt tehát mindent megtudtak, a veresek főbbjei a táborban voltak, ez időben még 24 óra alatt nem lehetett a távollevőt berendelni. Madarászra hazafiatlanságot ráfogni nem lehetett, mert ezt mindenki kineveti, szagláltak és kutattak tehát mindenfelé, végre találtak; Kovácsnak Duschek elmesélte, hogy Madarász a Zichy-ládákat feltört pecséttel küldé hozzá, valószínűleg a szekrényekben és ládákban nyulkáltak, ezt elégnék tartották egy ember becsülete megfojtására, Duschek azomban a vádaskodásra nem vállalkozott, elő kelle készíteni a támadást. Abonyi alkotmányos szempontbul indítványozta a kormány-számadások megvizsgálását, titkos szavazatot kérnek, a bizottságba 4 ellenzéki tagot választottak be és 5 kormány-pártit. Felszólaltak az államhivatalnokok kettős fizetése

és a nagyszámu államhivatalnokok ellen; Madarász miniszteriumában az ellenzék állítása szerint 50 ilyen egyén lett volna, valjon való volt-e ezen vád? az a tárgyalásokból nem tűnik ki, annyi azomban való, hogy Szemere midőn a Madarász tárczáját átvette, sok feleslegest elbocsájtott. Az ellenzék Madarász előleges megbuktatását tűzve ki, Madarász személyét a Kossuthétul igyekezett elválasztani, azt terjesztgeté, hogy Kossuth Madarász Lászlóval nem gondol, titkos ülésben kérdést intéztek a sereg állása és a vezérek közti egyenetlenségekrül. A kormány az Esti Lapokat, az ellenzék közlönyét, mert a törvényes óvadékot le nem tette, beakarta szüntetni, az Esti Lapok czélzást bocsájtottak közzé a Zichy-ügyben, Madarász a békepártiak elleni örködést megkettőztette, de semmi bizonyítékot nem tudott szerezni, mit még ekkor nem is lehetett, mert az ellenséggel semmi összeköttetésben nem állottak és az országgyűlés feloszlatására czélzó fondorlatot Madarász bukása után kezdték meg. Madarász, Kovácsot és hiveit társaságban guillotinnal fenyegette, mi Madarász kedvencz de soha sem teljesített szólama volt, negélyezte a véres republikánust; általában az, ki folyvást fenyeget, az fenyegetését nem szokta teljesíteni, az örökös fenyegetés gyermek-jellemre mutat, az erős férfi zaj nélkül cselekszik. A békepárt azomban a fenyegetésektül reszketett, kettős hévvel működött tehát Madarász megbuktatásán. A debreczeni országgyűlésben általában elnéző szellem uralkodott, a távollevő követek igazolása kérdésében is a szelidebb eljárás győzött, szigoruan csakis báró Fiát Ferencz, Babarczy,

Havas, Windischgrätz biztosai irányában határoztak, mindhármat hazaárulóknak nyilatkoztatták, másképen azonban az önvédelem veszélyeztetése nélkül alig járhattak el, miután ezen három ur Windischgrätz biztosa volt, a hódító eszméi megvalósítása, tehát Magyarország megsemmisítése mellett nagy hévvel dolgoztak.

A táborban is megkezdte az ármány működését és pedig még fenyegetőbb alakban mint Debreczenben, az ármány szálait Görgey és Klapka alhadparancsnokok és Szemere szőtték Dembinszky főhadparancsnok ellen. Dembinszky a tiszántúlrail visszavonulást elrendelte, — a Klapka hadosztályának törzstisztei azonban kijelentették, hogy csakis a Klapka és Görgey által ellenjegyzett vezéri parancsnak fognak engedelmeskedni, ez nyílt lázadás volt, mi már azért sem menthető, mert józan észszel a veszített csata után sem előnyomulni sem Debreczent fedetlenül hagyni nem lehetett, tehát a fővezér rendelete czélszerű is volt, — Görgey Poroszlón átvonult volna a Tiszántúlra, Poroszló alá Windischgrätz figyelő hadtestet küldött, a Tiszához egy süppedékes sártöltés vezet, ha a töltésen a visszavonuló hadsereget megtámadják, ez reá balvégzetessé válhatott volna; Dembinszkynek nem volt tudomása sem a töltés-, sem az osztrák seregről, Görgey bejelentette, hogy ő elébb az ellenséggel megküzd és míg el nem távoztatja, addig nem vonul vissza, Dembinszky Görgey tervét helyeselve, a csatát elrendelte, midőn azonban tervét elfogadták, Görgey önmagával daczolt és a töltésen visszavonult, ez az egy eset maga csallhatlan bizonyítéka összeférhetlen, daczos, házsártos természete-

tének. A cselszövény második felvonása, Görgey Tiszafüredre bevonulásával Tiszafüreden kezdődött, az ár-
mány két főmestere belátta egyrészt, hogy Dembinszky
puszta fenyegetésnek nem enged, belátta a merénylet
veszélyeit, mert ha a magyar kormány feje erélylyel és
kellő szigorral jár el, mindkét lázadó főnököt, kiknek
egyike még csak visszavonulásával tündöklött, a má-
sik a vereségnek főtényezője volt, jogosan és méltányo-
san agyonlövethette volna, hogy tehát az erőszakos lá-
zadást némi alkotmányos szinnel mázolja be, szövet-
ségesnek bevonták Szemere Bertalan főkormánybiztost, a
kormány meghatalmazottját, — Szemere a hármasszent-
szövetségbe belépett, mert mindenk felett magát
imádta, a főknél okosabbnak hitte magát, Kossuth el-
kergetését és utánna a főhatalmat a sereg segítségé-
vel vélte elérni, különben alig hihető, hogy magát
egy merénylet eszközévé alázza le, mely könnyen po-
litikai bukásával végződhetett volna.

A főnökök meghitteik által a főbb tisztikart Dem-
binszky ellen feltüzelték és midőn a politikus pléhgál-
lérosokon (így hitták a törzstiszteket) a mámor teljesen
erőt vett, Szemere elnöklete alatt tisztigyűlést hívtak
össze, ez értekezlet Dembinszky rögtöni lemondását kö-
vetelte. Görgey nagylelkűen kijelentette, hogy kész
Répásy és Klapka alatt szolgálni, ezt különben bizto-
san mondhatta, mert Répásy legfeljebb egy század hu-
szár vezetésére volt képes, Klapka egyszer győzött a
kód segélyével, vezéri képtelenségét a kápolnai csa-
tában fényesen bebizonyította.

Szemere Dembinszkyt a leköszönés és a haditerv

átadására levélben szólította fel, Dembinszky nem engedett, ekkor elmentek hozzá Szemere, Görgey, Klapka és Répásy, először Szemere lépett be, Szemerének azomban nem sikerült az öreg fővezért a gyáva leköszönés jelességéről meggyőzni, Szemere tehát az előszóból behívta a lovagiatlan mű folytatására a három lázadó főnököt; Szemere a három főtiszt előtt, reájok hivatkozva kijelentette, hogy a sereg Dembinszky iránt bizalmatlan, a bizalom hiánya miatt a siker lehetetlen, mit a tiszt urak hűségesen bizonyítottak, ennél fogva a leköszönésre ismételve felszólítja, az öreg, Szemerével még hosszasan vitázva, a leköszönést véglegesen is visszautasította, erre a küldöttség eltávozott. Szemere Bertalan Dembinszkyt letette és ezt Dembinszkynek levélben tudtára adta, a vezénylettel Görgeyt bizta meg, Görgey tábornoki főnökét a szolgálatkönyvek átvételére Dembinszkyhez küldötte, mit Dembinszky megtagadott, a tábornoki főnök a megtagadás alapján Dembinszky szállása elé őrt állított, Görgey Dembinszky fogolylyá vételét helyeselte, Szemere rosszalta, mi felesleges gorombaság is volt, mert attól nem lehetett tartani, hogy a lázadóktól környezett fővezér, ki a lázadást nyugalommal nézte, miután a törvényes főhatóság a kormánybiztos is letette, egymaga százak ellen hősiiesen kirohan vagy megszökik. A merénylet lejátékozása után a lázadók Debreczenbe a kormányhoz két tisztest küldtek, Szemere saját közege által értesítette a kormányt, ez esemény a politikai köröket nagyban meglepte, mert ily szemtelenségre senki sem számított, a kormánynál komoly hangulatot idézett elő, a békepart

Kossuth bukása előpostájának tekintve kárörömmel fogadta. Kossuth, Mészáros és Vetter tábornokokkal azonnal kocsira ülve a táborba sietett. Midőn Kossuth Debreczent elhagyta, Dembinszky sorsa már el volt döntve, Vettert szemelték a hadsereg vezérének, Kossuth megalkudott a helyzettel, Dembinszkyt, ki magán segiteni nem tudott, elejtette, a tiszafüredi vizsgálat tehát csak alakiség volt, Görgeyt, ki föléje nőtt, meg akarta nyerni, a lázadó ellenében nem merte a sereg-nél népszerűségét kockáztatni, pedig Görgeyt csak szigorral lehetett volna megnyerni, mert e daczos, gögös jellem a gyengét minden időben lenézte. Mészáros valóban haragudott a fegyelem durva megsértéseért, Görgeyt mindenek előtt keményen leszidta, a vizsgálatot a kultisztesség kedvéért megtartották, Görgey és társai Dembinszkyt hárommal vádolták, elvesztette a csatát:

1) mert a jobb szárny 26/27-én éjjel Schlik által Siroknál legyőzetvén, Schlik Windischgrätzel egyesült;

2) a magyar sereg harmada a csatátérre későn érkezett;

3) az egy hadtesthez tartozó osztályokat egymástul elválasztotta.

Az elsőért a felelősség nem Dembinszkyt de Klapkát terheli, mert Klapka Siroknál Schlikkel egyenlő erővel állt szemben, ezért tehát nem Dembinszkyt de Klapkát kellett volna a parancsnokságtul megfosztani, a második Dembinszky hibája, csakhogy az elmaradt hadtest a seregnek nem harmadát, de csakis hetedét tette, a harmadik a csatát csak kis részben befolyásolta, mert

a Klapka hadteste a későbbi csatákban már együtt volt, de azért mindég szaladt. Dembinszky még ha nem hibás sem igazolhatta volna magát, mert csatát vesztett, a látszat tehát ellene szólt, idegen volt, magában állt 90 tiszt ellenében, Dembinszky elmozdítása az országra előny volt, mert gyenge, kitűnő tehetség nélküli hadvezér volt, de károsan hatott a modor, Görgeynek régi állásbai visszahelyezése, mert ő kevéssel birt több tehetséggel mint Dembinszky, a lázadás büntelen elnézése a seregnél a rossz szellemet növelte, Görgey becsvágyát, gőgjét fokozta, a tiszteknél az engedetlenséget, a Görgeyhez ragaszkodást erősítette.

Kossuth már ekkor a függetlenség kimondására gondolt, de félt az országgyűlési többségtől, mely nem volt forradalmár, az országgyűlésre tehát a hadsereg, a seregre Görgey által kívánt hatni, — Görgey a katonai diktaturáról álmodozott, de belátta, hogy az ezt megközelítő fokra csakis Kossuth pártfogása által emelkedhetik, az érdek tehát a két férfit pillanatra összekötötte. Érdekes társalgást említ fel Görgey emlékirataiban. — Görgey: Valjon Magyarországot a 48-iki alkotmány még azon esetben is nem elégítené-e ki, ha a hadügyet és pénzügyet a bécsi kormánynak átadná? Kossuth: Magyarország szabadsága mindaddig kérdés, míg Lengyelország nem szabad, Magyarország bukása Európa szabadságának elvesztét eredményezné, egyébiránt minden hazafi köteles oly kérdések szőnyegre hozatalátul tartózkodni, melyek a nemzetnél ősi közös ellenségünk hatalmát növelnék. Görgey folytatja tovább: „Ezen tétel által meggyőzetve mondtam le a Kossuth elleni

ellenzékéről, ezekután Kossuth elhitette velem, hogy a békepárt kész magát kegyelemre megadni és ő már e párttal alig bir, alig képes ezek miatt Debreczenből pár napra kijönni; megbizván teljesen Kossuth szavában, a békepárthoz nem közeledtem.“ Valjon igazán van-e ezen párbeszéd előadva, azt csak Kossuth és Görgey tudják, nagyon valószínű azonban, mert az kétségtelen tény, hogy egyik a másikat meg akarta nyerni, mindkettő tapogatózkodott, Kossuth az európai politikára sokat adott, a békepárt ellene folytonosan áskálódott, Kossuth e pártot csak személyesen tudta fékezni, Görgey e párttal nem érintkezett. Mészáros társalgás közben Görgeytől azt kérdező: Mit tett volna ön ha Dembinszky? „Főbe lövetem Görgeyt, de oly hibákat mint Dembinszky, nem követek el.“ Kossuth és Mészáros a látszat kedvéért a tisztek fegyelemellenes eljárását rosszalták, Dembinszky ezzel megelégedett és leköszönt, Görgeyt a tiszafüredi hadsereg vezérének nevezte, Mészáros Görgeynek tudtára adta, hogy fővezérnek Vetter tábornok fog kineveztetni, Kossuth és Mészáros a ház elé az események- és eljárásokról jelentést tettek, a csatára nézve azt jelentve, hogy az idő rövidsége miatt nem győződhetek meg valjon a vereséget a célszerűtlen fővezéri intézkedések, vagy az alvezérek hanyagsága és engedetlensége okozta-e?

A kápolnai csata az osztrák ügyekre is befolyt. Windischgrätz herczeg ugyanis Bécsben azt jelentette, hogy a kápolnai csatát fényesen megnyerte és az országgyűlést szétkergeti, ezen örömhírré a feleslegessé vált kremsieri országgyűlést feloszlatták.

Márczius.

A békepárt a kápolnai vereséget felhasználva, az Esti Lapokban a béke melletti izgatást folytatta, ezen emberek fellépése egyszerű párttüntetés volt mert a béke módozatát sohasem terjesztették elő sem az országgyűlésnek sem a közönségnek, Windischgrätz még mindig csak hódolatot követelt, a kremsieri országgyűlés feloszlatása bebizonyítja, hogy az alkotmányokért herczeg Schwarzenberg épen nem rajong, a valószínűség tehát a mellett harczolt, hogy a debreczeni nagy férfiak kedvéért az önkény ösvényéről le nem lép. A hódító herczegnek megtetszett fegyverpajtásai élelmezési módja, az áruló magyarok, a lázadás vezetőinek a nemességet tüntette fel, és következő örökemlékü rendeletet adott ki:

1. Ezentúl minden requisitiót a lázadásban részes nemesség és polgárság viselendi.

2. Minden városok és községek, melyek a lázadás-hoz csatlakoznak, vagy bárminő ürügy alatt magukat népfelkelésre csábíttatják, hasonlag ezen kategóriába esnek.

3. Valamennyi megyei, kerületi, községi, városi előljárók, köztisztviselők összes ingó és ingatlan vagyona összeíratik, zár alá vétetik, — ha lakhelyeiket vagy állomásaikat elhagyják, természetnyei és marháik a sereg élelmezésére fognak fordíthatni.

4. Az ebből nem fedezhető, a semlegesektől hajtatik be, ezen requisitiók nyugtatvány mellett hajtának be, az illetők kárpótlási igénye fennmarad.

5. A parasztok kötelesek a requirált tárgyakat az 1., 2., 3.-bul kiszolgáltatni, az 1., 2., 3.-bul azonban ki fognak elégíttetni.

Ügylátszik az Esti Lapokat a békülésre ezen rabló rendelet lelkesítette.

V. FEJEZET.

A gyémánt-pör. — Kossuth Madarászt elejti. — 81 képviselő erkölcsi halála. — Kossuth intése a házhoz. — Kossuth a táborba megy. — Bem geniális győzelme. — Bem az ellenséget Erdélyből kikergeti, Erdélyt szervezi. — A hős Damjanics. — Benyiczky Lajos győzelmei. — Hg. Schwarzenberg miniszterelnök Austriában a szabadelvűeket elfogatja. — Vetter megbetegszik. — Kossuth Görgeyt fővezérnek nevezi. — Bicskei, isaszegi, hatvani győzelmek. — Görgey puskapora kifogy. — Kossuth Görgey tervét elfogadva, a fősereg Komárom felmentésére indul. — Perczel a szerb lázadást leveri. — Kossuth a békepártot megijeszti. — Kossuth Debreczenbe visszatér, titkos ülést tartat, a függetlenség kimondását ajánlja. — Kisebbségben marad. — 14-iki nyílt ülés. — Besze a gyűlést a kálvinista templomba javasolja áttétetni, a reszkető párt megijed, elfogadják.

Debreczenben 9-én Kossuth, Damjanics, Perczel, Vetter, Kis Ernő, Görgey tábornokokat másodrendű érdemrenddel diszitette fel, Bemnek Erdélybe küldték. Mig Kossuth a függetlenséget előkészítette és a tábornokokat czirógatta, a békepárt Madarász körül huzta össze a hálót, a Duschek meséje megadta a kiindulási pontot, melyről a 4 békepárti küldött vizsgálatát megkezdte. Márczius 17-ére a kormány némely ingóságokra árverést tűzött ki, a békepárt ezen ürügy alatt rohamot intézett. Kazinczy Gábor a kormányt interpellálta, valjon az árverésre kitűzött tárgyakban gróf Zichy Ödön ingóságai bennfoglaltatnak-e, igaz-e hogy a Zichy-leltár elveszett, igaz-e hogy az ingóságok szekrénye nem a lepecsétlők által nyittatott ki, igaz-e hogy ezen ingóságok egy része hiányzik; Kazinczy kijelenti, hogy a kormány az eladásra nem jogosult, sőt általában a Zichy-ingóságok el sem adhatók, mert Zichy nem notában marasztatott el, de a hadbiróság által végeztetett ki, általában a vagyonelkobzást helytelennek tartja. Az árverés czélszerűtlen, mert Debreczenben teljesen nem értékesíthetők, az állam saját papirosát kapja fizetésül, czélszerűtlen, mert az ország nagy része idegen kézben van, ez tehát csakis visszatorlásra nyújt ürügyöt. Madarász, Nyáry, Luzsenszky, Kállay, Irányi, Dobolyi, az árverés megtartása, Kovács Lajos, Bezerédj ellene harcoltak. Madarász a többi kérdésekre kijelenti: az in-

góságok leltára a pénzügyministeriumnál elkészült, a tárgyakat Debreczenbe szállították, a leltár Budán maradt. Nem azok nyitották fel kik Pesten lepecsételték, mert nevezetesen Kőczán József királyi ügyész, a pecsétlők egyike, Pesten maradt. Az ezüstöt latszámra felmérték és beolvasztották, a gyémántok tudomása szerint megvannak. A ház az árverést helyeselte, Madarász feleletét tudomásul vette. Az interpelláció ezen piszkos ügyben a főtámadásnak csak előpostája volt, Madarász könnyen vette az ügyet, és ez okozta bukását; a békepártiak Madarászt egyenesen lopással vádolták, Madarász külön vizsgálatot e tárgyban nem kért, miután azonban ez némileg számadási tárgy volt, a számoltató bizottság felkarolta és ápr. 23-án következő javaslattal állt elő: 1. készíttessék uj leltár, 2. a kezelésben részt vett egyének, miután több mulasztási és rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkoznak, mert némelyek nyilatkozata szerint a pecsétek feltörve és rosszul voltak pecsételve, mire az országgyűlés elhatározta: a beadott hivatalos jelentés következtében, a hivatalos visszaélések iránti vizsgálat és a leltári egybevetések folytán szükséges észszerű eljárás megtételére a kormány megbizatik.

A gyémánt-pör, mint azt 48-ban nevezték, ezen tiszta kornak fekete pontját képezi, a szilaj ellenzék személyes vad gyűlölettel vezéreltetve, bizonyíték nélkül, rágalmakkal, erkölcsileg megölt egy embert, ki a válság perceiben a hazának valóságos szolgálatot tett, a kormány és elnöke, bár a kormány cselekményeiért egyetemlegesen felelős volt, megengedte hogy egyik

társára örök bélyeget süssenek, és bár később hatalmában volt, nem tisztázta. Gyémánt-ügynök valódiilag nem nevezhető, mert a kérdéses gyémántok megvoltak, ha ez az újabb, az üzletek korában történik, midőn az állam vagyona Csáky szalmájává vált és fennhangon suttoztak a százezrek- és milliókrul, melyeket az államvállalatokon egy nap nyertek, a közönség felette 24 óra alatt napirendre tér. De ez azon korban történt, midőn még a becsületesség himporát nem veszté el, egy nagy háborút folytattak és a kezelő politikai egyéniségek zsebében egy lyukas garas sem maradt a haza millióibul, a haza becsülete érdekében tehát ez ügyet komolyan meg kell bírálni. Az ügy állása a következő: Midőn Görgey gróf Zichyt felakasztatta, drágaságait, ékszereit a magyar pénzügyministernek átadta, a honvédelmi kormány ezen ingóságok levitelével Madarász Lászlót, a kormány egyik tagját bizta meg, de a kezelést nem vette el Duschek államtitkár-tul, ki az országos pénzügyeket tényleg kezelte, átvételkor a leltárt megkészítették, aláírta az átvevő és átadó, de a leltárt a pénzügyministerium Budán felejtette, a ládákat és szekrényeket az átadók, a királyi államügyész lepecsételték, az államügyész azomban Pesten maradt. Midőn tehát a kormány Debreczenben megállapodott, a pénzügyi kormánynak követelni kellett volna a tárgyakat, mert az ő köréhez tartoztak, a rendőrmínisternek követelni kellett volna az átvételt, mert neki csak ideiglenes őrizetre adattak át, ezt egyik sem tette. Madarász hibázott első sorban abban is hogy a leltár másolatát az átvételkor magának nem adatta ki.

Midőn a tárgyakat Duschek átvette, ha a pecsétek meg voltak rongálva, mi bűn nélkül is megtörténhetett, mert a vasuton a málhákkal soha sem bánnak úgy mint tojással, kötelessége lett volna erre Madarászt figyelmeztetni, és megjelelni azon tárgyakat melyek hibáztak, Duschek azomban ezt nem tette, viszont az esetben ha Madarásznak valamely hiányzó tárgyrul tudomása volt, meg kellett volna vizsgáltatni hol történt a hiba, a vasuton-e vagy Debreczenben? és a sikkasztókat kutatni.

A küldöttség konstataálta azt, hogy a Madarász felügyelete alatt álló tömegbül némely tárgyak hiányzanak, maga Madarász is elösmerte, de tagadta, hogy azokat ő vette el és azt, hogy ezeket Madarász sikkasztotta el, senki sem bizonyította; ha valamely tárgy a bizományos vagy felügyelő kezei közt elvész, az illető az értékért felelős, ha a sikkasztót nem ösmeri, sőt még ha a sikkasztót ösmeri is, a mennyiben a tárgy maga meg nem kerül, vagy az értéket nem fedezi, kárpótlással tartozik, sikkasztási bűnnel azomban csak az vádolható, ki a sikkasztást vagy maga beösmeri, vagy a bűnt tanuk bizonyítják, ez esetben a rendes eljárás szerint az országgyűlésnek először is ki kellett volna mondani Madarász miniszternek a sikkasztásbani ártatlanságát, a hiány erejéig biztosítást kellett volna elrendelni Madarász ellen és az ügyet a sikkasztás kikutatása és a bűnösök elítélésére a rendes bírósághoz áttenni, — az országgyűlés e helyett az ügyet a kormányra bizta, a leltár megtalálásáig felfüggesztette, ez az ügynek oly szint kölesönzött mintha Madarász va-

lósággal sikkasztott volna és az országgyűlés kegyelemből tette volna át az ügyet a kormányhoz, ezen valószínűséget a kormány hallgatása is emelte, a kormánynak ki kellett volna részben a közös felelősséget mondani, részben követelni kellett volna a birói vizsgálatot, de Kossuth mindjárt az első alkalommal hallgatott, feláldozta elvbarátját és buzgó párthívét, azért hogy a békepártot megnyerje; a kormány tevékeny tagja Nyáry Pál, Madarászra haragudott, a többiek keveset számítottak, végre hosszas vajudas után a távollevő képviselők ügyében az országgyűlés határozott, a békepárt küzdött a távollevők mellett, mert ezeket mind elvbarátjának tartotta, többeket megmentett Kossuth barátsága, az orvosok betegségi bizonyítványa. Az országgyűlés határozata 81 képviselőt temetett el, ezek közt szerepeltek a nevesebbek közül Ágoston József, báró Eötvös József, Pázmándy Dénes, Ghiczey Kálmán, gróf Festetich Géza, báró Sennyey Pál, Hajós József, Just György, báró Kemény Domokos, báró Prónay Gábor, gr. Szapáry Antal, gr. Széchenyi István. Széchenyi grófra felesleges volt a törlés, mert már szeptember 20-án megtébolyodott és azóta folytonosan Döblingben gyógykezelték.

A hadjárat terv végrehajtásánál Kossuth jelen akarván lenni, a táborba készült. Kossuth nem volt a csaták fia, de részben ellenőrizni akarta a megbízhatlan Görgeyt, részben hatni akart a sereg hangulatára és a sereg nyilatkozatát a függetlenség kimondására fel kívánta használni. Az országgyűléstől tartott, látta hogy pártfői nála nélkül győzni nem tudnak, az eshetőség

elleni biztosításra Irányival következő indítványt adattott be: Kossuth Lajos felhatalmaztatik, hogy az országgyűlést a szükség- és körülményekhez képest, más helyre tehesse át; ez azomban hidegen fogadtatott. Kossuth következőleg bucsuzott:

„Tisztelt képviselőház! Az országgyűlés rendelkezhetik a kormánnyal, változtathatja azt alakban és személyzetben amint tetszik, hanem a meddig különösen velem méltóztatnak parancsolni, hogy részese legyek a kormánynak, őszintén megvallom, hogy úgy vagyok hajlandó ezen hivatalomat folytatni, ha azon politikára nézve, melynek egyik végrehajtó eszköze vagyok, a ház irányában ismeretes téren állva, tudom, hogy ez a képviselőház politikája. Másutt ha a kormány látja, hogy a képviselőház valamely oly politikai utat vesz fel, melynek végrehajtásában nem akarja elvállalni a felelősséget, van neki joga apellálni a néphez, nekünk nincs ezen jogunk, mi eszközei vagyunk a képviselőház politikájának. Én a táborban távol lévén, az országgyűlés politikáján elindulok, mint végrehajtó eszköze egy oly téren, melyet ismerek, és mely előttem tudva van, de hogy távollétemben annak legyek kitéve, hogy netalán itt megváltozik a képviselőház politikája, s hogy oly térre állittatom, melyen én nem akarok állni, én ezen crisisnek sem magamat, sem a hadsereget kitenni nem volnék hajlandó. Én csak úgy érzem magamat képesnek hivatalos kötelességemnek megfelelni és megfelelhetni, ha garanciám van az iránt, hogy ezen képviselőház azon politikát követi, mely politikának garanciája itt ezen képviselői körben létezik, vagyis más

szóval: ha én biztos vagyok arról, hogy én a táborban járván, a míg visszajövök nem más országgyűlést találok itt, hanem azt, amely itt van. Ha valami olyat határozna a képviselőház, melynek végrehajtása körül oly politikának emanatiója következne, melynek végrehajtására lelkiismeretesen kezemet nem nyújthatom, azt kellene magamnak fenntartanom, hogy: uraim, én nem leszek azon kormányban, méltóztassanak mással parancsolni és engemet dispensálni.“ Ezután áttér a távollevő követek ügyére. „Én azon országgyűlésnek kifolyása vagyok és azon kormánynak elnöke, mely a veszély napjait megállotta, de nem vagyok és nem akarok oly országgyűlésnek emanatiója lenni, a melybe akkor midőn derül, talán százankint jönnek Debreczenbe, nem akarok olynak kifolyása lenni, mely nem osztozva velünk a veszély napjaiban, nem is képes bensőleg érezni minő kincs az, minek megőrzésére hivatva vagyunk, s megvallom, ha pár kivivott győzelem után visszajönnek, én azok politikájának végrehajtását magamra nem vállalhatom. Méltóztassanak tehát garanciát nyújtani nekem, hogy ezen országgyűlést találom itt. Méltóztassanak egy körülményre figyelmezni: csak azt ne érjük meg, hogy az országgyűlés elveszítse azon nimbuszt, minélfogva a nemzet akarata képviselőinek tekintetik a nép s a népnek egy tekintélyes része a hadsereg által; csak valamikép oda ne menjünk, hogy az országgyűlés irányában a köteles engedelmisség kötelékei megtáguljanak s hogy elvesztvén az országgyűlés a nép előtt nimbusát, polgári háborúnak legyen a nemzet kitéve. (Kovács Lajos felé fordulva:) Én azt

sajnálom, hogy némely emberek a kimondott szót könnyen feledik. Midőn utóljára a ház előtt szoltam, többen előhozták: egységre van szükségünk, a sajtónak nem kell ingerelni. És méltóztassék a sajtó működésére a legközelebbi napokban visszamenni, borzasztó, irtózatossá; kinek keblében a haza nagyobb mint az ön-érzelmei személyes elégtétele, annak a sajtó mostani működésétől el kell borzadni. Uraim, én erről szólni nem akarok, de annyit kötelességem kimondani: ezen sajtóvita különösen egy férfiú körül is forgott, ki a kormánynak tagja és nyilvánosan olyakkal vádoltatott, melyek ha igazak, ő nem lehet a kormányban, ha nem igazak, a vádlónak büntettetni kell, kijelentem a képviselőháznak, hogy a kormány szükségesnek látta minden okleveleknek, melyek ezen a sajtó által oly nagy ingerültséggel vitatott kérdésre vonatkoznak, kinyomatását elrendelni s egyszersmind egy eskütszék felállítására intézkedni, mely utasítva leendő eljárni a törvények értelmében.

Azt gondolom, hogy ha az országgyűlés, mely a veszély napjaiban Debreczenbe ült össze, innen akár balszerencse akár győzelem következtében máshova távoznék, vagy pedig érezve azon morális hivatást, hogy becsületesen végezve pályáját, missiójának vége van, és a nemzetet fel kell szólítani a körülményekhez mért új választások általi nyilatkozatra, egynek közbe kell jönni, ha csak a történelmi gyalázat bélyegét a nemzetre nem akarjuk sütni s ez az, hogy az országgyűlés az ol-
müti manifestumra mondja ki akaratát s annak következtében intézkedjék kormányról, mely ideigle-

nesen, míg a nemzet definitive intézkedhetnék, vigye a kormányzást, ennek meg kell történni mielőtt az országgyűlés helyét változtatná. Tehát azon megnyugvással óhajtok a táborba menni, hogy egy szép reggelen fel ne ébredjek arra, hogy egy más országgyűlésnek vagyok kifolyása, mint a melynek magamat hittem, mert abból nagy bajok következhetnének. Én nem tartok mást szükségesnek, mint hogy a képviselőház magában keresvén biztosítást, adja szavát, hogy nem fog addig elmenni, és nem fogja engedni leolvadni a házat, akkor nem kell senkinek hatalom a kezébe, hanem azt kérnem kell, hogy méltóztassanak ennek kimondhatlan fontosságát felfogni, mert ha a nemzet azon helyzetbe jön, hogy oly perczben midőn határozni kell, erre az országgyűlés nem volna oly számban mint kellene, akkor dictator vetné fel magát, talán azért mert hatalomra vágyik, talán azért mert érzi azon kötelességet: ma megmentem a hazát, holnap oda adom fejemet; ha a háznak nem leend az együtt maradásra elég határozottsága, akkor vegyék önök ezt jóslatul, akkor nem én, mert bennem reá hajlandóság nincs, fogom a hatalmat megragadni, hanem az történik, mit a brumaire 18-ika után, az akkori provisorius consulatusnak egyik tagja mondott a francia nemzetnek, mikor kérdezték tőle minő ember az a Napoleon? azt felelte reá: „Vous avez un maitre“. Tehát az következnek, hogy majd akadna valaki aki ura lenne a nemzetnek.“

Ezen beszéddel az országgyűlést megfenyegetvén intette: viselje magát jól, mert jöhet egy veszedel-

mes ur, elégedjenek meg az ő szelidségével, mert jöhet kegyetlenebb, fenyegette a sereggel, mely nem gondolkozott, ijesztette a katonai dictaturával.

A forradalom legjobb tábornoka a hős Bem márcziusban vivta ki a forradalom legkitünőbb győzelmét. 15,000 orosz Puchner segítségére Erdélybe jött, Puchner ereje ez által 35,000-re emelkedett, míg Bemé 12,000, tehát alig harmada volt; Puchnert a nagyszámu és jó orosz segítség elragadta, most már Bemnek nemcsak legyőzése-, de elfogásául álmodozott. Az oroszok Brassó- és Szebenbe helyezkedtek el, Bem márczius 4-én Puchnert megtámadta, erős csata után Medgyesre vonult. Puchner Bemet kimerülnék hitte, háta mögé került, hogy menekülési útját elvágja, serege és az oroszok közé szorítsa. Bem belátta, hogy az egyesült osztrák-orosz hadsereget le nem győzheti, meg akarta oszlatni, ezért vonult vissza, a csel sikerült, Puchner elvált szövetségeseitől a haldokló sereg bekerítésére, Bem értesülve gyors menetekben Szeben alatt termett, két nap alatt 10 mértföld utat tett, 12-én Szebent megtámadta, az oroszok serege csak 3000-el volt a magyarnál számosabb, Bem az oroszokat legyőzte, elvett 24 ágyut, sok fegyvert, nagy hadikészletet, az oroszok megrémülve szaladtak Oláhországba, hol halálos félelmökből, hosszas pihenés után tértek magukhoz. Puchnert már a csata híre is tönkre tette, értesülve Szeben bevételéről, eszeveszetten szaladt Oláhország felé, Bem Puchner üldözésére Czech tábornokot küldte és Czechet maga is követte, Puchnernek azonban a félelem szárnyat adott, a gyors Bem nem bírta utólréni,

Brassó feladta magát, 18-án Bem Erdélyt visszahódította; ezen hadjárat az első Napoleon-i korszak fénykorára emlékeztet, az ész, haditudomány, vitézség, erély háromszoros erőn diadalmaskodott. Bem a futó elleniséget Oláhországban is kergette. Bem sikerének főtenyezői voltak a székelyek, ezen vitéz kis nép midőn magára maradt, maga készített ágyut, fegyvert, puskaport, Bem megfogyott haderejét mindig pótolta, egészen sohasem hódolt. Bem győzelme nagy befolyással birt az önvédelmi háborúra. Bem győzelme előtt az országgyűlés nem tudott volna hová vonulni, Bem győzelme után Erdély biztos menhelyt nyújtott, a győzelem előtt 12,000 embert foglalkoztatott Erdély maga, a diadal után a sereg egy részét az alvidék ellen fordíthatta, és onnan a sereg nagy részét a főcsatatérre vihetta, a lázadó oláhok és szerbek közt az egyenes összeköttetés megszűnt, Erdély pénzforrásait, mi felett eddig Puchner rendelkezett, a magyar kormány megnyerte. Bem nemcsak kitűnő hadvezér, de jeles politikus is volt, a szászok- és oláhokkal kegyesen bánt, a lázadókat igyekezett megnyerni, mi kétségkívül sikerül is, ha Hatvani műkedvelő őrnagy, ki a fegyverszünetről melyet Bem az oláhokkal kötött, értesülve nem volt, az oláhokat meg nem támadja, minek következtében az okos mű az oláhok bizalmatlanságát ismét felébresztette. A magyar hadsereg diadalmenetét, a vitéz Damjanics hősiességét, márczius 5-én kezdte meg, elfoglalta Szolnokot, elfogott 340 embert, 4 ágyut. Márczius 20-án Benyiczky Lajos Losoncra az osztrákokat meglepte, kis csapatjával kétezer-nél többet kergetett szét, 213

embert elfogott. A németek Benyiczky közellétéről nem is álmodtak, a hű losoncziak azomban Benyiczkyt az osztrák csapat közeledtéről értesítették, a honvédeket a kerteken bevezették. Benyiczky összes lovassága 36 huszárból állt, ezekkel nagy vakmerően a 800 osztrák lovast megtámadta, a huszárok különböző, Austriában elzárva tartott ezredek szökevényei voltak, az osztrákok azt hitték, hogy Benyiczky seregében legalább egy század van minden ezredből; az udvariatlan Benyiczky Lajos az ellenséges vezért borotválkozása közben lepte meg, a pórul járt Almásy osztrák alezre-des szappanos félszakállal menekült.

Az osztrák kormány Boros, Fischhof, Schuselka, Smolka képviselőket elfogatta. Schwarzenberg herezeg az osztrákoknak sem engedte meg a gondolkozást.

Április.

A magyar hadsereg előnyomulását márcziusban már megkezdte. E tavaszi hadjárat tervét Vetter a főhadvezér készítette, Kossuth és Görgey 30-án Egerben voltak, a barátság a két férfiú közt megújult, Vetter tábornok azomban megbetegedett, Kossuth Görgeyt ideiglenes fővezérnek nevezte. Windischgrätz a kápolnai csata után Pestre visszavonult, a magyar seregnek Hatvanig elébe nyomult, támadási hevélye megszűnt. Pest alatt szándékozott a főcsatát elfogadni, számra az osztrák sereg még most is több volt a magyarnál és sokkal több ágyuval rendelkezett. A támadó magyar hadsereg 42,000 ember- és 140 ágyubul állt, Görgey szerint, ez azonban valószínűleg több volt, mert Görgey hadsere-

gét rendesen kicsinyítette, Görgey és Klapka hadteste a kápolnai csata után is 33,000 emberbül állt, ehez járultak az ujoncok; az alvidéki sereg 25,000 emberbül állt, ennek csak kis része maradt lenn, ha tehát innen csak 15,000 katonát számítunk, eszerint is a támadó seregnek 48,000 emberbül kellett állni. A magyar hadsereg az osztrákokkal Hatvannál találkozott, az első kis csata kedvezően ütött ki részünkre. Április 4-én Klapka Tápió-Bicskénél csatát és egy üteg ágyut vesztett, a vereséget nem az osztrákok vitézsége és ügyessége de Klapka ügyetlensége és bátortalansága idézte elő, Klapka nem igyekezett az ellenség állásáról tudomást szerezni, üresnek hitte a falut, uri gondatlansággal előrsők nélkül vonult a be az ellenségtől megakasztott faluba, midőn az ellenség erősen támadt, lélekjelenlétét seregestül elvesztette, nagy zavar lett, a gyalogság megszaladt, a császár-huszárok megugrottak, a parancsnok embereivel a szaladásban versenyzett. A vereséget azomban győzelemmé változtatta a jeles Damjanics, ki soha sem várt parancsra midőn veszélyt látott, nem nézte kárörömmel pajtásai kudarczát, nem számolta az ellent, de a hol találta nekiment és megverte, fél hadtesttel megrohanta a sokkal számosabb diadalmas ellenséget és leverte, ezen csatában a III. és IX. zászlóalj egymással nemes versenyre kelt, egy szűk, az ellenség ágyuitul fedett hidat kellett bevenni, mindkét zászlóalj a dicsőséget és haláltusát magának követelte, Földváry Károly a III. zászlóalj vitéz őrnagya kezébe ragadta a IX. zászlóalj zászlóját és a két zászlóalj közösen ment a hidnak, az ellenséget el-

söpörte, 1800 ember győzött ott, hol 5000 megszaladt. Látva a győzelmet Klapka és serege megszégyenelte magát és visszakullogott. Ezért Görgeynek Klapkát hadi-törvényszék elé kellett volna állítani, de barátja és a tiszafüredi merényletnek főintézője volt, ennél fogva szemet hunyt. A magyarok veszteségét 800-ra tették, ezek nagy része azomban megszökött, de a győzelem után visszakullogott. A németek veszteségek bölesen eltitkolták, nekik is tetemes veszteségük lehetett, mert a hős két zászlóalj kaszálta az ellent. A balszárny Gödöllő és Isaszeg felé nyomult, Isaszegnél Damjanics hősiiesen harczolt, Klapka azomban ismét megszaladt, az egész erő tehát Damjanicsra vetette magát, Aulich a jeles és becsületes katona észre vette a bajt, önként Damjanics segélyére ment és győztek. Görgey fővezér Klapkát Bicskén már teljesen kiösmerve, Klapka hadteste felé lovagolt, a szaladókat megállította és visszafordította, ennél fogva a győzelemhez hozzájárult. Az isaszegi győzelmet azomban nem használhatta fel, mert a nagy hadvezérnek puskapora kifogyott, ezt Isaszegen szépen bevárta, az ellenség háborítlanul visszavonult. Ezen kis baj Görgey vezéri ügyetlenségének kétségtelen bizonyítéka, mert a csatában a puskapor épen oly szükséges, mint a katona, a porszükségletet a legegyszerűbb katona is ki tudja számítani, a puskaporbul a felesleg soha sem árt, mert ez a sereg mozdulatát nem akadályozza, a mely vezérnek a puskapora elfogy, az vagy tehetetlen vagy gondatlan, ki ezen hiány egyikével is bír, az a vezérségre alkalmatlan. Ezen két csatában Damjanics,

Aulich és hadtesteik jelesen viselték magukat, ellenben Klapka és hadteste csufosan működött; a győzelmet a fővezér saját hibája miatt nem használta fel, az ellenség visszavonult, de nem szaladt, általában e két csatának nagyobb volt a füstje, mint a pecsenyéje, csak erkölcsi vivmánya volt nagy, mert a magyar sereg önbizalmat nyert, az osztrák megijedt.

Kossuth 7-én Gödöllőre érkezett, Görgey előtt távolról a függetlenség eszméjét csillogtatta, Görgey azomban ellenzette, mert az ellenkezés természete volt, mert midőn az öreg Ferdinándot már mindenki elfelejtette, ő még mindég mint V. Ferdinánd lovagja diszelgett, pedig ki a békét akarta, annak nem a meghalt királylyali, de az élő Ferencz Józseffeli béke alkotmányos módozatárul kellett volna gondoskodni, de erre a tábornoknak nem volt elég puskapora. Kossuth a csekély siker által elragadtatva Pestet és Budát akarta elfoglalni, Görgey Komárom felmentését ajánlotta, azzal indokolva, hogy ha a sereg Komárom felé vonul, Windischgrätz Bécsset nem hagyhatván fedetlen, Budát és Pestet serege zömével el fogja hagyni és a főváros visszahódítása megkönnyül, Kossuthot Görgey indokai meggyőzték és Görgey tervét elfogadta. Kossuth látva Görgey függetlenségi ellenszenvét, Debreczenbe ment. Görgey a Rákoson hagyva egy kis hadtestet, Komárom felé indult. Váczon ápril 10-én Damjanics ismét győzött, de ezen csatát sem használta ki a fővezér, mert a csataterv, szerint Klapkának Vác elé kellett volna kerülni, hogy a Damjanics által megvert ellenség útját elvágja. Damjanics nagyon röviden

elbánt az osztrákokkal, az osztrákok itt saját bevallásuk szerint: 1 tábornokot, 340 embert és 3 ágyut vesztek, vagyis valószínűleg 700-at, a magyarok 150-et, Klapka azomban későn érkezett meg, az osztrák tehát akadálytalanul hátrált; pedig ha Klapka utját álja, a Damjanics által megtört hadtestet egészen el lehetett volna fogni, de Klapka a magyar hadsereg kiváltságolt baklövője volt. Ferdinánd király hadseregének ez volt utolsó diadala. Vácziul a sereg Léva felé indult. Görgey, ki a nagy hadsereggel ellenszenvezett, Görgey Armin testvérét a bányavárosok meghódítására küldte, maga 17-én vonult Lévára, Perczel is mindenütt győzött, 7000 emberrel támadta meg és foglalta el Szent-Tamást, elfogott 2000 embert és 5 ágyut, ezután a római sánczokbul kiverte Knicsanint, elfogott 500 embert és 8 ágyut, a magyarok vesztek halottak- és sebesültekben 400-at, második győzelme után azomban 4 napig henyélt, ez alatt Knicsanin 7 ezer embert összeszedett, a kedvező alkalom a szerbek megsemmisítésére elrepült, általában a magyar hadseregben csak két vezér tudott tökéletesen győzni: Bem és Damjanics.

Kossuth a függetlenség kimondását már Debreczenben tervezte, a békepártot, melynek ellentállására számított, meg akarta ijesztani, Nyárynak tehát a táborbul azt írta: Klapka nálam volt, azt monda, azt hallja, hogy Debreczenben egy párt van, mely a hadsereg mellőzésével, a dinastiával békét akar kötni; Nyáry e levelet a honvédelmi bizottmánynak előterjesztette, br. Perényi Zsigmond vizsgálatot kér, mert ő már nemcsak a szándékot hallotta, de a feltételeket is ismeri. Nyáry

visszaélve hatalmával, Kovács Lajost figyelmeztette, Kovács thea-testvéreit összehívta, Klapkához egy megbizottat küldtek, egy csomó Esti Lappal, saját igazolásuk és a futó vezér megnyerésére és ez úgy látszik sikerült is, nem csuda tehát ha a fondorló vezér, a hirmondás gyártásával, a fondorlatokkal el lévén foglalva, a csatából elkésett. Perényihez felvilágosításért Kazinczy Gábort küldték el, báró Perényit Kazinczy a vád igazolására felszólította, Perényi kijelentette, hogy a mondottakat csak hirbül tudja. A vitéz tábornokot a küldött megnyerte, Klapka kinyilatkoztatta, hogy Kossuth hazudott, csakis annyi igaz, hogy jelenlétében pár törzstiszt a békepárt ellen kikelt. A békepártrul Kossuth Görgeynek ily módon beszélt, valószínűleg az udvaronc Klapka ezt visszhangozhatta, különben a hirpereknek mindég ez a lejárata: mindenki meséli, mindenik nagyítja, színezi, ha kutatják a szerzőséget, mindenik megtagadja. Nyáry erre visszairt, hogy a vizsgálatot feleslegesnek tartja, Kossuth megelégedett, mert ő csak ijeszteni akart, mert különben nem Nyáry Pálnak a békepárt fő mesterének, de barátja Madarász László rendőrministernek irt volna. Kossuth titkos ülést hirdettetett ápril 13-án, a sereg dicsőítése után az uralkodóház trónvesztését és száműzetését indítványozta, a fontos politikai műtétet következőleg indokolta:

1. A sereg Magyarország függetlenségét akarja, ha a parlament késik, a hadsereg fogja kimondani, vérontás, dictatura, az országgyűlés szétverése következhetik be.

2. A nép a trónvesztést hevesen követeli.

3. Veronában az osztrák-magyar ügyben congressus fog összehívanni, kell hogy ezen, Magyarország mint független állam jelenjen meg, különben feldarabolják, kijelenti, hogy ha a titkos ülésben el nem fogadnák is, indítványozni fogja. Nyáry és pártja nyílt támadás helyett oldalvágásokat tettek, a tárgyalást kérdések által akarták elhuzni, kérdezték :

1. Valjon a sereg komolyan kívánja-e?

2. Hiszi-e Kossuth, hogy Európa Austria nagyhatalmi állása megsemmisítését el fogja tűrni?

3. Ösmeri-e a küldiplomatia szándékát?

4. Nem fog-e a muszka interveniálni?

Kossuth az elsőre csakis igenlőleg felelhetett, mert indítványát már előbb ezzel indokolta, a másodikra hasonlólag igent mondott, a harmadikra az országot Európa jóakaratórúl biztosította, a negyedikre kijelenté, hogy az interventiót nem hiszi, de még akkor is a független Magyarország jobban védekezzhetik; az ellenzék kérdésekkel akarta a vitát elodáztatni, egymásután iratták fel magukat, ha a vita a rendes mederben folyik, eltart legalább három napig. Kossuth a kíváncsiságot megunva kijelenté, hogy ő már tájékozva van, reményli holnap pártolni fogják, a békepárt szavazást követelt, Kossuth hazament, a békepárt zajongott. A halogatás kora azomban már lejárt, a gyáva békepártnak nemcsak csipkedni, de a merénylet veszélyét kellett volna megvilágítani.

A gyűlést 14-ére kitűzték, elnökkölt Almásy Pál, a tehetség nélküli becsvágyó ember kétszínű szerepet játszott, titokban a békepárthoz tartozott, nyíltan Kossuthnak udvarolt és hordta a híreket. Drágos az ülést

a kalvinista templomba ajánlja áttétetni, a képviselő urak zajongnak, a békepárt ellenzi, Almásy a többséget Drágos ellen mondja ki. Ezalatt a nép az utczákon csoportosult, a kalvinista templomot megnyitották, a nép a terembe betódult. Végre Kossuth megjelent, Besze János szólalt fel: Már a nép ezrei a kalvinista templomban várnak reánk, kívánatos hogy a ma történendőket mennél többen hallják és hirdessék, menjünk a templomba! A ház elnöke az országgyűlésnek a templombai áttételét elfogadta. A fontos tárgynak osztályon kívüli, a templombani tárgyalása törvénytelenység volt, a rögtönzést a sürgősség nem parancsolta, mert újabb időben semmi változás nem történt, az országnak rendes kormánya, az országgyűlés együtt volt, ily fontos határozatot, melytől az ország jólléte függ, mely százados köteléket szakít szét, csak nagy pénz- és véráldozatokkal kivihető, nem szabad erőszakolni, már pedig az osztályok mellőzése nélküli tárgyalás valóságos erőszak volt, mert sok képviselő, a lényeges tárgyalást a törvény kizárólag az osztálytárgyalás után engedvén meg, az országgyűlésben nem jelent meg, erőszakolás volt a tanácskozásnak a reformátusok templomábai áthelyezése, mert a tanácskozás méltósága megkívánja, hogy a közönség elkülönítve legyen, a templomban pedig ez elkülönítve nem lehetett, ennél fogva a törvényhozó testület a közönség testi nyomása-, boszantásának ki volt téve, de helytelen volt azért is, mert hol több ezer ember együtt van, a legpártatlanabb elnök sem tudja meghatározni, valjon a kétszázötven képviselő helyesli vagy rosszalja-e az indítványt, vagy a hallgatóság. Nem-

telen nyomás volt ez, mert ugyan az önérzetes férfit a közönség nem fészélyezi, de önérzetes férfi a világ legelső parlamentjeiben is kevés van, a többség fél az egyéni megtámadástul, ez pedig hol a nép a képviselével együtt ül, nagyon könnyen megtörténhetik, mert a közönség műveletlen tömeg, a magyar közönség nem hordtört és kést, de van bunkós botja, melylyel az embert épen úgy el lehet pusztítani, mint karddal vagy ágyuval. A templombani gyűléstartás tehát menthetlen kényuralmi tény volt, mit az ellenzék meg nem akadályozhatott, mert az elnök a kétszinű Almásy, Kossuthtal összejátszott, hirtelen kimondta a többséget, felkelt és Kossuth is hiveivel felállt, semmire sem hallgatva sietett a templomba, hol már a közönség elhelyezkedett, a legkonokabbak, kik a függetlenséget kimondani nem akarták, kik a népet szörnyetegnek tartották, az utcán várták be a politikai látványosság befejezését. Kossuth a templomban a szószékre lépett, előadta és támogatta a nagy horderejű határozatot.

VI. FEJEZET.

Kossuth Lajos Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház száműzetését indítványozza, egyhangulag elfogadtatik. — Kossuth kormányzóvá választatása. — A felelős kormányról, az országgyűlésről rövid viták. — Szemere Bertalan miniszterelnök beszéde. — Függetlenségi nyilatkozat.

CXXXIX. ülés a képviselőházban ápril 14-én
délelőtt 11 órakor.

Elnök: A l m á s s y P á l.

Jegyzőkönyv-hitelesítés után,

D r á g o s J á n o s: Képviselők! A mai nap úgy hiszem sokkal fontosabb, mintsem hogy annak jelentőségét kiemelni szükséges ne lenne. (Közbeszólások.) A mai ülés sokkal ünnepélyesebb, sokkal nagyszerűbb, mintsem hogy azt ily kis körben tartsuk meg, hol kevesen férnek el. — A dolog jelentősége tehát igényelvén, hogy a képviselőház a tárgyhoz méltó komolysággal intézkedjék, hogy lárma és tolakodás a teremnek szűk köre miatt ne történjék, miután a nép nagyobb része a nagytemplomban van, kívánom határozatilag kimondatni, hogy a mai ülés ott tartassék.

E l n ö k: Ha a képviselőház kívánja, által mehetünk. (Maradjunk!) A mai ülés tárgyát kormányelnök ur fogja előadni, tehát bevárjuk őt. (Szünet.)

K o s s u t h kormányelnök megérkezvén,

B e s z e J á n o s: Képviselők! A nagytemplomban több ezer ember van. A mik a mai ülésben mondatni fognak, ájtatos érzelemmel sóvárogja hallani a nép, melynek képviselői vagyunk; a mi ma itt történik, kíváncsi, hogy minél több szájról-szájra hangozzék szerte az országban; itt alig vagyunk egypár szá-

zan; a karzatok üresek, odaát pedig a nagytemplomban ezrek várakoznak. Felszólítom tehát a képviselőket, menjünk által és hirdessük a valót, ezrek és ezrek előtt. (Helyeslés.)

Elnök: A ház kívánsága következtében, a mai ülést a reform. nagytemplomba teszem által.

A képviselőház tagjai a nagytemplomba átmenvén,

Elnök: A ház tisztségviselőit felszólítom, hogy azon padokat, melyek itt előtől végig vonulnak, üritsék ki a képviselő urak számára; míg ez nem történik, az ülést nem fogom megtartani; képviselő urakat pedig kérem, hogy mindannyian kijelölt helyeikre vonulni méltóztassanak. (Megtörtént.) És most az ülést megnyitván, felszólítom a hallgatóságot, hogy a tárgy komolyságához képest, mely a kormányelnök ur által indítványoztatni fog, illő és kellő csendben lenni sziveskedjék, a minek megtartására, a mint kellend, bizonyosan intézkedni fogok. Már most kérem kormányelnök urat, méltóztassék előadni indítványát.

Kossuth Lajos: Részemről is csendet vagyok bátor kérni, mert e templom nagy s én kissé rekedt vagyok, mellem fáj; nem fognak érteni különben.

Hazám képviselői! Méltóztattak velem parancsolni, hogy a mikor szükségét látom, a táborba menjek; voltam legközelebb, — s onnan visszaérkezvén, kötelességemnek ismerem, habár nem ujak azok, minthogy már a honvédelmi bizottmány által közhirré vannak téve, itt a t. képviselőház előtt nyilvános ülésben, hivatalosan megemlíteni egy pár szóval hadjáratunknak eddigi eredményeit.

Vetter altábornagy ur, ki a magyarországi hadseregek fővezérévé lőn kinevezve, mindjárt Tiszafüreden meghűlés következtében veszélyesen, legalább súlyosan megbetegedvén, a magyar seregeknek ideiglenes fővezérletéről intézkednem szükséges vala; mert bármennyire fájlaltuk is a tisztelt férfinak betegségét, de úgy vélekedtem, hogy a miatt a hadimunkálatokban fenakadást engedni nem lehet az ország kára nélkül; s azért az egyesült hadseregnek, mely Görgey, Damjanics, Klapka és Aulich tábornokok hadseregének osztályaiból állott, fővezérletét ott a seregnél jelenlevő tábornokok rangbani legidősbikére, Görgey tábornokra bízam, és szerencsésnek tartom magamat jelenlathetni a t. képviselőház előtt, hogy a nevezett fővezér és a többi vezérek között, valamint az ügy lelketől, a hazának szent szeretetétől átitihetett lelkesülés, úgy kölcsönös legjobb egyetértés és a munkálatokban ez által biztosított összhangzás a legjobb siker, melynek előmozdításában személyes jelenlétemmel is résztvehettem: a legörvendetesebb esemény, a melyet tudathatok örömmel t. képviselőházzal. (Tetszés.) Általában a magyar hadsereg lelkesülve van; annak utolsó tagjait is áthatotta az ügy szentségére s az isteni gondviselésnek erre alapított biztos oltalmazó reményére fektetett meggyőződése a győzelemnek; s a mely sereg igaz ügyében hazája mellett istenben és vitéz karjaiban bízva, a győzelemnek biztos hitével megyen az ütközetbe, az nem féli a halált, az a neki kijelölt pontot elfoglalja bizonyosan; és én láttam örömmel vérzeni el sokakat, kiknek még dülőfélben is utolsó

szavuk az volt: „Éljen a haza!” — Ily auspiciumok között, ily vezérek által, ily lelkesült hadsereg folytatván a maga munkálódását az ellenség ellenében, mely Galga völgyén Mácsától mintegy Fényszaruig erős, megerősített állomást vőn, két uton folytattattak a munkálatok: az egyik hadsereg a gyöngyös-hatvani uton ment előre; a többi hadsereg-osztályok Jászberénynek kerülve, ott egyesültek s a Zagyva és Tarna vizéni hidon általléptek, — s ezáltal az ellenségnek oldalába jutottak, szemközt Hatvannal. — Görgey, mint fővezér, a maga hadosztályának közvetlen parancsnokságát, Gáspár akkori ezredesre bízván, — Gáspár megütközött az ellenséggel Hatvannál és annak elbizakodott vezérét Schliket, ki magához hívatta volt embe-reit ebédre épen nevenapján, azon biztatással, hogy egyszersmind egy kis magyar nyulkergetést fognak majd látni, diadalmasan meg- és visszaverte és Hatvant ostrommal foglalta el; mely tette által eddig is tapasztalt vitézségén kívül, hadvezéri képességét bebizonyítván és különben is a hadseregben az ezredeknek egyik legidősbje lévén, a reám bizott hatalomnál fogva, őt tábornoknak neveztem ki. (Helyes.) A többi seregek Jászberény felé mozdulván elő, legelőször találkoztak az ellenséggel Tápió-Bicskénél Jellasich vezérlete alatt és a posztiónak minden kedvezőt-lensége mellett is, valamint szinte azon kis tévedés mellett, hogy a hírek, melyek érkeztek, a falut üres-nek mondták, míg az a kerítések mögött erős hadseregekkel, a legjobb állásban meg volt rakva s ezáltal a legelől nyomult seregeink pillanatig hátrálni vol-

tak kénytelenek: a vezéreknek bátorítása és új vitéz zászlóaljoknak, különösen a harmadik és kilencedik és az ezelőtt ugynevezett Schwarzenberg-ezred 3-ik zászlóaljának megérkezése s a csatábani részvéte által a csata a legdiadalmasabban végződött és Jellasicznak egyesülve volt mintegy 18 ezernyi serege tökéletesen meg- és szétveretett! A visszavert sereg Kóka felé vette visszavonulását azon czélból, hogy a Windischgrätz személyes vezérlete alatt és Schlik vezérlete alatt levő sereggel egyesüljön, az irtózatossá és csaknem bevehetetlennek látszó posztókon, melyek Pestmegye azon részén, Isaszeg vidékén vannak, Kókától kezdve Gödöllőig; és csakugyan Isaszegnél a legnehezebb posztókban, hol a lovasság erejét tökéletesen kifejtetni nem is lehetett, ott, a hol a battériákkal keresztülkasul megrakott erdős dombokat nyílt, védtelen mellől, szuronysegezve kellett bevenni, vitéz hadseregünk az ellenségnek összes egyesített erejét Windischgrätz, Schlik és Jellasic személyes vezérleteik alatt a legdicsőségesebben megverték (Éljen!) és e nehéz posztók elfoglaltatván, mikor egyszersmind combinative a hatvani utról Gáspár tábornok a maga hadosztályával előrenyomult, Gödöllőt, a főhadiszállást, az ellenség által kiüritettni kényszerítette, úgy, hogy már Gödöllő maga ütközet nélkül vétetett be; és én a szabadságot védelmező isten fiának feltámadási ünnepén estve azon ágyba fektettem le fáradt fejemet, melyből reggel huszáraink Windischgrätzet kiriasztották. (Tetszés.) Innen folytatván további működéseiket vezéreink, nyomban mindjárt Kerepest, Czinkotát seregünk megszállotta; míg egy másik had-

osztály a szolnoki vasutvonalon előnyomulva, azt mindenütt a nemzet hatalmába vette, és akkor Monorig, Üllőig előrenyomult, seregünknek jobbszárnya pedig Vácig terjedt el. A fővárosban nyomban, minden haladék nélkül bemenni, a legkisebb nehézség sem volt volna, mert egy részről seregeink a folytonos három-négyszeri győzelem által még inkább fellelkesülve és a győzelem reményeiben megedzve, másrészt pedig a legerősebb posztókból kivert ellenség folytonos farsztó marschok és hátrálásoktól üzetve, és morális erejében depotenczirozva — úgy állott egymásnak ellenében a két hadsereg, hogy lekisebbé sem lehetett volna kételkedni azon, hogy Pestre nyomban bemehe-tünk. Azonban én és a vezérek számba vettük a körülményeket: ha az országnak kára s nagy idővesztéség nélkül a fővárost Budavár fokáróli veszélyétől, kárától és szenvedéseitől megmenteni lehet, ha egyszerűsmind meg lehet kimélni vitéz honvédeink becses vérért, a mely kiontandó vala, ha Budavára Pestről ostromoltatik: abban állapotunk meg, hogy oly módon intéztessenek a hadimunkálatok, miszerint ha isten igazságos fegyvereinknek kedvez, kevés napok alatt a főváros a nélkül, hogy ágyuztatásnak volt volna kitéve és kevesebb véráldozattal kerülhessen vissza a magyar nemzetnek birtokába, azon magyar nemzet birtokába, mely nem csak a fővárosban él ugyan, mert nincs hely az országban, mely magát a magyar nemzetnek mondhatná úgy mint az ország maga összesen, de a mely mindenesetre egy igen drága, egy igen becses kincse Magyarországnak.

E szerint intéztetvén a hadimunkálatok s az ellenség látván Vác felé nyomulásunkat, arra szinte erőt küldött és ápril 10-én, Damjanics tábornok és vezér a Götz tábornok vezérlete alatti ellenséges sereget megverte és Vácot ostrommal bevette, maga Götz az ellenséges vezér halálosan megsebesítve fogságunkba kerülvén.

Méltóztassanak megengedni a tisztelt képviselő urak, hogy a hadi munkálatoknak további tervezetét nyilvánossá ne tegyem, a mig függőben, mig kivitel alatt vannak; csak annyit mondok tehát: miként valószínű lévén, több adatoknál fogva, az ellenségnek azon szándéka, hogy ha már seregeink által megveretnék is, legalább egypár nagy tekintetű és fontoságu erős pontot biztosítson egy ideig magának Magyarországon, hogy onnan azután, ha mindent elvesztett, szökhessen ismeretes ármányainak fonalát és annak birtokából intézhessen cselszövényeit arra, hogy a magyar nemzet essék megint vissza régi nagylelkűsége hibájába, miszerint annyiszor megcsalatra nemzeti életének legbecsesebb erejében, annyiszor megtámadtatva — ha kényszerítve volt is fegyvert fogni nemzeti léteért, le nem igáztatott ugyan soha az ellenség fegyvere által igazságos harcában, de mindig elvesztette harcának gyümölcsét, túlfeszített nagylelkűsége által. (Igaz!)

Más részről tudva van a tisztelt képviselőház előtt, miként Perczel tábornoknak a bácsi hadsereg hadvezérletére lett kiküldetése az általa eddig kivivott dicsőséges eredmények által annyira biztosítva, annyira

igazolva van, hogy azt kell mondani, mikép az ő oda való kiküldetése egyike volt azon szerencsés huzásoknak a sors urnájából, melyek körül a nemzet szabadságának megszerzése s biztosítása forog. (Igaz! Éljen Perczel!) Pétervárad, mely már-már Eszék sorsával volt az ellenség ármányai következtében fenyegetve, megmentve, biztosítva lőn. Szent-Tamás, mely a magyarnak annyi haszontalanul elpazarolt nemes vérébe került, mert az ott folyni kész nemes vért árulók vették körül, Perczel tábornok által bevéve s az ellenség a római sánczokból is, honnan a magyar és német falvak porrá égetve pusztítottak s azon legszebb vidékén Magyarországnak a békés és iparos magyarfaj földönfutó koldussá tétetett volt, ostrommal kikergetve s maga az egész Csajkáskerület is már a törvénynek s magyar hatalomnak meghódolt. — Meg vannak téve az intézkedések, hogy Bánátra nézve legközelebb hasonló biztos sikerrel történjék meg az, a mi e nemzetnek érdekében van, s Bánát az ellenségtől szintugy kitisztítva s a nemzetnek visszaszerezve legyen.

Meglehet, tisztelt képviselőház, hogy az ellenség nem elégelve meg azon szenvedéseket, miket a nemzet nyakára eddig háritott, uj meg uj invasiókkal fogja megkísérteni megölni a magyar nemzetet: *de legyen nyugodt a nemzet*, mert ha leéltük a mult idők nehéz napjait, a midőn bennünket az ellenségnek kész hatalma a saját kebelünkben bujtogatott pártütéssel fegyvertelenül, készületlenül, erő, pénz, katona, fegyver, lőszer, puskapor, ágyu és minden nélkül talált, a mivel egy nemzet magát az igazságtalanul megtámadó

ellen védelmezheti s mégis most ápril havában úgy állunk, a mint elmondani szeremcsém volt: *tehát hiszem a magyar nemzetről, hogy nem lehet többé oly gyáva, miszerint arra, a mi még hátra van, ha tiszteres erővel akarnának is reánk rohanni, megmérkőzni elhatározott ne legyen, s elhatározott annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy most már készületlenek nem vagyunk s ha imitt-amott sorainkban megritkultunk is, de legyen áldva az isten érette, meg is tisztultunk.* (Ugy van!)

A kormány kötelessége szerint, gyámolítva a t. képviselőháznak rendithetlenül elhatározott resignativus hazaszeretete által s gyámolítva a népnek magasztos hazaszeretete által, melynek tanuja valék utamban mindenütt, de melyet oly magas fokon nem találtam mégis sehol, mint épen azon vidékeken, melyek az ellenség nyomását érezték volt, — a kormány, mondom, mindezekről gyámolítva, nem fog semmit elmulasztani, hogyha új meg új ellenség fenyegetné is az országot, azzal is diadalmasan megmérkőzhessünk és én nem csak a hitnek szent hitével, hanem az észnek meggyőződésével mondom: *elérkezett a perc, midőn Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie, — elérkezett a perc, midőn Magyarországnak s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, isten, a világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok, függetlenek lenni akarunk.* (Leírhatlan lelkesedés, éljenzés és tapsolás.)

Uraim! ha én visszaemlékezem azokra, a mik épen most egy esztendeje történtek és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatlan rendelete szerint én magam

is az események által a szerénység porából, melyet örömet vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést, ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel azon indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségével, — az ausztriai ház által viszonztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes bosszuval, s a szenvedélynek némileg felingerült hangjával mondanám azt, hogy *velem rendelkezhetik isten akármit ez életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthat reám vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat, vagy a száműzést, de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek.* (Általános tetszés, közlelkesedés.) Azt nem bocsáthatja reám isten sem, mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár lánczokba szoríttatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha másképp nem mentheti meg magát. (Roppant hatás.) Hanem uraim! én mint egyike a nemzet azon képviselőinek, kiket a nép bizalma e nehéz időkben meghívott arra, hogy Magyarországot először megmentsek, azután ujja teremtsék, s tegyék jövődjét szabaddá, nagygyá, dicsővé, — én mint a nemzet képviselője, a személyes ingerültség, a személyes indulat és szenvedély minden gondolatát esküm szerinti kötelességemnél fogva, keblemből a nemzet nagy kérdéseinek megítélésénél száműzni kötelesnek vallom magamat; azért mindezt mellőzve, higgadtan,

szárazon, nem akarván szólni az indulatokhoz, veszem fel röviden az eseményeket, mint előttünk állanak.

Az 1848-iki törvények, erős meggyőződéseim szerint, Magyarországon nem revolutio szüleménye. Az 1848-iki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolutiót, nem volt az semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha a királyok esküje a papiros malasztjánál több volt volna, a királyok esküjében s a velök kötött alkukötésekben mindig sajátunk volt isten s világ előtt. Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad és független, és semmi más nemzetnek alávetve nincs; még az is, hogy a király távollétében a királyi hatalom nagy részének gyakorlata a nádorra mint helytartóra bízott az új törvények által, nem új s nem ismeretlen szerzemény történetünkben, mert a nádor ezer év óta mindig a királyok helytartója volt, s más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy a mely szabadságot, függetlenséget s önállást ennekelőtte a kormányzóknak, s különösen a magyar királyi ugynevezett helytartótanács törvény szerint fentartani köteles volt volna, ezen törvényeknek fentartása, végrehajtása s biztosítása miniszterekre, nem pedig egy kollegiális tanácsra bízott. Ez volt az egész változás, a minő változásokat azok, kik a magyar históriát ismerik, többeket fognak feltalálni; mert hiszen maga a helytartótanács is nem oly régi institutió, a múlt században hozatott be csak. Hanem azon magában csekély változás, hogy az igazgatóságok helyett igazgatók, s a tanácsnokok gyűlése helyett miniszterek állítottak, az országnak

mégis egy nagy szerzemény volt, azon szerzemény t. i. mely által egyes emberek személyes felelőssége alá valának helyezve a törvények, s a nemzetnek azon jogai, melyeket a kollegiumok, a kollegiális administratiók nem őriztek meg, mert testület magában véve, személyes felelősséggel praxisban nem bír; hanem épen az, hogy a ministerialis kormányzat által a nemzetnek jogai, melyekhez tartozott, hogy a népnek vérével s pénzével az austriai ház s bécsi tanácsnokai kényők s kedvők szerint ne rendelkezhessenek, mondom, épen ezen ministeri felelősség, mely azon jogokat biztosítandó vala, azt ragadta ki az austriai zsarnokhatalomnak kezéből, mit mindeneknél nagyobbra becsült, t. i. az önkényes uralkodás lehetőségét az országon, s a hatalmat, hogy a magyar nép vérével s pénzével, nem saját hazánk javára, megmentésére, hanem önkényes czéljaira kénye-kedve szerint disponálhasson. Se szándékát valósította is 300 éven át, mert ha látjuk, hogy isten a jólétnek s boldogságnak minő elemeit adta e földnek, ha látjuk mennyi erő, pénz, egészséges ifju erő van e népben, s végig nézünk az országon: *keserves fájdalommal kell elmerülni az embernek a mult előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel, e jobb sorsra érdemes népnek oly szegény-, oly nyomorultnak kellett lennie, mert vérenek az önkény támogatására, idegen nemzetek rabigába fűzése végett kellett omlani, s keserves véres verejtékének az austriai udvar végetlen s a népek szabadságával ellenkező szükségének fedezésére kellett fordíttatni.* (Igaz.) Azt pedig nem lehetett megengedni, hogy nálunk fejlődjék ki az erő s vagyonosság,

mert féltek, hogyha majd vagyonosabbak leszünk, nem fogunk akarni szolgák lenni. Ez az 1848-iki törvényeknek, nem mondom históriája, hanem belső lényege. Ezen törvényekre esküdött meg a király V-ik Ferdinánd, de alig mondotta ki azt, hogy: *megtartom, s mások által megtartatom*; már nevezett Horvátországba egy bánt a még akkor egészen meg nem alakított ministerium befolyása nélkül, azon megbizással: kezdjen Horvátországban lázadást, pártütést a magyar nemzet ellen; s csakhamar elkövetkezett a ráczoknak fellázadása, amely annyi borzasztóságokkal volt összekötve, minőket alig ismer az újabb korban a história. S a király és az ő házának tagjai az egyik nyilatkozványt a másik után küldötték, hogy eként s aként rosszalják a pártütést, hogy parancsolják, térjenek vissza a törvény s magyar ministerium iránti engedelmességre; s míg minékünk jó bolondoknak, kik a ministeriumban valánk akkoron, e port szemünkbe szórták, még mi lehetetlennek hittük az árulás azon nemét, hogy midőn egy király s annak családja kárhoztat valamit s bűnnek mond, azt a bűnt tettekben minden hatalmával gyámolitsa; addig azon pártütőknek küldöttek fegyvert, biztatták csókokkal, küldöttek pénzt, küldöttek austriai tiszteket, szóval mindent a magyar nemzet elleni háboru folytatására, miszerint a nemzet ereje önmaga keblében szerteszaggatva leendvén, ő aztán a maga császári seregével, mint a gyenge báránnyra lecsapó sas, egyszerre semmivé tehesse e nemzetet. S e képmutatás annyira ment, hogy önöket magukat, uraim, tisztelt képviselők, azon király a végett hivta össze, hogy

teremtsenek katonai erőt s pénzerőt a kormánynak a végett, hogy azon lázadást s pártütést, melyet ő s királyi családja leghatározottabban kárhoztatott, minél előbb legyőzzék, s Magyarországon a békét s a királyi esküvel szentesített törvények tekintélyét helyreállítsák, s ez az alapja önök együttlétének; — de míg minket evégett együvéhíttak, csak azt lesték, hogy érkezzék meg az idő, midőn biztosan betörhet Jellasic az országba, s nyomban a császári őtalom nyílt paizsa alá vette őt az austriai ház, a pártütő kedves emberré vált, sőt annak, kit honárulónak bélyegezett egynéhány nappal előbb, kezébe akarta letenni a Magyarország fetetti hatalmat, s a magyar polgárok élete s vagyona feletti önkényes zsarnokoskodhatást. Mert azt gondolá, hogyha mi a ráczokkal nem tudunk elkészülni Szent-Tamás alatt az ott fennforgott árulások miatt, a betört Jellasic-al annál kevésbbé fogunk megmérkőzhetni, mert nekünk *minden kísérteteken keresztül kellett menni, s így keresztül mentünk saját hazánkfiái árulásának kísértetein is*, s maga azon vezér, kit a Drávához küldénk, hogy őrizze a magyar határt, már akkor czimborált az ellenséggel, valamint most nyíltan küzd ellenünk, ha ugyan valahol meg nem lövetett. (Nevetés.) Bizott tehát az austriai hitszegés abban, hogy a magyar hadseregek romjai, melyek az országon imittamott tengődtek volt, az armádia egységének eszméjét magasabbra becsürendik, mint a hazaszeretetet és nem fognak a sárgafekete zászlók ellen küzdeni, melyek alatt küzdöttek sokáig és ha személyes bátorság és vitézség a dicső tettek sorába tartoznak, küzdöttek

dicsőségesen, de fájdalom, küzdöttek gyakran a szabadság ellen! Azonban e számításában megcsalatkozott az austriai ház. A készületlen nép tömegestül állott fel s tiz-tizenkétezerével fogta el a fegyveres ellenséget s míg Jellasich csaknem Buda alá vonult, már a sukorói partokon annyi ereje volt a magyarnak, hogy ezen erő által az ellenség megveretve, fegyverszünetet volt kénytelen koldulni, a mit nagylelkűen megadánk neki s a mit ő hitszegően megtört s minden fegyverszünetnek azon feltétele ellenére, miszerint mind a két sereg előbbi posíciójában szokott maradni, ugynevezett Flankenbewegunggal kiszökött Bécs felé, seregeink utána mentek; *bár sebesebben nyomultak volna utána!* De Austriában nem csak le nem fegyvereztetett Jellasich, sőt inkább seregei Bécs szabadságának leigázására felhasználtatván, levettették nyíltan az álarczot s maga a császári fővezér, császári seregekkel jött Magyarországba, azon pártütést nem csak védeni és oltalmazni, melyet maga a császári ház szítogatott, hanem Magyarország leigázását be is végezni, s megindította seregeit, minden szomszéd austriai tartományokból s fellázasztott minden szeevedélyt, vad-ságot, embertelenséget, mi csak az országban megtalálható volt. S miután annyi erő ellenében, akkor még készületlenek lévén, a fővárost megtartani nem tudtuk, hatalmában elbizakodván, végre annyira ment, hogy *Magyarországnak nemzeti létét eltörlöttnek s a magyar nemzetet a nemzetek sorából kitörlöttnek nyilatkoztatta ki márczius 6-iki manifestumában.* De mielőtt ezt tette volna, egy oly bünt is követett el, melynél nagyobbat sehol

a népek nem ismertek, azt t. i. hogy saját ügye mellett, saját alattvalói ellen egy idegen hatalomnak az *orosznak jegyveres segítségét használta fel a népnek legyilkolására*; s midőn a magyar nemzetnek státuséletét eltöröltnek mondotta ki, egyszersmind hazánknek területi épségét eldarabolá. Erdélyt, mely sokáig tőlünk elszakadva volt, de végre istennek hála, a két nemzet közös egyetértésével s az akkori királynak hozzájárulásával visszacsatoltatott, a magyarnak keblétől elszakította, sőt Erdélyben is a szászföldet közvetlen az austriai birodalomnak kiegészítő tartománya gyanánt nyilatkoztatta. A magyar koronától Horvátországot és Slavoniát elszakította s Magyarországra rácz vajdaságot alakítván, Magyarországtól külön testté változtatta. — Ezek szárazan a tények s merényletek, melyek ellenünk elkövetettek. Már most kérдем én: *lehető-e az, hogy valaha legkisebb pietással viseltessék a nép egy olyan uralkodóház iránt, mely a multaknak sok bűnei után legközelebb ellenünk mindezeket követte el?* Én ezt uraim lehetetlennek tartom. (Általános felkiáltás: Ugy van!) S azon véleményben vagyok, *ha valaha még ezen ház Magyarország fölött uralkodnék, nem találkozhatnék bíró az országban, ki a gyilkost, a rablót, a tolvajt, a gyujtogatót büntetni merje, midőn a trónuson ül a rabló, gyujtogató, gyilkos és tolvaj.* (Közhelyeslés.) *Az austriai háznak Magyarország trónusán ülése nem csak a jobb résznek, de az erkölcsiségnek szerte tiprása volna az ember keblében.* (Igaz!) S el kellene bomlani a morál minden kötelékének, mely a státusban az országot összetartja s *Magyarországnak rablók és haramiák országává kellene változni.*

Ennek kitenni egy országot nem szabad, ennek kitenni a nemzetet a legnagyobb bűn volna, mely nem csak határos az öngyilkolással, hanem mondhatni, öngyilkolás! *És kérdem én*, ha oly méltányosak és mérséklettek valánk, hogy nem léptünk ki a forradalmi térre, hanem védelmeztük magunkat az igazságtalan megtámadás ellen s védelmünkönél közbejön minden, a mi egy nemzet ellen bűn lehet, magának a nemzetnek az élők sorából kiötlése merénylete is; *kérdem én*, ha ezeknek ellenében a nép erejének érzetére felébredett, *nem tartozunk-e mi a magyar szabadságharcban elhunyt testvéreink szent emléke iránt azon tartozással, hogy a miért ők elvérzetek, annak jutalmát vegyük el a nemzet számára; kérdem én*, *nem tartozunk-e mi nemzeti képviselők a nép iránt azon kötelességgel*, hogy a nép, mely a kormány s az országgyűlés parancsára, nem csak örömet adja fiait a szabadságharcban elvérzeni, nem csak örömet viseli a hadjáratnak minden terheit, hanem egyszersmind készséggel s örömmel teszi ezt, *nem kötelességünk-e nekünk megtenni azon lépéseket, melyek magukban foglalják a biztosítást, hogy valamint az érettiünk vérző vitéz hadsereg, úgy az annyi áldozatokat hozott nép el fogja venni méltó gyümölcsét áldozatainak s hogy a harcnak vége nem alku lesz en egyesek javának vagy dicsvágyának számára, hanem győzelem, a szabadság győzelme a nép és nemzet számára.* (Leirhatlan hatás.) Uraim! a magyar nemzetet mérsékelt és óvatos nemzetek sorába fogja iktatni e napokra nézve a historia, mert mi mindekkoráig nem mondtuk ki a szót, mely szónak kimondásával más nemzetek szabadságharcaikat kezdték s akaratjukat

nyilvánították, hogy többé rabszolgák lenni nem akarnak. De én azt gondolom, hogy ennek ideje már elkövetkezett. *A népnek határozottsága, seregeink győzelmes előhaladása és a hazafiúi s becsületbeli kötelességnek érzete azt sugallatja velem, hogy itt van az idő, midőn ki kell mondanunk, hogy az austriai ház által a köztünk és közöttte fenállott kapocsnak elszakítását, a nemzet a maga népfelségi akaratával szentesíti* (közhelyeslés, lelkes éljenzés) *s hogy a magyar nemzet fellép az európai státus-család sorába, mint önálló független hatalom, mely készületlenül találtatván a mult hónapok harczaiban, ellenében azon hatalomnak, melyet Európa legnagyobb hatalmasságai közé számítottak, ennyi időn keresztül nem csak meg tudta magát tartani a legnagyobb vészek közt, hanem elég erőt tudott kifejteni, hogy előtte fussanak az annyira elhíresztelt császári seregek; megmutatta, hogy a szabadságra méltó, hogy a szabadságra elég erős. Most Magyarországnak ki kell mondani, hogy akarata is van ezen erejét utolsó csepp vérig a szabadságra, melyre méltó, felhasználni.* (Helyes!) Egyszersmind uraim *ki kell ezt mondanunk azért is, hogy az európai státus-család, melytől magunkat elszakítottaknak semmi esetben nem tekinthetjük, tudja meg hányadán érez, miképen gondolkodik s mit akar a magyar!* Azért *ki kell mondani, hogy az austriai ház árulása, hitszegése s a magyar nemzet ellen fegyverfogása által elszakítván a közte és köztünk fenálló kapcsolatot, Magyarország uralkodására méltatlannak nyilváníttatik s örökre számkivettetik:* úgy másrészt *meg kell mondani Európa népeinek, hogy midőn kényszerítve voltunk önvédelmünkért fegyvert fogni s*

az annyi veszélyek közt vívott harcznak ezen gyümölcsét elidegeníthetlen természetes jogainknál fogva magunknak decretáljuk, *Európa népei irányában a békét és barátságot óhajtjuk s tisztelni fogjuk minden nemzetnek jogait, de megkívánjuk, hogy a mieinket is tiszteljék.* (Helyes!) Mert némely hatalmasságok már ismét hozzá kezdenek nyulni azon taktikához, melyet régóta szoktak követni, hogy elérjék diplomatiái ármányok útján azt, a mit fegyverrel nem tudtak elérni; congressust részint kezdettek, részint tartani szándékoznak a végett, hogy az 1815-ki bécsi congressus alkalmával megállapított elvek alapján rendelkezhessenek a nemzetek fölött, melyek igazságos önvédelmükben véreznek az önkény ellenében, akarnak *rendelkezni a nemzetek fölött, mint rendelkezik a majoros a nyáj fölött*, ide és amoda csapva, darabolva és szakítva szét országokat, vagy kapcsolván össze elemeket, mintha a nemzetek semmik nem volnának, mint allodiumok, melyek felett a congressus osztozhatik. *Nekünk* uraim *el kell foglalni Európában azon állást*, hogy valahányszor az európai nemzetek hatalmának képviselői nem saját ügyük, hanem Európa ügyei fölött akarnak intézkedni, *rólunk, nélkülünk* senki ne intézkedjék, hanem *szavunk legyen* azon kapcsolatnak kérdésében, mely közöttünk és a civilisált Európa többi népei között fenáll s melyet a jognak, méltányosságnak és barátságos békének alapján a civilisatio előmozdításával öszvekötvé fentartani legforróbban óhajtunk. (Helyes!)

Tehát mind a jog, mind a hazafiui kötelesség, mind a körülmények állása, mind a hadsereg iránti méltá-

nyosság, a mely hadsereg megkivánhatja már, hogy a nemzet egyszer mondja meg, hogy míg a hadsereg vérzik, biztos is lehet abban, hogy senki ő felette alkudni nem fog oly feltételek mellett, mely feltételek végett nem volt volna méltó vérét ontani; és a kötelesség a nép iránt, miszerint a nép tudja, hogy elveendi áldozatainak gyümölcseit, mely a jólét, szabadság és boldogság; *én mindezen indokoknál fogva* itt az isten templomában felhivom önöket uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve isten, lelkiismeretök s haza iránti kötelességökkel, vegyék bölcs tanácskozás és elhatározás alá indítványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni:

„Mondassék ki a nemzet nevében határozatilag:

1-ször. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánítatik és ezen egész státus-területi egység feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-szor. A habsburg-lotharingiai ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyvert fogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtól elszakítását és az ország önálló státus-életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezével szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctiót*, mint általában azon kapcsolatot, mely

kétoldalu kötések alapján közötté s Magyarország és tartományai között fenállott; ezen hitszegő habsburg-lotharingiai ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden országok, részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik. A mint hogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik. (Szónok kezeit ég felé emelve mondja:) Ugy légyen, Amen! (Az egész templom magasztos lelkesedéssel Ament visszhangozott.)

3-szor. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogánál fogva, az európai státus-családba önálló s független szabad státusként belép, egyszerűsmind kinyilatkoztatja, hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét és barátságot tartani, s különösen azon népekkel, melyek ezelőtt velünk egy fejedelem alatt állottak, valamint a szomszéd török birodalmi és olasz tartományokkal jó szomszédságot alapítani s folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

Mielőtt a még hátralévő indítványt megtenném, méltóztassanak megengedni, hogy az itt felolvasott indítványok alapján a megteendőnek némi indoklására egy pár szót mondjak.

Ha ezen indítványokat a nemzet képviselői elfogadják és a mit óhajtok, a kezükbe tett nemzeti hatalommal szentesítendik, úgy az új kormányrendszernek kérdése az, a mi ezután következik.

Kormányrendszereket kidolgozni minden részletében, nem egy percznek, nem egy napnak feladata; és a nemzetnek kötelessége, midőn egy nemzet jövődő kormányzatformái felett határoz, magát kellőleg tájékoztatni nemcsak bent, hanem tájékoztatni egyszersmind az európai nemzetek és konjekturák irányában, miszerint mindenek felett olyat tegyen, a mi szabadságát és függetlenségét az országnak megóvjá és biztosítja; s egyszersmind ezzel kapcsolatban tegyen olyat, tegyen annyi jót a mennyi jót csak tenni a körülmények gondos megfontolása enged. *Én a mondó vagyok, hogy e nemzetnek jövődő kormányformáit is senki más, mint csak a nemzet képviselői határozhatják meg. A mely perczben Magyarországon akadna ember, a ki urává akarna lenni e nemzetnek, aki bármely hatalmat mástól, mint e nemzetképviselői testület kezéből akarna venni, azon emberre uraim vigyázzanak önök, az egész nép, és soha semmi esetben ne tűrjék, ne engedjék azt, hogy e nemzet felett más határozhasson valaki, mint e nemzet maga* (köztetszés); hanem addig, míg a nemzet képviselői a körülmények megfontolásával a jövődő kormányzati rendszert minden részleteiben kidolgozandják, *az országban kormányznak lenni kell*, és mennél nagyobbak és nehezebbek a körülmények, annál inkább szükséges, hogy ezen kormány tagjai személyes felelősség mellett sáfárkodjanak a nemzetnek reájuk bízandó ügyével. Eddig a körülmények úgy hozták magukkal, hogy a honvédelmi bizottmány, melynek én is uraim önök parancsából tagja és elnöke vagyok, testületileg kormányozta ez országot; hogy miként teljesítettük kötelességünket, ítélend felettünk a historia, valamint

itélni joguk van önöknek uraim. Hanem, mi a nemzet által alakítandó s a személyes felelősség basisaira alapítandó új kormánytagok kezébe azon tiszta meggyőződéssel teendjük le azon sáfárkodást, mely eddig reánk bízva volt, hogy nehéz körülmények között tettünk legalább annyit, hogy a nemzet nemcsak nem veszett el, hanem hogy joggal, óvatossággal, méltányossággal elérhetjük azon napot, melyre nekem nem mint kormányagnak, vagy elnöknek, hanem mint e nemzet egyik szolgájának s képviselőnek lelkiismeretemmel számot vetve kimondanom lehet, hogy én elérkezettnek látom azon időt arra, hogy önöket felhívjam: kimondani Magyarország státuséletének önállóságát, függetlenségét s az austriai hitszegő háznak elkergetését. S hogy a körülményeket ennyire legalább vezetni tudta a honvédelmi bizottmány, ez, én nekem is, valamint tisztársaimnak, ha majd, a mit isten adjon reám nézve mihamarább, visszatérendek a szerény és szegény magánéletnek csendébe, hogy érezzem mint egyszerű polgár a törvények oltalmát és azon szabadság jótékonyosságát, melynek megoltalmazásában magam is egyik csekély eszköz voltam a nemzet kezében, azon meggyőződést nyújtja nyugalomunk párnájául, hogy nem rontottuk el a nemzet ügyét, hanem segítettünk azon annyit, erejét emelve, mennyire tehetségünk s a körülmények engedték. (Közmegelégedés, éljenzés.) Hanem itt az idő, a midőn a collegiális kormányzati rendszer többé a jelenkor nagyszerű igényeinek meg nem felelhet, — itt az idő, a midőn nem oly kormány kell, a mely csak a háznak választmánya, hanem oly

kormány, a mely egy kormánynak minden kellékeivel fel lévén ruházva, nagyobb körben, nagyobb hatalommal intézhesse a nemzet kormányzati ügyeit, de egyszersmind személyes felelősséggel is álljon az országgyűlés és az országgyűlés által a nemzet irányában, s ne fedezhesse magát azon paláستtal, hogy ő egy választmány. Hogyha másként tetszik az országgyűlésnek, másként határozhat, s azt mondhatja, hogy a kollegiális kormányzatot akarja; — én nem. Midőn a nép viseli a terhet, vérzik ott ahol kell, és midőn a nép adja az áldozatokat, akkor kell, hogy a kormány férfiai is fejeikkel játszanak; ha meg tudnak feledkezni azon kötelességről, a mely kötelesség az ő hű kezőkre bizatik; — s azért, mert ily felelősségre szükség van, azt indítványozom uraim, hogy addig is mig a nemzet a fenebbi indítványok alapján az ország kormányzati rendszerének minden részleteit megállapítaná, méltóztassanak ideiglenesen egy a személyes felelősségre fektetett kormányról gondoskodni aként, hogy annak tagjai birjanak a kellő hatósággal és hatalommal a nemzet javát eszközölni, de egyszersmind legyenek felelősök fejökkel minden cselekvéseikért a nemzetnek, és a mely kormány ne legyen úgy alakítva, hogy akár folio akár duodez kiadásban valamely sine curista legyen közötté, de cselekedjék mindenki saját felelőssége mellett az elsőttől az utolsóig. (Közhelyeslés.) És ezért indítványom következő:

„4. Az ország jövőendő kormányzati rendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, mig ez a fentebbi alapelvek nyomán meg-

állapíttatnék, az országot egyetemes kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magának, mint az általa kinevezendő minisztereknek személyes felelőssége és számadási kötelezettsége mellett kormányozni.“

Méltóztassanak ezen indítványokat aként venni, hogy én itt elveket akartam csak kimondani, nem pedig az egész nyilatkozványt, melyet a netán ma hozandó határozatok nyomán kell formulázni, s ezért még szükségesnek látnám, hogy:

„5. Ezen határozatokban foglalt elveknek nyilatkozványba foglalása s fogalmazása három tagbéli választmányra bizassék.“

Tisztelt képviselők! előterjesztettem indítványaimat. E nap Magyarország történetében talán mind-ekkoráig élt napok között a legnevezetesebb leendő, hogyha én nem hibáztam felfogásában a körülményeknek, és ha nem hibáztam azon számításban, hogy mások is akként éreznek a haza irányában amint én érezni kötelességemnek ismerem. Én nem ajánlom önök pártfogásába uraim ezen indítványokat, sőt arra szólítom fel önöket, hogy félre tévén minden tekintet a világon, pusztán isten és önlelkiismeretüktől s a haza iránti kötelességüktől kérve számot, vegyék bírálat s ítélet alá ezen indítványokat, és *ha úgy látandják, hogy ezen indítványok jók, tegyék le önök ma uraim Magyarország jövő szabadságának, jólétének, boldogságának alapját!* (Általános lelkesedés, éljenzés.)

Elnök: Kiván-e valaki az előterjesztett indítványokhoz hozzászólni? (Elfogadjuk egészen.) Ponton-

ként kívánják felvétetni? (Igen.) Méltóztassanak tehát minden pontokra megegyezésüket felállással kijelenteni.

Irányi Dániel jegyző olvassa az indítvány első pontját.

(Felolvasása után a képviselők ünnepélyes felállással megegyezésüket kinyilatkoztatják.)

Elnök: A ház elfogadja az 1-ső indítványt, *s a nemzet nevében ezennel kimondom, hogy Magyarország a hozzá tartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló s független európai státusnak kinyilatkoztatik, s területi egysége föloszthatlan-, épsége sértetlennek kijelentetik.* (Lelkes éljenzés, öröm.)

Olvastatik a 2-ik pont, mely hasonló lelkesedéssel s hazafiui erélyes elszántsággal elfogadtatott.

Elnök: Tehát *a ház közös akarattal elfogadta azt, hogy a Habsburg-Lotharingiai ház trónvesztettnek tekintésék, és örökre a nemzet nevében száműzessék!* (Uj helyeslés s örömkifejezés.)

Olvastattak a 3-ik és 4-ik pontok, melyek hasonló általános többséggel és helyesléssel elfogadtattak. A negyedik pontnál egyhangulag felkiáltá a ház: Éljen Kossuth Lajos kormányzó elnök!

Elnök: A 3-ik és 4-ik pontok hasonlólag a t. ház által elfogadtattak.

Szász Károly: Kétségkívül mint önök, úgy én is azt kívánom, hogy azon kormány mindazon tulajdonokkal birjon, melyekkel egy erélyes kormánynak birnia kell mindig, mindazáltal a mostani körülmények között egy kivételnek kell lenni, t. i. az országgyűlés eloszlatását nem akarom azon kormányra

bizni (zaj), hanem azon jogot a jelen körülmények között az országgyűlési testületnek kívánom feltartani és kívánom, hogy ezen kivétel tétessék be a határozatba.

Bernát József: Az előttem szóló nézetében egyáltalában nem osztozkodom. Akárki lesz a kormányelnök, kit a ház bizalma megtisztel, első bizonyosága volna az irántai bizalmatlanságnak, ha a felhozott indítványt elfogadnók. Azt hiszem, hogy a hallott ígék által, ha azok testté válnak, biztosítva van a nemzetgyűlés arról, hogy nem fog elosztatni, ha az elosztás a nemzet kárára lenne; de ha a jövődőség netalán azt kívánná, hogy eloszoljunk, ugyan mért akarnánk nolle velle tovább is együtt maradni, akár birjuk, akár nem a nemzet bizodalmát: azért én a felhozott indítványt egyáltalában mellőzendőnek tartom, mellőzendőnek annyival inkább, mert tisztelt kormányelnökünknek nyilvánításából megértettem, hogy az elvek tisztába hozatalára egy háromtagu választmány fog kiküldetni; várjuk be tehát ennek eredményét, akkor aztán hozzászólhatunk a dologhoz alaposabban.

Elnök: Figyelmeztetem a házat arra, hogy akkor, midőn a kormány meg lesz alakítva, ezen országgyűlésnek mindig hatalmában leend azt meghatározni, hogy azon komány hogy járjon el, mely felelős, mert a felelősség eszméjében rejlik a kormány jövődője, ha a kormányforma megállapittatik, azt a jövő ülésen akármikor elővehetjük és felette érdemlegesen mindig lehet határozni. (Helyes!)

Madarász László: Nem tudom miként támadhat aggodalom bármely képviselőben is akkor, midőn

épen a kormány megalapításának főeszméje mondatik ki. A kormányra nézve elég kimondani azt, hogy birjon mindazon tulajdonokkal, melyekkel kell Magyarország, mint független európai státus kormányának birni; én ennél többet nem kívánnék, nem azért, mert azon tulajdonokat megszabják neki azon kormányzati határok, melyeket a nemzet képviselői szabnak mindig elébe és ha a nemzet képviselői bármely törvényt vagy határozatot akarnak hozni, az mindig a nemzet képviselőinek hatalmában áll. Hanem engedjenek meg önök, hogy ünnepélyes óvást teszek, hogy itt a törvényhozás eltérve azon főeszmétől, melyben kormányzatot állít fel ideiglenesen, egyszersmind magát a végrehajtó hatalomnak körébe kívánja áthelyeztetni. (Zaj.) Méltóztassanak meggondolni, minden országban szükséges: 1-ször a törvényhozó, 2-szor a bírói hatóság, 3-szor a végrehajtó hatalomnak szigorú és szoros elkülönbzése. És ha önök e kérdést vagy mind a három hatalmat Magyarország törvényhozására akarják bízni, akkor azon eszmék zavarba jönnek, melyből kibontakozni nem lehet. Az nem lehet tanácskozás tárgya, — mint a kormány elnöke is tegnap monda, ugyanazon szavakkal élt, mint itt a szervezetben vannak, és akkor elfogadta azt a ház egyhangulag, — miként a kormány birjon mindazon kellékekkel, melyekkel birnia kell minden kormánynak és megmondá, hogy ne birjon oly kellékekkel, melyekkel nem szabad birnia; már szeretném tudni, ha egyet kivesznek önök, nem kellene-e százat odatenni, hogy a nemzet jövődjé kivevételekkel kockáztassék, mert minden kivétel megtö-

rése a törvénynek. Kötelességem kimondani nézeteimet midőn Magyarország ideiglenes megmentéséről van szó (zaj), midőn Magyarország kormányzati formájáról legkisebb szó sem lehet, épen e kérdésben gördítsünk elő oly nehézséget, melynél fogva nem bizunk abban hogy azon kormány felelős lesz mindenkor a nemzetnek. (Felkiáltások: napirend!) Ez sokkal komolyabb mintsem napirendre utasítással elálljak képviselői jogomtól. (Felkiáltások: eláll, eláll!) Engedjenek meg, nem állottam el. A kérdés sokkal fontosabb, ha egyszer e kérdés a parlamentaris discussio terén elővéte-tik, nem lehet a nélkül napirendre menni, hogy az egész kérdést napirendre áttegyük, ha úgy nyilatkoznak önök, hogy az egész tárgyat utasítsák napirendre, akkor elállok szavamtól.

Sz u n y o g h R u d o l f: Magvallom uraim, én azért tartom feleslegesnek ezen indítványt, mert én itt egy főbb hatalmat nem ismerek, mint a nemzet törvényhozását, s azon kormányt, melyet a nemzet törvényhozó testülete most kinevez, és annak elnöke által kinevezendő ministereket kifolyásának tekintem ezen háznak. Én azt hiszem, hogy ezen házat, mely most a souverain hatalmat viszi az országban, semmi más, mint önmaga oszlathatja csak fel, mert ez a legfőbb hatalom, és a nemzet képviselőit csak a legfőbb hatalom képes eloszlatni. És én figyelmeztetem a házat egy itt Debreczenben tartott ülésre, melyben a honvédelmi bizottmány elnökének felhívására tették önök azon szent fogadást, hogy míg Magyarország tökéletesen megmentve nincs, addig a ház együtt fog

maradni, — ennél fogva feleslegesnek és szükségtelennek tartom azon indítványt, mert azt hiszem hogy ezen törvényhozás, mely hittel fogadta, hogy míg az ország — nem ideiglenesen, mint Madarász László mondá, hanem — általánosan megmentve nincs, együtt marad.

Elnök: A ház elfogadta azt hogy a kollegiális rendszertől elállva szükségesnek látta a felelősség eszméjére alapítani a kormányt.

Olvastatott az 5-ik pont.

Elnök: Minthogy itt elvek vannak megállapítva, azokat szükséges formulázni, melynek megtételére ajánlom Kossuth Lajos, Szacsvey Imre és Gorove István urakat. (Közhelyeslés.)

Madarász László: A kormány eddigi elnöke Kossuth Lajosnak nyilatkozata szerint szükséges, hogy a hazában egy erős kormány legyen, önök elfogadták azt, miként a kormányzati forma Magyarországra nézve megváltozzék, azon perczen, melyben kimondatik, hogy a honvédelmi bizottmány, mely eddig vezette a dolgokat, megszűnt, szükséges arról gondoskodni, hogy egy más kormányzás állittassék fel Magyarország ügyeinek vitelére. Én megteszem ekép formulázva indítványomat: (Zaj; az egész ház Kossuthot élteti.) Addig is míg a nemzetgyűlés a kormányzási forma felett intézkednék, Kossuth Lajos képviselő a nemzet képviselőinek összes akaratával a magyar álladalom kormányzó elnökévé elválasztatik, s a kormány alakítására utasittatik.

Elnök: A t. ház elfogadta azon indítványt, hogy Kossuth Lajos kormányzó elnöke leend az álladalomnak. (Éljenzés.)

K o s s u t h L a j o s: Azt gondolom oly időket élünk, midőn valamint a túlbizakodásoknak, úgy a szerénységeknek sem lehet helye, hanem minden embernek kötelessége mindaddig, míg a veszély tart, és a nemzet tökéletesen megmentve nincs, megállani férfiasan, becsületesen azon helyet, hova őt a nemzet akarata állítja, nem válogatni a térben, nem válogatni a munkában, hanem egyedül követni hazfiúi kötelessége és a nemzet iránti engedelmesség ösztönét. Én uraim leélttem életemnek javát, és ha visszatekintek az életre, hosszas éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatnám: nyugodt valék. Nékem csak akaratom nagy, tehetségeim csekélyek, s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt kik utánam következendének például arra, hogy az erős akarat, még a gyenge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek! Hanem megvallom, és *legyenek feljegyezve* e szavak az isten ítélőkönyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg óhajtságán kívül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen nékem szabad nyugodnom, hanem addig míg a veszély tart, akárhová fog velem parancsolni a nemzet és a veszélynek akármely állását bizandjarám, én engedelmesen fogom elfogadni s tenni fogok mit lehet. (Lelkes éljenzés.) De előre kikötöm azon feltételt, hogy ha eddigi életemben és azt az isten talán megengedendi érnünk, kevés időnek mondhaszám, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van — valamit hazámnak javára eszközölni szerencsés voltam, vagy lehetek, *a mint a veszély percze elmúlik, szabad legyen nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom*

az, hogy engem bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralevő napjaimban azon szabadságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni mint mindnyájan feladásunknak, úgy én önök bizodalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem. És azért uraim, addig míg önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, mihelyt csekély személyemet vagy feleslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatához nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják, addig míg elérkezik az idő, hogy a 3-ik vagy 4-ik pontbeli határozat értelmében a kormányrendszert állandóan, minden részletében megállapítandják, vagy végre addig, míg azon megállapodás mellett is nyílt homlokkal nem mondhatom el azt, hogy a nemzet már tökéletesen biztosítva van, addig én uraim, ha önök úgy parancsolják, leszek kormányzó elnök. (Zajos éljenzés.) De az örökké való Istenre, önbecsülemre esküszöm, azon perczen túl egy pillanatig sem, nem semmi egyéb, mint szerény és szegény magánpolgár! (Kitörő éljenzések.)

Ezzel az ülés eloszlott.

(„Közlöny“, hivatalos lap, 81. sz. Debreczen, kedd, ápril 17. 1849.)

Nemzetgyűlés.

Szemere Bertalan, ministertanács elnöke:
Uraim! A ministerium semmi hosszú programmal nem lép fel, nem lép fel pedig részint azért, mert a ministerek mindnyájan jelen nincsenek; nem másodszor

azért, mert nem akar mondani sem sokat, sem keveset.

Programmúl szolgáljon az, hogy a ministeriumot a kormányzó elnök alakította, ki bírja a nemzet, bírja a ház s bírja a hadsereg bizalmát. Programmúl szolgáljon az, hogy az országgyűlésbe csaknem mindnyájan az élet és cselekvés teréről léptünk be, hol alkalmunk volt elveinket nemcsak bevallani, hanem kérelhelhetlen szigorral gyakorolni is, nem a körülmények gyáva mérlegezése, hanem a haza megmentésének szüksége szerint. (Tetszés, éljenzés.) Programmúl szolgáljon végre az elveket illetőleg multunk a jövőre nézve.

Mi nem igénylünk magunknak oly erőt, hogy azon országos chaosból, melybe a háboru sodort, egy rendezett világot teremtsünk. Mi nem hiszszük, hogy ennek ideje érkezett; mi csak azt hiszszük, hogy nincs a haza megmentésének műve bevégezve és ha a haza szent területének földéről az utolsó ellenség is ki lenne irtva, hátra volna még megállapítani európához viszonyunkat, miután az ápril 14-iki határozat a dynastia s ország közti kérdést európai kérdéssé tette. Ellenben igyekezetünk van s elhatározott akaratunk van a hazát megmenteni; a munka eredményének biztosítékát önök támogatásában szemléljük.

Hármat azonban szükségesnek látunk nyilvánítani. Először: *a ministerium magát forradalmi kormánynak vallja be.* (Zajosan kitörő tetszés, tapsolás.) Épen azért nem irtózik semmi eszköztől, mi a haza megmentésére megkivántatik, *semmitől*, saját felelőssége

alatt. (Éljenzés.) Amint a béke helyre áll, megszűnik forradalmi kormány lenni, mert rendkívüli szabályokhoz végszükség nélkül nyulni, polgári bűn volna. (Helyeslés.) — Másodszor: *a ministerium magát republikai irányúnak vallja.* (Határtalan tetszés, éljenzés, tapsolás.) Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethető; de ellene lesz minden republikának is, mely a községi rendszer, családi élet s munkabiztonságon túl, a tulajdonjogon s ennek rovására alkottatnék. (Helyes.) Oly republikát akar — ha isten megsegít — mely inkább boldogítson, mint fényljék. — Harmadszor: *a ministerium magát democratai irányúnak vallja.* (Határtalan tetszés, éljenzés s tapsolás.) Demokratai értelemben kíván és fog minden törvényt formuláztatni. A népfelségnek elvét minden, *de minden* következményeiben elfogadja. (Hosszan tartó éljenzés.) A népszabadság *rovására*, mely minden hatalomnak örök kutfeje, senkinek nem ad kezébe túlhatalmat, amennyiben azt meggátolhatja; és ha a kormányzó és országgyűlés közti helyzetből ilyesmit venne észre: el fogja hagyni helyét, s ha szükség, az országgyűlést, ha szükség, a kormányzót, és ha szükség, a nemzetet fogja felébreszteni. (Tetszés, helyeslés.)

Ezen alapelvek nyomán indulva, nem kérünk bizalmat, mert a bizalomnak önként kell származnia; de ha a ház bennünket bizalmával megajándékoz: tisztelettel, hódolattal elfogadjuk; kijelentvén, hogy mi csak a nemzet s ház akarata szerint tudunk s remélünk kormányozhatni; de kijelentvén egyszersmind azt is, hogy csak oly háznak kívánunk végrehajtó hatalma lenni,

mely ház a demokratia tiszta alapjaira rakja le határozatait. (Zajosan kitörő tetszés, a képviselők majdnem mindnyájan helybenhagyásukat felállással kijelentik. Minden oldalról hosszan tartó éljenzés.)

(„Közlöny“, hivat. lap, 95. sz. Debreczen, csütörtök, május 3. 1849.)

A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.

Mi a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által, Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben, az önálló független európai státusok sorába iktatjuk, s a hitszegő Habsburg-Lotharingi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk, erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész művelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viselkedés: hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelen-sége vezeté.

Háromszáz esztendeje mult, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat, kétoldalu kötések alapján a királyi székbe emelé.

És e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszögmértőföld-

nyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe, kebelében hordja az ifju erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilizációnak hatalmas tényezője, s Európa békéjének mint hajdan őre volt, úgy jövőendőben biztosítója legyen.

Soha egy dynastiának háladosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott a Habsburg-Lotharingi háznak Magyarországon.

Elég volt volna nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított s a Habsburg-Lotharingi ház a magyar nemzetben, trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig feltárlhatta.

De ezen dynastia, mely egy uralkodót sem mutat-hat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól-fira a hit-szegés politikáját követé, s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott, hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságtól kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsza; vagy ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartózt-

tatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot huzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, melyekkel rájok az alkotmányaiktól megfosztottakra a pazar gazdálkodásu császári uralkodás akadály nélkül nehezedett; s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének, s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy a zsarnok rendszer elleben, melynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszövény bélyegzé, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyulni kénytelen.

És bár diadalmasan harczolta az igazságos védelem harczait, erejének használatában mindig oly mérséklett s a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították.

De hiában volt minden újabb kötés, minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy újabb hitszegés kezdete volt s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha nem változott háromszáz éven át.

Hiában ontá vérének nemzetünk ezen házért, valányszor az veszélyben forgott, hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejté túlzott nagylelkűséggel minden újabb ígéretnél a multak se-

beit, hiában ápolta kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a valóságosságig emelkedett, a Habsburgi s utóbb a Habsburg-Lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról-utódra a folytonos hitszegés historiája maradt.

És a magyar nemzet mind e mellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt kétoldalu kötésekkel ezen dynastiához kötötte s ha most az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva e hitszegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza, ezen igazságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-Lotharingi ház kérelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására és önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérdéssel be is vallott.

Több ok van, mely isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról száműzze. Ilyenek :

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik ;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak ;

ha erőszakkal elrabolja s megесonkítja az ország területi épségét, melyet fentartani megesküdött ;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes azabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszítse.

A Habsburg-Lotharingi ház példátlan hitszegéssel mind ezen bünt, együtt és egyszerre követte el s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szándokából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyujtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak oly lábbaltapodása kíséretében: hogy e büneinek historiája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak, azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztosítására a mult 1848-iki tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal ujja teremték ugyan az országot — mert eltörölték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek nyelvre s vallásra való tekintet nélkül képviselői jogot adtak az előbb aristocratiai szerkezetű országgyűlésen, letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörölték az adómentesség privilégiumát, visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot s visszaéléseinek fékezésére esküdtzéki institutiót alakítottak; de bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében, az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt: a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállóságát és függetlenségét a ministeri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által, újabb meg újabb királyi hitszegések ellen biztosította.

De azon önállás és függetlenség, melyet ezáltal biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, mely még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Erdélylyel s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal, az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadt; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodóháznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapítva.

Világos bizonyossága erre magának a *pragmatica sanction* azon törvénybe iktatása, mely általa a magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága határozottan fentartattak.

Világos bizonyossága ennek az, hogy a trónörökösök a *pragmatica sanctio* után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig be-foglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetetlenül fentartandók.

Egyetlen egy volt a *pragmatica sanctio* óta a

Habsburg-Lotharingi házból eredett trónörökösök között II. József, ki ezen alkukötést alá nem írta, az alkotmányra meg nem esküdött s koronázatlanul halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik s minden tettei s rendeletei érvénytelenek.

Utóda II. Leopold csak ily koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi székbe; mely alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790-iki 10-ik törvényben ujolag világosan kijelentetett, hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független, és semmi más országnak vagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmányával bíró s ennél fogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Igy esküdött meg és lett királylyá 1790. után I. Ferencz is, ki midőn a római császárság megszűntével az osztrák császári czimet felvette, tömérdek törvényszegései között, annyi tartózkodással még is birt, hogy nyíltan elismerné miként Magyarország a hozzátartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik: a mint hogy amattól mindig külön vámvonat által el is volt és van különítve.

Igy esküdött és lett királylyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a mult évi törvényeket a pozsonyi országgyűlésen szabad akarattól szentesítette, de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére, családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott a hitszegőkhöz. A mult évi márcziusi na-

pokban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszthonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczenben az elüzetéstől remegett, — a magyar e körülmények kedvezései közt sem kívánt egyebet, mint hogy biztosittassék az alkotmány, és biztosittassanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitöket szegték.

És midőn e régi jogok uj biztositékával a ministeri felelősség törvényét szentesítette, és a magyar ministereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is — mint már több ízben — az osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röpönt az eskü ajkairól, már összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vágyai büntársaival, a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert ministeri felelősség institutiója mellett, Magyarország önálló alkotmányos kormányzatát a bécsi kabinetnek nullifikálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kormányzék igazgatta, magyar királyi Helytartó-Tanács név alatt, melynek elnöke a nádor vala, — ennek is világos törvényekkel meghagyott kötelessége volt a magyar alkotmányt, önállást és törvények szentségét megőriznie, — de mivel collegialis forma mellett a személyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányzék kezéből a bécsi kabinet lassankint minden hatalmat kivőn s az igazgató kormányzéki állásból, a király

nevével takarózó udvari önkény postájává sülyesztette.

Igy történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal birt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absoluticus bécsi kabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket, a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe sülyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövőre meggátlandó s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez és különösen az ország pénzével s a nép vérével önkényes rendelkezhetés lehetlenítése volt az ok, miért hogy az uralkodóház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe, lángba borítsa s midőn a belső erő minden kötelékeit e szerint megszaggatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörölje s az eldarabolt országot önállásától megfosztva, az osztrák birodalom statushalmazába beolvaszsza.

E czéljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakítása közben egy osztrák tábornokot, a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltüzése végett, azon ország bánjává nevezett.

És pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát, mert az oda tartozó határ-

őrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva, ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt található, s azon vidékek lakosai hosszú idő óta minden polgári jogokból, alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben valóban felbujtogathatók.

És kiszemelte a pártütés kezdetétől Horvátországot és Slavóniát azért, mert az erőszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogató s azt a nemzetiségi szenvedelmeknek felizgatásával s gyalázatos eszközökkel ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mind a mellett, hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nem csak testvériesen megosztózott, hanem nekik még saját jogainak megcsontításával, különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött s nyílt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavóniának nyolczszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény, hanem kétségtelen adatok e pártütés megindításáról a király nagybátyját Lajos főherceget, Ferencz Károly főherceget, a király öcsését s különösen nejét Zsófia hercegnőt vádolák, s mert a bán pártütésében egyenesen a császár

iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenítését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal háritsa el.

Akkor még az uralkodóház ügyei Olaszthonban rosszul állottak s azért az álarczot nyiltan levetni nem merte. Annálfogva a bánt és párthiveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-ik eszt. junius 16-iki rendeletében nyilvánította. De mig ezt nyiltan kijelentette, a pártütőt és czinkos társait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette.

A magyar nemzet bízán a királyi nyilatkozatban, nem sietett a pártütőt saját fészkében megtámadni, hanem a polgárvérontást — ha csak lehet — elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorított.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerb-ajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintugy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segítette, saját császári tisztei s tisztviselői gyűjtötték be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat, a rácز pártütők segítségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combinált horvát-rácз lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rácз lázadásban iszonyatosságok, melyeknek hallatára is elborzad az emberi sziv. A

békés lakosok legyilkoltattak, a kinzásoknak legirtózatosabb nemeivel; egész virágzó városok s falvak elpusztítottak, a gyilkosoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lőn s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom-völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát; nemzeti seregeink nagy részét az osztrák kabinet már előbb Olaszhonba küldé, a lombard-velenceiek legyőzésére, s bár saját hazánk ezernyi sebekből vérzett, annak ótalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokban volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országban, többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek nagyobb része inkább a pártütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótalma-zója vala.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel felcserélését. Résztint megtagadtatott, résztint minden uton késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hírére életveszéllyel csapatonkint hazaindultak, üldözőbe vétettek, s ha itt-ott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nemcsak lefegyvereztettek, de halállal is büntetettettek, mert hazájokat akarák a rablók és pártütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasítaná törvény értelmében az országban minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg

nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öcsese, a nádor királyi helytartó, annyira vetemedett, hogy a miniserelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postákról visszacsempészné, amint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot, az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezésével Styria felé, Fiume megmentésére, s a fegyveres erő utközből Olaszországba menni kényszerítettetett — és Fiumét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakították.

És ezen gyalázatos ármányt a bécsi kabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek mondá azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és lőszert küldött.

Általában titkosan utasítva lettek úgy a pártütők, mint a katonai s várparancsnokok, hogyha jön is rosszszóló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadseg nélkül, az ellentállásra készületlenül, rendszeres ármánynyal és árulással körülhálózva, önkéntesekkel s nemzetőrökkel és gyakorlatlan, fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni, s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől

segíttetve, nyílt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemű tisztek s vezéreknek ármánykodásai s árulásai miatt a sánczerősségekbe vonult rácz, szerb és határőr-lázadást hirtelen le nem győzheté.

Uj erő-teremtésről kellett gondoskodnia.

A király, szinleg még mindig engedve az elutasíthatatlanul törvényes kívánságnak, 1848. jul. 2-ra országgyűlést hirdetett, s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállítására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszersmind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát pártütést s a rácz lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyűlés gondoskodott, 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, hogy jőjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában, s támaszkodjék a magyarok hűségére, mely őt és trórusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radetzky győzvén Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a Habsburg-Lotharingi ház elérkezettnek vélte az időt, hogy az álarczot levesse s nyílt erőszakkal lépjen fel, a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hivének

nyilatkoztatta, pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hívta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácز lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, melyre a pártütő horvát bán időközben királyi pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafejei várparancsnokságok, bán-sági s erdélyi hadparancsnokságok hűtelenül elárulták az országot, felső Magyarországra egy, a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a védetlen országba; a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyűlés még most is bizott a királyi esküben s a király felszólíttatott, hogy a pártütést szüntesse meg, de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik, hogy a magyar nemzet önálló kormányától, a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt, saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az új ministerium alkotására felszólított ministerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősítették.

Az országgyűlés a nemzet megmentésének köteles-

ségétől ösztönöztetve, a pénzforrásokat határozatilag elrendelé s katonaállítást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhívták a király öcscsét, István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelezettségénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment, nagy szavakban fogadott fényes ígéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig feltaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Silesiából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

És az osztrák hadügyminister felfogott leveleiből kisült, miként utasítottak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadiparancsnokai Magyarországba beütni s combinált hadimunkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

És megtörtént a beütés kilencz oldalról: mig bent a hazában a felizgatott népiségek polgárháboruja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélybeni támadás, mert ez által Erdélynek Magyarországgal tökéletes egyesülése, — mely 1791. eszt. óta sürgetett közóhajtás volt és a mely a mult évben előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyűléseken hozott s az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva ugy lón valósággá, hogy az 1848-iki július 2-ikáni magyar nemzeti gyűlésen Erdélynek összes képviselői

s köztök a szászok is megjelentek, — erőszakosan felbontatni megkísértetett: sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégették a rendes seregekkeli hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva fel-lázították az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandalismussal gyilkolta, kinozta a védtelen magyar lakosokat, nem kimélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat, köztök Nagy-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövődjé felett.

Önkéntesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét, s az igazság érzetéből meritett hazafiui lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte, s miután vezérok az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik, több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkerítve, vezérestől együtt, utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott, s V-ik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét, a megvert, a megfutamlott pártütőt, Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmn képviselőjévé nevezné, s magát a lázadás lecsillapítása végett egybehítt országgyűlést az 1848-iki törvények

ellenére, mely az országgyűlést csak ministeri ellenjegyzés mellett, s így is a következő évi költségvetés megállapítása után engedi feloszlattatni, jogtalanul eloszlatottnak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiókat, hatóságokat, törvényszékeket fel függesztve, az egész országot hadi törvényszék alá, s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki mint a haza ellensége, fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrák ház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécsset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécsset egyesített erejük által ostrommal bevették s meghódították, az egész egyesült sereget Magyarország meghódítására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentairt küldött az ellenséghez. Parlamentairje elfogattatott, börtönre vettetett, s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltatott, hanem mindenki, aki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegettetett.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olműtzi palotában családi revolutio eszközöltetett, V-ik Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet annyi vérrel, annyi hitszegéssel megfertőztetett; a király testvéröcscsének, az öröködési-jogról szintugy lemondott Ferencz Károlynak fia, Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül, családi paktumok által senki sem rendelkezhetik.

És mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fentartását, s azoknak ótalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltozásra a magyar nemzet beleegyezése törvényes uton felkértek, s az ifju Herczeg a magyar alkotmány fentartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomatiái kötések alapján királyának fogadni, s szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifju kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot — melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni — fegyverrel hódítandja meg, s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

És szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettenetesen beváltani. Reá küldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmu helyettesének vezérlete alatt álló seregét, s egyuttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmezé magát, a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében, s benn az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejtheté, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai- s bécsihez ha-

sonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse, s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet kockájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány mult január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon bizatos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála Istennek, nem veszett el.

Azonban még ekkor is megkísérté a békes kiegyenlítést; követeket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez; de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni, s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt miniszerelnököt, fogságra vetette, s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egy részét legyilkoltatta, más részét súlyos börtönre vetteti, s a többieket embertelen éhségre kárhoztatja, vagy az olaszországi seregbeni szolgálatra kényszeríti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház büneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti konzulainak ellenzése daczára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe, a magyar nemzet legyilkolására.

És végre, hogy ennyi büneinek gyümölcsét bizto-

sitsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-ikei s 6-ikai manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavoniát, Fiumét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja, Magyarország belső területéből a rácز rablók számára külön vajdaságot kiszakít s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételetől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Ime elszámoltuk egyszerű historiai igazsággal a Habsburg-Lotharingi ház példátlan büneinek hosszú sorát s az örökkévaló isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszűnt s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilisatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten ítéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen ereje érzetében.

Ime három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalál-harcz közepette nőtt erejében s diadalmas harcok közt szerezte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével, egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tér után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva, s most már igazságos fegyvereink egész Erdélyt visszaszerezték, Kolozsvárt, Nagyszebent, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába üzték, másrészt úgy őket, mint a segítségökre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső Magyarország nagyrészen meg van az ellenségtől tisztítva.

A rác lázadás megtörve, erősségeik: Szent-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék, egész Bács vármegyével, egészen le Tite-
lig, a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrák ház fővezére pedig minden egyesült erejével öt egymás utáni ütközetben megverve, s a Dunáig s részint Dunántúlra visszakergetve.

És azért mindezeknek alapján, az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tettleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességnél fogva, mely minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk a mint következik:

1-ör. Magyarország és a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden részekkel és tar-

tományokkal egyetemben, szabad, önálló s független európai státusnak nyilvánittatik s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-or. A Habsburg-Lotharingi ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiuménak és kerületének Magyarországtól elszakítását s az ország önálló státus-életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét ugy a *pragmatica sanctiót*, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közöttte s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő Habsburgi s utóbb Habsburg-Lotharingi ház, Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

3-or. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogánál fogva az európai státus-családba önálló és független szabad státusként belép, egyszermind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét és jó

szomszédságot alapítani s folytatni és minden más nemzetekkel, barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4-er. Az ország jövőendő kormány-rendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig míg ez a fennebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésben a nemzeti gyűlés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzóelnök KOSSUTH LAJOS fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségük mellett kormányozni.

És e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvéröket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

És adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, közösségei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval minden egyesek s testületek, a trónvesztett Habsburgi s utóbb Habsburg-Lotharingi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mind az, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént, tanács-

csal, szóval vagy tettel gyámolitaná, honárulási bünt követ el.

Mely határozatainknak életbeléptetését a közhírrétételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk s a rendeletei s intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-iki ápril 19-ik napján tartatott nemzeti gyűlésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői :

B. Perényi Zsigmond,
a felsőház másodelnöke.

Almássy Pál,
a képviselőház alelnöke.

Szacs vay Imre,
jegyző.

(„Közlöny“, hivatalos lap, 85. sz. Debreczen, szombat, ápril 21. 1849.)

VII. FEJEZET.

A forradalmi kormány. — Az orosz beavatkozást a függetlenségi nyilatkozat idézte-e elő? — Lehetett volna e nélkül az önvédelmet folytatni? — A rémuralom ennek kifolyása volt-e? — Akadályozta-e a békét? — A Zichy-ékszerügybeni határozatok. — Kormányzói és ministeri eskü. — Madarász Lászlónak a távozási engedélyt megtagadják. — Az osztrák pénzjegyek érvénytelensége. — Az új kormány. — A kormányzó és Szemere közti összeütközés. — Kossuth enged. — Görgey hadügyminister, Klapka helyettes lesz. — A békepárt ármányai. — A megyei tisztviselők fizetése. — Adótörvényjavaslat. — A kormány az oroszok ellen keresztes háborút rendel. — E rendelet hiábavalósága. — A nagysarlói fényes győzelem eredménytelenségének okai. — Herczeg Windischgrätz elmozdittatik. — Az osztrák sereg Welden alatt. — Komáromi haditanács. — Bayer, Kossuth, Klapka véleménye. — Buda bevételét elhatározzák. — Bem és Perczel bánáti győzelmei. — Damjanicsot Kossuth hadvezérnek nevezi. — Szerencsétlen lábtörése. — Perczelt Görgey kiboszontja. — Az orosz sereg ápril 30-án Magyarország ellen indul. — Buda lassu bevétele.

A forradalmi kormány, az ország bukása.

A függetlenségi nyilatkozat az önvédelmi harcra a forradalom bélyegét ütötte, mert a függetlenségi nyilatkozat nem csak a királynak mondta fel az engedelmisséget, de a magyar trónról az egész Habsburg-Lotringtoni házat száműzte, az uralkodó-házat száműzve, egyszersmind szakított az osztrák birodalommal, melylyel közös védelmi tekintetben, a király-császár személyében össze volt kötve. Április 19-ike csak a nevet adta meg, a forradalom azonban már régen mindkét részről megkezdődött; az ország részéről forradalmi tény volt a honvédelmi ministeriumnak hadügyministeriummá alakítása és a magyar hadseregnek a hadügyminister alá rendelése, mert mint elébb már kifejtettem, a 48-iki alkotmány mind az önálló hadsereget, mind a hadügyministert kifejejtette; forradalmi tény volt a magyar pénzjegyek kibocsátása, mert alkotmányilag a pénzt csak a király verette, a pénzjegyek kibocsátásához a király beleegyezése kívántatott, mindkettő kétségkívül mellőzhetlen szükséges önvédelmi cselekmény volt, mert a rabló szerbek, oláhok, a horvát bán fegyverrel támadták meg, papirossal a katonát legyőzni nem lehet, mindezt az önfenntartás parancsolta, de ezen cselekmények azonban mégis forradalmiak voltak, mert a törvénnyel ellenkeztek. Ferdinánd király

leköszönése, Ferencz József ő felsége trónralépte ugyan szigoruan véve törvénytelen volt, mert a királyi jogok gyakorlatát a magyar törvények meghatározott külalak- és kötelezettségekhez kötötték, a királyi czim azomban a kétségkívül öröklő herceget megillette, a magyar országgyűlés azomban a királyi czimet is megtagadta. Magyarországot a 48-iki törvények szerint csak a király által kinevezett ministerium kormányozhatta, az országgyűlés azomban a királyi kormányt a honvédelmi bizottmánynyal helyettesítette, kétségkívül az ország, miután a király ministereket nem nevezett, kényszerült önhatalmulag a kormányt helyettesíteni, ez is tehát önvédelemparancsolta, de forradalmi cselekmény volt. Magyarországot a külhatalmak előtt mindig a király által kinevezett követ képviselte, a magyar kormány a frankfurti országgyűléshez Szalay Lászlót, a francia kormányhoz gróf Teleky Lászlót, a török császárhoz gróf Andrássy Gyulát nevezte ki követeknek, ezt kétségkívül az önvédelem parancsolta, de forradalmi cselekmény volt, mert a koronátul, 48 szerint, bennünket nem illető jogokat vett el. A királyok azomban hasonlólag forradalmi cselekményeket követtek el, mert Ferdinánd a lázadó Jellasich bánt, ki Magyarországot fegyverrel támadta meg, báni hivatalába visszahelyezte, megdicsérte és biztosává nevezte, a leköszönt kormány helyett ministeriumot nem nevezett, az országgyűlést, mely feloszlatható nem volt, törvénytelenül feloszlatta, magát királynak Ferencz József ő felsége nem koronáztatta, az országot hadsereggel támadta meg, fő meghatalmazottjának idegent ne-

vezett, hadparancsnoka az ország küldötteit királyi személye elé nem bocsájtotta, a sereget törvénytelenül élelmezte, ostromállapotot hirdetett ki, osztályokat támadott meg. Ő felsége Magyarország állami önállását el nem ismerte, a király és ország hajói tehát a forradalom tengerén usztak s egymásra kölcsönösen ágyuztak.

A békepárt, mely azomban valódi békepontokkal soha sem tudott fellépni, a béke lehetetlenségét a függetlenségi nyilatkozatnak tulajdonítja, ez tévedés, papiros még nem ölt meg senkit sem, a háboru bármily ezimen és alapon folyik is, az ellenségek kölcsönös érdekeik alapján mindég alkudozhatnak és alkudoznak is. Betlen Gábort Magyarország királyának kiáltották ki, de azért Ferdinánd vele alkudozott és békét is kötött. Az ónodi országgyűlés József királyt a koronátul megfosztotta, de azért József vele alkudozott, pedig Rákóczyt Bécsben semmivel sem szerették jobban, mint Kossuthot. Az ilynemű forradalmi nyilatkozat a béke-alkut csak akkor nehezíti meg, ha a királyi családot nemcsak száműzi, de magát a királyságot is eltörli, vagy a királyi hatalmat másra ruházza, mert hol a királyság helyett köztársaságot állítanak fel, ott a tömeg is köztársasági, ez esetben tehát nemcsak a főket, de a tömeget kell visszahódítani, hol a királyságot más családra ruházzák, ott nem csak az ország, de az új uralkodó családi érdekeit is ki kell elégíteni és miután ez alig kielégíthető, a béke nagyon nehezen eszközölhető. Az április 19-iki nyilatkozat a királyságot nem törölte el, új királyt nem vá-

lasztott, tehát az uralkodóház visszahelyezésének lehetőségét nem zárta el.

Sokan az orosz fegyveres beavatkozást, a győzelem utáni rémuralmat a függetlenségi nyilatkozatnak rótták fel; ez tévhit. Az 1789-iki forradalom elrémitette a királyokat, észre vették, hogy a szabadságérzet minden hatalomnál erősebb és veszedelmesebb, midőn Napoleont a telhetetlen óriás-kigyót legyőzték, a szent szövetség nem a letiprott francia nemzet, de a népek ellen alakult. Ezen szövetség feje 48-ban az orosz czár volt, a népek ismét életjelt adtak, a francia polgár-királyt elkergették, egész Olaszország fel-lázadt, Németországban a trónok inogtak, a köztársaság réme kisértett, Magyarországon a függetlenségi és önállási vágyak meggyökereztek, a szerencsétlen lengyelek Magyarországon reménykedtek. A szent szövetség fejét ezen mozgalmak erősen aggasztották, a német és magyar mozgalom egyenlően feszélyezte, a porosz király rokona és leghivebb szövetségese volt, a magyar mozgalmat gyűlölte, mert Magyarország a pánszlavizmusnak saját érdekében ellensége, az orosz czár pedig feje volt. Magyarország érdekei a keleti kérdésben is összeütköztek, a magyar ipar, a magyar kereskedelem főleg az Alduna- és a Keletre volt utalva, Magyarország nemzetiségei Szentpétervárra sovár pülanatokat vetettek, Magyarország tehát kereskedelme, de főleg fenállása érdekében nem türhette el, hogy Oroszország a törököt felfalja és a pánszlavizmus üszkével Magyarországon gyujtogasson. Magyarország egy-maga Oroszországgal nem birkózhatsz meg, érdeke

tehát a lengyelek felszabadítását ajánlotta, ezen politikára Magyarország függetlensége nem tett különbséget, ugyanezt kellett volna követni, ha Austriával együtt marad, mert ez nem érzelmi, de józan érdekpolitika volt, az orosz czár szemében tehát Magyarország az önállás minden alakjában szálla volt. Oroszország Német- és Magyarországot egyszerre nem fékezhetette meg, várt tehát, míg Németországban a mozgalom lecsendesedett, várt, mert keleti célzatai érdekében az osztrák dynastia meggyengülését óhajtotta, ennél fogva a magyar mozgalmat egy ideig nem bánta, várt, mert mentő-angyalként akart megjelenni, hogy szolgálata becsesebb legyen, várt, mert 48-ban még a francia politikát nem ösmerték, a szabadság elleni beavatkozással a francziákat ingerelni nem akarták; az orosz fegyveres beavatkozás elvileg már 48-ban el volt határozva, az oroszok azomban be nem jöttek és be nem jöhettek, mert Austria császára az orosz czár fegyveres beavatkozását nem kérte, mindaddig, míg a győzelmet saját erejével reménylte kivivhatni. Szeptemberben a fellázadt nemzetiségek segítségével a Jellasich győzelmét hetek kérdésének tekintették, midőn Windischgrätz bejött, a hódítást pár hónap alatt hitték bevégezhetni. Erdély elveszte, a kápolnai kétes csata, a márcziusi vereségek Austriát az orosz beavatkozás nélkülözhetlenségéről már márcziusban meggyőzték és az osztrák császár az orosz beavatkozást már a függetlenség kimondása előtt kikérte, az orosz czár hadserege mozgósítását azonnal el is rendelte, a fegyveres beavatkozást előzetesen Erdélyben meg is kezdte,

egyszerre egész erővel márcziusban azért nem tört be, mert az orosz lomha test, 300,000 ember mozgósítása ez időben 4 hónapot igényelt, mert a sereg a rop-pant kiterjedésű Oroszország egész területén el volt helyezve, azon orosz sereget tehát, mely Austria határát júliusban átlépte, már márczius végén meg kellett indítani, a beavatkozást tehát nem a függetlenségi nyilatkozat idézte elő, sőt nem is siettette, mert azt már márcziusban elrendelték.

A malom-politikusok a rémuralmat a függetlenségi nyilatkozat kifolyásának tulajdonítják, ez bárgyu fogalom. Kétségkívül egy hatalmas királyra, a trón-tuli megfosztás nem kéjes érzet és miután a király is ember, a támadás, a harc, a kiáltványok, a piszkos ujságcikkek a győzött nyájasságra nem hangolják, a rémuralom azomban nem az ifju lovagias császár kényuri hajlamának kifolyása, de főleg a hagyományok, a boszu, irigység, a magyarfalók, az önérdek műve volt. A Habsburg-ház minden győzelem után véresen megboszulta magát, a Lotringeni-ház szelidebben viselte magát, de még a jelenlegihez hasonló veszély soha sem fenyegette. A bécsi forradalom már a császári-ház személyeit is fenyegette, a bécsi forradalmat magyar befolyásnak tekintették, a magyar forradalmat a császár csak orosz segélylyel győzhette le, a különben sem kedvelt magyar név tehát a diadal után a bécsi várban kellemetlenül hangzott, a boszu mellett papoltak az osztrák tőzsérek, kereskedők, ügyvédek, az első Magyarországra külön gyarmati törvényeket öhajtottak, hogy az országot kiaknázhassák mint eddig, az

ügyvédek már ekkor a pénz embereivel testvériséget kötöttek. Az osztrák országgyűlés az adósság nagy részét Magyarországra akarta tolni. A katonai körök Magyarországra dühösködtek, mert szerintök a betyár forradalmárokat csak orosz segítséggel bírták legyőzni, a hadnagybul lett tábornokok előtt az ősz tábornokoknak vissza kellett vonulni, lovagias elismerés helyett a szaladó tábornokokat az irigység sárga epéje öntötte el. Schwarzenberg herceg szenvedélyes, gőgös arisztocrata, nemesak Magyarországot, de a magyarokat is gyűlölte; Bach bécsi ügyvéd, a nép vállain lett torlaszhősből minister, a loyalis ministerről a gyanu nyíla lepattan, a torlasz-hősnek azomban üldözni kell a nemzeteket és egyeseket, hogy a becsület, a szabadelvűség, az emberiség gyanuját magáruul elhárítsa. A bécsi udvari kör minden tagja a vérboszu-politika mellett izgatott, ezen izgatás alapította meg a rémuralmat és nem a függetlenségi nyilatkozat.

Az ország kormánya azomban az áprilisi helyzetben semmiképen sem maradhatott, a magyar kormány a részt nem vett Somsich, az elesapott Sembery kivételével is, 9 tagból állt, de ezek az ügyeket közös felelősség mellett kezelték, már pedig közös felelősség semmi felelősség, a hadügyekbeni főrendelkezést Kossuth ugyan magához ragadta, bár ezen jog őket különösen nem illette, de az egész kormányt. A kormányt az országgyűlés bármikor letehetette, az országgyűlési békepárt Kossuth megbuktatásáért kész volt az intézményt is feláldozni, e párt ellen csak Kossuth maga tudott győzni, midőn az országgyűléstől néhány napra eltávozott, tár-

sai mindég kisebbségben maradtak, a Görgey serege az ármány főfészkévé alakult, a kormány elleni engedetlenséget a két főbűnmester Görgey és Klapka gondosan szították. A Ferdinánd-czég tréfáját sem lehetett soká vinni, az alkotmányos hatalom uj módni megalakításáru kellett gondoskodni, erre egyedül csak a kormányzósági intézmény volt alkalmas, Magyarországnak már volt két ily kormányzója: Hunyady János és Szilágyi, a kormányzóságot a dynastia számüzése nélkül is lehetett volna alkalmazni, ha az országgyűlés kimondja, hogy a kormányzót a legfőbb hatalommal mindaddig felhatalmazza mig a király törvényes kötelességeit nem teljesiti, és a kormányzónak ezen feltétel alatt a hivatalnokok és katonák engedelmességet eskűznek, az országgyűlés ezt a királyi jog megsértése nélkül megtehette volna és általa is czélt ér, mert a mint eddig Ferdinánd zászlója alatt harczoltak Ferdinánd császár ellen, ha a kormányzóságot ily módon megalapitják, a kormányzó zászlója alatt harczoltak volna a király ellen, és ez mindenesetre jobb és okosabb megoldás lett volna, mert a kormányzó az alkut is egész ünnepélyességgel megkezdhette volna, azomban a viszonyokon ez sem változtatott volna, mert Magyarország leigázását a császárok már a függetlenségi nyilatkozat előtt elhatározták.

Kossuth ellenségei a Kossuth kormányzóságát a béke elgördithetlen akadályául tüntetik fel, ez valótlan, Kossuth kétségkívül szerette a hatalmat, mert általában minden ember a hatalomtu kellettenu válik meg, miután a hatalom gyakorlata, az elsőség tudata min-

denkire kellemes érzés, a hatalmashoz az igazság ritkán fér, a hatalom ura tehát magát mindig legokosabbnak tartja. Kossuth is sok gyengeséggel birt, a hatalom után nem csak hazafiság-, de hiúságbul is vágyott. Az osztrák dynastiát egyénileg is gyűlölte, de becsületes ember volt, hazáját jobban szerette magánál, ha tehát alkotmányos biztosítékok nyujtatnak, miután a függetlenség kivívása nagyon is bizonytalan volt, kétségkívül a békét maga ajánlotta volna.

A függetlenségi nyilatkozat az országban sem lelkesedést sem levertséget nem idézett elő, nem sokkal hatott jobban egy kiáltványnál, az ország nagy többsége a dynastiára nem haragudott, letételén tehát nem örvendezett, az okosabbak azt gondolták: az uralkodóház letétele ijesztés, ha a király a vereségek által megpuhul, a jelenlegi alapon kiegyezünk vele. A nép tényleg már Kossuthot tartotta urának, Kossuth kormányzóságában tehát ujitást nem látott, a katonaság a különböző táborok szerint különbözőleg ítélte meg. Perczel és Bem serege örömmel üdvözölte, az alvidéki sereg lelkesedéssel fogadta, Görgey Léván értesült; a legénység általában, a tisztek őrnagyig nagyrészt jól fogadták, Damjanics és bajtársai lelkesedve karolták fel, a főtisztek tehetetlen része, Görgey viszhangja, a tábornokkal együtt savanyun fogadták. Kossuth kormányzósága Görgeyt a dictaturátul távolabb lökte, a tábornok azonban, ha igaz, egy gorombaságtul nem tartóztathatá meg magát, állítólag (emlékirata szerint) az országgyűlés és kormánynak azt üzenve a futár által: „Ne legyenek a szerencsétlenségben gyávák, a szerencsében kevélyek.“

Az országgyűlés a trónvesztés kimondása után az új kormánystruktúra szervezésével foglalkozott, Kossuthot egyhangulag kormányzó elnöknek választották, az elnöki cím köztársasági színezettel bírt, felesleges volt, mert a kormányzó cím és hatáskör mindent magába foglalt, az elnöki cím tehát csakis a köztársaság negélyezése volt, mit Magyarországon csakis Madarász, Perczel és néhány könnyen megszámolható társaik óhajtottak. A Kossuth választása a felsőháznál sem ütközött akadályba, mert ez majdnem kizárólag a magyar kormány által kinevezett főispányok- és igen kevés püspökből állt, a békepárt a kormánytól az országgyűlés feloszlatása jogát meg akarta tagadni, azonban nagy kisebbségben maradtak. 23-án a Zichy-ügyben, mint már említettem, a ház következő határozatot hozott: a beadott hivatalos jelentés következtében, a hivatalos visszaélések iránti vizsgálat és a leltári egybevetések folytán szükséges észszerű eljárás megtételére a kormány megbízatik. Szaecsvay, a bizottság egyik tagja, határozottan beismerte, hogy Madarász maga a tárgyakat soha sem kezelte és ezt, bár az ellenpárt a bizottságban többségben volt, ennél fogva az ügy állásáról biztos tudomással bírt, senki sem cáfolta meg, — a határozat Madarász ellenében igen ügyesen volt szerkesztve, mert Madarászt nem vádolta, azonban sejtette, hogy bizony Madarász is lehet a hibás. Kossuth ugylátszik, Madarász árán meg akarta nyerni a békepártot. Kubinyi Ferencz a kormányzó és ministerek esküjére következő javaslatot nyújtott be: „Esküszöm az élő Istenre, hogy a nemzethez hűséggel, az alkot-

mány iránt hódolattal, a fenálló törvényekhez engedelmességgel fogok viseltetni, azokat megtartom és megtartatom.“ Kazinczy Gábor is adott egy más eskü-mintát, és pedig: „Én Kossuth Lajos, a nemzetgyűlés által választott kormányelnök, esküszöm a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben megtartására és engedelmességre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt, Isten engem úgy segéljen.“ Ezen esküformát Kossuth is ajánlotta, ennél fogva ezt fogadták el. Ezen esküforma szerint esküdtek meg május 14-én a reformáltak templomában a kormányzó elnök és a ministerek. A ministerek esküjét még ezzel növelték: „és azoknak fogamatot szerzendek“. E szerint az ország alaptörvényeül az április 19-iki nyilatkozatot tűzte ki, mely ellen Kazinczy Gábor hónapokig küzdött, ezen eskü által lehetlenné tettek Kossuth részéről minden békekisérletet. Kazinczy Gábor képviselőpályáján a szakadár függetlenségi eszmékért semmikép sem rajongott, midőn ezt alaptörvényül fogadtatta el, csakis azért tette, hogy az ország előtt Kossuthot mint a béke élő akadályát állítsa fel, mint a forradalom oszlopát, kit tehát ennél fogva minden áron meg kell buktatni. Sembery Imre honvédelmi bizottsági tagot, ki az ország felett honti birtokán busongott Windischgrätz bejövetelétől, végre 24-én elesapták; elébb kellett volna. Madarász László április 28-án távozási engedélyt kért, az országgyűlés azon ürügy alatt, hogy Madarász a gyémánt-ügyben vizsgálat alatt van, a távozási engedélyt megtagadta és nem szólalt fel mellette senki; soha politikai egyéniséggel méltánytalanabban nem bántak,

piszkosabbul nem buktattak meg, mint Madarász Lászlót. Madarász kis birtokos nemes szüléktől származott, 26 éves korában lépett a közpályára, hazafias elemeket teremtetett és győzelemre vitte oly megyében melyet az aulicus nagy urak birtak és járszalagon vezettek, tehetséges, erélyes ember volt, a kormányt és nagy urakat feszélyezte, ha eladó, megvették volna, ő azonban törhetlenül megállt, a 47-iki országgyűlésre a szegény nemest tehetsége- és hazafiságáért Somogy-megye követének választotta, a 48-iki országgyűlés alatt a szélső pártot vezette, az országgyűlés a honvédelmi kormányba beválasztotta, 6 hónapig erélyesen működött, kötelességét tehát a legkétségesebb korszakban hiven teljesítette, a guillotinrul társaságban, közhelyeken sokat fecsegett, senkinek azonban sem személyét, sem vagyonát nem bántotta, a saját és neje öröksége 90,000 forintot képviselt, mint miniszternek módja lett volna, ha becsstelen ember, az élelmezések-, felszereléseknél százezreket lopni, a Zichy-ingóságokat személyesen nem kezelte, hiányzott néhány csekély, 4—500 forintos tárgy, vád és kereset alá nem helyezték, de azért az elmenetelt megtagadták, hogy ez által a tolvajság valószínűségét homlokára süssék.

Kossuth a herczeg Windischgrätz és az osztrák kormány által kiadott pénzjegyeket érvényteleneknek nyilatkoztatta, testvérét Meszlényinét az országos kórodák igazgatónőjének nyilatkoztatta. Olaszországban a római köztársaság leigázására küldött francia sereg kikötött, a francia köztársaság tehát a forradalom ellen nyíltan fellépett, maga fegyveresen közbelépván,

ez által az orosz interventiót is helyeselte, mert a francziák a római pápának még szövetségesei sem voltak és mégis beavatkoztak ügyeibe, az orosz czár ellenben az osztrák császár- és magyar királynak nemcsak szövetségese volt, de birtokaikat egymásnak kölcsönösen is biztosították. Május 2-ikán Kossuth megalkotta ministeriumát: Szemere Bertalant ministerelnök és belügy, Mészáros Lázárt hadügy, Horváthot kultus és közoktatás, Vukovicsot igazságügy, Duscheket pénzügy, Csányit közlekedés, gr. Batthyány Kázmért kereskedelmi ministernek nevezte; a ministerium megalkotása nem egészen simán ment, Kossuth kivált hadügyekben a ministerium mellőzésével közvetlen akart a hadvezérekkel érintkezni, Szemere ez ellen tiltakozva, a ministerium alkotmányos jogait fenn akarta tartani, Kossuth nem engedett, Szemere a ministerségrül leköszönt, e leköszönés után Kossuth engedett, Szemere társaival állását elfoglalta, Kossuth az országgyűlésnek a ministerek névsorát bemutatta, a közte és a ministerium közti viszonyt jelezte, az országgyűléstől elbucsuzott. Az első és utolsó fél köztársasági kormány nem tartozott a ragyogó büvös ministeriumok közé, szónoki képességgel csakis Szemere birt, a 49-iki hiányos alapért azomban a ministerium minden tagja lelkesült, Kossuthhoz a ministerium minden tagja ragaszkodott, birt tehát az alkotmányos kormányok egyik főkelléke: a vélemény összhangzatával. Magyarország önállását nem bírta kivívni, mert ez a 48-iki ministerium hibái, a kedvezőtlen európai viszonyoknál fogva, a lehetetlenségek közé tartozott, de elveikért becsületesen megküzdöttek, Szemerét so-

kan kétszínűséggel vádolják, cselekményei azonban ellenkezőt bizonyítottak. Kinevezésekor a békepárttal érintkezett, ezt azonban roszalni nem lehet, mert ez tekintélyes országgyűlési pártot képezett, az árulást rábizonyítani nem lehetett, — a minisiterelnöknek tehát érdekében állt ezen párt nézetéről meggyőződni. A békepárt vakandok-működését folytatta, a tábornokok közt keresett embert Kossuth és pártja megbuktatása-, az országgyűlés szétkergetésére, az április 19-iki határozat visszavételére, ezek a bárgyu emberek mindég azt hitték, hogy az alkotmányos béke egyedüli akadályá Kossuth, báró Kemény Zsigmond szerint Klapka ígérkezett is májusban, hogy Debreczen körül 10,000 embert tartalék ezimen egyesít és ezzel az országgyűlést szétkergeti, Kossuth azonban az ocsmány tervet észrevette és meghiusította. Junius 1-sején Görgeyvel érintkeztek, Görgey szidta ugyan Kossuthot, de a tervet visszautasította, — ez azonban ugy látszik csakis egy Kemény által kiszinezett mese lehet, mert Görgey munkájában nem közli, már pedig lehetetlen, hogy ha való, az őszinte Görgey ezt maga védelmére könyvében elő ne hozta volna, midőn egész munkája főleg önvédelem, a mese színével birván tehát mellőzöm, miután a történelem nem regény. Ápril 24-én az országgyűlés 50,000 ujonezot szavazott meg, 100,000 is kevés lett volna, az ország szivesen ment a zászló alá, a törvény azonban az ország védképességét nem emelte, mert fegyver nem volt. Május 3-án a vésztörvényszékekrül vitatkoztak, elhatározták, hogy a vésztörvényszék elé tartozó esetekben sem a büntény sem a perbe

fogatás ideje kölömbiséget nem tesz, de minden körülmény és cselekmény az erről szóló törvények szerint lesz megbírálandó. Nyáry ezen kérdésben is elvált társaitul, kik a vésztörvényeket ostromolták, erdélyi biztosnak Szentiványi Károlyt, hadügyministernek május 7-én Görgeyt és ministeri helyettesének Klapka Györgyöt nevezték. Május közepén tárgyalta az országgyűlés a megyetisztviselők fizetését, a főispányét 2000, az első alispányét 1200, a másodikét 1000, a főszolgabírákét 800, a főjegyző-, főügyészét 700, az esküttét 250 frtban állapították meg, az élelmi viszonyok, eselédartás ekkor felébe került mint ma, a megyei tisztviselők perdiijakat is huztak, a fizetés ennél fogva az akkori igényeknek megfelelt, aránylag a jelenlegi fizetéseknél többet tett, 21-én terjesztették be az adótörvényjavaslatot.

Az orosz sereg május végén távolról fenyegetett, Szemere a közelgő nagy veszély ellen a lelkeseket felhívta a nép buzdítására, a 11 felvidéki kormánybiztosnak megrendelte a nemzetőrség gyakorlását, a népfelkelés szervezését, mindkettő azonban elmaradt, mert a lelkesedéshez fegyver is kell, a fegyvertelen nép ágyutöltelék.

Szándékoztak a bíróságokat is rendezni, a javaslat a királyi táblát és váltótörvényszékeket felosztatja, a főtörvényszékek ez eddigi törvények szerint járnak el. A bírói parancsokat ezentúl a minster bocsájta ki, a bünpercek külön tárgyalatnak, a váltóknak a hétszemélyes táblánál külön osztálya lesz. 31-én az országgyűlést elnapolták. A képviselők nagy része már haza vá-

gyott, a kormányzó a békepárt fondorlatát megunta. Junius 27-én a kormány a betörő oroszok ellen keresztes háborút rendelt el, a nép milliói általi védelem Kossuthnak régi kedvencz eszméje volt, és valóban a nép lelkesedése erős, fegyver, puska nélkül azomban csakis gyermekies tüntetés, mely az ellenséget eredmény nélkül felingerli. Kossuth és társai nem okulva, gyermeki kedélylyel még mindig a bohó vesszőparipán lovagoltak, az új szabású keresztes háborút következőleg szervezték :

1. A kormány a haza ellenségei ellen keresztes háborút hirdet.

2. A jövő vasárnap a népnek ez hirdettessék ki.

3. A kihirdetés után 48 órával mindenki fegyverezze fel magát, ha más fegyvere nincs, kaszával és baltával.

4. Az ellenség közeledtére a harangot félreverik, a nép csoportosuljon, hagyja el házait, az ellenséget nyugtalanítsa és éjjel támadja meg.

5. Az élelmiszereket, marhát vigyék el, a falukat hagyják üresen és gyujtsák az ellenségre.

6. Az eltorlaszolható városok védelmeztessenek, a védelem rendezésére népgyűlések tartassanak, a pap ragadjon keresztet és vezesse a népet.

Ezen rendelet, különösen nagyszámu lovas hadsereg ellen, óriási hóbort volt, a paraszt- és polgárnál a haza eszméje a házi tüzhelyébe összpontosul, egy tisztos ház a parasztnál fél vagyont képvisel, a paraszt tönkre van téve ha termését felemészti, ha marháját megsemmisíti; kétségkívül a haza minden előtt, a haza jóléteért mindent fel kell

áldozni, a nép azomban a hazaszeretet ezen magasztos érzetével nem birt, nem bir és valószínűleg nem fog birni a világ egy államában sem, mert előtte a hazát saját tűzhelye képviseli, de e tekintetben a paraszt és kispolgár kivételt nem képez, mert általában a birtokos osztály, a kereskedők közt vannak kivételek, kik a hazáért életüket kockára teszik, a vérpadra bátran elszánják magukat, de azok száma, kik biztos hosszú nyomorra, családjaik tönkretételére elszánják magukat, csak kevés nagy lelkek vállalkoznak, mert az emberek nem félistenek, nem szellemi lények, de nagyon is anyagiak, kik nemcsak élni, de élvezni is szeretnek. Ily hősies rendszabályok csakis akkor alkalmazhatók, midőn az ellenség az országot csakis egy oldalról támadja meg, havasoktól környezett vidéken tanyáz, hol a rendes katonaság kisebb erővel is fentarthatja, áldozatul ennél fogva csakis az ország lakóinak kis része esik. Az oroszok nem egy de több vidékről támadtak, nem kis de nagy tömegekben rohantak be, feltartóztatásuk valószínűséggel nem birt, a házak felégetése felesleges volt, mert nyárban támadtak, midőn a sereg szabad ég alatt is elszállásolható, a városok eltorlaszolója, védelme hasztalan munka és áldozat lett volna, mert korunk hadászata még a várakkal sem gondol, de azokat megkerülve, a sereg megsemmisítésére törekszik. A népfelkelésrei támaszkodás gyenge elmére mutat, mert a tények már ekkor bebizonyították, hogy a népfelkelés rendes csapatokkal nem mérkőzhetik, mert midőn a kaszás, bunkósbotos ember a katonatömeget megközeleti, már akkor a tömeg felét az ágyu és puska harc-

képtelené tette, de még a népfelkelésnek nagy tömegbeni egyesítése is csak káprázat, mert egy középsterü megye lakossága 90,000 férfi és gyerek, ebből harc-képes $\frac{35}{60}$, ellenben tehetetlen $\frac{25}{60}$, vagyis harc-képes 52,000 ember, ezen népcsoport míg az ellenség elé kerül, a tarisznyában hozott eleségét felemészti, kell tehát élelmezése, elhelyezése, felállításá-
 ról gondoskodni, feltéve a lehetetlent, hogy mindenik a harc-vágytul lelkesül, valjon sikon 52,000, ágyu és fegyver nélküli ember sikeresen megmérkőzhetik-e csak 16,000 katonával és 36 ágyuval? semmi esetre sem, mert míg a rendes hadsereg közelébe jut, megsebesül, elesik, reszkető betegséget kap egy negyede, és akkor marad 2 katonára 5 kaszás, már pedig két katonát 5 kaszás sohasem győzhet le. Az élelmiszerek, a falvak felégetése csakis Oroszországban sikerült Napoleon ellen, de ellenében is csak azért sikerült, mert a zord Oroszországba télben támadt, serege élelmezése- és ruházata-
 ról nem gondoskodott, tehát részben gondatlansága által önmagát verte meg. Szerencsénkre a megyék és tisztviselőiknek több józan belátásuk volt mint a kormányzó elnök és minis-
 teriumának, mert ha az országot az ellenség vona-
 lán felgyújtjuk, az ország fele magunk által elpusztul, a nép meggyűlöli a szabadságot, az értelmiséget, ha a népfelkelést rendezik, a barbár oroszok kapva az alkal-
 mon, az ország felét felperzselik és kirabolják. Általában Kossuthnak az ország védelmé-
 rül nem akkor kellett volna gondolkozni, de mindjárt a függetlenség kimondásakor, mert neki mint államférfinak tudni kellett azt, hogy Oroszország Austria épségét biztosította, az orosz czár

okszerűen, szövetségese költségén járva közbe, kis sereggel kudarcznak nem teszi ki magát, de egész hatalmával lép fel, hogy hatalmas fellépésével Austria és Magyarország szláv törzseit elvakítsa, ezt nem csak büszkesége, de a pánszlavizmus érdeke is kövelte, melynek feje volt, melyre a török birodalom felfalásánál számított. A katonatiszteknek kinevezését az országgyűlés, őrnagyig a hadügyministerre, őrnagytul kezdve a kormányzóra bízta. — Pázmándy Dénest, az országgyűlés leköszönt szájas elnökét, a kormány elfogatta, a hazaárulással vádolt ur Windischgrätzneli hódolatát azzal menté, hogy azért jelentkezett, mert tudomására jött, hogy a herczeg rögtönítélő bíróság elé akarja állíttatni, hódolati nyilatkozatot nem irt alá, sőt Windischgrätz perbe is fogatta, a megtántorodott férfi 48-ban sok szolgálatokat tett, Kossuth nem volt boszuálló, a gyenge védelemmel beelégedett, hagyta nyugodni babérjain. Az országgyűlés július 2-án Pesten összejött, az oroszok azomban már Mező-Kövesden táboroztak, Pest nem volt biztos, az országgyűlést és kormányt áttették. Almássy Pál halántékait a függetlenségi babérok erősen feszélyezték, nem vágyott a vándorlás kéjei után, a haza gondjai nem gyötörték, leköszönt tehát a veszedelmes elnökségrül; a Közlöny július 14-én jelent meg először Szegeden, az országgyűlés Szegeden hűségesen folytatta üléseit, mi nagy elismerést érdemel, mert már július végén Magyarország bukása csakis idő kérdése volt, a képviselőházat tehát csakis a becsület, a kötelességérzet és hazafiság tartotta össze.

A magyar hadsereg ápril- és májusban mindenütt győzött, a visszavonulást a sereg szótárából kitörölték. Damjanics és Klapka Nagy-Sarlónál ápril 19-én az osztrák sereget megtámadták, Damjanics hős seregével az osztrákokat leverte, a megszaladt granátosok medvesüvege halomban hevert, a balvégzet azomban mindég a gyenge Klapkát rendelte Damjanics bajtársává, ki három megnyert csata után sem tudott felbátorodni, míg tehát Damjanics folytonosan győzött, Klapka mindég ingott, ismételve segélyt kért, a Damjanics segélycsapatai az osztrákokat megverték, Damjanicsot azomban a saját és Klapkáért vívott harc, Klapkát a félelem kimerítette, ennél fogva a hős Damjanics fáradt seregével is kergette ugyan a futó ellenséget, de nagy győzelmet teljes mértékben nem használhatta ki. Görgey fővezér Léván mulatott, a nagy győzelemről csak későn értesült, már a győzelem, a németek menekülése után. Rápácss tábornok 5000 főnyi pihent seregével, keleti nyugalommal nézte az osztrákok szaladását, mert parancsa nem volt, régi bajtársai szaladását nem akadályozta. Ezen csatában az osztrákok 2000-nél többet vesztek, a magyar seregnek a fényes győzelem csak 600 emberébe került. A hódító herczegnek már e csata előtt megköszönték szolgálatát és Welden tábornokot nevezték ki parancsnoknak. Az osztrák hadsereg a nagy-sarlói csata után 58,000 ember- és 200 ágyubul állt, és pedig: Jellasich 12,500 ember és 45 ágyu, Csorics 12,000 ember, 57 ágyu, Wohlgemut 13,200 ember, 30 ágyu, Schlik 12,000 ember, 45 ágyu, Simunich 8900 ember, 31 ágyu. Ennek ellenében a magyar se-

reg Görgey alatt 52,000 ember és 180 ágyu, a magyar hadsereg tehát az osztrákok nagy vereségei daczára kisebb volt az osztráknál, az osztrák hadsereget azonban Damjanics győzelmei megrémítették, ellenben a magyar hadseregnél Damjanics győzelmei a gyengéket is felvillanyozták. 21-én a bátor Guyon, kit már régebben komáromi parancsnoknak neveztek, de a várba bejutni nem tudott, az ostromzáron egy század huszárral bevágva, magához méltóan vette át a parancsnokságot. 26-án Görgey Komáromot felmentette, a fővezér Komáromban három nap alatt uri módon kipihenve haditanácskozást tartott, Bayer a táborkar főnöke a rögtöni Bécs elleni vonulást, Klapka György Buda ostromát javasolták, Kossuth is ezt óhajtotta, de nem parancsolta Görgeynek. Görgey tehát, kinek saját eszméi nem voltak, kénye szerint válogathatott.

A czélszerűség a Bécs elleni hadjáratot ajánlotta, mert a magyar sereg a győzelmek által fellelkesült, ellenben az osztrák le volt hangolva, a magyar sereg jól vezetve az osztrákot leverhette volna, ha a szerencse kedvez, talán Bécsot is be lehetett volna venni, de ha nem is, az osztrák sereg vagy kivonul az országbul, vagy az oroszok bejövetele előtt megsemmisül, a sereg fegyvert szerez, mi nem volt, a magyar hadsereg győzelmei Németországban a forradalmi hangulatot feltámasztják. Buda semmi stratégiai fontossággal nem birt, Buda eleséggel nem volt ellátva, ha Budát körülzárolják, az alföldi hadsereg egy részével is be lehetett volna venni, Buda bevétele az érte feláldozott előnyöket semmi tekintetben sem kárpótolta, mert midőn az orosz hadse-

reg bejött, 24 óráig sem tartóztatta fel az ellenséget, de sajnós, hogy sem a hadvezér, sem a kormányzó, sem hadi, sem politikai belátással nem bírtak. Görgey a fáradságos hadjárat, a csaták küzdelmei helyett a budai kényelmes ostromot választotta.

A közvélemény a forradalom bukását Buda ostromának tulajdonítja és már ezért is Görgeyt árulónak tartotta; ez tévhit, mert miután az osztrák sereg a magyarnál számosabb volt, még az nagy kérdés: vajon a magyar sereg az osztrákot megsemmisítette volna-e? mert az osztrák sereget ugyan a magyarok áprilban mindég megverték, a német azomban mint ki volt kiáltva, nem szaladt, de rendesen gyors léptekkel vonult vissza, nem rosszul verekedett, nem volt felbomolva, mindenesetre Görgey ellenében soha sem semmisül meg, mert Görgey a győzelmet soha sem tudta felhasználni. Görgeytől Buda ostroma nem volt árulás, csak országos baklövés, vezérsege alatt sem nem első, sem nem utolsó. Kossuth szeretne volna Görgeyt a hadseregtől tisztesen elmozdítani, nyíltan nem merte letenni, kinevezte tehát hadügyminiszernek; a világosi dictator a seregtől nem akart elmenni, Damjanics vitézségét irigyelte, népszerűségére féltékenykedett, a sereg sikerét kész volt önérdekéért feláldozni, ezen indokoktól vezetve, Damjanics által kívánta magát a hadügyminiszeriumban helyettesíteni; a hőst, a nagy hazafit azomban, kit az ellenség golyója nem talált, ki kardjával leapritotta elleneit, a balsors harczképtelenné tette, április 29-én kocsikázás közben a lovak elragadták, a koci feldült, a lábát eltörte, ez egyenlő szerencsétlenség volt Buda

östromával. Damjanics nem mozdulhatván, Görgey Klapkát bizta meg a hadügyministerség vezetésével. A sereg hosszabb ideig pihent, mert a fővezér a nyugalmat kedvelte, üres óráiban szeretett politizálni, és a fővezér szokott szerencsétlensége ismét bekövetkezett, ugyanis a puskapor-küldeményt rosszul intézték, tévedés történt, a nagy-idai czigányokkal egyenlő csapás sujtotta, kifogyott a puskapora. Az osztrák hadseregből Jellasicht vitéz seregével hazaküldték, Péterváradot kellett volna bevennie, mi a verselő bánnak nem sikerült. Bemet a kormány a Bánátba rendelte, Perczelt Bem alá rendelték, a tűzvérő, összeférhetlen Perczel Bemmél igen jó egyetértésben volt, és elleneiket leverték. Rukavina Temesváron 9000-rel rendelkezett, Malkovszky tábornok 12,000 Oláhországban kpihent Puchner-katonát hozott segélyére, ezenkívül Todorovics 10,000-et vezérelt, tett tehát a bánátusi osztrák sereg 31,000-et. Bem a hadjárat-tervet április 30-án Perczellel megállapította. Bem Rukavina katonáit Temesvárra bekergette, ez által a Malkovszkyvali egyesülését megakadályozva, Perczel Todorovics seregét Tomasovácznál tönkre tette, az egész sereg szétfoslott. Perczel Pancsovára május 10-én diadalmasan bevonult, Bem május 16-án 6000 emberrel Fehértemplomba ment Malkovszky felkeresésére, Bem neve maga azomban elég volt a Puchner-vitézek kikergetésére, Malkovszky régi ösmerősetül megijedve, csata nélkül az országbul kivonult, Bem a legnagyobb sietséggel sem bírta utólnérni. E győzelmek hírére Knicsanin serege 2000-re olvadt. Ezen hadjárat is fényes bizonyysága Bem fényes hadve-

zéri tehetségének és Perczel Móricz képességének ; 3 hét alatt 16,000 emberrel 31,000-et tönkre tettek, ezen tekintélyes seregből 8000 a temesvári várba vonult, 12,000 kiszaladt, 11,000 elpusztult. Görgey, Perczel újabb babérait megirigyelve, Perczelt a vezérségből kiboszantotta, a közvélemény senkit sem mellőzött oly igazságtalanul mint Perczelt, katonai pályáját néhány ezer horvát elfogásával kezdte, a moóri csatát, melyben ő maga és serege először küzdött rendes katonaság ellen, csufosan elvesztette, mert hadteste szétszaladt. 1400 embere fogolylyá lett, elszaladt, elesett, e csatában azonban Görgey fővezér is hibázott, mert a Perczel iránti gyűlölettől vezetve, a csatatéren idejében nem jelent meg, támadását nem segíté, visszavonulását nem fedezte. Később azomban Perczel folytonosan győzött Bácsban, Bánátban, a szerb-lázadást, melylyel eddig boldogulni nem tudtak, leverte, moóri vereségeért tudatlannak kiálták ki, győzelmeit szerencsének tulajdoníták. Görgeyt, mert hadnagy volt, mert hátrálni tudott, a kormánnyal, országgyűléssel szembeszállt, jó hadvezérnek tartották, pedig ő maga egy győzelmet sem nyert, mert a tervet más csinálta, mások hajtották végre ; Perczelt, mert csak kadét és ez is csak hetekig volt, bár fényes csatákat nyert, mindvégig táblabírónak tartották. Bem már a Bánátból jelentette az oroszok támadásáról biztos hirt. Miklós czár magyarországi serege fejének Paskevics herceget nevezte ki, április 30-ikán serege megindulását elrendelte. Május közepén a kozák előőrsök már Árvában portyáztak. Görgey a haditerv megállapítása után, kényelemmel Buda alá érkezett, a nagy

hadvezér nem tudta, hogy a várostromhoz nagyobb ostromágyu is kell, ezeket tehát csakis később hozatta el, midőn a falak Görgey parancsára nem dültek össze. Görgey maga beismeri, hogyha az ostromágyukat Komárombul elhozza, Buda várát 8 nap alatt elfoglalja. Görgeyt ezért is árulással vádolják, pedig ez csak tudatlanság és hanyagság volt, a híres tábornok tudománya alhadnagyi gyakorlatából állt, várat ezalatt gyakorlatból sem ostromoltak, azt hitte hogy minden ágyu alkalmas a faltörésre, midőn tudatlanságáról meggyőződött, restelte tudatlanságát beösmerni, különben is tisztjei Pesten jól mulattak, egyéb baj nem volt, csak 240,000 orosz indult meg Magyarország ellen. A várparancsnok Henczi tábornok, bár a vár tarthatlanságát ösmerte, bár tudta a segély lehetlenségét, az utolsó perczig konokul küzdött, valószínűleg ijesztésül, Pestet is lövöldöztette. 21-én azomban már a magyar sereg türelme elfogyott, a várat rohammal bevette. Buda bevétele után Görgeyt altábornagysággal kinálták, az országgyűlés küldöttséggel tisztelte meg. Görgey keveslette, azt hívé, elég magasan áll a dictatura elnyerésére az altábornagyi rang nélkül is, már sokáig engedelmeskedett, a dacz és gorombaság szelleme tovább nem nyughatott, visszautasította mint szabályellenest, mint köztársasághoz nem illőt, — ha az elnökben erély van, ezért is elmozdítja, mert magyar előléptetési szabály nem létezett, a katonai rangfokozat a köztársaságban is divott, a kitüntetés visszautasítása által a vezér az országgyűlés, a kormány megvetését nyilvánította ki.

VIII. FEJEZET.

Görgey a békepártot kerülgeti, a békepárt visszautasítja. — Kossuth hibája. — Görgey ármányai. — Görgey Pesten kimulatván magát, a Vághoz indul. — 300,000 ellen 140,000. — Klapka komáromi parancsnok. — Bemet kétszeres erővel támadják. — Görgey csatákat vesz. — Visoczkyt Miskolczig visszanyomják. — Görgey Ácsnál győz és megsebesül. — Kossuth fővezérnek Mészáros Lázárt nevezi. — A főtisztek elenszegülnek. — Kossuth enged. — Kossuth haditerve. — Haynau akasztat. — Görgey nem engedelmeskedik, 14 napig henyél, csatát vesz és visszavonul. — Orosz ajánlatok. — Görgey visszautasítja. — Guyon Jellasichot megveri. — Bem diadala és veresége. — Görgey késedelve a magyar seregek egyesülését megghusítja. — Dembinszkyt Szőreg- és Temesvárnál megverik. — Szemere Görgeyt Kossuth megbuktatására hívja. — Görgey, gr. Batthyány Kázmér, Szemere az oroszszal becsületes békét ajánlanak, de visszautasíttatnak. — Görgey Debreczennél csatát vesz. — Aradi ministertanács. — Görgeyt árulással vádolják. — Görgey kijelenti a fegyverletételt, Kossuthot lemondásra szólítja fel. — Kossuth lemondása és menekülése. — Görgey dictator lesz. — Világosi fegyverletétel. — Árulás volt-e? — Klapkát Komárom feladására szólítja fel. — Klapka tisztes feltételek alatt kapitulál. — Helyes volt-e?

Görgeyt Buda vára hősi bevétele után az uralomvágy nem hagyta pihenni, egész szenvedélylyel hozzáfogott a fondorlatokhoz, a békepártot ő is fel akarta használni; június 1-én már az országgyűlés után Kazinczy Gábor pesti látogatását viszonzta, szellőztette a katonai közbelépést és következményeit, mire felkiáltottak: „Nem kell karduralom, nem kell katonaforradalom!” erre az értekezlet szétment. Báró Kemény ezen értekezletet egész más színben tünteti fel. Kemény szerint: Kemény szólitotta volna fel Görgeyt az országgyűlés szétkergetésére, mire Görgey ezt mondá: a fegyvert könnyű kirendelni, de meggondolták-e az urak azt, hogy a fegyvert vezetni, a gyilkosságot, rablást megakadályozni nem lehet, már késő? Mészáros és Horváth is bejöttek, az értekezlet megszűnt. Sokkal valószínűbb a Görgey, mint Kemény előadása, mert Görgey emlékiratát az árulás vádja elleni védelmére írta, a Kemény-féle fontos mentő-nyilatkozatot tehát nem hagyá ki, ellenben avatottak szerint Kemény jegyzeteit nem Debreczenben, de később írta Pesten, az emlékirat célja nem történelem, de a kényuralom előtti önvédelem volt. A békepárt Debreczenben folyvást részt vett a debreczeni országgyűlésben, a béke szükségét többször felemlítette, de sem a király elismerésére nem adott be törvényjavaslatot, sem a függetlenségi nyilatkozatot nem ellenezte, sem a császá-

riakkal nem érintkezett, az olmützi trónlemondás ellenében Kemény Zsigmond készítette az Európához intézett nyilatkozványt. Kemény Zsigmond és társai Kossuth alatt hivatalt vállaltak, miután tehát bizonyítványokkal nem bírtak, villámháritóul ezen emlékiratot gondolták ki, a Görgeyvel értekezletet elferdítették, hogy ebből részökre fegyvert kovácsoljanak. Görgeyrül semmikép sem feltételezhető, hogy ezen fontos nyilatkozatárul elfelejtkezett volna.

A kormány az orosz beavatkozásról tökéletesen értesülve volt, mert gróf Teleky László már februárban az orosz interventiórul Párisból értesítette, Kossuthnak tehát kötelessége volt higgadtan megmérni az ország és az ellenség erejét és az ellenséget készen várni. Magyarország teljes győzelme a lehetetlenségek közé tartozott, mert Magyarország 120,000 katonával rendelkezett 360,000 ellenében, az ország megmentése vagyis tisztos, bár sovány béke kieszközlésére az országnak a biztos védelmi állást kellett volna elfoglalni, melyben a túlnyomó erő meg nem örölheti, egyedüli biztos állást csakis a két vár, Komárom és Pétervárad nyújtott, itt kellett volna puskaapor- és fegyver-gyárt állítani, a szükségelt anyagokkal felszerelni, ember- és ló-eleséggel a sereget egy évre el kellett volna látni, erősítéseket készíteni; az idő nem hiányzott, mert az orosz hadsereg főhadiszállása még július 1-én Mező-Kövesden volt, a kormány tehát terve kivitelére 2½ hónappal rendelkezett. A kormány-elnök azomban csodákban remélt, saját fővezérét sem bírta megfékezni, a védelmi tervről komolyan nem gondolkozott, a fő-

vezér a hatalomvágy-, önzés-, irigységtől elkábitva, midőn az ellenség már aknáit elkészítette, minden áron a haldokló ország uralmára vágyott, veszekedett, fondorkodott, a pöffeszkedés, az ármány orgiáit ülte az ingó hazában.

A sereg fővezére, a hadjárat kezdetén megbetegedett Vettert Görgey kárpótlásul a bánati sereg fővezérségével bizta meg.

Bem sikeres működésének megakadályozására vagy inkább irigységből Vécsey bárót, ki a vezetést nagyon szükségelte, Görgey nem rendelte Bem alá. Guyont, a vitéz tábornokot, a szervezetlen tartalék vezérévé nevezte, Klapkát Komárom parancsnokává emelte. Görgey tehát a sereg korlátlan ura lett, a hős Damjanics tehetetlenül feküdt Komáromban, Perczel a tüzes tábornok parancsnokság nélkül pihent, Guyon a hadsereg körén kívül az élhetlen ujonczokkal bajoskodott, Bem kis seregre volt szorítva, a vitéz Máriássy János, a hős Földváry Károly és Sándor hadtesteket nem nyertek, tehetetlen parancsnokok alá helyeztetek. Miután Görgey tábornok Pesten kimulatta magát, a Vág-vonalnál foglalt el védelmi állást. Az osztrák hadsereg erősítésére számos csapatok hozattak a csataterre. Az osztrák hadsereg Jellasich, az oláhországi menekültek, a temesvári, eszéki, gyula-fehérvári őrségeken kívül állt 59,313, az orosz 241,000, összesen tehát 300,000 rendes katona-, temérdek ágyubul. A magyar hadsereg ezzel szemben 110,000 katona és 30,000 ujoncz, vagyis összesen 140,000-bul. Az orosz lovasság számos és jó volt. Az osztrák hadseregbe az Olaszországbul

hozott diadalmas csapatok lelket öntöttek. A legjelesebb hadvezér, Bem ellen a szövetségeseik 80,000 embert küldtek, kik ellen Bem csak 12,000 rendes katonával és 18,000 ujoneczzal rendelkezett. Az osztrákokat br. Haynau, az oroszokat herczeg Paskevics vezérelte. Junius 16-án Görgey az egész vonalon támadt. Klapka szokás szerint megszaladt, az osztrákok a zsigárdi és peredi csatákban 154 embert, a magyarok ellenben 750-et vesztek, a vereséget főleg Knezics és Nagy Sándor ügyetlensége okozták. 21., 22., 23-án Görgey a peredi vonalon ismét támadt. A peredi csata kis veszteség volt, Görgey 4 nap alatt 3500 embert veszített. A vereséget Klapka, Knezics és Asbót vezérek ügyetlen élhetetlensége okozta. Knezics Asbóttul a hadtestparancsnokságot elvette. Az osztrákok is sokat vesztek, bár veszteségüket eltitkolták, veszteségük nagysága főleg a beteg-kimutatásból tűnik ki, úgy látszik a sebesülteket is betegnek keresztelték. Görgey rendben visszavonult. 26-án Duklánál 60,000 orosz ujjalag betört. Duklánál Visoczky tábornok állt az oroszokkal szembe, de serege felénél is kevesebb lévén, Miskolczig nagyon is gyorsan visszavonult. Az orosz seregeknél biztosi minőségben gróf Zichy Ferencz, gróf Forgách Antal, Péchy Imre tündökölték.

26-án Kossuth ministertanácsot tartott, a néphez kiáltványt gyártottak, elhatározták a sereg összpontosítását és visszavonulását, a sereg összpontosítása után az osztrák sereg ellen csatát parancsoltak. Görgey Komáromnál akart ütközni, ideiglenesen azonban az engedelmességet a küldöttek, Csányi és Aulichnak megígérte,

Görgey azomban ígéretét nem tartotta, gyors visszavonulás helyett Komáromnál megállt és Ácsnál július 1-én szerencsét kísérlett, a magyarok előnyben maradtak, vesztettek 1500-at, a szövetségesek 800-at. Görgeyt ezen csatában a fején megsebesítették, miután az ellenséggel nem érintkezett, csakis magyar katona sebesítette meg, ezen seb következtében orvosi rendeletre a vezénylettől három napig tartózkodott. Görgey ezt megelőzőleg Kossuth-hoz goromba levelet irt, miután az oroszokat és Haynaut megverni nem tudta, a békés Kossuth és társai ellen intézte nyers lövegeit, vere-ségét a függetlenségi határozatnak tulajdonította. Végre Kossuth is elveszté báránytürelmét, Görgeyt a vezér-ségből letette, gyors visszavonulásra és a ministerium átvételére hívta fel. Fővezérnek Mészáros Lázár tábornokot nevezte. A tisztikar Mészáros ösmert hadvezéri képességét nem tudta méltányolni, Görgey pajtásukhoz ragaszkodtak, Klapkát és Nagy Sándort küldték Kossuth-hoz Görgey megtartása kieszközlésére. Kossuth félig kapitulált, Görgeynek választást adott a fővezérség és hadügyministerség közt. A tábornokok július 5-én a táborba visszaérkeztek, Görgey természetesen a vezérséget választotta, a hadügyministerség nem igen kedvező állomás volt egy bomló országban, a ministerség veszélyesebb is volt, mert a hatalom felett tényleg a fővezérek rendelkeztek, a fővezér ha a fegyvert leteszi is, kegyelemre legalább saját személyére mindég számíthatott. Görgey emlékirataiban ezen eseményekre nézve a tudatlant játsza, mi alig hihető, mert a pesti kisebb híreket is mind tudta, tel-

jesen hihetetlen tehát, hogy saját ügyeiről ne értesült volna.

Kossuth következő haditervet fogadott el: a sereg az alsó Tiszánál egyesüljön, Komáromban marad 20,000, az osztrák és orosz hadsereget egyenkint kell megverni, vereség esetében a sereg Erdélybe vonul. Támadási pontok: 1. a Dunánál, 2. a felső Tiszánál, 3. Máramaros, 4. Erdély, 5. Bácska, 6. Bánát, 7. Árva, 8. Somogy, Zala. Nagyon gyenge terv volt biz ez, mert ha Görgey rögtön visszavonul is, most már, miután július 2-án az orosz sereg Mező-Kövesden táborozott, Haynau bizonyosan megvárja herezeg Paskevicset, vagy pedig miután Kövesd a Tiszától semmivel sincs távolabb mint Pest, míg Görgey Haynauval harczol, a Tiszán általmegy, a tiszántúli részt és Erdélyt elfoglalja és ez esetben még ha győz is, a hadsereg csakis Komáromba menekülhet, — de még a Haynau leverésére is kevés volt az összpontosítható hadsereg, mert a komáromi őrség levonásával az összpontosítható hadsereg 70,000 alig lehetett, mi ellenében Haynau egyenlő erővel rendelkezett. A császári sereg június 28-án már Győrbe bevonult, a véruralom már júniusban megkezdődött. Haynau, Brescia hyenája, báró Mednyánszky László és Gruber múlt évben elfogott lipótvári parancsnokokat felakasztatta, — általában a bot, korbács, béklyó, kötél, golyó uralma megkezdődött. A sereg létszáma következő volt: dunai sereg 45,000, Visoczky 9000, Kazinczy Máramarosban 7000, Vetter 30,000, Bem 30,000, tartalék 12,000, ezek egyrésze azomban még az ujonczozási helyeken időzött; a péterváradi, munkácsi,

aradi űrség, mert a kiéheztetett Arad július 1-én feladta magát. A 360,000 szövetségessel szemben tehát, a Komáromban hagyandókat leszámítva, 100,000 ember állt.

Görgey, megvetve a kormányzó rendeletét, haditanácsot tartott, a kormányzó elnök rendelete mellett küzdött Klapka, Görgey a még egyszeri csata és a csata utáni visszavonulás mellett, ezen utolsó terv fogadtatott el. 12-én csakugyan Nagy-Igmándnál siker nélkül megkísérlették és visszavonultak, a dunai csaták a szövetséges hadseregnek sok áldozatába kerülhettek, mert Haynau ugyan a régi hagyományokhoz híven 2000-et vall be, ellenben 14,000 beteget mutat ki, valószínűleg fele sebesült volt, de restelték bevallani. Görgey 12 napi henyélése a seregnek nemcsak a Pest-, de még az alsó Tiszánál egyesülését is lehetlenné tette, mert már herczeg Paskevics főhadiszállása Hatvanban volt, Görgey azomban, a hátrálás mestere, kisiklott mint a kigyó, ez volt eleme, tehetsége, tudománya, e téren még az osztrákok sem tudtak vele mérkőzni, kik pedig ezt századok óta, Európa különböző államaiban gyakorolták. Nógrád- és Gömörön keresztül Miskolcz felé vonult a felső Tiszához, 21-én Rima-Szombatban táborozott, gróf Rüdiger követte seregével, és a fegyverletételre következő feltételek alatt szólította fel:

1. A legénységnek szabad hazamenetel, a további szolgálat aluli felmentés.

2. A tábornokok és tisztek szabadon hazamehetnek, a katonasági szolgálattal felmentetnek. Az orosz hadseregben szolgálni kívánók jelenlegi rangjokkal egyenlő

rangot nyernek az orosz hadseregben. Ezen ajánlatot Rüdiger hadnagy kézbesítette, Görgey a parlamentaireknek azt felelte: „A magyar hadsereg mindenekelőtt az ország sorsát kívánja biztosítani“, mire a hadnagy azon reményét fejezi ki, hogy a czár az országért az osztrák császárnál közbe fogja magát vetni. Görgey herczeg Paskevicshez levelet irt, a tisztekkel a felszólítást közölte, mindenik hadtest feltétlenül visszautasította.

Junius végén Jellasich 21,000-el az alvidékre rohant, Guyon azonban július 14-én 8000-el Hegyesnél megtámadta és megverte, ez volt a magyar sereg utolsó győzelme, a magyarok 200-at, a bán 700-at vesztett. Junius 18-án az oroszok Grotenjelm vezérlete alatt Erdélybe benyomultak, Bem ellene indult; 20-án Lüders tábornok is berontott, Brassót, melynek erődét 300 honvéd védte, rohammal elfoglalta. Szepsi-Szt.-Györgynél Bem az oroszokkal erősen megküzdött, innen Moldvába rontott. Julius 21-én Lüders Szebent elfoglalta. Aug. 1-én Medgyesnél megverik, seregét azonban hirtelen összeszedte, Szebent bevette, az oroszok 360 embert vesztettek. Az oroszok azonban összeszedték nagy seregüket, Bem a nagy sereg ellen nem győzhetett, 2400 embert, 14 ágyut vesztett. Temesvárra csakis egyedül érkezett, az erdélyi sereg felbomlott. Perczel Görgey elé Turaig jött, Görgey helyett azonban az oroszokat találta, az oroszokkal összecsapott, vesztett 100 embert, az oroszok 68-at. Görgeyvel az egyesülés meghiusulván, Perczel a szegedi táborba vonult, hol az alvidéki hadsereget összpontosították. Haynau Görgey üldözését Paskevics-

re bizva, Szeged felé nyomult, Kossuth a szegedi tábor főparancsnokának Dembinszkyt nevezte, Aradnál kellett volna a két seregnek egyesülni, Szőregnél augusztus 5-én csatát vesztett, melyben az osztrákok 240-et, a magyarok 700-at vesztettek. Dembinszky Temesvár felé vonult, a sereg fővezérének Bem volt nevezve, azonban későn érkezett meg. Augusztus 9-én a sereg nagy vereséget szenvedett, Bem a sereg romjait Lugosra vezette.

Görgey július 22-én még csak Miskolcra ért. Gr. Rüdiger ismételve felszólította, Görgey következőleg válaszolt: „Becsületes feltételeket kívánok, az alku alapfeltétele Magyarország mentsége, melyet az osztrák császár meg akar semmisíteni, mire, sajnos, utolsó időben ő felsége az orosz cár is segédkezet nyújtott, mi tehát mindaddig harczolunk, míg vagy győzünk, vagy elveszünk, minden hadtestvezér így gondolkozik, tehát a részleges béke lehetetlen, kötelességemnek fogom tartani, a herczeg Paskevics és a magyar kormány közti alkudozások kezdeményezésében közbenjárni, ha a herczeg azon feltételeket, melyek alatt a béke ő császári felsége és Magyarország közt megköthető, velem közölni fogja, és azt hiszem, a Magyarországgal kötendő béke császár ő felségére hasznosabb lenne Magyarországhoz meghódításánál.“ A felszólítást egy asszony hozta, a választ is ez által küldte Görgey, az asszonyság Nagy-Sándor szikszói táborában hált, a tábornok Görgeyre gyanakodott. A levelet a közvetítő tudtán kívül felbontotta, elolvasta és ujjalag összeragasztotta. Görgey a Hernádnál ismét megállt, semmikép sem sietett a nagy se-

reggel egyesülni, világa a felföld és a dunai hadsereg volt, azért állt meg, hogy Kazinczy seregét magához vehesse; Mármarosból a só a Tiszán hamar megérkezik, de az ember nem, mert a Hernádtul messzire van, a Kazinczy seregének felvétele igen okos hadművelet, ha herezeg Paskevics buta és hasonlólag megpihen, a herezeg észjárása azomban a Görgeyétől különbözött, 120,000 emberrel a Tiszán átment, Görgey és az alsó hadsereg közé vetette magát, Görgey pedig még az egyesülést sem érte el, mert Kazinczynak közelebb lévén Erdély, Bem felé igyekezett. Görgey együgyű észjárását belátva, 30-án Nyíregyházára, 31-én Nagy-Kállóba czamogott. Kossuth és kormánya végre agyőzelem lehetőségét belátván, az orosz karjaiba akarta vetni magát, e terv is azomban nagyon elkészt, mert herezeg Paskevics sem trónörökös, sem a kormány feje, sem politikai megbízott nem volt, midőn Paskevics a cár fővezérnek nevezte, neki katonai és nem politikai megbízást adott, a fővezér a hadműveletet, ezen utasítással kötve lévén, fel nem függeszthette, az ily alkuajánlat csakis a sereg bevonulásakor lehetett volna czélszerű, mert Kassáru lett volna idő az ajánlatokat a cár elé terjeszteni, a magyar megbízott a cárhoz személyesen eljuthatott volna, bár nagy kérdés, hogy a gögös kényur elfogadta volna-e, ekkor azomban volt lehetőség, augusztus 1-én a lehetőség hajszála is elszakadt, midőn már Paskevics a két tábor közt foglalt állást, még ha fegyverszünetet ad is, mit becsülettal alig adhatott volna, sem az osztrák hadsereget működésében meg nem akadályozhatja, sem Görgey egyesülésére, hadállása

megváltoztatását meg nem engedhette volna, a vízbe fuló azomban a szalmaszálhoz is kapkod, nem csuda ha a magyar kormány az orosz barátságban is reménykedett.

Szemere július végén Görgeynek levelet írt, melyben őt Kossuth megbuktatása- és a hatalom megosztására hívta fel, a ravasz fondorló csalatkozott, Görgey az osztályt nem szerette. Augusztus 1-én Szemere és gróf Batthyány ministerek a táborba megérkeztek, azt hívén, hogy Görgey már tényleges alkuba creszkedett, általa az alkut folytatni akarták, miután a nemzetnek sok ideje volt, mert még az ország harmadában a magyar kormány uralkodott, 5 napi Görgey-társalgás után fogalmazták a semmit sem mondó levelet, és Pöltenberg tábornokot a valódi feltételek előterjesztésére megbízták, ezalatt Paskevics a Rüdiger-tiszteknek ajánlódokozott pisztolyokat is visszaadta, az alkut herczeg Paskevics visszautasította. Augusztus 1-én az elősereg Nagy-Sándor tábornok alatt Debreczenbe ért, az oroszok megtámadták, Görgey hallotta az ágyuzást, segélyt nem küldött, de pihent. Nagy Sándor seregét a támadó nagy orosz sereg erősen megverte, Nagy-Váradra szaladt. E csatában a főhibát Nagy-Sándor követte el, mert rendelet ellenére nemesak csatát fogadott el, de a lakoma élvezetébe elmerülve meg is hagyta magát lepetni. A ministerium Görgeyt már Aradon várta, 10-én ministeri-tanácsot tartottak. Vukovics Görgeyt megtámadta, hogy a kormány tekintélye ellen izgatott, a kormányzót és kormányt rágalmazta, katonai kényuralomra törekedett, Görgeyt igazolásra hívta fel, a

kormányt kérdi miért rosszalotta. A Vukovics vádja igaz, régi és folytonos bűnei voltak ezek Görgeynek, ezért azomban nem az utolsó órában kellett a fővezért kérdőre vonni, midőn az országnak már a bűnösnek elítélése semmit sem használt, mert az egész független Magyarország Arad vára-, az aradi kis sereg-, a lugosi romokbul állt. Görgey Vukovics vádját tagadta, az orosz csárhoz intézett felszólításnál nem a tényt, de a tartalmat roszalta, mert az orosz czár lévén a helyzet ura, az orosz czárt a magyar koronával nyiltan és határozottan meg kellett volna kínálni. A ministertanács ezen perpatvar után határozat nélkül feloszlott.

Görgey a ministertanács után, a temesvári vereségrül értesülvén, kijelentette, hogy a fegyvert leteszi. 11-én Kossuthot a lemondásra felszólította. Kossuth a lemondást visszautasította, Görgeyt a hadsereg fővezérének nevezte és korlátlanul felhatalmazá az oroszokkal a béke megkötésére, ezzel azomban Görgey nem elégedett meg, Csányi által a feltétlen leköszönést követelte, 11-én délután Kossuth megküldte a saját és kormánya leköszönését és a hatalom korlátlan átadását — s mert Görgeyben nem bizhatott, rögtön elutazott, a menekülés órái meg voltak számolva, a korona és jelvényei átvételére megbizott főtiszt már sem Kossuthot, sem a koronát nem találta, Kossuth és kormánya leköszönéseket következő kiáltványban adták a nemzet tudtára:

„A vesztett csaták után, a háborunak az egyesült orosz-osztrákok elleni folytatása nem reménylhető.

Ily körülmények közt csak a hadsereg vezére

mentheti meg a nemzetet és biztosíthatja jövőjét, a hazára nézve tehát a jelen kormány fennállása czélszerűtlen, ennél fogva a haza szeretetétül vezéreltetve, magam és a ministerium nevében leköszönök és minden hatalmat Görgey Arthur tábornokra ruházok.

Elvárom tőle, hogy hatalmát a haza megmentésére, biztosítására fogja fordítani és ezért felelőssé teszem a nemzet, Isten és a történelem előtt.

Szeresse a hazát oly önzetlenül mint én szerettem, és nálamnál legyen szerencsésebb a nemzet jóléte biztosításában, a hazának többé hasznos szolgálatot nem tehetek, ha halálommal javát eszközölhetném, életemet örömmel áldoznám fel. *Kossuth Lajos*, kormányzó. *Vukovics Sebő*, *Csányi László*, *Horváth Mihály*, miniszterek.

Görgey következő kiáltvánnyal foglalta el a hatalmat:

„Az országos ideiglenes kormány mai nap megszűnt. A kormány és miniszterek önként leköszöntek.

Polgárok! a mit súlyos helyzetünkben a hazáért a szükség kívánalmához képest, harezi vagy békés uton tehetek, meg fogom tenni, mindenesetre igyekezni fogok a magasra fokozott áldozatokat kevesbiteni, az üldözést, gyilkosságot, kegyetlenséget megszüntetni.

Polgárok! az események rendkívüliek, a sors csapásai nyomasztók, a biztos számítás lehetlen, tanácsom és kívánom: vonuljatok békésen házaitekba.

Polgárok! mit Isten reánk mért, férfias elszántással fogjuk tűrni, azon reménynyel, hogy az igaz ügy örökre nem veszt el.

Ó-Arad, augusztus 11-én.

Görgey.“

Görgeynek utolsó szava is rágalom, a nemzet becsületének meggyalázása, nagy áldozatokról beszél, midőn soha forradalom kevesebbe nem került, mert fizették a rendes kis adót, a hadi költségek sajátlag a papirospénzzel fedeztettek, az üldözés, kegyetlenség, gyilkosság megszüntetését harsogja, midőn a leköszönt kormány a legkonokabb politikai bűnösöket is kimélte, az ösmert gyilkosokat, rablókat csak akkor büntette, midőn a közvéleménynyel többé nem daczolhatott, a gonoszok ellen a megrögzött gonoszokon példát kelle felállítani. Görgey tehát elérte azt, a mi után 8 hónapig küzdött: a dictatorságot, pedig hatalma óraszámra ki volt mérve, hatalmát csak a megadás-, a fegyverlerakásban gyakorolhatta, melyet a közvélemény disztellennek tart, mely cselekmény után önérzetes ember nem vágyik, Görgey azomban a hatalom után annyira sóvárgott, hogy a pusztá czimért, mert a hatalom már kezében volt, kész volt nevét beszennyezni, vak dühében be nem látta, hogy ellenségeinek ezáltal a legnagyobb szolgálatot teszi, mert Kossuthot leköszönésre kényszerítve, a fegyverletételérti gyűlölet reá hárult, pedig ha ezt nem teszi, Kossuth vagy kénytelen lett volna a fegyverletételt aláírni, vagy az országbul egyszerűen kiszökni. Pöltenberg tábornok már 9-én meghozta Paskevics herczeg választát: „A herczeg seregének egyedüli feladata a harcz, ha tábornok ur törvényes fejedelmének hódolni kíván, forduljon az osztrák seregek fővezéréhez, ki valószínűleg e végre fel van hatalmazva.“ Ezen válasz nagyon is világosan hangzott, a herczeg fővezér még báró Haynau osztrák fővezérnél sem ajánlkozott a közvetítésre.

A sereg kettő közt választhatott: vagy leteszi a fegyvert, vagy Radna felé átvágja magát és török területre menekül, az átvágás sok nehézséggel volt összekötve, mert e területen rendes utak nem voltak, a magyarokkal ellenséges szegény oláhok lakták, a sereg ennél fogva csak hiányosan élelmezhetette volna magát, Bem és Damjanics biztosan az utolsót választja, Görgey azonban szerette a kényelmes visszavonulást, tehát a disztelen fegyverletételt a hősiessé visszavonulásnak elébe helyezte. Rüdiger első ajánlata sokakat tévuttra vezetett, sok azt reménylte, hogy egy ranggal alább az osztrák hadseregben is alkalmazni fogják, Dessewffy Arisztid tábornok a kegyelem hiu reményében török földről jött haza, Görgey, a tábornokokat és törzstiszteket tanácskozássra hívta, és a következőket terjesztette a tanácskozmány elé:

1. A magyar kormány leköszönt és minden hatalmat reám ruházott.

2. A feltétlen fegyverletételt ajánlom.

3. A császár kegyelmét felkérendőnek vélem, Magyarország és az osztrák hadseregben szolgált magyar tisztek iránt.

4. A magyar hadsereg magát csak az oroszoknak adja meg, hogy ha ezt az osztrák hadsereg akadályozza, Nagyváradra vonul az orosz hadsereghez.

A főbb tiszteket Kossuth és a ministerek elvonulása, a temesvári esata lehangolta, a dictatortul féltek, vértanúságra senkisésem vágyakozott, ennél fogva szomorúan ugyan, de Görgey ajánlatát ellenmondás nélkül elfogadták. Duschek pénzügyminiszter az országos kincstárral

aug. 9-én megérkezett Aradra. Görgey a készpénzt a katonaság közt kiosztatta, az arany- és ezüst-rudakra Duscheket megbizta, hogy azt tetszése szerint az osztrák- vagy oroszoknak adja ki. Duschek az osztrákoknak adta át, a milliókért kegyelmet nyert. Fegyverlerakási szándékát az oroszokkal közölte, a helyben gr. Rüdigerrel megállapodtak, a seregnek 12-én adták tudtára, 12-én Világosra vonult és 13-án a fegyvert lerakta. A fájdalom és keserűség érzetével oszlott szét a vitéz sereg, habár higgadt számítással a győzelemre gondolni nem lehetett, a fiatalság, a közlegénység mindig reménykedett, biztak még az oroszokban is. Komárom-rul mesés dolgokat beszéltek, biztak a lengyel, német, franezia forradalomban, remélték, hogy a cholera, mely az orosz táborban mutatkozott, az ellenséget elsöpri, vagy legalább harczképtelenné teszi, a fegyverletételt a seregnél soha sem szellőztették. A gyors veség az országot is meglepte, minden okos ember belátta, hogy az oroszok legyőzése valószínűtlen, azt azomban, hogy a vereség 2 hónap alatt teljes lesz, senki sem képzelte, azt hittük, hogy 180,000 katonánk van, azt hittük, hogy a kormány a nemzetőrséget mozgósítja, hogy Görgey ügyes hadvezér, az ellenség bejövételét a határok megerősítése által megnehezíti, hogy a kedvezőtlen égalji viszonyok az orosz seregben a cholerát előidézí, hogy a kormány és hadvezénylet erős védelmi állásokat alakít, valóban ezek nagy része jogosult számítás volt és azt, hogy a kormány és a hadvezér a tehetetlenségben versenyezni fognak, a genialis Kossuth-, a táányérnyalói által nagygyá

felfujt Görgeyrül senki sem gondolhatta. Arad tele volt képviselők- és hivatalnokokkal, kik részint hazafiság- és kötelességérzetből, részint, mert a német hadsereg és a lázadó oláhok miatt honn nem tartózkodhattak, Aradra követték, Görgey a veszélyre senkit sem figyelmeztetett, csakis Kossuth leköszönése után kezdték meg a menekülést, a katonatisztek közül az eszélyesebbek szerencsésen Komáromba bejutottak, a képviselők nagy része menekült, mert az oroszok szemet hunytak. Az ország minden lakosa rejtegette, segítette a menekülőket, még a fegyverletételkor is mindenki megszabadulhatott volna, de Csányi, Perényi hazafiui bánatból maradtak, br. Jeszenák kormánybiztos nem hitte, hogy a másodrendű tényezőket komolyan büntessék, pedig az előjelek erre mutattak; azok részéről, kik Haubner lutheránus superintendenst megbotoztatták, leányát és Maderspach bányaigazgatónét megkorbácsoltatták, több lelkészt, értelmeseket és urakat megkínóztak, megverettek, meglövettek, br. Mednyánszkyt és Grubert felakasztatták, szelidségre számítani nem lehetett.

Kossuthot meneküléseért sokan gyávasággal, Görgeyt a fegyverletételért országárulással vádolták. Kossuth szükése nem volt gyávaság, mert Kossuth a hazában bent már semmit sem használhatott, augusztus 10-én a hatalomnak már csak foszlányai voltak meg, sőt már tényleg ezen foszlányok is kisiklottak kezeiből, bennmaradásával tehát a hazát meg nem mentheti, csakis a szabadság vértanúi számát szaporíthatta volna, ezek száma pedig nála nélkül is elég szá-

mos volt, a politikai vértanúság hősiei tett az egyénre, a hazát azomban még soha sem mentette meg, a nép a halottakat tiszteli, de csak az élő vezetőket követi. Görgeyt a világosi fegyverletételért árulással igazságtalanul vádolták. Görgey serege Aradnál a számos veszteségek után alig tett 25,000 embert, ellenében állt 280,000 katona, Komárom-, Péterváradba nem juthatott, mert 200,000 ember állt előtte, és pedig ezen sereg nem volt gyáva, mert mind az orosz, mind az osztrák katona ezen hadjáratban jól harczolt, Paskevics és Haynau jó hadvezérek voltak, mert túlságos erővel ugyan, de győztek, ha megengedve a lehetetlent, hogy Görgey helyett kitűnő hadvezér vezeti a sereget és e sereg keresztül vágja magát, még akkor sem érhet Komárom- vagy Péterváradra, mert mindkét helyre csakis sikszágon juthatott volna, tehát oly téren, hol gyengeségét kedvező hadállásokkal nem fedezhette volna, élélme egy hétig sem tart, mert ha sok élélmét visz, gyorsan nem mozoghat, a visszavonulásban élélmét nem szerezhethet, mert az ellenség lovassága kétszerannyi volt mint az egész visszavonuló sereg, ezek tehát előtte és körűlte az eleséget elveszik. A radnai visszavonulás szabaddléte csakis a Görgey képzelőtehetségében létezett, mert a német sereg Temesváron vele ugyan egy vonalban, de nálánál lejjebb, menekűlési vonala közelében állt, ha tehát Görgey visszavonulását Radna felé megkezdzi, Haynau egész seregével előbe vág, ezuton a védelem kedvezőbb támpontokkal bir, mert az egész vonal hegy, völgy és erdő, de az utak rosszak, a sereg nem élélmezhető, mert a nép szegény

és oláh, ezek minden élelmiszert elvittek, elrejtették volna a magyar hadsereg előtt. Aradnál tehát Görgey csakis hősi halál vagy fegyverletétel közt választhatott, az első által hősi nevet szerez magának és seregének, de Magyarországnak semmit sem használ, mert ezen 25,000 halála, miután máshonnan segítségre számítani nem lehetett, az ország sorsát meg nem változtatja; politikai baklövés, valóságos nyegleség volt azomban az oroszokkali kaczérkodás, mert ez Haynaut és a császárt méltán boszantotta és elkéséritette, az oroszok érdekünkben semmit sem tettek, ellenben, ha Haynauval érintkezik, lehet, hogy a tisztek számára kegyelmet biztosított volna, mint ezt Pétervárad példája mutatja, ezek kegyelemre adták meg magukat és a tiszteket nem bántották; vannak viszonyok, midőn a körülményekkel meg kell számolni, a lehetetlen ellen harcolni nem lehet, végre is Ferencz József Magyarország királya volt, sokkal ildomosabb lett volna a fegyvert a király, mint az idegen orosz czár előtt lerakni.

A sereg fegyverletételével egyidejűleg Arad várát is feladta Damjanics. Görgey augusztus 16-án Klapkához a következő levelet írta:

„A Tiszát Tokajnál átlépve, az országgyűlés engemet akart fővezérnek. Kossuth titokban Bemet nevezte ki, az ország Kossuth jezsuita felelete után engemet tartott fővezérnek. Ezen gazság okozta a későbbi eseményeket. Dembinszky Szőregnél csatát veszített, Bemet Vásárhelynél szétugrasztották. Dembinszky Temesvár felé vonult vissza, Bem egyedül érkezett a csata-

térre, a csatát néhány órányira helyreállította, későbbben azonban annyira megverték, hogy 50,000-ból alig maradt együtt 6000 embere.

Még egy utam volt szabad: Radnán át Erdélybe, azonban hazámnak minden áron békét akarván szerezni, elhatároztam magamat a fegyverletételre, a kormányt a lemondásra felhíván, ez lemondott, a hatalmat reám ruházta és én a fegyvert letettem az oroszoknak, Damjanics is ezt tette.

Eddig a velünk bánás, vitéz katonákhoz illő.

Gondold meg mit tehetsz és mit kell tenned...“

Klapka, ki eddig mindig hátrált, Komáromban kitűnően viselte magát, Komáromot Csorics tábornok alatt 16,000 zárolta körül, a magyar sereg volt 18,000. Julius 16-án Klapka Tatát elfoglalta, 29-én kiment és győzött, augusztus 3- és 4-én az ostromló zárt felbontotta, az osztrákokat erősen megverte, osztrák részről elesett és megsebesült 1000, fogoly lett 1000, elfoglalt 18 ágyut, 3000 puskát, nagyon sok hadi- és élelmiszert, ez volt a magyar sereg legfényesebb diadala Nagy-Sarló után, e diadal Haynaunak Bécseseli egyenes összeköttetését megszakította, Klapka ezen csata után seregét 30,000-ig akarta felvinni és Bécsét megtámadni, ujonczban nem volt hiány, mert a kormánybiztosok az ujonczokat hűségesen vitték Komáromba, Bécs megtámadása azonban már nem volt könnyű, mert Pozsony körül 20,000-nél több osztrák katona állomásozott, ezenkívül Bécs is bőven meg volt katonával rakva. Augusztus 5-én Győrbe vonult, 13-án a temesvári csatáról értesülve, Győrt elhagyva Komáromba visszahúzódott. 19-én

Csorics Komáromot feltétlen megadásra szólította fel, Világosrul több menekülő honvéd érkezett, ezek a sereg szomorú feloszlását elmesélve, lehangolták a legénység egy részét, kezdtek szökdösni, a Bockay-huszárok egy százada, melynek szolgálatideje 1 hét alatt kitelt volna, az engedelmességet megtagadta, Klapka többeket agyonlővetett, Haynau Klapkát meg akarta vesztegetni és miután ez nem sikerült, állítólag orgyilkost küldött, kit azonban felfedeztek és felakasztottak, az őrség állt 20,000 emberből. Volt hus 3 hónapra, bor 3 hónapra, liszt és főzelék 4 hónapra, zab 6 hónapra, széna és szalma 2 hónapra, só bőven, puska- és gyutacs-gyár, puska- és malom épülőfélben, puska- és 1000, salétrom 1000 mázsa, várőrség 20,000, a vár tehát, ha az egész osztrák sereg körülzárja, 4 hónapig tarthatta volna magát. A szerencsétlen Kiss Ernő szabadulása akadályául Komáromot tartá, ennél fogva pajtásait levélben a megadásra ösztönözte. Kossuth az őrséget kitartásra biztatta, a Törökországból küldött lelkesítő kiáltványok azonban már nem gyújtottak. Klapka csak azon feltétel alatt ajánlkozott az alkura, ha az ország alkotmánya is biztosítottatik, miről a győzők hallani sem akartak, annyira nem, hogy az akasztások terve már készen volt, a végrehajtást csak Komárom késleltette. Komárom az osztrák kormányt feszélyezte, elég áldozat volt már kezében, az alkudozást Haynau ismét megkezdte, Haynau lemondott a kegyelmi megadás-, Klapka az alkotmányról, előleges fegyverszünetet kötöttek és Haynau megengedte, hogy a várőrség küldöttséget küldhessen, a világosi fegyver-

letétel, Arad és Pétervárad feladása kitudására. A vár-
őrség küldöttsége által értesülve, Pétervárad szeptem-
ber 2-án történt feladásáról is, a vár feladása és fel-
tételi megvitatására haditanácsot hítt össze, néhányan
a vár további védelme, az igen nagy többség azonban
a vár feladása mellett nyilatkozott és következő felté-
teleket állapított meg :

1. A várőrség szabadon távozhat, a tisztek kardjai-
kat megtartják. A régi osztrák tisztek háborítatlanul
lakhelyeikre vagy külföldre vonulhatnak, az utóbbiak-
nak utlevél adatik.

2. Az osztrák seregnél nem szolgált tisztek haza
mehetnek, a seregnél azonban tiszti minőségben nem
alkalmaztatnak.

3. A legénység és az ezekből időközben tisztekké
neveztek megkegyelmeztetnek, perbe nem foghatók.

4. A külföldre kívánczóknak az utlevél 30 nap
alatt kiadandó.

5. A tiszteknek 1 havi, a közlegényeknek 10 napi
zsold fizettetik ki osztrák pénzjegyben.

6. A várőrségi utalványok beváltására 500,000 fo-
rint fizettetik.

7. A rokkantak- és sebesültekről Haynau tábornok
gondoskodand.

8. Az őrség minden tagjának ingó és ingatlan va-
gyona biztosittatik. Szeptember 27-én.

Haynau-nak Klapka Komáromot október 2., 3., 4-én
adta valósággal át. Az akasztások 6-án kezdődtek. Kos-
suth és többen a komáromi vár feladását rosszalták,
ezen rosszalás teljesen alaptalan, mert a várparancsnok,

az őrség csak addig köteles a kezeire bízott erősséget védeni, míg a védelem lehető, a védelem által az ügyet elősegíti, feladása által kárt nem okoz, a feladási feltételek a becsület-, a hazafisággal nem ellenkeznek; a komáromi vár Európa első erősségei közé tartozik, rendes viszonyok közt bevehetetlen, a vár októberben elegendő jeles őrséggel volt ellátva, védelmére elegendő ágyuk- és tüzérséggel birt, ellenállhatott volna talán évekig is az egész osztrák hadseregnek, — ha Magyarországon még magyar hadsereg van, ha felmentésére, idegen segélyre, vagy a forradalom gyors feltámadására számítani lehetett volna, Komárom a forradalmi ügynek igen nagy szolgálatot tehet, mert a magyar Komárom a lelkesedést fenntartja és az osztrák haderőből legalább 50,000 katonát falai alatt leköt, októberben azomban már Komárom falain kívül a magyar hadsereg teljesen feloszlott, az ágyu és fegyver az ellenség kezében, a főbb tisztok lebilincselve, elzárva voltak, a forradalom feléledése tehát esztelen remény volt, ha néhány rajongó a zászlót kitüzi is, ez csak a vértanúk számát neveli, de sikerre nem vezet, mert fegyver nélkül győzni lehetetlen, a győzelem reménye nélküli harez, buta sőt bűnös cselekmény, mert a haza előnye nélkül ezreket nyomorba dönt. A külsősegélyre és felmentésre számítani nem lehetett, mert a királyok ügye egész Németországban győzedelmeskedett. Franciaországban a conservatív köztársaság győzött, tehát a francziák segélyére számítani nem lehetett, különben is a francziák a magyar forradalmárokat mindég hitegették, ígéreteiket azomban soha sem tar-

tották meg, a külpolitikában nincsen sem elv, sem rokonszenv, a politika rugója mindég az érdek, ennél fogva az absolutismus és a köztársaság alatt egyenlő ösvényen halad. A francia köztársaságot a királyok nem támadták meg, mint 92-ben, érdeke tehát a többi európai forradalmakhoz nem kötötte, a francziáknak Keleten csak egy érdekök volt: Törökország fenntartása, ezt az osztrák monarchia is óhajtotta, az osztrák monarchia erősebb segílyt nyújthatott a török védelmére mint ezen monarchia fele Magyarország, a francziák különleges érdeke tehát Magyarország ellen harczolt, de még ha Franciaországban a veresek győznek is, és az első forradalmi örületes politika diadalmaskodik is, Franciaországot Magyarországtul 500 mértföld választotta el, a seregek nem repülnek. Olaszország meghódolt, de az olaszok külömben is magukon sem birtak segíteni, józanon tehát külsegélyre számítani nem lehetett, a katonának nemcsak fegyver és puska de kenyér és hus is kell, mert a katona nem szellem, de ember, Kossuth és kormánya Komáromot csakis 4 hónapig látták el élelemmel, miután tehát a segíly lehetetlensége be volt bizonyitva, csak a közt közt lehetett választani: a tisztes, az őrség érdekeit megóvó októberi feladás, vagy a februári kényszer-feltétel nélküli feladás közt, a józan ész az októberi feladás mellett szólt, a hazafiság nem kívánta, hogy 20,000 ember czél és eredmény nélkül feláldozza magát akkor midőn 70,000 katona a fegyvert letette vagy elhánnya, a kormányzó és kormány menekült, az egész ország meghódolt. Jobb feltételeket kivívni a hazára

nem lehetett, mert a méltányos békét már herczeg Windischgrätz visszautasította akkor midőn még csak az ország felét hódította meg, midőn az alkotmányért 120,000 katona és az egész nemzet küzdött, bárgyuság tehát azon vád, hogy a kis komáromi sereg bármi kis előnyöket biztosíthatott volna. A véletlen, a sors játéka az akasztásokat Komárom feladásával hozta össze. Komárom 3-án adta fel magát, az akasztásokat 6-án kezdték meg, sokan ebből azon gyarló következtést vonták le: azért nem akasztottak, mert Komárom még állt és ha Komárom fel nem adja magát, nem akasztanak. Ez nem áll, — a kivégzéseket az uralgó osztrák katonai biráskodási rendszer tartóztatta vissza, az osztrák katona az akasztásban is rendszert tart, habár elvileg ítélete igazságtalan is, igyekszik azt indokolni, a vádlottak száma százakra ment, a döntő okok kinyomozása időt igényelt, azért nem hozták meg tehát előbb az ítéleteket, mert az ítéletek meghozására idejük nem volt, nem Komárom tehát, de az idő rövidsége akadályozta az ítéletek meghozását és végrehajtását és mihelyest a chablonszerű idő letelt, a végrehajtást azonnal megkezdték. Klapka Komárom védelme-, sőt feladásáért csakis dicséretet érdemel, mert míg lehetett harczolt, ügyesen, vitézül és becsületesen, midőn a védelem lehetősége megszűnt, átadta a várat tisztességesen, vitézeit a lehetőleg biztosította.

IX. FEJEZET.

A bukás okai. — Lehetett volna-e győzni?

A forradalom bukását nemcsak a vezénylet gyengesége, az oroszok túlereje okozta, de sok más okok idézték elő. Okozta ezt: 1. az első ministerium egyenetlensége, vaksága, az osztrákok megsértése; 2. az első kormány gyarló nemzetiségi politikája; 3. az első és második kormány élhetlensége; 4. Kossuth gyengesége; 5. a kedvezőtlen külpolitikai viszonyok; 6. a rossz védelmi rendszer.

1. A 48-iki törvényeket nemcsak az ellenzék küzdelme és kitartása, de főleg a külpolitikai viszonyok, részben Bécs átalakulása szerezték meg, a 48-iki törvények, mint már kifejtettem, nem képeztek különös vívmányt, de 48-al meg lehetett előgedni, mert részben a nemzet kezébe adta az ország kormányát, 48-nak azomban két ellensége volt: a bécsi udvar, mely 48-at sokallotta és Kossuth Lajos, ki hiányait átlátva keveslette és csakis kiindulási pontnak tekintette. 48-al csakis Batthyány és társai voltak megelégedve, a nemzet a honvédelmi minister czime által elvakítva többnek hitte. A kormánynak tehát három feladata volt: meggyőzni a dynastia akkori valóságos fejeit Ferencz Károly és Ferencz József főhercegeket azon nagy hatalomról, melyet a 48-iki törvények a magyar királynak biztosítottak, Kossuthot a kormánybul elmozdítani és ez által a ministerium vélemény-egységét megállapítani; az országot és országgyűlést 48-rul fel-

világosítani; a nemzetiségi mozgalmak ellen tetteleg fellépni. Ha a kormány ezt teszi, a forradalom indoka el van háritva, 48 talán némi engedélyekkel fenntartható lett volna. A kormány azonban István főherceg és szent István palástjába ragaszkodott, az udvari viszonyokkal nem gondolt, minden ígéretet készpénz gyanánt fogadott, könnyelműen hevert a puskaporos akna felett. Az ország erejét a honvédelem ürügye alatt nem szervezte, Kossuthot nem merte a minisztériumból kitaszítani, sőt inkább az országgyűlésen szónokának választotta, ez által pártját megsemmisítette, mert a képviselők Kossuthot a kormány-vélemény képviselőjének tartották, ennél fogva hozzá kétszeresen ragaszkodtak, volt egy ministerium, melyben Batthyány, Széchenyi, Eötvös, Klauzál teljesen ellentétes nézetek voltak Kossuth- és Szemerével, e többség az ország védelmére czélzó minden intézkedést megakadályozott, félve, hogy Bécsben és Innsbruckban forradalmároknak tekintetnek: ez által egyrészt a védelem szervezésére a legjobb alkalom elrepült, másrészt a 49-es eszmék meggyökeresedtek.

2. A bukást elősegítette a magyar-osztrák politika. Magyarország állása nem volt tökéletesen biztos, de külömben is a szabad Austria a szabad Magyarországnak legtermészetesebb szövetsége a reactio ellen, mert ha a reactio az egyik országban győz, a legyőzött erejével a másikat is lenyűgözheti, az európai politika mérlegében külön gyenge nehezékekkel birnak, míg egyesülve hatalmas tényezők, anyagi tekintetben is egymásra voltak utalva, mert Austria ipa-

ros, Magyarország nyerstermelő ország, Austria tehát Magyarország gabona, dohány, bor, gyapju, hus, zsir terményeinek legbiztosabb vevője. Az államszövetségekben azomban a szellem legkisebb szerepet játszik, főtényező az anyag. Austria ez időben megijedt, mert az államadósságok nagy összegre emelkedtek, a pozsonyi országgyűlés erről mélyen hallgatott, az olasz háboru sokba került, félt az államtönktől. Austria belátta, hogy jogosan az államadósságokat Magyarországon megvenni nem lehet, a háborus végrehajtás felemészti a tőkét, a méltányosság terére lépett és végkielégítés gyanánt 200 millió elvállalására szölitotta fel a magyar kormányt. Kétségkívül jogosan ezen teher Magyarországot nem illette, mert ezek az uralkodók által az ország tudta és megegyezése nélkül vétettek fel, a méltányosságot tekintve azomban Magyarország részvétét alig tagadhatta meg, mert ez adósságok az örökösödési, a franczia, a török báborukra fordittattak, már pedig mind a franczia, mind az örökösödési háboruban Magyarország is megtámadtatott és Napoleon Magyarország egy részét, Horvátországot is elfoglalta, ennek visszaszerzéseért tehát magyar érdekből is háboruszkodni kellett, tehát méltányossági szempontbul Magyarországot is megillette az osztrák császár és magyar király által felvett államadósságok egy része. Ez esetben a főkérdés az volt, valjon Austria barátsága 200 milliót megér-e? Batthyány nem becsülte ennyire. A ministerium levelére nem feleltek, a magyar országgyűlés elé nem terjesztették, és ez nagy hiba volt, mert az osztrák országgyűlés nagy része bankárok-, kereske-

dők- és ügyvédekbul állt, kik már ekkor a pénzem-
berekkel szövetkeztek, a pénz emberei nagyban ér-
dekelve voltak az államadósságban, mert tőkéjük nagy
része államkölsönökben volt elhelyezve, a papirosok
árkelete Magyarország hallgatása által csökkent, csak
a reactio adhatta meg nekik azt, mit Magyarország
megtagadott pénzérdekbül, tehát a reactióval szövetkez-
tek, míg ha rokonszenvöket Magyarország pénzen
megveszi, ha anyagi és kereskedelmi érdekeik méltá-
nylatát kilátásba helyezi, magánál az udvarnál is,
melyet hadjárataiban pénzzel tartottak, Magyarországot
támogatták volna. Az osztrákok ellenszenvét tehát fő-
leg a Batthyány-ministerium többsége szük látkörének
köszönhetjük.

3. Magyarország önállását lehetlenné tette, védel-
mét megbénította az első magyar ministerium buta
nemzetiségi politikája. Metternich herczeg alkotta meg
Magyarországban a pánszláv mozgalmakat, Bécsbül fizet-
ték Gayt és az illyreket. Jellasich ezen párthoz tar-
tozott. A lutheránus papok a bécsi kormány zsoldját
huzták, az oláhok és szerbek már Rákóczy idejében az
osztrák párthoz tartoztak. A reactio létele nem volt
titok, régi, mindég megújuló betegsége volt ez Bécs-
nek, minek feltámadására észszerüleg számítani kellett,
a hatalom párnáin tehát a magyar ministeriumnak nem
volt szabad elszunnyadni, de számot kellett volna vetni
az ország erejével, gondolni az eshetőségekre, meg-
mérni az ellenség erejét. Magyarország lakossága tett
14 milliót, Austriáé, Olaszországon, Bécsen kívül, 19
milliót, Magyarország katonasága 60,000, a határvidék-

kel 120,000, Austriáé 240,000, ebből azonban Olaszország igénybe vett 140,000-et; Magyarország katonaaanyagja az osztrákénál jobb volt, Magyarország képes lett volna kiállítani 400,000 katonát, fajlázadás nélkül tehát Magyarország Austriával diadalmasan megküzdhetett volna, a fajlázadás azomban a mérleget Austria javára megrontotta, mert a lázadás által az osztrák érzelmi népesség emelkedett 21 millióra, az ellenünk felállítható katonaság 160,000-re, ellenben Magyarország képessége esett 9 millióra, a katonaság maradt 60,000, de ennek nagy része az osztrák tartományokban állomásozott, Olaszországban harczolt, váraink idegen katonasággal voltak megrakva, ilyen arányok mellett Magyarország győzelme lehetlenné vált. A fajlázadás veszedelmessé vált, a szerbek, oláhok, horvátok, geographiai helyzetöknél fogva is; az országban nem volt fegyvergyár, a fegyvert tehát külföldön kellett beszerezni, a lázadók éppen azon határokon laktak, a melyen a fegyver behozható lett volna, tehát a magyar nemzet nagymérvű fegyverkezését is megakadályozták.

48-ban a nemzetiségi ügy jól indult, Slavonia magyarérzelmi volt, a szerbek, a határőrvidék, látva az absolutismus bukását, elfogadható ajánlatot tettek, az oláhok váró állást foglaltak el, a vezetők kínálkoztak, az egész nemzetiségi kérdés pénzkérdéssé alakult, a gyikot a magyar ministerek növelték óriási kigyóvá, a magyar kormány ügyetlensége, nyeglesége dobott három milliót az ellenség táborába; a szerbek a magyar nyelv diplomatikai fensőségét elismerték, vallási és egyházi ügy-alapítványaik kezelését, a szerb nem-

zet elösmerését követelték. A két első jogos követelés volt, a harmadikat okosan el lehetett volna intézni. A királyok ugyanis a szerbeknek adott szabadság- és birtok-adománylevelekben mindig a szerb nemzetről szólnak, de a nemzet czimét és jellegét a magyar törvényhozás nem fogadta el, ha tehát a magyar törvényhozás az adománylevél szavaival élve, a törvénybe ezt ily módon hozza be: „a szerb nemzetnek a magyar királyok által adott jogai, és pedig:.... elösmertetnek“, ez által a szerbek kivánságának elég tétetik anélkül, hogy a többi nemzetiségek ezen alapon jogot követelhettek volna, mert a nemzet szó ezen értelemben csakis a fajt jelzi souverain jog nélkül. Ily egyesség könnyen kivihető lett volna, mert a szerb főpapok és ügyvédek, kik a szerb nép aristokratái és izgatói voltak, főleg a gazdag alapítványok elkezelése után vágytak, kevés, alacsony származásu, műveletlen, ennélfogva olcsón megvehető egyének voltak; a határőrvidéken is kedvező esélyekkel birtunk, ezen buta vad népet tisztjei bot- és golyóval kormányozták, a parasztnak nem volt sajátja, de minden évben kimutattak számára egy darab földet, melyet előbb más határőr-család művelt, az erdő egy részében legeltetett, fát évenként kapott, de az erdő és legelő a kincstáré volt, katonáskodni folyvást és tömegesen tartozott, mit megunt, vágyott tehát föld és polgári lét után, de mert buta, műveletlen volt, tisztjei és papjai eszével gondolkozott. A tisztek lételét a forradalom megingatta, mert a tiszt is földeket kapott fizetésében, Bécsben nagy zavar volt, a tisztek azt hitték, a hatalom a magyar kormány kezében

van, Budára jöttek kérni; a tisztek maguk és a nép számára földet kértek az állam-uradalmakból, — ezen kívánság jogos volt, mert már az első telepítéskor a király birtokot ígért, a határőrök éppen úgy szolgáltak érte, mint a magyar parasztok, szolgálataiknak csak a minősége különbözött: az egyik dolgozott, a másik a határt őrizte, élethossziglan katonászkodott; az élheterlen kormány biztos ígélet nélkül kérelmeket az országgyűléshez utasította, a bizonytalanságot azonban senkisék kedvelé, szövetkeztek tehát a reactio ügynöke-, Jellásich-al, ki mindent megígért, sőt még többet mint kértek. Batthyány ugyan nem akart harcolni, de a fegyveres határőrség az alkotmányt mindég fenyegette, a szerb Stratimirovics nyíltan fenyegetődzött, nyíltan készült, a határőrök megnyerését tehát a béke és 48 érdeke is követelte, a határőrséggel a kormány két hét alatt megfojtja Jellásichot, de a kormány vak és könnyelmű volt, maga csinálta az ellenséget. Az oláhság megnyerése csak pénzkérdés volt, mert az oláh népnek a régi Daciáról, római családfájáról, a nemzeti igényekről sejtelve sem volt, az írástudók száma csekély, nagyobb birtokos, kereskedő alig volt, az oláhokat tehát a püspökök, a falusi szegény műveletlen papok és ostoba tanítók izgatták, egy millióval, csekély ösztöndíjakkal, 10 ember hivatalra emelésével, az oláhok száját be lehetett volna tapasztani, az első kormány zsebeibe tette kezét, gyermeki nyugalommal nézte az oláhok készülődését. Augusztusban tehát már a kormány járatlansága, tunyasága által 3 milliót nemcsak elvesztett, de maga ellen zúditott. A nem-

zetiségek ellenségeskedése után Magyarország bukása kétségkívüli, csakis idő kérdése volt, mert ha az orosz Austriát nem segíti, Austria a reá nézve legrosszabb esetben lemond Olaszországról és 400,000 katonájával Magyarországot támadja meg, tekintve a ministerium egyenetlenségét és ügyetlenségét, Kossuth gyengeségét és a vezérek tehetetlenségét, Magyarország 400,000 ellenében nem bírta volna önállását fenntartani, az oroszok csak az Olaszországban levő hadsereget helyettesítették, vagyis közvetve az orosz intervenció Olaszországot tartotta meg.

Az első és második kormány egyiránt gyenge és tehetetlen volt, az első kormány a mozgalmak daczára sem pénz-, sem fegyverről nem gondoskodott, pedig még ekkor az út nyitva állt. A nemzetiségek nyíltan támadtak, habár tehát gróf Batthyány és társai közönséges józan észszel is beláthatták volna, hogy a nemzeti-ségi mozgalmak tintával és papirossal el nem nyomhatók, fegyverről sohasem gondolkoztak, de még a főtisztek árulását sem látták be. Perczelt a becsületes jó hazafit megrótták, mert az árulást jelezte, ezen nyilatkozat az árulókat felbiztatta, az alföldi sereg az Alföldön tétlenül hevert három egész hónapig, ha a kormány erélyesen jár el a Dunánál, miután Pétervárad is hatalmában volt, a fegyverszállításra utat nyithatott volna. Kossuth már tudta mit akar, a függetlenség csak fegyverrel, a hadsereg szigorú szervezésével volt elérhető, a kellő erélyt azonban egy tekintetben sem fejtette ki, októberben a fegyverkezés már égető szükséggé vált, a fegyverbehozatal nehéz-

sége, majdnem lehetetlensége kétségtől mentes volt, a belgyártásról kellett volna tehát rögtön a kormány átvételekor gondoskodni, ez nagy nehézségekkel nem járt, mert művezetőket, felügyelőket Belgium- és Angliából Bécs bevételéig könnyen lehetett volna drága pénzért, a német és osztrák forradalmárok segélyével szerezni, munkás sőt műértő-gyáros is elég volt az országban, Komárom biztos gyártelep-helyül szolgált, Komáromból vízen lehetett közlekedni a gyárak egy részével, hasonlóan vízen lehetett szállítani a tüzelőanyagot, ha Komáromban októberben a fegyvergyárt felállítják, 9 hónap alatt 300,000 szuronyos puskát lehetett volna készíteni, de Szepes-, Liptó-, Gömörben is kellett és lehetett volna fegyvergyárakat állítani; az ország vérével nem fukarkodott, ha fegyver van, zúgolódás nélkül kiállít 300,000 embert, de Kossuth is erősebb volt a beszédben, mint a cselekvésben, a gyárakat nem állította fel, ennek elmulasztása következtében a nemzet véderejét kellőleg nem fejthette ki, a forradalom végén is csak 130,000 fegyveres katona állt szemben 360,000-el, ígyunk mindig sokkal kevesebb volt az osztrákénál. A vereséget elősegítette a seregnéli fejtelenség, Görgey az engedelmisséget már január 6-án felmondta, számos hibát követett el, a kormányt nyíltan gunyolta, a kormány, illetőleg Kossuth, mert ő volt a kormány, soha sem merte haditörvényszék elé állítani, egyszerre két állást is viselt, kedvéért a hadparancsnokot folyvást változtatták, mindez a seregnél a fegyelmet meglazította; az összes hadműveletekben hiányzott az egyöntetűség, a hadjáratokat bizonyos cél

nem vezette, az országot minden támadás ellen védték, midőn győztek, utólagosan tanakodtak a győzelmes sereg teendőiről. A véggyőzelem tehát főleg fegyverhiány miatt teljes lehetetlen volt.

A válság vége felé az ország védelméről ügyetlenül intézkedtek, az orosz támadást jelezte Lüdersnek januári Erdélybei bevonulása, kétségkívül értesült a kormány róla, Kossuthnak tehát már februárban haditanácsot kellett volna a katonai nevezetességekből tartani és a haditervet az orosz támadás számba vételével megállapítani, a várak élelmezéséről gondoskodni, a helyzet szomorú de világos volt, 140,000 ember állott 360,000 ellenében, a magyar hadsereg, Bemet, Damjanicsot és Perczelt kivéve, nagyobb erő ellen sohasem tudott győzni, de nagyobb erő ellen a leggyakorlottabb hadseregek is csak kivételesen győznek, közönséges észszel is be kellett volna tehát látni, hogy a magyar seregnek feloszolva, sik csatában az egyesült orosz-osztrák hadsereg ellen el kell veszni, siker csak úgy reménylhető, ha a magyar sereg a távoli hadállásokat feladva visszavonul, Komárom- és Péterváradra támaszkodik, 190 ezerrel megtámadja a kisebb osztrák hadsereget, 50 ezer emberrel a várakból, ha teljesen körül nem zárják, hátban nyugtalanítja a nagy orosz hadsereget, vereség esetére a két várba és a vár által védett megerősített táborba visszavonul, a várból kirohanásokat tesz és tartja magát mindaddig míg a király az alkotmányos alku terére lép és az ország jogait a körülményekhez képest biztosítja; ha az egyesült magyar sereg Bem-féle gyors mozdulatokat tesz, lehet,

hogy az osztrák sereget meglepi és az orosz segély megérkeztéig erősen megveri; kétségkívül az osztrák sereg legyőzése után is nehéz lett volna az oroszszal sikeresen megmérkőzni, de az orosz hadseregben a cholera már júliusban dühöngött, ha a hadjárat tovább tart, lehet hogy a cholera nagy mértékben kifejlődik és a sereg nagy részét elpusztítja vagy harczképtelenné teszi és ez esetben az orosz meg lehetett volna verni. Mindenesetre, ha a sereg Komáromban döntetlen állást foglal, ez Bécsben más gondolatokat ébreszt, mert egy király sem szereti, ha házában idegen uralkodik, ha a szövetséges parancsol, mert az ily viszony mindég megalázó és sok áldozatba is kerül. Ez lehetett volna az egyedüli sikeres védelem, de ez csak Bem- és Damjanics-al lett volna kivihető, mert Görgey lomhán mozgott, sohasem tudta a győzelmet felhasználni, eszméi nem voltak, csakis hátrálni, kiáltványokat írni és tánczolni tudott, még puskaporral sem tudott gondoskodni, ezen szellem átment hadtestparancsnokaiba is. A háboru ilynemű szervezéséhez azomban már májusban erőlyesen hozzá kellett volna látni, a várakat élelemmel, a fegyver- és lőporgyárat májusban fel kellett volna szerelni. Kossuth azomban a hadügyek- és külpolitikáról tiszta fogalommal nem birt, ő csak foldozó hadász és politikus volt, minden darab földet védeni akart, a folytonos foldozás elszaggatta az erőt. Kossuth nem csak maga nem értette a politikát és hadászatot, de még meg sem tudta bírálni, a változtatásokat elfogadta, parancsolni nem tudott, az egyéni veszeltyt kerülte, ezért a tisztek egyrésznél népszerűség-

gel nem birt. Kossuthot élénk képzelődése vezette a háboruba, a nép milliói vesszőparipáján lovagolt, mert maga a fegyverforgatást és lovaglást nem gyakorolta, a katonasághoz a gyakorlatot szükségesnek nem tartotta, a mit az írók és szónokok és ő maga is a nép hatalma-, a nép csodáirul beszéltek, elhitte, az ártatlan népfelkelésben az ismételt többszöri keserű tapasztalatok daczára hitt. A forradalom démona, Görgeynek sárkány-fogait rég ki kellett volna szedni, a vadállat azomban fogait védi, sőt harap is, Kossuth a testi veszélylyeli küzdelmet nem kedvelte, büntetés helyett egyezkedett. A 48—49-iki forradalmat csakis Kossuth képviselte, a forradalom érdeme és hibája kizárólag a Kossuth érdeme és hibája, mert az első ministerium vonakodva, önkéntelenül, a második feltétlenül követte, az első kormány gyermeki észjárásával az országot csak félig vesztette el, a második kormány, melyet Kossuth már teljesen uralt, a nagyszerű baklövéseket helyrehozhatta volna, nem tette, nem jóakarattal, de tehetőséghiánybul. Magyarországon a forradalmat Kossuth és a reactio teremttette, és Kossuth a legtisztább és rajongó forradalmár buktatta meg.

Elősegítette a bukást a külpolitikai helyzet is. — A tetteleges külsegély ugyan még egy országot sem mentett meg, mert a politika a legaljasabb zsidóüzlet, csakis akkor kölesönöz, midőn az adós nála nélkül is megél, de ha közvetve nem segít is a külpolitikai áramlat, a harczó felek erőfejlesztését és alkalmazását befolyásolja. 48-ban a forradalmi eszmék uralkodtak, egész Olaszország küzdött fejedelmei ellen, Né-

metország egy fő alatt akart egyesülni, a frankfurti országgyűlés Magyarországgal rokonszenvezett, a forradalmi politikai káté alaptételét a nemzetek belügyeibe a be nem avatkozás, a szabadságra törekvő népek erkölcsi támogatása képezte. 48-ban tehát Kossuth biztosítva volt az oroszok be nem avatkozásáról, mert az orosz czárnak saját birodalmát is kellett őrizni a forradalom terjedése ellen, sőt attul is tarthatott hogy ha az egységes Németország egyesül, ez a magyarok mellett foglalandó állást, Austriában a csehek forrongtak, a lengyel nemesség leste a kedvező alkalmat, a 48-iki kedvező viszonyok azonban nagyban megváltoztak, Franciaországban a hangulat conservatív köztársaságivá változott, hajlott a királyok felé és 49-ben a római pápa védelmére sereget küldött. Németországban a fejedelmek győztek, az olasz seregeket az osztrákok levertek, Bécsét elfoglalták, Berlinben a király parancsolt. Ezen fordulatot biztosan ugyan előre látni nem lehetett, de gyanítani igen, mert Franciaországban az engedékenységre socializmusra vezetett volna, a földosztási elmélet pedig a rend embereit, a vagyonos osztályt mindég mindenütt royalistává teszi, mert a birtok tisztelete a társadalom alapja, a fejtelenség a sepredeknek kényuralmat ad, a gatyások kényuralma durvább, sértőbb a királyok önkényénél, a német szabadelvűeknek nem volt okos vezetőjük, a burocracia roppant el volt szaporodva, a nemesség kis fejedelmeihez ragaszkodott, ezek ellenében a rosszul vezetett szabadelvűeknek kevés esélyei voltak a hatalom megtartására, a puha olaszok az osztrákokkal sohasem bírtak

megküzdzeni. Az eseményeket a legügyesebb kormány-
 férfiak sem tudják teremteni, de számításba veszik és
 kiaknázzák. Kossuth a kedvező 48-at nem tudta fel-
 használni, 49-ben a külviszonyokat kellőleg nem vette
 figyelembe, ideális politikát követett. A nemzet meg-
 tette kötelességét, a nép örömmel küldte fiait az al-
 kotmányos zászló alá, zúgás nélkül fizette az adót, az ér-
 telmes ifjúság lelkesedve tömegesen ment a hadsereghez,
 vitézül harczolt, zúgolódás nélkül sanyargott. A me-
 gyék tisztviselői kara hazafiság- és kötelességérzetben a
 hadsereggel nem csak versenyzett, de felül is multa,
 mert Windischgrätz herczeg kiáltványai és hadi tör-
 vényszékei daczára, az osztrák hadsereg előtt és háta
 megett, szedte az adót, küldte a sereghez az ujenczo-
 kat, kiállította, szállította az élelmet és a katonaság
 öltözkét, a kormányt és közegeit pontosan tudósította
 az ellenség mozdulatairul, lelkesítette, biztatta a né-
 pet, körözte a kormány kiáltványait, végrehajtotta
 rendeleteit, és pedig ez majdnem mindenütt életve-
 szélylyel járt, mert alig volt megye az országban, hol
 az ellenség időnként meg nem fordult és az ellenség
 dühe első sorban a tisztviselői kar ellen irányult, néha
 alig volt a megyének oly elrejtett zuga, hova az alis-
 pányok, szolgabírák elrejtőzhettek és midőn az ellen-
 ség a megyét hatalmába kerítette, idegen vidéken néha
 hónapokig bujdosott; tette ezt jutalom és kárpótlás
 nélkül elannyira, hogy a kormány még az ellenség
 által elrabolt marháit és természetményeit, feldult há-
 zát sem kárpótolta. A tisztviselő helyzete a katonáénál
 válságosabb, bizonytalanabb volt, mert a katona töme-

gesen állott az ellenséggel szemben, ellenben a tisztviselő egy maga állt szemben ezrekkel, a katonát az ország ruházta és élelmezte, ellenben a tisztviselő saját vagyónára szorult, mert fizetése a nevetségig csekély volt és ezt sem fizették, mert a mi pénzt az adózóktul beszedtek, azt a kormánynak hadi adóba beküldték. Az önvédelem hívei közt első helyet foglalt el a nemesi középbirtokos és a szegényebb, értelmes nemesség, ezen osztály képezte az önvédelem lelkét, ezen osztály a népet mindenütt lelkesítette, tanította, szervezte, közölte az eseményeket, felvilágosította czélzatairul, a nép híven követte régi urait, mert ők voltak minden időben tanácsadói, pártfogói, ez osztály fiatalsága azon néhány kivételével, kiket családi viszonyaik, hivataluk honntartott, a 16 éves ifjoncztul kezdve honvéd lett, a honnmaradtak szervezték a nemzetőrséget, népfelkelést (melyek közvetlen ugyan nem nagy szolgálatot tettek, de közvetve a népnél az ellenállási és függetlenségi szellemet fentartották), híven teljesítette hazafiui kötelességét a kálvinista, lutheránus és nagy részben a katolikus papság, az öregebbjei, a családosak a népet felvilágosították, a papnövendékek, káplánok, fiatal szerzetesek honvédek lettek, különlegesen az urak- és papoknak érdeme az, hogy a tótok a felső megyékben magyarok maradtak és a földosztást ígérő reactionarius csábítókat megvetették. A városi polgárság hasonlóan híven teljesítette kötelességét, hazafiságuk által különösen kitűntek az idegen fajok közé beékelt németek. És midőn a magyar nemzetet részben a balvégzet, részben vezetői hibái lesujtották, a

nyers erő lenyűgözte, sem a nemzet, sem egyesek jogait nem bocsájtotta áruba, kegyelemért nem könyörgött, nem esett kétségbe, de férfiasan tűrt és szenvedett és hőiesen várta a feltámadást, ezen nemzedék tehát méltán megérdemli a nagy nevet, az utókor háláját és tiszteletét.

Midőn azomban egyrészt a nemzet bálványairul pártatlan és független történetírói kötelességemnél fogva lerántottam a nagyzás, hizelgés, idealizmus, rajongás által szőtt ködfátyolt, örömmel beismerem és be kell ismernem a 48. és 49-iki kormányférfiak szep-lőtlen hazafiságát és becsületes jellemét. Hibáiknak forrása nem a haza iránti közöny, nem hiuságukban, de politikai törpeségükben keresendő, a 48-iki kormány semmiképen sem tudott a politika magaslatára emelkedni, félt a forradalmároktól, a veres köztársasági rémektől, kik még 48-ban nem léteztek, kezdetben nem ösmerte fel a reactiót, mely Bécsben már azon napon megalakult, midőn a király 48-at aláírta és midőn nagy sokára a reactiónak kézzelfogható jeleit látta, azt hívén, hogy a reactiót loyaltással, Kosuth feláldozásával lefegyvérezheti, fél engedményeket kínált, a nemzet felfegyverzését elmulasztotta, ezen emberek nem ösmerték a történelmet, nem birtak önérzettel, elmaradtak a kortul, a gravaminális, a tartományi politika magaslatán felül nem tudtak emelkedni, nem ösmerték a magyar nemzet erejét és képességét, és midőn a reactio hullámai a nemzetet már elnyelés-sél fenyegették, kettő megszökött, három a magányba vonult, vagyis nem birtak sem egyéni, sem politikai

bátorsággal, vagyis jó szándékuak, de vakok és gyengék voltak, a vak pedig soha, a gyenge a viharokban a legjobb akarattal nem vezethet, és ha a nemzet vagy véletlen az ország ügyét reábizván, botlik, ezért feltétlenül elítélni nem lehet, mert nem tudja megbírálni az ösvényt, melyen vezet. Deák Ferencz, a kitűnő közjogász, a televér magyar, éles elméjű politikus, méltányolta Kossuth függetlenségi célját, belátta a kamarilla célját, ösmerte Magyarország történelmét, a dynasticus érzület azomban nála egyenlő volt a hazaszeretettel, nem bizott az ország erejében, szabadságot akart a dynastia alatt, nem szerette a hevélyeket, szerénységénél fogva nem vágyott a vezetésre, mindaddig tehát, míg Kossuth a dynastiával ellentétbe nem jött, támogatta Kossuthot, midőn azonban a dynastiávali kiegyezhetés reménye megszűnt, a tért a tett népszerű emberének átadta, — Deák Ferenczet tehát politikájáért kárhoztatni nem lehet, mert a reszkető kormánytöbbség nézeteit nem helyeselve, ezen urak lovagjává nem csaphatott fel és pedig annyival inkább nem, mert a vezetéssel nem kínálták meg, — a válságban Kossuthot dynastikus érzelmeinél fogva nem támogathatta, de különben is, válságokban csak egy s népszerű kormányférfi vezethet, a válságokbani pártalakítás veszélyes, Deáknak tehát vissza kellett vonulni, mert nem volt sem pártja, sem népszerűsége.

Kossuth Lajosnál sem nemesebb forradalmár, sem jobb hazafi nem volt és nem lehet. Kossuthot ellenségei határtalan uralmi és becsvágygyal, óriási önzéssel vádolják, ez nem igaz, nem volt sem önző, sem

nagyravágyó. Kossuthot egy magasztos czél vezette: Magyarország államiséga és önállása, ezen czél nem csak magasztos, de jogos is volt, mert Magyarország közjogilag önálló állam volt századok óta, gyakorlatilag ugyan már a Habsburg-ház trónra lépte, illetőleg a nagyváradi béke óta Bécsbül kormányozták és Austria uszályhordozójává aljasították, a nemzek önállása azomban elévülhetlen, a hatalomnak a jog elleni önkénye minden korban bitorlás. Az önállás joga Magyarország ellenében azért sem évült el, mert Magyarország koronként a bitorlás ellen törvényekkel és fegyverrel tiltakozott, a 91-iki törvény határozottan ki-mondta: „Magyarország önálló, független ország, semmi más országnak alávetve nincs, saját törvényei szerint uralandó és kormányzandó.“ 48-ban beismerte az ország, hogy az európai politikai helyzetben Magyarország elkülönözve alig állhat fenn, elfogadta tehát az osztrák birodalommal szövetséget, ezen eszmét Kossuth felkarolta és az olaszok ellen adandó katonai segély mellett heves szónoklatot is tartott. Kossuth tudta tehát mit akar, — a törvényesség terén maradt mindaddig, míg a császár-király, az osztrák birodalmi kormány és birodalmi gyűlés, Magyarország államiségának és jogainak elkobzását ki nem mondta, — ha Kossuthot az egyéni nagyravágyás ördöge uralja, miniszerelnök lehetett volna, márcziusban midőn Bécsben a császári trón ingott, Magyarország segélyét nem nélkülözhatték és az országot Kossuth népszerűsége uralta, megelégedett a pénzügyministerséggel akkor, midőn a pénzügyeket még előbb meg kellett teremteni. Ősszel mi-

dőn a kormány eszét vesztve leköszönt, midőn a veszély minden oldalról fenyegetett és az ország megvédésével járó felelősséget senki sem merte elvállalni, midőn a veresek Pestet uralták és vezették, dictatorrá kiáltathatta volna ki magát és megelégedett a honvédelmi bizottság vezetésével. Áprilban ugyan kormányzó lett, de a forradalmi eszme kivételére senki sem birt sem elegendő erélylyel, sem népszerűséggel, tehát végcélja, Magyarország függetlenségének kivívására kénytelen volt a kormányzóságot elfogadni, és mert az ország csak Kossuthot ösmerte, Szemere, ki első helyet foglalt el utána, mint kormánybiztos babérokat nem szerzett, a Görgey-Dembinszky ügyben kétes jelleműnek bizonyult, báró Perényi Zsigmond nem birt szónoki képességgel, a reszkető pártot csakis Kossuth népszerűsége és ragyogó szónoklata fékezte az országgyűlésen, ha tehát Kossuth el nem fogadja, sőt ki nem erőszakolja a kormányzóságot, Kossuth irányeszméje bohózzattá válik, alkuszik Görgey, talán Klapka, a reszkető párt saját szakállára s mert a császár alkudozni nem akart és a siker kivívásának főfeltétele a sereg és képviselőház egysége, ezen bábeli zürzavarban a sereg, az országgyűlés diestelenül feloszlik. Kossuthnak esze villám, szíve arany volt, hatalmát, tekintélyét soha senkivel sem éreztette, ellenségeinek támadását soha sem torolta meg, — túlságosan engedékeny, még a haza ellenségeit sem büntette meg, volt azomban három nagy hibája: a hiszékenység, határozatlanság, a személyes bátorság hiánya. Kossuth hitt az emberekben, az ígéretekben, ennek tulajdonítható az, hogy a nemzet

felfegyverzését halogatta, a nemzetiségi mozgalmak ellenében kellő erélylyel nem járt el, bizott a francziákban kik velünk nem gondoltak, a német szónoklatok és hirlapi czikkek után elhitte, hogy Németországban a köztársaságiak, a nagy németek uralják Németországot, a tüntetések, éljenek által megvakitva, elhitte, hogy az ő szónoklatára minden polgár otthagyja tűzhelyét és felhívására milliók kaszával és vasvillával a függetlenségi táborba rohannak. Határozatlan volt tervei kivitelében és az emberek irányában, ezen határozatlanság okozta, hogy Bécsnek segélyére nem ment, Görgeynek, bár eltávolítását elhatározta, mindég megengedett, a Görgey-Dembinszky viszály vizsgálata az azon szándokkal indult el, hogy Görgeyt leteszi és Dembinszkyt büntette meg, a reszketők szándokát ösmerte, midőn azomban zúgtak, legbiztosabb hívét Madarász Lászlót feláldozta, először Bécsig meg nem akart állni, csakhamar azomban Buda bevételét sürgette, a csatákban tényleges részt soha sem vett, ennek tulajdonítható, hogy úgy a vereségeket, mint a győzelmet túlbecsülte, a vezéreket nem ösmerte, a főbb tisztek a csatákbuli elmaradása miatt félénknek tartották és nem engedelmeskedtek, a vak engedelmesség pedig a sikernek főeszköze, hibái tehát csakis gyengeségből származtak. Törpe politikus volt, de lángelme, ragyogó szónok, a leghivebb, a legbecsületesebb hazafi és habár a forradalom sikert nem aratott, közvetve, mint azt a jövő fejezetben be fogom bizonyítani, Kossuth Magyarország jövőjére kedvező befolyást gyakorolt, sőt a világpolitika megváltoztatására is részben befolyt.

X. FEJEZET.

A forradalmi harc következményei Magyarországra
és az európai államalakulásokra.

49 befolyása Magyarországra és az európai államalakulásokra.

A 49-iki események kétségkívül közvetlen nagyban sujtották Magyarországot, mert az országot megfosztották tartományi önállásától, az ország jelesbjei bitófán veszttek el, vagy idegen országokban sanyarogtak, sok család és egyes földönfutó lett, számosan elestek a csatákban, számosan a börtön kinjait évekig türték, sok család és egyes tönkre ment, sokan nyomorékká lettek, az egész országot szolgává tették. Ezen szenvedések daczára azonban el kell ösmernünk, hogy 49-et kikerülni nem lehetett, közvetve 49-nek köszönhetjük ma részben kedvező helyzetünket és 49 nemcsak Magyarországra, de az európai állami átalakulásokra is közvetve nagy befolyást gyakorolt.

48-at a nemzet vívmánynak hitte és 48-al meg volt elégedve, sőt talán kész is lett volna a béke kedvéért 48-bul valamit engedni, 48-at azonban nem akarta a dynastia, ellenzette az osztrák országgyűlés, gyűlöltek a tőzsérek, az osztrák udvari aristocratia, a katonapárt és az osztrák szlávok.

A dynastia nem akarta, mert hagyományos politikájának alapelveivel ellenkezett, ezen alapot ugyanis kettő képezte: az absolut uralom és Németország osztrák uralma. Az elsőt megdöntötte Magyarországbán

48, sőt lehetetlenné tette Austriában is, mert a példa ragadós, mert az alkotmányos Magyarország saját érdekében megvonta volna seregeit az osztrák abszolutizmustól. Németország osztrák uralma sem volt kivihető az önálló Magyarországgal, mert a dynastia Németország meghódítása által rendkívüli hatalmat nyer, kiválólág német hatalom lesz, e téren tehát Magyarország a dynastiát hasonlólag nem támogathatta volna, mert ha kiválólág német hatalom leszen, a németek hiúsága simogatásáért Magyarországon a németesítést egész erővel megkísérli és Németország által oly hatalmat nyer, mely ellen Magyarország nemcsak alkotmányát, de lételetét sem tudta volna fenntartani.

Ellenzette az osztrák országgyűlés, mert ez az ujdonsült szerencsefik gőgjével birt, Magyarországot Austriába be akarta keblezni, a németek óhajtották azért, hogy a magyar követek segélyével uralják a szlávokat, a szlávok kívánták azért, mert a tótok, szerbek, oláhok, horvátok segélyével azt hitték, hogy Austriából szláv monarchiát csinálnak, és végre szlávok és németek haragudtak az államadósság el nem fogadásáért, a burocraták sajnálták azon hasznót, mely a jövő magyar államadósságok csinálásánál, a magyar vámok, bányák kezelésénél zsebköbül kicseppent. A tőzsérek ellenszenveztek 48-al, mert a magyar kormány az osztrák kormánynak az államadósságok szerény részének elvállalásáról szóló ajánlatát figyelemre sem méltatva, ez által az osztrák papirosok tekintélyesen leestek, a katonapárt 48-at gyűlölte, mert féltek a hadsereg külválasztásául, mi ha megtörténik, az osztrák főtisz-

tek által fiaik számára monopolizált tiszt-helyek megkevesbedtek volna.

Miután tehát 48-at a bécsi tényezők közül senki sem kedvelte, midőn a magyar országgyűlés Bécsbe ment könyörögni, az osztrák országgyűlés a magyar követiséget ki nem hallgatva, szemtelenül elutasította, és midőn a 48-iki alapon Windischgrätzel ohajtottak alkuhozni, a gőgös herczeg feltétlen hódolatot követelt.

Mindezeknél fogva, csak buta képzelhette lehetőknek az alkut a 48-iki alapon.

Az alku Windischgrätz diadala előtt csakis úgy lett volna lehető, ha Magyarország a bécsi tényezők kívánalmai előtt meghajol, vagyis ha előzetes alapul elfogadja Erdély különállását, Horvátország elszakadását, a Vajvodina felállítását, ha lemond a határőrvidékről, ha végre Magyarországbán a tótoknak, németeknek, oláhoknak külön nemzeti létet biztosít, ha lemond a honvédségről, az adósságok tekintélyes részét, a közös hadsereget elfogadja, a külpolitikábani részvétről lemond, ha hűségének előzetes zálogául 200,000 ujonezot megad, a nemzetőrséget feloszlatja, lefegyverzi és ha mindezt megteszi, mi történik? a magyarok felosztván Magyarországot, eldobván a függetlenség zászlóját, Magyarország önmaga eltörli államiségát, a magyarok Erdélyben, Vajvodinában nyelvöktől, nemzetiségöktől megfosztatnak, az idegen nemzetiségek látva a magyarok gyávaságát, a magyarokat megvetik és a németekhez csatlakoznak, a magyar tartományi gyűlést az idegenek uralják, az ideiglenes magyar kormány Németországba belép, a bécsi kormány a ké-

sőbb adott októberi alkotmányával megajándékozta és Németország meghódítását elérve, a követ urakat haza küldi kukoriczát kápálni és ha a nemzet kedvező alkalommal feltámad, néhány hét alatt a szabadokat elmorzsolja és tömegesen felakasztatja. Ily feltételek alatt tehát sem a kormány, sem az országgyűlés nem egyezhetett, megtámadtak, tehát védeni kellett magunkat.

A védelem meghiusulása okait előszámoltam, a védelem azonban tömörítette a nemzetet és önérzetét feltámasztotta, mik a védelmi harc előtt hiányoztak. A 48-iki képviselőválasztásokat a nemesség vezette, a nép tehát az urakhoz ragaszkodott, de 48 közepén még ragaszkodott a királyhoz is, harcias hajlamokat azonban nem táplált, ellenállási vágyakkal nem birt, elégtűlt volt, mert terhei mellett megélhetett, 48 vagyonának és személyének urává tette, együgyűségében az önállás hasznát és magasztosságát nem ösmerte. És ez igen természetes is volt, mert 48-ig a politikai Magyarországot a nemesség képezte, a népet jogairól és hazafiúi kötelességeiről nem lehetett felvilágosítani, mert az urbér a nemes alsótábla sürgetései daczára fennállt, ha tehát a népben az önérzetet nagyban felelevenítik és a proletárok és rajongók ellenállásra buzditják, Metternich herczeg a galicziai becsstelen és rémes eljárást megkísérlette volna, de ezektől eltekintve, politikailag nem érintkeztek a néppel, mert az alkotmány korlátain kívül állván a vezetők hasznukat nem vehették. Ehez járult a nép tudatlansága, a katolikusoknál és óhitűeknél a felső

clerus vezette, ezen urak nem akarták a nép felvilágosultságát, mert ez könnyen önigazgatási vágyakat teremthetett volna, a főpapság korlátlan hatalmát lerontja és a püspöki vagyonnak a közönség részére felhasználására vezethetett volna, a plebánosok nem érintkeztek a néppel, mert a párbért, stolát nem a nép határozta, nem volt tehát rájuk szükségök, méltóságukkal alulinak tartották a szegény parasztokkali testvériességet. Csak a reformátusok- és lutheránusoknál volt kész a talaj, mert a protestáns vallások alapját a jogegyenlőség képezvén, az egyházi község maga kezelte ügyeit, az egyházi és iskolai ügyekben az ur a néppel folytonosan érintkezett, az ur pártolta hitsorsosát vallási rokonszenvénel fogva a megyénél, a kormánynál, intézte iskoláit, a felekezetnek szorosan együtt kellett tartani, mert a protestánsok a lakosság egy ötödét tették és a katolikus clerus és aristocratia nagy vakbuzgó része, daczára a linzi békekötésnek, a 791-iki biztosítéknak, folytonosan nyomást gyakorolt, a protestánsokat tehát csakis az urak és parasztok tömör egyetértése tarthatta fenn, — a papokat, tanítókat a közönség választotta és mozdithatta, a közönség fizette, tehát nem különözhethet, az urak büszkék voltak iskoláikra, a nép értelmi fölányére, szigoruan ügyeltek tehát az iskolákra, mindezeknél fogva a nép az urakkal folytonosan és bizalmasan érintkezett, bizalma általános, tömör és törhetlen volt, ismerte az eszméket és eseményeket, lapokat is hordatott és hol vegyesen lakott, a lelkész, a tanító és a kolomposok a más vallásuaknál is politikai propagandát csináltak. A protestánsok azomban

a lakosság $\frac{1}{5}$ -ét képezték, a többieknél az urak iránti határtalan ragaszkodást, az önbizalmat, az ellenállást megteremtették az események, a honvédség, a nemzetőrség szervezése. A nemzetőrségben a tisztek urak voltak, ezek a népet az eseményekről felvilágosították, ez időben magyarnak tekintette magát nemcsak a magyar, de a tót és német is büszke volt magyarságára, a nép a magyart a legvitézebb katonának, a legokosabb embernek tartotta, elkeseredett és dühre lobbant tehát midőn a szerbek, oláhok kannibáli kegyetlenségéről értesült, elkeserítette Jellasich csordájának támadása, magyar akart maradni, szívesen ment tehát a honvédszázló alá, látta, hogy az urfiak urbéri veszteségeik daczára tömegesen álltak be katonának; 48-bul főleg az urbér megszüntetését értette ugyan, mert a jogegyenlőséggel nem sokat gondolt, 48-at tehát szeretete és méltán gondolkodóvá tette, hogy a németek mért támadják meg az országot; 48-ért, Kossuthért rajongott, tehát már azért is bizott és csatlakozott az urakhoz, mert Kossuthal tartottak, a honvédeket az értelmiségi altisztek, az ur tisztek őrnagyig felvilágosították, lelkesítették; az osztrákok és különösen a nemzetiségi rablók pusztításai elkeserítették, az átmenő honvédek a sebesültek, rokkantak apostolként működtek, a nép tehát, mert az ur, tisztviselő felvilágosította és lelkesítette, az ur, tiszt fiait vezette, tulajdonát védte, az urakat feltétlen bizalmával ruházta fel és a nemzet lett egy tömör tömeg, a bizalom a válság után is megmaradt, a kényuralom alatt is, és ezen tömör összetartásnak köszönhetjük Magyarország feltámadását.

A nemzetnél 48-ban az önérzet is sok tekintetben hiányzott, csak az ideálisták, a rajongók hittek a népek milliói győzelmében, ellenben a higgadtaknál a siker reménye is hiányzott, mert nem biztunk a nép lelkesedésében, nem biztunk a kényuralom béklyóiba vasalt katonaságba, a magyar tisztekben a katonaiszellelem, az eskühözi ragaszkodás erősebb volt a hazaszeretetnél, nem hittük, hogy a nagy szervezett osztrák hadsereget a hadnagyok- és kapitányokból lett tábornokok megverjék, a nép különösen nagyra nézte a rendes katonaságot, nagy rész tehát katona lett azért mert védni kellett magunkat, Bem, Damjanics, Perczel, Klapka győzelmei azonban az egész nemzetet felvillanyozta, egyik szélsőségből a másikba esett a nagy rész azt hitte, hogy a honvéd győzhetetlen, az osztrákot a világból is kiveri, a vereségeket Görgey árulásának és a megvert vezérek ostobaságának, az ellenség nagy számának tulajdonították. És ezen önbizalom nagyban befolyásolta a későbbi hajthatlan ellenállást, nem hajolt meg, nem akart gyáván egyezni senki, mert mindenki azt hitte, hogyha ügyünkbe senki be nem avatkozik, az osztrákot bármikor megverhetjük.

49 megösmertette Magyarországot Európával és az európai politikai átalakulásokra nagy befolyást gyakorolt. Magyarország az európai politika szinpadán legutóljára a Mária-Terézia örökösödési háborújában szerepelt, midőn a nemesség Mária-Terézia trónját megmentette és fél Európát visszaverte, 147 év alatt azomban önállóan soha sem szerepelt, ennél fogva egészen elfeledték, hogy Austriának van egy tartománya,

mely németül nem beszél, mágnásai sajátsterü drága diszruhában járnak, kitűnő huszárjai, híres tokaji bora van, — ez volt minden a mit rólunk Angliában, Franciaországban, sőt az alapos szomszéd Németországban is tudtak, 49-iki diadalaink azomban külföldre is elhatottak és kezdtek figyelni azon országra, mely a hatalmas Austriát 1½ évig lekötve tartotta és a melyet csakis orosz segélylyel birt legyőzni, — Napoleon és Poroszország tehát haditerveiknél számításba vették később Magyarországot. Magyarországnak lehet sőt kell tulajdonítani Németországnak porosz fensőség alatti alakulását és Austriának Németországbul kizárását. Az osztrák családi hagyományos politikának célját ugyanis 3 és fél század óta Németországnak Austria általi meghódítása képezte, 160 évig megakadályozta ezt Franciaország, később Nagy Frigyes porosz király, nem vágytak utánna az egyházi fejedelmeken kívül a kisebb német fejedelmek sem, mert féltek, hogy a hatalmas Habsburg-ház mindég található ürügyek alatt országaiktul megfosztja, vagy mint hajdan a császárok alatt, elmozditható helytartókká súlyednek; a vallásháboru Németországban is nemcsak felekezeti de önvédelmi harc is volt, a városok és fejedelmek nemcsak az uj hitért, de függetlenségök megtartásáért küzdöttek, mutatja ezt Móricz szász fejedelem politikája is, ki a Habsburg-ház mellett küzdött a szász ház feje ellen, midőn azomban a császár kegyelmébül a szász ház feje lett, a protestánsokhoz csatlakozott, — később midőn a vallásháboru a protestánsok gyengeségével lezajlott, a vakbuzgó bajor ház, melyet máso-

dik német hatalommá Austria tett, melyet a rokonság kötelékei is fűztek Austriához, Franciaországgal szövetkezett. A viszonyok azomban 48-ban Austriára kedvezően alakultak, Franciaországban a polgárok köztársasága győzött, a polgárok nem vágytak a trónok felforgatása, a harczi babérok után, a királyok nem támadták meg, de elösmerték a köztársaságot, — de bent a polgári köztársaság nem is volt biztos, mert a veres republikánusok a szoczialistákkal szövetkezve, a társadalmat is fenyegették, a polgárok tehát lemondtak az európai politikáról és első sorban tűzhelyeiket kívánták biztosítani. Poroszországban a harczi királyok után a békeszerető Frigyes következett, ki azomban ha kardot akart volna is Austria ellen rántani, nem tehetné volna, mert Berlin lázongott, trónja ingott, tehát összes katonaságát a forradalom legyőzésére kellett alkalmazni, sőt seregét, melyre támaszkodnia kellett, még a győzelem után sem mozdíthatta, mert győzött ugyan, de a forradalmi szellem a városokban még mindig élt. A városokban és fejedelemségekben is kedvező volt a hangulat a bécsi forradalom legyőzéseig, — a köztársaságról csakis a fiatalság, a proletár munkások álmodoztak, de ezek szervezve nem voltak, mindenik város saját belátása és ízlése szerint működött, a szabadelvűek szabad alkotmányt kívántak, de azt Németország egyesítése által vélték elérhetni, az egység kivívására szükségesnek tartották a két nagyhatalom egyikének, az osztráknak vagy porosznak segélyét és ezen segélyért a császársággal, a főhatalommal készek voltak felruházni, vagyis né-

met parlament, német császárral, volt a szabadelvűek jelszava. Poroszországban a nemesek, katonatisztek, burocratákból álló junker-párt vezette a kormányt, ezekről meg voltak győződve, hogyha a sokkal hatalmasabb Austria ellenében kiviszik is az egységet, ez először valóságos ténynyé alig válhat, mert a hatalmas Austriát még ekkor 15 millió birodalmi lakossággal kilökni nem lehetett, sem azt nem reménylheték, hogyha a szövetségben bent marad, a 40 millióból álló Austria seregének 40 százalékát a porosz király alá rendeli és ez által nagyhatalmi állásáról lemond, — de ezenkívül a szabadelvű párt óhajtotta az osztrák ház császárságát azért is, mert a császár Bécs sötét szellemét herczeg Metternichet elbocsájtotta, alkotmányt adott és egyik minisztere Kossuth Lajos az európai szabadelvűség egyik ragyogó csillaga volt, a német fejedelmek a forradalmi áramlattal megrémültek, azt hitték, hogy a forradalmi áradat mindeniket elsöpri, hatalmoknak legalább egy részét a német császár által vélték megmenteni, nagyobb kiméletre, biztosabb segélyre számítottak a nagy Austriától, mint a kis Poroszországtól, melynek érdeke, mert kicsiny volt, területe nagyobbodását követelte, mely területi fekvésénél fogva csakis a német fejedelemségekből növekedhetett volna, míg Austria előtt nyitva állt Olaszország. Háttérben állt még Oroszország, de Austria ezzel is könnyen kiegyezhetett, Törökország átengedésével, mert ha Austria Németország ura lesz, az osztrák-német császár 65 millió ura lesz, ez esetben tehát nem félhet a sivár Oroszországtól, nem a pánszláv mozgalmaktól, mert az

orosz ezen nagy hatalom ellenében nem kockáztathatta volna hódításait, viszont Oroszország-, Konstantinápoly- és a Törökbirodalomért szívesen elnézhette sőt segíthette volna Austriát, mert új hódításai egyensúlyozták volna Austria nagybodását, az osztrák-orosz szövetség biztosítja az európai forradalom lenyűgözését, biztosítja azt mire az általános zavar közepette nem merte kezét kinyújtani, biztosítja Lengyelországot — és az orosz-német szövetség egész Európa ura lesz. Németország megnyerésére ezeken kívül szükséges volt az, hogy szabadságellenes irányát el ne árulja, és az legyen aminek látszott: valóságos nagyhatalom, és Poroszország megfélemezésére, tekintélye és előnyei fenntartására Németországba 300,000 katonát küldhessen.

Mindezen terveket és számításokat megsemmisítette Magyarország 48-iki önvédelme és 49-iki önvédelmi forradalma. Magyarország belügyeit a németek nem ösmerték, nem a reactionárius ármányokat, János főherceget tehát, ki Németországban azon szerepet játszott, mint Magyarorszában István főherceg, a frankfurti német országgyűlés a német-osztrák császárság számlájára kormányzónak választották, a hályog azonban a szabadelvűek szeméről lehullt a bécsi forradalom legyőzése után, a bécsi forradalom pedig nagy részben a magyar kormány, főleg Kossuth műve volt, a bécsiek ugyan első sorban fellázadtak azért, mert Magyarország alkotmányát az osztrák alkotmányosság főgarantiájának tekintvén, a bécsi katonaságnak Magyarország elleni küldését meg akarták akadályozni, a ma-

gyaroknak ezen forradalombani részvéte nincs kétségkívül bebizonyítva, az azonban hihetetlen, hogy a magyar kormány megbízottjai ezen zavaros időben csak a ballerínák és a sör kedvéért időztek volna Bécsben, fellázadtak másodszor azért, mert Magyarország fegyveres támogatásában bíztak, mert hogy Bécs magamagát az osztrák hadsereg ellen fel nem tarthatja, azt a legfiatalabb aulista suhancz, a legutolsó cipész-gyerkőcz is tudta. Az osztrák-német czélokot tehát első sorban a magyar kormány hiúsította meg, mert a szabadelvűek okulva a legyőzött Bécs elleni rendszabályokon, azoknak Németországban ismétlése után nem vágytak, és szakítottak az osztrák-német császárság eszméjével. 49 által elvesztette a német fejedelmek bizalmát, mert a magyarellenes hadjárat lekötötte tényleges seregének felét, kéthatodát Olaszországban, Bécsben, Prágában kellett tartani, serege nimbusát magyar hadjáratai elhomályosították, mert a hadnagyok, kapitányok által vezérlett újonczok megverték a gyakorlott tábornokok által vezetett, betanított régi katonákat olyannyira, hogy csakis az oroszok segélyével győzhetett, vagyis a nagyhatalombul nemleges hatalom lett, a német fejedelmek ezalatt segítették magukon és nem vágytak a tehetetlen osztrák uralom után, mely csak hatalmokat nyeste volna meg. Vagyis ha 49 nincs, Németország az osztrákok alatt egyesül, és nincs Königsgrätz, mert Poroszország a német birodalommal és muszka szövetségesével nem merhetett volna sikra szállni, és nincs Sedan, mert a conservatív Austria nem támadja meg Francziországot, mert több után nem vágyhatott, ha Napoleon a belhangulat-

tul kényszerítve megtámadja is, és esetleg a szerencse kedvez, rossz tábornokaival nem tudott volna oly sikert kivívni, mint Poroszország.

49 nagyban befolyásolta Törökország, Románia, Szerbia, Bulgária sorsát is. Oroszországnak végezcélját Konstantinápoly és az Alduna meghódítása képezte, Oroszország erre csakis a kedvező alkalmat leste, a 48-iki forradalmi korszak erre kedvező volt, mert sem a német hatalmak, sem Franciaország nem akadályozták volna. Az orosz csárnál azonban a hódítási vágy nál erősebb volt a forradalom gyűlölete, a forradalomtuli félelem. Mindkét szövetségese ingott, ez visszatartóztatta, várta melyik szükségeli segítségét, a magyar forradalmat azért sem szívelhette, mert ismerte a magyarok lengyel-rokonszenvét, a magyar győzelem lengyel forradalmat támaszthatott volna, ezalatt a porosz király győzött, nagy seregét tehát Magyarország ellen küldte. Győzött, de győzelme sok emberébe és sok pénzébe került, a nagy orosz birodalom támadó háborúba 300,000 embernél még többet sohasem küldött, pénze soha, hitele mindég gyenge volt, azt hitte Austria császáriját örökre lekötelezte, azt gondolta, várhat míg serege és pénzügyei csorbáit kiküszörüli. Ezen Magyarország által előidézett várákozás Törökország életét 28 évre meghosszabbította, mert midőn Törökországot megtámadta, Austria Németországban kárpótlást nem nyervén, fenyegető állást foglalt el, Franciaország, Anglia, Sardinia hátulról megtámadták és viszszaszorították, ha 49-ben Magyarország nincs és a törököt megtámadja, akkor a jeles Abdul Medzsid a nagyobb

erő ellen legfeljebb a Balkán-vonalat tudja megvédeni és orosz kézbe kerül Oláhország, Moldva és Szerbia, és bizonyára az orosz czár tett ígéretei és hitegetései daczára ezen tartományokat egyszerűen bekeblezi, és Oláhország- és Moldvában is az oroszositást keresztül viszi, mi annál könnyebben sikerül, mert az oláh egyháznak is feje az orosz czár. Ezen tartományok birtokából kétségkívül könnyebb lett volna a hódítás folytatása. 48 és 49 nagyban befolyásolta Olaszország sorsát is, mert ha Magyarországon mozgalom nincs, kezdetben kiküldhette volna a határőrvidéki katonaságot az országból; Galicziából, az osztrák tartományokból 100,000 katonát és Austriából és Magyarországból 300,000 ujonczot; ezen erő ellen Sardinia magát hetekig sem tarthatta volna és ha a béke biztosításul 100,000 embert elhelyez, a sereget lefegyverezi, Piemont meg sem mozdulhat, így a főerő féken tartatván, egész Olaszország meghódol. Magyarország ugyan megszavazott kétszázezer ujonczot, de abból egy árva legényt sem küldött, sőt megtámadtatva ellentállt, — a magyar hangulat ellenében Austria a Galicziában fekvő magyar katonaságot sem indithatta Olaszország ellen, mert félt, hogy ha az ország szélére ér, nem Olaszországba, de Magyarországra fog menni, — nem hagyhatta őrizet nélkül Bécsét, mert a bécsiek Magyarországgal rokonszenveztek, mindezeknél már mindjárt kezdetben csakis mérsékelt haderőt alkalmazhatott Olaszország ellen, melylyel győzött ugyan, de nem tiporta le, seregét a második támadásnál sem növelhette, mert Bécs és Prága letiprása után még itt

volt Magyarország, melylyel saját erejével nem boldogulhatván, az oroszokhoz kellett folyamodnia. Ha Austria Magyarország erejéről rendelkezhet, nem kiméli a sardiniai királyságot, de vagy bekeblezi vagy egyszerű hűbérésévé aljasítja, ha ez sikerül, Olaszország örökre elvesz, mert ez által az olasz forradalmárok elvesztik menhelyüket, fegyverpiacukat, ha Piemont illetőleg a sardiniai királyság nem önálló hatalom, nem avatkozhatott volna mint társ az orosz-török háborúba, nem hozhatja szőnyegre a párisi congressuson Olaszország ügyét, sőt ha Austria német császársággá alakulva, 65 millió lakos katonasága felett rendelkezik, Napoleon császár kétszer is meggondolta volna Austria megtámadását, és ha támad, kérdés, vajon kétszeres erő ellen győzhet-e? mert mint később látni fogjuk, bár Napoleon Austria ellen egyenlő erővel harcolt, Magenta és Solferino nem voltak épen világrendítő csaták, de ha győz is, Austria újabb segélyig a várnégyszögbe vonulva nem adta volna meg magát, de seregeit megkésztetné, mert az esetben lett volna honnan, de ha Piemont osztrák kézben van, Olaszország megtámadása sem ment volna könnyen, mert az Alpések a mai hadászati tudomány mellett is erős védvonalat képeznek.

A 49 által megteremtett egység és önérzet későbbben is befolyásolták Európa politikáját. Austria 48-ig Európában vezérszerepet játszott, Olaszország, Spanyolország elnyomása főleg herczeg Metternich műve volt, Oroszországot Törökország megtámadásául hasonlólag Bécs tartotta vissza, rendezett pénzügyekkel birt, seregét vitéz hadseregnek tartották, kívánal-

mait 300,000 katonával támogathatta, a 48., 49. hadjáratok azonban adósságait nagyban növelték, hitelét megingatta a milliók száma, de főleg megingatta az, hogy Magyarország, a birodalom fele, az osztrák adósságok ellen tiltakozott és midőn az ország nem tiltakozhatott, egyesei magán-körben, a külföldön az adósságokat érvénytelennek nyilatkoztatták. A sereg tekintélyét elvesztette 49-iki vereségei, a sereg magyar részének ellenséges indulata által; a magyar honvédséget forradalom után besorozták, ezek az osztrákot gyűlölték, ezen gyűlölséget a jó utasításokkal ellátott ujoncokba is beoltották, a tiszteket sem szerették, mert ezen parasztokból, pinczérekéből, korhely mesteremberek-, katonák és hivatalnok-fiukból előléptetett vitézek a magyarokat Kossuth-kutyáknak tisztelték. A tisztikar személyes vitézsége is megfogyott, mert 48 előtt az osztrák és magyar főurak és nemesek fiai képezték a tisztikar nagy részét, ezek becsületbeli hagyományos nemesi kötelességnek tartották a vitézséget, jó és rossz ügyben kötelességöket teljesítették, a 49-iki hadjáratban igen sok ur tiszt elesett vagy rokkantá lett, a magyarok, még a főurak fiai is, 49 után a katonaságtul visszavonultak, sok osztrák uri gyereket feszélyezte a sepredek részszel való kényszer-pajtáskodás, ennél fogva ezek is nagy részt visszavonultak. Volt tehát egy hadsereg, melynek java és 40 perczentje gyűlölte a 60-at, mely örült a sereg vereségének, mely a zászlót kényszerzubonynak tekintette, volt egy tisztikar, melynek főrésze a tisztséget kenyérkeresetnek tartotta és első sorban magára gondolt. Ehez hozzájárult még az is, hogy a biroda-

lom fele nyíltan elszakadásról gondolkodott, ez lekötötte Magyar- és Olaszországban a hadsereg felét. Mindezeknél fogva tehát Austria vezér nagyhatalmi állásából nemleges hatalommá süllyedt. Érezte ezen helyzetet maga is, ismerték ezt a többi hatalmak elannyira, hogy mindenik, a ki megtámadta, számításába bevonta Magyarországot is. Ezen nemlegesség okozta azt, hogy Austria, melynek barátságát hajdan minden állam kereste, minden válságban szövetséges nélkül maradt, elhagyta Porosz- és Oroszország Napoleon ellenében, megtámadta és Németországból kilökte a porosz, kárörömmel nézte bukását az orosz czár. Magyarország tehát az újabb kor két nagy átalakulását, Olaszország és Németország egyesülését, ha nem tényleg, de nemleg és közvetlenül nagyban elősegítette, mert ha Magyarország Austria ellen nem ellenséges állást foglal el, akkor Austria még egyszer annyi sereget küldhetett volna Napoleon ellen és az nagy kérdés, hogy azt legyőzte volna-e, de elősegítette magát a vereséget és a lealázó békét is; a csata balkimnetelét elősegítette, mert a mint a hír nagyította, azon legvitézebb ezredek, amelyek 49-ben szuronysegezve oroszláni bátorsággal nekimentek az ágyúnak, a lovasságot négyyszögben bevárták és szétugrasztották, csakhamar visszavonultak és el hagyták magukat fogatni, Villafrancában nem azért kötött hátrányos békét, mert két csatát vesztett, melyben a francziák győztek ugyan, de az osztrák hadsereg nem bomlott fel, nem eredt vad futásnak, hanem rendesen visszavonult természetes védvonalába az erős várnégyyszög-

be, melyet Napoleon csak sok időre, nagy erőmegfeszítéssel vehetett volna be, de aláírta a fegyvernyugvást és békét azért, mert az olasz táborban Kossuth kibontotta a magyar zászlót és Napoleon kijelentette, hogy ha Austria nem enged, a háborút átviszi az elégedetlen Magyarországra. A második nagy világeseményben, Németország egyesítésében Magyarország szintén szerepelt, — Németországnak a Hohenzollern ház alatti egyesülésének alapját a königgrätzi csata illetőleg hadjárat képezte, melyben Austria császára és német hívei megverettek, ezen békére illetőleg Austriának a német szövetségbüli kivonulására befolyt Magyarország, mert kétségkívül a magyarok itt is kedvetlenül harcoltak, ez is tehát elősegítette a porosz győzelmét, az emigratio, főleg Klapka, Bismarckkal kiegyezett és egy kis csapattal a porosz táborban volt, mindez azomban nem zavarta volna az uralkodó álmát, de a nagy, a valódi baj, a békesség döntő érvét képezte az, hogy a megvert hadseregnek Magyarországra kellett vonulni s ha a csakugyan nagyon megvert sereg az elégedetlen országban csatát vesz és ha a porosz célja biztosítására kénytelen a magyar forradalmárokkal vagyis majdnem az egész országgal szövetkezni, az uralkodóház menthetlen hajótörést szenved és még a sereg romjai sem menekülhetnek, míg ha Magyarország elégedett, a komáromi vár feltarthatja a győzőt és a szövetséges fejedelmek erőt gyűjthetnek.

A ki tehát 49-et és annak teremtményét Kossuth Lajost el akarja ítélni, annak mérlegelni kell nemcsak 49-et, de annak későbbi következményeit is.

XI. FEJEZET.

Törvényjavaslatok: adótörvény, nemzetiség, urbéri kárpótlás. — Nemzetiség. — Zsidó-emanczipáció.

Nemzeti gyűlés.

Törvenycikkely,

az 1848. november és deczember, ugy az 1849. egész évi adó tárgyában.

I. F e j e z e t.

A legközelebbi adó kivetéséről és behajtásáról.

Addig is, míg a rendszeres adóterv és költségvetés végkép megállapittatnék, az 1848. 8. t. cz. életbe léptetése végett elhatároztatik :

1. §. Az 1848. év november és deczember, ugy az egész 1849. évre fizetendő országos adó ezen törvény értelme szerint fog kivettetni és beszédetni.

2. §. Ezen adó kivetését és beszédését e törvényben foglalt szabályok szerint a pénzügyminiszterium igazgatása és felügyelése mellett az ország törvényhatóságai eszközölné.

3. §. A pénzügyminister a törvényhatóságokat a kivetés és beszédés részleteit illető rendszabályokkal és utasításokkal ellátandja, melyeket a törvényhatóságok bizottmányai, ugy minden egyes tisztviselő személyes felelősség és kártalanítás terhe alatt pontosan végrehajtani kötelesek.

4. §. A törvényhatóságok azonnal járasonkint, illetőleg kerületenkint, kivetéssel foglalkozandó rónokokat neveznek, kik haladék nélkül munkálkodásaikat megkezdendik.

5. §. Az adó részletenkinti beszédésének határidejét, tekintettel az adótárgy és helybeli körülményekre vonatkozó egyéb viszonyokra, a pénzügyi minister kiadandó rendeletében tűzendi ki. Az adó beszédését községenként a községi adószedők — kik a község értékkel bíró egyénei közül választandók — teljesítendik.

6. §. A puszták adóbeszedési tekintetben, az illető hatóság határozata szerint, a szomszéd helységek valamelyikéhez csatoltatnak, és azok birtokosai és lakói az adóbeszedésre tett községi kiadáshoz telek-aránylag járulni kötelesek.

7. §. A községektől beszédéssel s fölötti ellenőrködéssel az illető hatóságnak már e czélra előbb is alkalmazott tisztviselői foglalkozandnak. A beszédett összegeket a hatósági főpénztárnokok, a ministerium által kijelölt helyre, a rendeletben határozott napokra beszolgáltatandják.

8. §. Az adó kivetésével és behajtásával foglalkozandó egyének díjazása iránt, a körülmények szerint, a hatóságok véleményezése nyomán, a pénzügyminister határozand.

9. §. A katonai élelmezést az álladalom álladalmi költségen teljesíti.

10. §. A katonai szállásolás és fuvarozás addig, mig az iránt okszerűbb rendszer életbe léptethetik, a kormány által megszabott járulékok és rendszer szerint mindenki egyenlő terhe.

11. §. Az adó kivetését és behajtását illető panaszok felett első bíróságként az illető hatóság, a végzés

felebbezése esetében a pénzügyministerium határozand.

12. §. A hatóságok házi, s a községek községi adójukat a jelen törvényben megállapított országos adótárgyakra és kulshoz aránylag vetendik ki, s hajtandják be.

Az adózóktól már eddig behajtott összegek, a kiszámításnál adóilletőségükbe betudatandók.

13. §. A házi adó fejében eddig fizettetett összegek, s azoknak egyes tételei csak a belügyministeriumtól vett megerősítés után emeltethetnek fel.

A nem rendszeresítettek pedig ugyancsak annak előleges helybenhagyásával állapíttathatnak meg.

14. §. A házi s községi adót a meghatározott kivetési kulcs szerint a kincstári javak is fizetendik.

15. §. A pénzügyminister nevezend kincstári biztosokat, kik különösen az adókivetés alkalmával a hatóságokban őrködni fognak a törvény és ministeri utasítás pontos végrehajtása felett.

16. §. Az, ki az adó tárgyában eltitkolása által az álladalom jóvedelmét csontkítaná, a tény világosságra jövedele esetére, az ezáltal okozott különbséget a köz-költségeken felül kétszeresen fizetendi.

17. §. Azon egyének, kik a hatóság határozatánál fogva az álladalmi szükségek fedezése végett rendkívüli adót fizettek, a már akkép befizetett összegek ezen törvénynél fogva fizetendő adójukba betudandók, ide nem értve az önkénytes adakozás fejében kivetett s beszedett összegeket.

II. F e j e z e t.

Földadóról.

1. §. Az 1848. évi november és deczember, és 1849. egész évre kivetendő földadónál az egész évi tiszta jövedelem 7 egy kettőd százaléka vétetik adózási kulcsul.

2. §. A törvényhatóságok által járásonként kiküldött rónokok a földbirtokbéli tiszta jövedelem kiszámításánál alapul veendik:

a) A helyben vagy vidékben holdankint fizettetni szokott évi földbér középtételeit.

b) A földek középtermésének középár szerinti tiszta jövedelmét.

III. F e j e z e t.

Házadóról.

1. §. Azon városokban, hol a házak és épületek állandóul bérbe adhatók, minden házbirtokos hitelesen kimutatandó jövedelme után fog adózni. — Még pedig az egész jövedelemből egy huszadrész igazítási és fenttartási költségek fejében lehuzatván, ekkép számított jövedelme 7 és fél százalékával.

2. §. Azon házért vagy szállásért, melyben a tulajdonos lakik, vagy melyet maga számára fentart, azon jövedelem számíttatik, melyet azon ház vagy szállás, ha bérbe adatnék, behozhatna. Az illető birtokos ezután fizetendi az 1. §-ban meghatározott adót.

3. §. Mindazon volt k. városok, vagy külön képviselői joggal felruházott mezővárosok, melyek az 1. §.

rendelkezése alá nem esnek, fizetnek minden egyes szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 46 krt.

4. §. Azon városok, melyek törvény által választóhelyekül jelöltettek ki, vagy törvényhatósági székhelyek, vagy bár nem ilyenek is, de 6000 lélekre menő lakossággal bírnak, minden egyes szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 28 krt.

5. §. Minden egyéb helyek, akár község, akár puszták, minden szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 14 krajezárt.

6. §. Házadó alól kivételnek:

a) Minden egyedül gazdasági célra használt épületek és helyiségek.

b) Középületek, amennyiben azok egészen vagy részben bérbe nem adatnak.

IV. F e j e z e t.

Keresetadóról.

1. §. Keresetadó fizettetik mindazon jövedelemágtól, melyek ház- vagy földadó czim alatt meg nem adóztattak. Ezekből a tiszta jövedelem 7 és fél százalékát a tulajdonos fizeti.

2. §. Hivatalnokok, ugy egyéb köz- és magánszolgálatuak, — az állandó katonai szolgálatban levők kivételével, — fizetéseik összes értékéből egyharmadrész levonván, a fenmaradt kétharmadrésznyi összegnek 7 és fél százalékával fognak megadóztatni.

3. §. Azok, kik pénzbeli fizetésen kívül szállásbérrel, ingyen szállással vagy élelmezési járulékkal látatnak el, ezeknek értéke pénzben számittatván, és a

pénzbeli fizetéshez adatván, az ekép számított összes járandóságaiknak két harmada után fizetendik a 7 és fél százaléknyi adót.

4. §. Haszonbérlok a haszonbérül fizetni kellő összegnek 25 száztólját fizetendik.

5. §. Kézi munkások ezen adófolyamra fizetnek:

a) Pesten 1 frt 55 krt.

b) külön képvisellel biró volt kir.

városokban — „ 58 „

c) többi volt kir. városokban s külön

képvisellel biró mezővárosokban . . . — „ 46 „

d) azon városokban, melyek választókerületi főhelyekül a törvény által kijelöltettek, hatósági székhelyek, vagy 6000

lélekből álló lakossággal birnak . . . — „ 30 „

e) egyéb más helyeken . . . — „ 15 „

6. §. Mesteremberek és kézművesek, ha legény nélkül dolgoznak, az 5. §. szerinti illetőséget kétszeresen, ha legénynyel, négyszeresen, s azonkívül minden legénytől kétszeresen fizetendik.

7. §. A kereskedők megadóztatására nézve is a tiszta jövedelem 7 egykettőd százaléka adózási kulcsul szolgál. A tiszta jövedelem kiszámítása megbírlándó önbevallás alapján történik.

8. §. Ennélfogva a rónokok által köröztetendő ivben, minden egyes kereskedő kereskedéséből bevett évi tiszta jövedelmét lelkiismeretesen bejegyezni köteles.

9. §. Ezen bevallások megbírlása végett mindazon városokban, melyekben kereskedői testületek lé-

teznek, az illető kereskedői testületek, — a testületek nagyobb vagy kisebb voltához képest, 2—6 tagokat választandnak, kik azonnal a törvényhatóság elnöke vagy annak helyettesének előülése alatt összeülvén, a bevallásokat bírálathoz alá veendik.

10. §. Ott, hol kereskedői testületek nem léteznek, a rónok a körülményekkel ismeretes egyének meghallgatása után fogja a tételek bírálatait végrehajtani.

11. §. Ezen a bírálók s illetőleg a rónokok által megállapított összegek szerint fog a befizetés történni, az érdekletteknek felhagyatván az I. fejezet 11. §. szerinti folyamodhatás.

12. §. A dohánynyal és szivarral kereskedők, ezen kereskedelem neméből befolyó tiszta jövedelmek után, a többi kereskedelem-nemekre megállapított 7 egykettőd százalék helyett 15 százalékkal fognak megadóztatni.

13. §. Minden egyéb tudományos, művészeti s iparüzlettel foglalkozók évi lakbérük 10 perc. megfelelő adót fizetnek, ha lakbért nem fizetnek, a fizetendő adó-mennyiség III. fejezet 2. §. szerint fog kiszámittatni.

14. §. Az ingatlan javakon fekvő penztőkék akként fognak adózni, hogy az adósok, kik az egész értékük után adóztatnak meg, a törvényes kamatoknak 7 és fél száztóliját lehuzzák.

V. F e j e z e t.

Pálinkaadóról.

1. §. A közönséges pálinkás kazán, a kazán nagysága szerint, akónkint rovatik meg:

a) mely kazánon törköly, seprő vagy más gyü-

mölesből főzetik pálinka, 4 akó nagyságig fizet 1 frtot, ezen felül minden akó 30 krt;

b) a mely kazánon kolompérből főzetik pálinka, minden akó után 1 frt adó fizettetik;

c) ha bárminemű gabonából főzetik pálinka, a közönséges kazán minden egy akó tartaléka 3 frtot fizet.

2. §. Gőzgépek a főzőedény (Blase) nagysága után rovatnak meg, és pedig:

a) mely gépen gyümölcs vagy seprő főzetik, minden akó után 1 frtot;

b) melyen kolompérből főzetik, minden akó után 3 frtot;

c) melyen gabonából főzetik, minden akó után 6 frtot fizet adó fejében.

3. §. Nem eladásra, hanem egyedül házi szükségre egy akósnál nem nagyobb kazánon főzők, bárminemű anyagból főzzenek is, 1 frt adónál többet nem fizetendnek.

4. §. A külföldről behozandó pálinkának minden akójáért behozatali vámkép 3 frt 12 kr. p. p. fog az 1849. évi junius 1-ső napjától fizettetni, a szesztől a fok emelkedése szerint a fizetendő vám aránylag emelendő.

VI. F e j e z e t.

Italmérési adóról.

1. §. Az italmérésért, az azzal foglalkozók a IV. fejezet értelme szerinti rendes adón kívül italmérési adót fizetnek, még pedig:

a) Pest városában az illető vendéglősök és italmérők négy osztályba sorozandók:

1-ső osztályban sorozottak fizetnek 120 frtot,

2-ik " " " 80 "

3-ik " " " 40 "

4-ik " " " 20 "

b) városokban, nemkülönben főbb országutak mellett levő korcsmák és fogadók, úgy nyílt italmérési helyek, négy sorozatba osztandók:

az 1-ső sorozatbeliektől fizettetik . . 60 frt,

a 2-ik " " . . 40 "

a 3-ik " " . . 20 "

a 4-ik " " . . 10 "

c) egyéb helyeken a nagyobb korcsmák után fizettetik 10 frt,

kisebbek után 5 "

2. §. Az ország városainak s vidékeinek italmérési tekintetbeni osztályozása úgy az osztályok meg-alapítása, az illető hatóságok meghallgatása mellett, a pénzügyministerium teendőihez tartozandik.

VII. Fejezet.

Távolléti adóról.

1. §. Azok, kik Magyarorszáiban már egy év óta fél évet nem töltöttek, azon mennyiséget, mely az adóból reájuk és birtokaikra vettetik, háromszorosan tartoznak lefizetni.

2. §. A fentebbi háromszoros adózás terhe alól kivétetnek:

a) kik 24 éves korukig iskolai tanulásért tartózkodnak az ország mondott határain kívül;

b) kik tapasztalás végett a kormány engedelmé

mellett utaznak, ily okból akár egyszerre, akár ismételve két évi időszaknál többet nem fordítottak ;

e) kik közhivatalnál vagy kormány megbízásnál fogva tartózkodnak az ország határain túl, amíg ilyenén alkalmaztatásuk tart.

d) kik gyöngélkedő egészségük helyreállítása miatt kormányengedelem mellett az ország határán kívül tartózkodni kénytelenítettnek.

Perényi Zsigmond m. k.,
a felsőház másodelnöke.

Almássy Pál m. k.,
a képviselőház elnöke.

(Közlöny, hivatalos lap, 124. sz. Budapest, szerda, július 6. 1849.)

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése, következőkben ezennel biztosittatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadi ügyekben, mint diplomaticai nyelv a magyar használtván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat; a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezettetni, mely szabad választás szerint megállapittatik.

4. A törvényhatósági minden ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

Mely törvényhatóságban valamely nép faj az összes lakosság számának felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv ha kívántatik annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánynyal és minden más törvényhatóságokkal mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék- vagy első bíróságu törvényszékeknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4-ik pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. A mely nyelv községnyelvül van megállapítva, azon községben a nemzetőrök ugyanazon a nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi, vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használatni.

8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházügyei, az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetettetni.

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyujthatja.

10. A görög szertartásuak zsinata összehivatván, egyházi és tanodai ügyeikben mint bármely más hitfelekezetbeliek, szabadon intézkedhetnek, püspökeiket szabadon választhatják, a román és szerb ajkuak egyházbeli egységének kérdése szintén e zsinatra bízván.

11. A görög szertartásuak egyházai és tanodái mindazon kedvezményekben részesítettnek, melyek az álladalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni.

12. Tanodai és egyházi alapítványait a görö szertartásuak kizárólag maguk kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittar kar fog felállíttatni.

14. A hivatalra s tisztségekre alkalmazás nyelv és vallás figyelembe vétele nélkül általában az érdem képesség szerint fog történni.

15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg kö telességévé tétetik, ezen elvek alapján foganatositar illető rendeleteit és intézkedéseit.

46. A kormány felhatalmaztatik, különösen a re mánok és rácok előadandó jogszerű kívánataikna eleget tenni, sérrelmeiket orvosolni, rendelet, vagy nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

(Közlöny, hivatalos lap, 162. sz. Szeged, vasárnap, julius 29. 1849

Kossuth Lajos adórendszere.

Magyarország pénzügyministere ugyan, midőn a adójavaslat beterjesztetett, Duschek Ferencz, minister elnöke Szemere Bertalan volt, de Kossuth lángesze népszerűsége annyira uralta a helyzetet, hogy a Kossuth akarata nélkül semminemű alkotás nem terjesztetett a képviselőház elé, az adótörvényeket is ennél fogva úgy kell tekinteni, mint a Kossuth művét.

Ezen törvényeket ideigleneseknek tartották maguk a beadók, annak tekintette maga az országgyűlés is és ezt határozottan kimondta az I. fejezet három első sorában. A pénzügyministernek már 48-ban let

volna feladata és kötelessége rendszeres pénzügyi tervezettel előlépni és ezt annnyival inkább megtehetné volna, mert biztos székhelylyel bírt, a nagy készüléket a régi kormánytól átvette, egyik államtitkára Duschek a cselekvő politikával semmit, a másik Lónyay Menyhért keveset foglalkozott. Kossuthot azomban menti az, hogy ugyan pénzügyminister volt, de az egész kormánypolitika terhe vállaira nehezedett és az országgyűlésen nem csak saját, de ellentétes társai politikáját neki kellett képviselni, menti másodszor az, hogy egy rendszeres pénzügyi terv megalkotásának és fogantatásának első feltétele a ministerek egysége, az összkormányzat becsületes támogatása, kivált oly országban, hol fizetni senki sem szeretett és ezt nem is szokta meg. Kossuthot pedig társai közül egyik sem szerette és mindenik leste az ürügyöt és alkalmat a ministeriumból eltávolítására, midőn pedig a honvédelmi bizottság elnöke, illetőleg feje lett, a békés cselekvés ideje elmúlt, mindenek felett és első sorban a haza megmentésével, az ármányok fékezésével kellett foglalkozni és midőn a kormányzó és a pénzügyminister javaslataikat beadták, már az orosz a nyakunkon volt és Kossuthon kívül alig reménylhetett valaki, hogy a beadott javaslatot végre fogják hajtani, ez tehát csak az alkotmányosságnak és kötelességnek hozott tisztelő diszlövés volt.

Nem lehet a jelenlegi szempontból megítélni sem, mert azóta a viszonyok lényegesen változtak. 48-ban még a jelenlegi burocracia Magyarországon nem fejlett ki, a valódi burocracia csakis a kamaránál és

helytartóságnál divott, de ez is kevesebbe került, mert az élelmezési- és szállás-bérek 50 százalékkal olcsóbbak voltak, a hivatalnokok családja nem birt a mai igényekkel és többnyire a nemesi osztályból volt, mindenkinek volt magánvagyon, minek jövedelmét a mérsékelt fizetéshez csatolva jobban megélhetett mint ma, a felsőbb törvényszékek fizetését fedezték a per-dijak, az alsóbb bírák részben semmibe sem kerültek, mert az alispányok, szolgabírák, jegyzők, esküttek egy-szersmind közigazgatási tisztviselők voltak, tehát az igazságszolgáltatás terén csakis a törvényszéki ülnökök fizetéséről, a tenta-, toll-, papirosról, a rabtartásról kellett gondoskodni, a közigazgatás kevésbe került, mert kevesen sokat végeztek. Az adókezelés hasonlóan kevésbe került, mert a szolgabírák hajtották be. Az ország terhei ezen átmeneti korszakban még sokkal kevesebbek voltak mint ma, mert az ország még államadós-ságot nem vállalt, az urbéri kárpótlás módozata még megoldásra várt, tehát kamatot nem fizettek, a vasuti kamatpótlékok terhe még nem létezett, a katonaság Erdélylyel együtt alig tette a jelenlegi állomány egy negyedét, tehát már ezen 4 tétele 82 kerek mil-liót tett.

Nem lehet megítélni azért sem, mert a 48. és 49-iki szabadelvűek önálló vámterületet követeltek, és ha Magyarország a 49-esek kívánalma szerint önálló és független lesz, a vám igen nagy jövedelmet nyujt-hatott volna, ezen törvényjavaslatoknál tehát csakis az alapelveket lehet megbirálni és a távollevők adóját.

Ezen javaslatok adóalapul kizárólag a tiszta jöve-

delmet vették, a föld jövedelme meghatározásánál alapul a haszonbért, a folyó eladási árak kamatait tekintették és minden jövedelmet egyenlően $7\frac{1}{2}$ százalékkal rendeltek megadóztatni. Az adó-egyenlőség a pénzügyi tudománynak egyik fő alaptételét képezi, mert elvégre 100 forint jövedelem mindég 100 forint, akár földből, akár üzletből, akár kereskedelemből kerül is az ki. Adót a polgár a személy- és vagyonbiztonságáért fizet az államnak, minden polgár egyenlő, Péter uzsorás jogosan nem fizethet 3 forintot, mikor Pál földbirtokos $7\frac{1}{2}$ forinttal adózik, ez világos jogsértés és a földbirtok értékének elsilányodására vezet, mert a vevő az adót az értékből leszámítja, ha tehát 100 forintot jövedelmező földért a birtokos nem $7\frac{1}{2}$, de 15 forintot fizet, míg a tőkepénzes 1667 forintért csak 775 krajczárt, a tőkepénzes, hogy jövedelméből ne veszítsen, a 100 forintot jövedelmező tehát 1667 forinttal egyenértékű földért nem adhat többet 1542 forintnál. Alaptalan a földbirtok elleneinek azon állítása, hogy a pénznek, az ipartókének jövedelme bizonytalan, míg a földé biztos, mert a tőkepénzesnek a kamatot, a házbirtokosnak a házbért előre fizetik, az ipar legalább havonként, a kereskedelem naponta jövedelmez, ellenben a földbirtokosnak csak akkor van biztos, legfeljebb fél évi jövedelme, ha birtokát haszonbérbe adja, de a haszonbér mellett kevesebb a jövedelem, mert a bérlő fáradságaért, a bizonytalanságért, az előlegért osztalékot kíván, de még a haszonbér sem bizonyos, mert a jég elverheti, az aszály, a rozsda, a köd stb. termését megsemmisítheti és ez esetben a bérlő

nem fizetvén, nincs jövedelem. A tulajdonos által kezelt birtok jövedelme pedig még bizonytalanabb, mert a vetéstől az aratásig folytonosan fizet a birtokra, ha elemi csapások sújtják, egy rossz év három jó évet fel-emészt, ellenben a tőkepénzes, a házbirtokos jövedelme biztos, mert a pénz Magyarországon mindég kereset, ha egyik rendetlen fizető, kiadja másnak, a házbér majdnem minden városban meg van állapodva, de különben, ha nincs lakó, nincs jövedelem és nincs adó. A kereskedő üzlete majdnem előnyösebb, hitelre, bizományba vásárol legalább kétszer annyit, mint tőkéje, ha el nem árusíthatja visszaküldi, ha nyer háromszorosan nyer, ha veszít egyszeresen veszít. Túlságosan nem terhelhető a föld azért sem, mert legkevesebbet jövedelmez, a szilárd tőkepénzes ugyan 6 százaléknál drágábban biztos helyre nem adhatja ki, de vannak állam- és magánüzletek, alapítások, hol a tőkepénzes koczkáztatás nélkül néhány hét, sőt néha napok alatt mesésen nyerhet, a földbirtoknál ez lehetetlen, mert ez fekvő és nem forgatható tőke, ennél a kölcsön hosszas alakiságokkal jár, értéke 40 százalékáig kölcsönöznek, ellenben a tőkepénzes a bankokba, takarékpénztárakba, zálogba teszi kötelezvényeit és 24 óra alatt kétharmadára pénzt kap. A föld okszerűen Magyarországon már azért sem volt és ma sem terhelhető, mert a földbirtokos az oláhok és szerbek kivételével magyar vagy magyar-érzelmű, ellenben a tőzsér zsidó, az üzlet embere főleg német, ezek, ha megszedik magukat, ha a viszonyok kedvezőtlenek, felszedik pénzeiket és az országnak hátat fordítanak,

midőn tehát a 49-iki kormány az adóegyenlőség elvét kimondta, nemcsak hazafiasan, de eszélyesen és méltányosan járt el; sajnos, hogy utódai, midőn az ország fél önállását és a pénz- és adóügyek feletti rendelkezést visszanyerte, pénzaristocrátiát alapított és a földbirtokos osztályt adóval nyakig terhelte. Igen helyes volt a jövedelem megállapításánál a haszonbérnek és folyó eladási áraknak alapul elfogadása, mert minden tárgy annyit ér, a mit érte adnak; a jövedelemnek a talaj minősége utáni megállapítása igen ruganyos, elméleti és bizonytalan, mert a termelés mennyisége és minősége nemcsak a talaj alkatrészeitől, de függ a földkövérségétől, függ a munkától, a jövedelemnél batároz a befektetett munka, értéke függ az értékesítés módozatától, függ a helyi és szállítási viszonyoktól, a talajbecslésnél nagy tere nyílik az elméleti nyargalásnak, a pártfogásnak, a vesztegetésnek, ellenben a haszonbérből és az eladásokból összeállított tiszta jövedelem a legbiztosabb, mondhatni csálhatlan jövedelem-mérték, mert a haszonbér kölcsönös szabad szerződés, nemcsak egy ember adja bérbe a birtokát, és nemcsak egy ember vállalkozik a bérletre; megvan tehát a kínálat és kereslet is, mindkettőre lényeges az üzlet, a bérbeadó tehát annyiért adja ki, a mennyit birtoka ipar nélkül jövedelmezhet, a bérleti kívánó annyit ad a mit a birtok befektetés nélkül jövedelmezhet, mert az ipar és befektetés utáni hasznót a pénztőke, a bérlő szorgalma és ügyessége adja, a pénztőkét, a szorgalmat, az ügyességet a földnél megadóztatni nem lehet, mert ez külön tőke. Az eladási ár hasonlólag helyes mér-

ték, mert Magyarországon a földbirtok keresett tárgy volt, ennél fogva mindég megadtak érte annyit, amennyit ért, az eladásoknál kivételt csak az árverések képeznek, mert ezeknél már az eladó kényszer alatt van, és a kedvező alkalmat nem várhatja ki.

Igen helyes új eszme a távollevők adója. A tulajdonos ugyan elméletileg véve jövedelmét bárhol elköltheti, de nemzetgazdaságilag véve a pénz pénzt teremt, ki pénzét a hazában költi el, az elköltött pénzből mindaz nyer, kinek ezen összeg kiadatik; ellenben ha idegen országban adja ki, az idegen ipart, az idegen pénztőkéket neveli, az tehát mindenesetre jobban megadóztatandó, ki a hazát megvetve, legtöbbnyire örökölt birtokának jövedelmét idegenek közt szórja ki. Különösen czélszerű és ajánlatos volt ez 49-ben, mert ez időben a magas aristocratiára nagy része nemcsak magyarul nem tudott, de különösen a gazdagok kincseiket külföldön és különösen Bécsben pazarolták el, de igazságos ez azért is, mert nemcsak a földtől fizetnek adót, de a mai polgáriasult világban az adónak különböző nemei vannak, és lettek volna Magyarországon is, ha 49 sikerül; azon nagy ur, ki száz ezreit az országban költi el maga és cselédsége által, mindezekhez hozzájárul, mert sajátlag minden adót a fogyasztó fizet, de hozzájárul főleg a szivarnál, pezsgőnél, fűszereknél, borok, szeszes italoknál, férfi- és nő-öltözékeknél, pipere és más egyéb külföldi czikkeknél, melyeket a vám erősen terhel, és melyek egy nagy ur háztartásának legalább két harmadát teszik, ezek vámját a külföldön lakó megtakarítja. Aránylag

tehát egyenlő jövedelmű birtokos társánál kevesebbet fizet, tehát a távollévők adóját a méltányosság is parancsolja. De alkalmazandó ez azért is, mert a külföldön lakó elfelejti a nemzet nyelvét, nem ismeri törvényeit, alkotmányát, viszonyait, tehát teljesen idegen. Az idegennek pedig nem lehet azon mértékkel mérni, mint a honfinak. Az idegen majmolása, a haza megvetése valóságos bűn, ez ellen a büntető törvénykönyvben büntetést szabni nem lehet, sem a polgárra a hazabani lakást ráparancsolni nem lehet, mert a szabad polgár nem földhöz, helyhez kötött rabszolga, a külföldön nemcsak élvezni, de tanulni is lehet, nem lehet ezt eltiltani, mert ez visszatorlásra adna okot, és az ország az ipar terén jelentékeny erőt veszítene, és részint félreismert országunkat még kevésbé ismernék, — nem lehetne eltiltani, mert ez esetben azok, kik állásuknál, üzletüknél fogva Magyarországon nem lakhatnak, sem birtokot nem vehetnének, sem az országban állandó vagy fióküzleteket nem nyithatnának, ez pedig az ország földbirtoka értéke- és iparára nyomasztólag hatna; de a méltányosság, az igazság, a czélszerűség követeli, hogy azon magyar, ki jövedelmét külföldön költi, azon király, herceg, tőzsér stb. ki Magyarországon birtokot vásárol, azon bankár, kereskedő, iparos, vagy társulat, mely és ki Magyarországból jövedelmeket szed, a közterhekhez egyenlően járuljon, vagyis távolléti adót fizessen. A háromszoros adó kissé sok, maga a kétszeres is elegendő, de azt is hiszem, hogyha e javaslatot komolyan meg lehetett volna vitatni, a kormány is szívesen engedett volna.

A kormány működését a zsidók egyenjogúsága kimondásával végezte, sokaknak ezen intézkedés nem tetszett 49-ben és nem tetszik ma sem, az igaz, hogy 49-ben a zsidók nagy része nem beszélt magyarul, igaz az, hogy nagy vagyonukat tekintve az országért igen keveset áldoztak, igaz az, hogy minden zsidó kereskedelmi könyveit, az egész zsidóság vallási szertartásait németül vitte, igaz az, hogy az uzsorát a zsidók hozták be és vitték az évig. Mellőzve azonban mindazt, mit a zsidók ellen és mellett felhozni lehetne, mert úgy az egyeseknek, mint az összes zsidóságnak is vannak érdekeik, az igaz, hogy a zsidók már ekkor 400,000 lelket számoltak, Magyarország államisága ellen nem támadtak fel, az igaz, hogy a zsidó is ember; midőn tehát az ország 48-ban majd 12 millió lakosnak a jogegyenlőséget, a polgári jogot feltétlenül megadta, nem lehetett azt mondani, ti 400,000 nép, azért mert Mózes vallását követitek, mert egy részetek magyarul nem beszél, szolgák maradtok és eltaszítunk. Az országgyűlés tehát tette azt, mit az emberiség parancsolt. És ez eredményezte azt, hogy igényeik kielégítettén, 49 után, midőn kezünkben a hatalom kiesett, a zsidók nagy része is hozzánk csatlakozott.

XII. FEJEZET.

Függelék.

II. Rákóczy Ferencz kiáltványa magyarul. — V. Ferdinánd októberi és novemberi kiáltványai.

Rákóczy Ferencz nyilatkozványa.*)

A keresztyén világ összes államainak és fejedelmeinek.

Mi isten kegyelméből felső-vadászi Rákóczy Ferencz fejedelem, sárosi gróf, makoviczai és munkácsi herczeg, Sárospatak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze örökös ura, adjuk örök emlékül. A magyar nemzet sebei, melyek a szabadság ápolása által gyakran enyhültek, mindég megújulnak, és miután az osztrák ház véstetjes uralma alatt a tagok csendesen gyengülnek, félnünk kell a végbukástul, a haza csak karddal megmenthető. Bámulják sokan a zajongó nemzetet, és csudálkozik a világ, hogy e nemzet, mely századokon át szelid nyugalomban és dicsőségesen élt, már hosszú idő óta gyászos viszontagságok közt él, sok tudatlan tévutra vezetve, ezt a király iránti hűtlenségnek és a forradalmi vágyaknak tulajdonítja. Bocsássátok meg a jogos fájdalmat és panaszt, és ti, kik részint elfogultságbul, részint egyesek által félrevezetve rosszul

*) Ezen nyilatkozvány eredetiben megjelent munkám III. kötetében, akkor sajtó-akadályok miatt a magyar fordítást nem adhattam, miután azonban ma már a nehezebb latin nyelvet kevesen értik, miután ez a nagy Rákóczy Ferencznek első komoly nyilatkozványa, miután a 48-iki események a Rákóczy-hagyományoknak némi folytatását képezik, adtam a magyar fordítást a VII. kötetben.

vélekedtek rólunk, meghallgatva igaz védelmünket, legyenek igazságos bíráink. Századok multak el, mióta Magyarország felségi jogai az osztrák ház féktelen uralkodási vágya és a főurak csuszó kedvezése által az osztrák házra szálltak. Az uralkodóház azomban, mint azt évkönyveink, és a nemzedékek bizonyítják, az ország ősi szabadságai ellen mindég csalárdul ármanýkodott. Tudja a világ mi indította a Báthory családot a fegyverfogásra, miért oltalmazta Bethlen a haza ügyét, mely indokbul támadt fel Boeskey, mily indokok vezérelték Tökölyt és Rákóczy elődeinket, — tudja a világ, hogy az ország igazságos sérelmei család által el nem törölhetők. A mult és jelen mozgalmakat mindig a haza törvényeinek iszonyu eltiprása indította. Az osztrákok mihelyest édesgetéseikkel meghódoltnak hitték a nemzetet, elvetve minden szemérmét, az uralmi vágytul vezetve, a királyi oklevél biztosítékait széttépve, magukat mindenre jogosultnak hitték, és az ország szabadságait megsemmisíteni akaró szándokaikat nyíltan és hallgatag végre akarták hajtani. Ezek után az ország legrégibb családjait kiirtva, a birtokokat erőszakkal elfoglalva, a magyaroktul a főbb méltóságokat elvéve, idegen, szokatlan törvényeket, elviselhetlen adókat behozva, elvégre a királyválasztást, ezen aranyszabadságot, melyet az ország századok óta gyakorolt, eltörölvén, megijesztvén a tényezőket, örökös királysággá változtatták, és uralmok megerősítésére a nagy Jeruzsálemi András király törvényeit, mely a nemesség szabadságait megörökítette, mely a nemzet szabadságával össze van fűzve, melyek

a nemeseknek a királyok ellenében szabad ellenállási szabadságot biztosítottak, a főurak gyalázatos beleegyezésével, saját uralma érdekében eltörülte. Daczára azonban annak, hogy a királyválasztási jog és ellentállási szabadság kivételével az ország többi törvényeinek megtartására megesküdött, méltán és kétségkívül panaszkodhatunk, hogy megvétve az ország panaszait, alkotmányunk minden jogait dühösen megsértette. Fájdalmasan sért bennünket az, hogy hős nemzetünket, mely az egész keresztyénséget hosszú ideig rendkívüli fáradsággal, pénz- és véráldozatokkal megvédte, katonai méltóságatul megfosztotta, és azokat a magyar vitézség gunyjára és megvetésével (az ország határozott törvényei daczára, és pedig a királyi oklevél IV., az 1658: 1., 1608: 10., 11., 1659: 38. ellenében) annyira idegeneknek adta, elannyira, hogy alig van magyar várparancsnok, ez által az emelkedés lehetősége megszűnt, a honfi saját hazájában száműzött, és az idegen jármát huzza (ki képes ezt elviselni?), és ezért jogosan panaszkodhatunk. A kormányrendszer megváltoztatása teljes zavart idézett elő, az udvari tanács az ország minden ügyeit önkényesen kezeli, kezeli az ország minden közügyeit, a karloviczi béke bizonyosága szerint a főrendek mellőzésével, és határoznak rólunk, nélkülünk (mit tiltanak hazai törvényeink, nevezetesen a királyi diploma III., az 1681: IV., 1655: 50., 1659: XIV.). Ki nem ösmeri a császári kincstár kényuralmát? Égig hatnak a siralmas panaszok, az istentől boszút esdekelnek az özvegyek és árvák. Megborzad lelkünk a zsarnok által követelt neoaquistica megemlékezésénél is,

mely a megyékhez adott rendelet szerint az ország minden törvényeivel ellenkezik, mely a lelkiismerettel semmiképp sem összeegyeztethető. Ezen mammonszerű, különböző ürügyök alatt alkalmazott, a királyi esküvel ellentétes szerzeményi mód mennyi kárt okozott, bizonyítja az, hogy az ország része törvényes tulajdonosaitól elvétellett, és a haza érdemes fiainak mellőzésével idegeneknek adományoztatott (mi ellenkezik II. András XXVI., Ulászló X. decretumával és az 1599: 31. törvényekkel). Valóban semmi sem volt méltatlabb, az osztrákoktól a nemzetet inkább semmi sem idegenítette el, az igazsággal inkább semmi sem ellenkezett jobban, mint a százados birtokoknak, melyeket még a török sem bántott, a törökök kiűzésének ürügye alatti kifosztása, és azoknak járomba fogása, kik magukat és birtokaikat mindeddig hősiesen, rendkívüli költséggel és véres áldozatokkal megvédelmezték. Nem használt ez ellen sem a jog, sem a kérelem. Sőt inkább a világi és egyházi rendek, a nemzeti jogok ellenére szép örökeikből idézés és ítélet nélkül kizárattak, nem lehet ennél fogva ezt másnak tekinteni, mint a nemesség eltörlésére czélzó összeesküvésnek. A megyék nyakára tolt biztosságok a szabadság elleni merényleteket nyíltan megkezdték; megszábták a költségeket, meg a visszaváltási árakat. Bár ezen eljárást az ország világostörvényei, és pedig az osztrák királyok hitlevelei által megerősített törvények: az 1603: 12., 1618: 14., 1638: 26., 1649: 41. komolyan tiltanak, mindezek mellett a nemesség gunyjára, a nemesek az 1636: 41., a királyi hitlevél 1659: 1. feltétele ellenére, az országon kívüli törvény-

székek elé idéztettek okmányaik előmutatására és jogaik igazolására, mely sokszor a per tárgya értékét felülmúló költségeket okozott és miután ezen ügyekben a bécsi kincstár az 1681:33. törvény ellen mint bíró és felperes működött, a felek majd káros cserékre kényszerítettettek, majd mellőzve a hazai birákat és törvényeket, a királyi ügyész kívánságára elmarasztattak, a honfiak vagyonát német idegenek örökölték és mindég azon szomorú ítéletet hallottuk: régi birtokosok költözködjetek. Nyögnek a dicső királyaink által kiváltságolt kunok és jászok is, a német rend szokatlan uralmának alávetve, uraik jármátul nem szabadulhatnak. Nyög a jogaibul kifosztott országos kincstár és jogainak a császári kincstár általi elvételeit panaszolja, és jogosan panaszkodik, mert az 1622:18., 1622:96., és 1681:13. nyíltan kizárja a magyar kincstárnak az udvartuli függését, és csak a kölcsönös levelezést enged meg. De meg Isten szolgálói is panaszkodnak az udvari kincstár gonosz fősvénysége ellen, mely, bár az Isten jósága kimerithetlen mennyiséggel látta el az országot, a só árát oly magasra emelte, hogy ma már az ország nagy része elszegényedve sótalan kenyeret eszik; a lakosoknak ezen jótéteménytűli megfosztása pedig a legnagyobb gonoszság. Elhallgassuk-e a korona jószágainak eladását, melyet II. Ulászló VII. decretuma határozottan tilt, elhallgassuk-e a harminczadok megkettőződését, a kibérlett egyedáruságokat, ne panaszoljuk-e el az adók elviselhetlen végrehajtását? Mily nagy és keserves a mi panaszunk! A császári kormány az adó feletti rendelkezést magához ragadva,

az országra milliókra menő rendkívüli nagy adót vetett ki, bár az adót Mátyás II., III. és Ulászló V. decretuma szerint csak az ország gyűlése határozhatja meg, ez annyira tönkre tette az országot, hogy ma, kedves virágzó gazdag hazánknak csak árnyéka van. Resteljük elmondani, hogy a szegény kimerült népből kétségbeesésükben némelyek magukat megölték, mások török szolgálatba léptek, többen feleségeiket az adóvégrehajtóknál és gyermekeiket a törököknél tették zálogba. Szabad nép ily kegyetlen szolgaságot nem tűrhet. A népnek a félhold uralma alatt jobb sorsa volt, be van bizonyítva, hogy az osztrákok egy évi erőszakos kicsikarásai és az erőszakos fizetések sokkal többet tesznek, mint a mennyit a törököknek 50 év alatt fizettünk. Az osztrákok iszonyu önkénye egyenlően kegyetlenkedett az ország minden osztálya ellen. Az adó egyenlően sujtotta a főpapságot, főrendeket, nemességet és városi polgárokat, és daczára annak, hogy az adó megszüntetését megígérték, az adót nemcsak meg nem szüntették, de sőt inkább naponta minden ürügy alatt emelik, új közvetett adókat hoztak be, a katonai végrehajtások uralkodnak, tömlöczök és botozások alkalmaztatnak, a hallgatag sóhajok nevednek, a szabadok leigázásának szándoka kétségkívüli. És még a rendes, országos törvényszékek, melyek a királyi hitlevelek és törvényeink szerint évenként megtartattak, részint eltörültettek, a nyolczados törvényszékek pedig félszázad alatt sem tartattak meg, mindez az ország veszedelmét idézendő elő. Mindez a zavarok magvát vetette el, a törvények kijátszatnak,

a perek megújíttatnak, a ragadozás folytonos, a hatalmasok önkénye növekedett, az árvák elnyomatva, az özvegyek kifosztatnak, a lakosoknak jogaik használata meg nem engedtetik, a kért törvényszékeket sem könnyen engedik, minden zavarban, az igazság száműzve van. Ehhez járul a vallás megzavarása. A vallásügyi zavart az osztrákok régen gyakorolják, bár ezt törvényeink titjtják, de teszik ezt azért, hogy a szabadságot kijátszthassák, mint ezt a csehek példája is bizonyítja. A folyók hullámzanak, a patakok folynak, a főurakat megosztva, a vallás színe alatt elvetik az egyenetlenség magvát, ez által az erők elgyengülnek, az ország hanyatlik. Sokan panaszkodnak, hogy a templomokban idegen nyelven papolnak; az idegen egyháziak kinevezése ellenkezik az 1681:27. törvénnyel, az idegenek csak a nagy jövedelmek után vágnak, hanyagok és a magyarok szellemi haladásával nem gondolnak. Az ország törvényei eltiporvák, az osztrák gonoszság uralkodik, a régi országgyűlések arany szabadsága helyét az udvari tanács foglalja el. Ha az alap összedől reménylhetünk-e új építményt? A zsarnokságnak legerősebb bizonyítéka, az országnak a szabadtanácskozástuli megfosztása. Nevekedett ez által a bitorlás bátorsága, és a mit a tanácsban határoztak, azt a lenyüggözöttek törvényerejűnek tekintették. Az igazságos birónak el kell ismerni, hogy csak kényuralom lehet ott, hol az országgyűlés helyét korlátlanul rendelkező kormányhatóság foglalja el. De minek foglalkozunk többé ezekkel? Az osztrákok nyíltan jellemezték ezen kormányzás szándokát, midőn 4 évvel ezelőtt

törvényeink ellenére idegen földre összehíván az ország főrendeit, a haza szabadságának eltörlésére, következőket kívánták: az adó az említett, országgyűlésnek képzelt gyűlés által határozottassék el, a kisebb nemesség paraszttá tétessék, a főbb nemesség jogai erősebben korlátoztassanak (mely ellenkezik az ország azon sarkalatos törvényeivel, melyek a karok- és rendeknek egyenlőségét biztosítják, mely szerint minden nemes egyenlő lévén, nagyobb és kisebb nemes nincs), a magyar törvénykezés helyett az osztrák perrend alkalmaztassék. Valjon megegyezik-e ez a királyi hitlevelek szentségével? Itt volt az örökösödés útjának elkészítésére az eperjesi mézsárlás. Gyászolnak az özvegyek és a szüleiktől megfosztott árvák, a főbb Gabiusok fejei elhulltak, a sok ártatlanul kiontott vér Abellel az eget is megrendíti. És az osztrák kegyetlenség még most sem szűnt meg, vérszomja most sem pihen. Kényuralmi kéje az én és 82 főbb nemes vérére szomjazott. Szabad fejedelmek örököse, az országban elvonulva élttem, a haza romlását könnyező szemekkel szemléltem. És midőn nyugodt lelkiismerettel távol hittem a veszélyt, és semmi rosszat sem gyanithattam, ime az osztrák fők, az ország főrendei megsemmisítése czéljából, mellőzve a szokásos idézést, az 1613:34. ellenére, semmit nem sejtve elfogattunk, és nem tekintve személyünk méltóságát, szigorú őrizet alatt szoros börtönbe zárattunk. Borzadva gondol lelkünk azon sok rosszra, melyet az osztrák kegyetlenség a világ tudtára, Isten bizonyága szerint az ártatlanokat sujtotta. Felségsértéssel vádoltattunk, bérencz, hamis tanukat állítottak

fel ellenünk, fogolytársainknak jutalmat ígértek, leveleinket csalárdul magyarázták, a törvény rendje megváltoztatásával, a hazai rendes törvényszéket mellőzve, számos törvényeink ellenére kinevezett bíróságot alkottak. Mit tehattunk, midőn törvényeink nyíltan szétromboltattak, midőn életünk után ily dühösen leselkedtek? Az Isten jósága, mint Dánielt a dühös oroszlán karmai közül, csodálatosan kimentett szörnyű fogságunkból, és biztos kikötőbe vezérelt. Távollétünk alatt gonoszul elítéltek, és pedig ez ítélet annyira tökéletlen és hamis, hogy a rosszakaratot és gonoszságot a gondos vizsgáló azonnal heláthatja. Bizonyítja ezt az ítélet azon szakasza, mely azt mondja, hogy Austria fejedelme ellenünk nem is köteleztetett volna bíróságot állítani. Tehát őt a törvények nem kötelezik. Határozottan tiltakoznak ez ellen törvényeink és a királyi hitlevelek; az 1536:41., 1687:VI., a hármaskönyv 2:5. azt mondják, hogy a királyok magyar nemest a törvény rende mellőzésével el nem ítélnének. Ezen ítéletnek egy másik pontjában azomban nem pirultak azt mondani, hogy a per ellenünk a királyi ügyész által indított. Fejünk a veszélytől hazánk törvényei által biztosítva lévén, csakis a szokásos igazságszolgáltatást kértük (mint azt császári felségéhez irt levelünk másolata bizonyítja), a rosszul hangolt fejedelmet azomban a törvények nem puhíták meg, bár az 1687:VI. azt mondja: ha ezentúl a nemes hűtlenséget követne el, ellenében a hűtlenségi törvények szerint kell eljárni, ez azomban a jelen esetben annyira nem követtetett, hogy a diplomaellenére illetéktelen idegen

törvénytörők és idegen törvények alkalmaztattak ellenünk. A rosszakaratnak külömben legvilágosabb bizonyítéka az, hogy hasonlóan vádolt fogolytársaimat felmentették és haza bocsájtották. Számüzve van ott az igazság, hol azt az elfogultság dühe uralja. Az osztrák uralom nagyravágyásának hajói lengjenek ezentúl is kifeszített vitorlákkal; míg végre a mi nyomorainkon dőzsölőket az igazságos Isten bosszuálló charibdisé elsülyesztendi. Az isteni kegyelem, miután megengedte azt, hogy a szabadok a tervezett haláltul megmenekültek, miután a többi keresztyén fejedelmek kegyeiből az ország belsejébe nyomultunk, és akaratabul az igazak vezényletét átvettük, nem akarja, hogy ezen szabad ország továbbá is az osztrákok által kiraboltassék. A magyarok természete a gyalázatot nem tűri, és a szabadon született szabad polgárok a szolgaságot a halálnál súlyosabbnak tartják. A keresztyén világ ezekből lássa fegyverfogásunk okát, ezek után ítélje meg igazságosan az ősi szabadságaink ellen leselkedő osztrák uralkodóházat, és vegye szívére, segítse és támogassa szabadságaiban jogtalanul megcsonkított nemzetünket. Mi (miután a hitlevelek ismételt megsértőinek hinni nem lehet) édes hazánknak, mely mindnyájunk közös kincse, vagyonunkat és minden csepp vérünket feláldozzuk, és Isten, minden szentek és a keresztyén világ előtt tiszta lelkiismerettel kijelentjük, hogy a fegyverfogásra nem uralmi vágy, nem dicsőség- és haszonvágy indítottak. Istenhez ragaszkodva, küzdend érettünk az ég és a lesújtott nemzetnek bűneit megbocsájtja, és midőn e sok nyomor közt az igaz ügy sajkáját a nagy tengerre

eresztjük, azt hatalmas segélyével a régi boldogság révébe vezérlelndi, és a régi gonoszságot legyőzi.

Kelt munkácsi uradalmi táborunkban 1703-ik évi junius hó 7-én.

V. Ferdinánd kiáltványai.

I.

Mi első Ferdinánd stb.

Kimondottuk 1848. szeptember 22-én kelt manifestumunkban azon szándékainkat, melyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlelnek, és az okokra reá mutattunk, melyek ez ország szomorú állapotát, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyűlés folyamatjának egész ideje alatt annak czáfolhatlan bizonyosságául szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozdítani; minthogy magát összejövetelök óta, mindég egy pártos felekezet által vezettette, és mint vak eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, a koronának fentartott jogokat megröviditse, és a népeink mindnyájának javára olyannyira szükséges egyetértést Magyarország és a mi örökös tartományaink között megtágítsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelezettségeket, melyek bennünket egyrészt mint austriai császárt, másrészt mint magyar királyt illet-

nek, kötelességeket, melyek nekünk egyenlő mértékben szentek, mesterséges összeütközésbe hozza.

Azalatt, míg az ország kincsének elpazarlását és semmit sem tett, hogy ezen rossznak gátat vessen, egyszersmind a pénzbeli állapotra nézve olyan törvényjavaslatot fogadott el, melylyel az általa szándékba vett mértéktelen papirospénz kibocsájtása miatt szükségképen az előbbi esztendő szomorú pénzzavarait és következéseit maga után huzta volna. Egy ujjoncz-állítási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, mely egymástul elválasztani akarta azon hadsereget, melynek katonái mindig mint vitéz harcztársak, testvéri összhangzásban viltak, és kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységében alakuló egyetértésén minden, következésképen a mi magyar koronánkhoz tartozó országainknak belső és külső ellenségek ellen való biztossága legfőképen nyugszik. Végre Horvátország békítését az országgyűlés egész figyelmen kívül hagyta és egynémely ki nem elégítő lépést már csak akkor tett, mikor a horvátországi bán azon seregekkel, melyeket vezérel, hosszabb időköz után Magyarország határát általlépte.

Sokáig nem akartunk azon reménységről, hogy végre a törvényesség és jogtisztelet ösvényt törend magának, lemondani, és mindamellet, hogy az országgyűlés bátorzkodott végzéseit a papirospénz és ujjoncz-állítás iránt a mi királyi szentesítésünk nélkül, következésképen törvénytelenül végrehajtásba vezetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az ország gyűlésénck, azon reménység éltetett bennünket, hogy a

törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban a mi seregeink, zászlóik és ezredeik önkénytes elhagyására, és így hitszegésre és szökésre csábítottak, és ezen végzés valóban végrehajtatott és azok által meg nem gátoltatott, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek kellett volna lenniök, midőn azon veszedelmet láttuk, melynek a kedélyek ingerültsége mellett és minden fegyelemnek megszűnése által az országra származni kellett és a horvátországi bánnal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, az ugyanazon uralkodó seregei közötti harcznak veszedelme mindig világosabban előtűnt, ekkor tábornagy-helytartónkat, gróf Lamberg Ferenczet, a ki nekünk és a hazának mindig hiven szolgált, bizodalmunkat teljes mértékben megérdemelte, és választásunknak úgy nemes tulajdonságai, mint azon különös környülállás által lett ajánlatos, mert született magyar és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harc kiütéssel fenyegetett.

A magyar ministerium ezalatt feloszlott, a korona felelős tanácsosai állásukkal felhagytak, az ország nádorispánja leköszönt. Mindamellett, ámbátor az események gyors behatást parancsoltak, meg kívántuk az alkotmányos formákat és törvényeket tartani és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a miniszteri ügyeket folytatta, utasítottuk, hogy az általunk aláírott, gróf Lamberg kiküldését illető manifestumot ellenjegyzésével felruházza.

Azonban az országgyűlésnek képviselő-testülete, anélkül, hogy magának a dolgok állásáról tudomást szerzett, a nélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő miniszternek, gróf Batthyánynak visszajöttét bevárta volna, a nélkül, hogy az események sürgető-ségét tekintené, és meg nem emlékezve azon körülményre, hogy a horvátországi bán ellen folyó esztendei június 10-én kiadott manifestumnak, melyen a miniszteri ellenjegyzés hasonlóképp hiányzott, mindig törvényes hatályosságot tulajdonított, az említett, Kossuth Lajos által vezérlettel felekezet ösztönzéséből, egy végzést hozott, mely gróf Lambergert a közneheztelésnek általadván, azon férfiúnak és a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit még a vérontás megelőzésére, a polgárháború meggátolására küldöttünk.

Egy kötelességfelejtett gyülekezet bűnös gyengeségét és vakságát, a szándékosan feluszított népseregdek dühösségének utálatra méltó kitörése nyomon követte; a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére azoknak cselekvése tette fel a koronát, kik elég gyávák és kegyetlenek egyszersem, a békesség követjét megölni.

A jó rendnek minden kötelékei közel vannak Magyarországon a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis felekezet vakmerősködik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jussaival, közromlást okozó törekedéseinek leküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonosítani. Nincs eszköz, melyet e pártos felekezet elég rossznak

tartana, hogy önhaszonkereső és áruló czéljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámitás minden formáit kimerítette, hogy azon belevágásokat a mi jussainkba, melyeket magának engedett, az elmellőzhetetlen szükségnek fátyolával befedje, azon árulást, melyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hiveség csalfa színével körülvegye, és a zsarnokságot, melyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug alkával, melyben állítólag a haza létezik, valóságban pedig épen ezen pártos felekezet által hozatott, — eltakarja.

Mint következése ezen gyalázatos ármánykodásoknak, egy oly harczenge fenyeget kitöréssel, melynek bárhogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hoznia az országra. Már keresi a pártgyűlölség áldozatait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse, minden neme a személyes szabadságnak, politikai jogok védelmének színe alatt elnyomattatik. Az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisíteni.

A dolgoknak ezen állapotjában, mely szívünket a legmélyebb fájdalommal betölti, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarországon a valódi szabadság, a törvényesség és rend ellen egy oly háboru létezik, melynek végét vetni a béke rendszertől eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következtében, minekutána az általunk kiküldött közbenjáró megületett, f. é. február 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyűlés kártékony munkásságának végét

vetni és azt feloszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarországon, Erdélyben, Horvát- és Tótországban és a katonai végvidékekben álló seregeinknek egy főparancsnokot neveztünk ki azon czéllal, hogy a megkívántató fegyveres hatalom segítségével, az egy pártos felekezet által előidézett törvénytelen állapotnak vége vessék, a polgárháboru megszüntetessék és a belső békességnak visszaállítása által az alkotmányos szabadság állandó felépítése, a rendnek és minden felőli biztosságnak erős alapján lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltettünk, hogy általellenében azon szerencsétlenségnek, melylyel ezen pártos felekezet a közös hazát fenyegeti, mindenek előtt szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállítani, mely nélkül egy mindenfelől kielégítő és tartósságot ígérő kiegyenlítése a különféle kérések, kívánságok és követeléseknek, alkotmányos uton lehetetlen.

Az említett október 3-iki leirat kibocsátása óta méltó megütközéssel értettük, hogy a magyar országgyűlés eléggé kötelességet felejtett volt, az egyszer választott ösvényt követni, és közkárt okozó munkásságát folytatni. Igazgatva és elnyomva az említett pártos felekezet által, további törvénytelen végzéseket hozott, és további belevágásokat a mi jussainkba engedett meg magának, és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolva, egy választmányt nevezett ki, mely csak egy törvényes kormányt illethet, vakmerően magának tulajdonítja és önkényes munkásságát egészen a legnyilvánosabb zsarnokságig kiterjeszti. Itt meg nem állapodván, bátorkodott intézkedni, hogy királyi

szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkisértette örökös tartományaink nem magyar részeinek lakosságát öröklött uralkodójuk elleni ellenállásra felingerelni. Végre, hogy kártékony munkásságának mértékét betöltse, félre vezetve és megrémitve az említett pártos felekezet által, annyira ment, a mi magyar seregeinket ellenséges berontásra a mi örökös austriai tartományainkba, felszabadítani és felhívni.

Ezeket tekintetbe vevén, akarjuk, hogy a magyar koronához tartozó, minden nyelvű es származásu népeink arról értesíttessenek, a mit mi királyi jussaink és kötelességeink érzetében tenni szándékolkunk. Tudomásukra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát nekik ezennel, hogy szándékunk oda megyen, népeinknek a békesség, rend és ebből származó közjólét áldásai között azon szabadság teljes élvezetét állandóan biztosítani, mely egy felekezet hazaáruló ármányoskodása következtésében mostan köznyomorusággá lón általváltoztatva.

Nálunk minden nemzetiség oltalomra és mibennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és sohasem tűrni, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő feljogositása a mi czélunk, melyet a rendelkezésünkre álló eszközökkel a mi magyar koronánkhoz tartozó országainkban is, az alkotmányos törvények alapján elérni akarunk. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanuja uralkodásunknak egész időszaka azon gondnak, melyet gyarapulására fordítottunk. Soha sem fogja őt a mi részünkről veszedelem fenyegetni s a felelősség azon veszélyekért, melyek azt egy min-

dennel, a mi körülötte van, megkezdett harezniak következésében érhetik, csupán színlett barátjainak esztelenségét, elbizottságát illetheti. Hangosan nyilatkoztatjuk ki, hogy a magyar nemzetiség fenállásának és gyarapodásának biztos kezességét az austriai császárban és népei mindnyájának békés egyesülésében egy összehangzó nagy és hatalmas egészsze, mindig feltalálhatja.

Azon engedmények, melyeket a földmivelő népnek törvény utján, az e folyó esztendő április 11-én berekesztett országgyűlése alkalmatosságával a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, szentek legyenek. Semmi oldalról sem szándékoltatik ezen engedmények megszorítása, és nem is fog szándékoltatni. Mindenesetre a mi alattvalóink, a mi erős akaratumkban és királyi hatalmunkban, mindazon oltalomra fognak találni, melyet dicső emlékezetű elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bárhonnét jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytában a jelen királyi szózat, mint utolsó felszólítás intéztetik mindazokhoz, a kik magukat az említett pártos felekezet által elámították, hogy köteleességükhöz a király és haza iránt halasztás nélkül térjenek vissza és minden összeköttetésről az ország említett ellenségeivel mondjanak le. Ezen reménységben kimondjuk azon királyi szándékunkat, hogy az elcsábitottakat az elcsábitóktól kegyelmesen megkülönböztetendjük azalatt mig erősen el vagyunk határozva ezen utóbbiak ellen azon szigorúságot alkalmaztatni, a melyet érdemelnek s a melyet a közjóra és jövőendő biztosítására való tekintet mellőzhetlenül kiszabnak.

Végezetül parancsoljuk, hogy 22. és 25. szeptemberről kiadott manifestumaink újra nyomtatásban adásának és a népességeknek a divatozó nyelvekben a jelenvalónak kíséretében azonnal tudomására adásának.

Kelt Olmützben, október 20-án, az Ur 1848., uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében.

Ferdinánd s. k.

II.

Mi első Ferdinánd stb.

Tetszett a mindenható Istennek azon időszakot, mely a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink alkotmányos szabadságaink nevezetes kiterjesztését jegyezi, a mi uralkodásunknak korába helyezettetni. A legatyaibb szándék vezette a mi készségünket, midőn ezen esztendő martius és április hónapjaiban a magyar országgyűlésnek kívánságait megadtuk.

Már előbbi manifestumainkban a legfájdalmasabb szívvvel megemlítettük, milyen bűnös visszaélést üzött egy vakmerő felekezet a mi engedményeinkkel. Egy rövid félesztendő lefolyásában ő általa az ország a féktelenség szélére hozatott. A polgári háboru dühösködik és mindazon módoknak sikere, melyeket mi annak meggátlására alkalmaztatni akartunk, ezen felekezet erőszakoskodásai által megsemmisítettett. Ez minden alkalmatosságot tudott használni, hogy az austriai birodalom állásának és hatalmának kárt tegyen, és annak biztosságát veszélynek kitegye. Ez nem szégyelte magát a mi seregeinket a leggyalázatosabb esz-

közök alkalmaztatásával, hitszegésre elcsábítani, és elszökésre rávenni, és a kinyert engedményeket csupán azon czélra használta, hogy Magyarország elszakasztásának az összes birodalom kapcsolatától utját elkészítse, a míg a mi szándékunknak azok adásánál ellenkezőleg annak erősítése volt alapja.

De nem szorította munkásságát az említett felekezet az ilyen megutálásra méltó cselekedetekre. Midőn a mi székvárosunkban Bécsben az elmúlt hónapnak első napjaiban egy nyílt lázadás kiütött, és midőn egy gyilkos csoport fellázítva a társasági rend ellenségeitől, egyet leghivebb szolgálaink közül, a mi austriai hadminiszterünket, gróf Lamberget megölte és egy része a félrevezetett és megvakított bécsi népességnek, a mi általunk jussaink és kötelességeink ismeretében tett intézkedéseknek fegyveres ellentállást ellene szegezni merészlett, ekkor végtére azon szövetség, melyet különféle országok lázítói a törvényes szabadság és rend felfordítására kötöttek, napfényre derült. Az említett felekezet sietséggel ragadta meg az alkalmatosságot a lázadóknak segítségére jönni, módot talált a mi magyar seregeinket fegyveres beütésre a mi örökös tartományainkba reábirni és vakmerő volt egészen fő- és székvárosunk falai alá nyomulni. A fővezér czélirányos intézkedései és a mi seregünk megpróbált vitézsége megsemmisítették a bűnös szándéknak: a bécsi lázadóknak az időközben kötött meghódolási egyesség megtörését és az ellentállás folytatását lehetővé tenni, sikerülését. A magyar lázadók visszaverését nyomon követte Bécs városának teljes bevételre és meghódolása.

Ezen történetek mindeneknek előtte azon elmelőzhetetlen kötelességet szabják nekünk ki: a belső békességet a mi birodalmainkba visszaszállítani és a pártütést mindenütt, ahol az mutatkoznék, a fegyver erejével leverni. Ezen utasítással küldöttük el október 16-iki elhatározásunk által, mint a mi seregeink fővezérét és tábornagyunkat, herczeg Windischgrätz Alfrédet a bécsi pártütés ellen, kineveztük minden seregeink főparancsnokának, azoknak kivételével, melyek Olaszországban gróf Radetzky tábornagy alatt állanak, felruháztuk őt a megkívántató teljes hatalmazásokkal és küldjük hasonlókép a magyar pártütés levivására. Ezt minden a magyar koronához tartozó országainknak tudtára adjuk és meghagyjuk ezen országokban álló seregeinknek, hogy halasztás nélkül a mi általunk nevezett fővezér parancsolatja alá helyeztessék magukat.

Mi elvárjuk a haza minden hű fiaitól, hogy a mi rendkívüli környülállások által kiszabott intézkedéseinket erejük szerint előmozdítani és a közös hazának a féktelenség és a polgári háboru szörnyüségaitől megmentésében, a különféle nemzetiségek testvéri egyetértése visszaállítására vezető legfőbb eszközt fogják találni.

Hónapoktól fogva kénytelen egy nagy része népeinknek mindennemű szorongattatásokat és nyomásokat eltűrni azon kártékony munkásság következtében, melyet az említett felekezet követett. Az ujoncoknak önkényes kiállításai, a népfelkelésnek felhívása, papiros pénznek törvénytelen kibocsátása, számtalan katonai szállításokat és beszállásolásokat, egy rendkívüli és tör-

vénytelen nemzetőrségi szolgálatot, a pénzbeli állapot összezavarását, a kereskedés és becsületes kenyérkereset megakadását, önkényes terhek kivetését, virágzó tájékok feldulását, a polgárháboru minden iszonyatosságát és a mi a legszörnyűbb, nem igazolható feláldozását számos emberéletnek, hozta magával.

Rendithetlen akarattunk minden módokkal, melyeket nekünk császári királyi hatalmunk és tisztünk rendelkezésünkre adott, azon lenni, hogy a magyar királyi koronához tartozó népeink ezen keserves állapotból megmentessenek. Reméljük, hogy a mindenható Isten segítségével az alkotmányos szabadságot a jó rend erős alapjára állandóan felépíthetjük és azon politikai kapcsolatot, mely Magyarországot az összes birodalomhoz köti — ezen kapcsolatot a viszonylagos haszonnak, oltalomnak és minden oldalu szükségnek, három százados állandósággal szentesítve — minden népeink mindnyájának jóvolta által megkívánt biztosításaival a tartósságnak felruházhatjuk.

Elvárjuk a kész engedelmességet a törvényes előjáróságok iránt, valamint a legpontosabb tiszteletben tartását minden polgár személy- és vagyonbeli biztonságának és kárhoztatunk minden törvénytelen belevágást az egyesek jussaiba, bármily szín alatt történjék az. Mindenkit felszólítunk a legkeményebb törvényes büntetés terhe alatt, hogy minden cselekvéstől, mely az ország békességét továbbra zavarhatná, tartózkodjék. Ezennel parancsoljuk, hogy minden további kibocsátása a papirospénznek mindjárt szűnjék meg és arra utasítjuk minden törvényhatóságokat és felsősége-

ket, hogy a toborzásokat, úgy a népfelkelésnek felhívását, a nemzetőrségnek hadiszolgálatra alkalmaztatását azonnal megszüntessék és a mi seregeinknek, úgy azoknak, melyek az országban vannak, valamint azoknak, melyek a rend visszaállítására oda vannak rendeltetve, illendő ellátásáról a fennálló rendeletek szerint gondoskodjanak.

Egyszersmind ujonan, általunk nem szentesített, és a mi kimondott királyi szándékainkkal ellenkezésben álló végzéseit az október 3-án kelt leiratunk által felosztatott Magyarország gyűlésének és az ő eszközeinek mostanra és a jövőre törvényteleneknek, erőtelenségeknek és semmiknek nyilatkoztatjuk — egyszersmind az ilyen végzések végrehajtóit mostantól kezdve minden következhetésekért személyesen felelősséggel tartozóknak nyilatkoztatjuk és tesszük, és parancsoljuk minden hatóságoknak, felsőségeknek s minden jobbágyainknak külömbség nélkül, hogy azok végrehajtásától és abban való részvételtől tartózkodjanak.

Továbbá Kossuth Lajost és az általa támogatott lázadásnak részeseit pártütőknek és hazaárulóknak nyilatkoztatjuk ki és parancsoljuk, hogy azok a megérdemlett fenytetés alá vettessenek, egyszersmind azok akik ezen pártütésnek engedelmeskednek vagy akármi-kép segédkezet nyujtanak, a legszigorubb büntetés alá vettessenek.

Bizodalmasan elvárjuk, hogy a haza minden barátai egyesülni, minden hatóságok és jó polgárok ájulások- és tehetetlenségökből ki fognak lépni, hogy mindeneknek előtte azon kárhozatos szövetséget, melyet

a féktelenség a zsarnoksággal a többször megemlített felekezet ösztönzéséből, a hazugságnak, képmutatásnak és ámitásnak alapján kötöttek, megsemmisítsék; azután pedig azon szívünknek oly annyira óhajtott pillanatot előidézzük, a mikor a rend, az ország békességének visszaállítása után, a mi általunk rendelt rendkívüli rendelkezésektől a közbátorság veszélyeztetése nélkül eltérni lehetend.

Ezen czélbul parancsoljuk minden néven nevezendő előljáróságoknak a mi fenntebb említett országainkban, hogy a rend visszaállítására és a pártütés levivására kiküldött, s a mi teljes felhatalmazásunkkal ellátott tábornagyunk iránt annál bizonyosabban feltétlen engedelmességgel legyenek, mert különben másképen cselekedendők az ellenállás kimaradhatlan következéseit csupán maguknak fogják tulajdonithatni.

Kelt Olmützben, november hó 6-án 1848., uralkodásunk 14-ik esztendejében.

Ferdinánd s. k.

Sajtóhibák.

20. lap	19. sor,	Lajos	helyett olvasd	Lajosban,
51. "	22. "	pékeparti	" "	békeparti
217. "	17. "	oroszsal	" "	orosznak
219. "	19. "	hagyá	" "	hagyja
221. "	6. "	fővezére,	" "	fővezérét,
